

T.C.

Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDA HÛD SÛRESİ VE
KARDEŞLERİNDE ÖNE ÇIKAN ÖZELLİKLER**

İbrahim AYDIN

Iğdır 2016

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDA HÛD SÛRESİ VE
KARDEŞLERİNDE ÖNE ÇIKAN ÖZELLİKLER**

İbrahim AYDIN

Danışmanın
Yrd. Doç. Dr. Zeki TAN

İğdır 2016

TAAHHÜTNAME

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Hz. Peygamber’in Hayatında Hüd Süresi Ve Kardeşlerinde Öne Çıkan Özellikler” adlı çalışmanın kendi çalışma ve gayretim sonucunda meydana geldiğini, alıntılara kaynak gösterdiğimi ve yürürlükteki tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, bu çalışmamın kağıt ve elektronik kopyalarının Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri doğrultusunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin tamamının veya uygun görülen kısımlarının erişime açılması tamamen Sosyal Bilimler Enstitüsünün takdirindedir.

Tezim sadece Iğdır Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin 3 (Üç) yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

24.10.2016

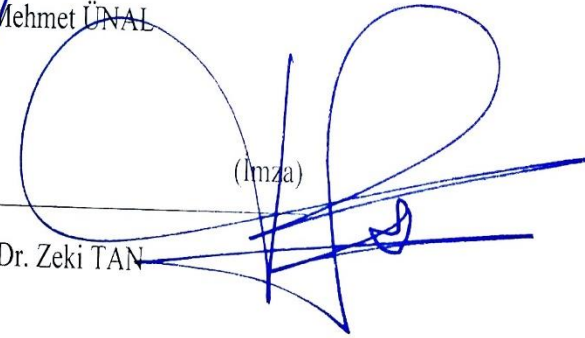
İbrahim AYDIN

KABUL VE ONAY

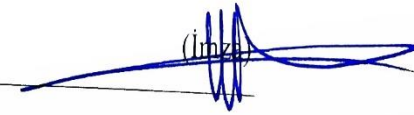
İBRAHİM AYDIN tarafından hazırlanan “**HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDA HÛD SÛRESİ VE KARDEŞLERİNDE (BENZERLERİNDE) ÖNE ÇIKAN ÖZELLİKLER**” adlı çalışma, 21/10/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

 (İmza)

Prof. Dr. Mehmet ÜNAL
(Başkan)

 (İmza)

Yrd. Doç. Dr. Zeki TAN
(Üye)

 (İmza)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin YURT
(Üye)

ÖZET

Kur'ân-ı Kerim, Hz. peygamberin vahiy hayatı başta olmak üzere fert ve toplumların yaşamlarını inşa etmek amacıyla yirmi üç yılda peyderpey indirilmiş ilahi bir kelimedir.

Kur'ân-ı Kerim'in her âyet ve sûrelerinin kendilerine mahsus ifade ettikleri bir mesaj vardır. Bu mesajların muhataba etkisinde ise farklılıklar bulunmaktadır. Bir kısmının etkisi diğerlerine göre daha fazla ve daha etkileyicidir. Muhatap, bunlar karşısında daha fazla etkilenmekte ve daha çok müteessir olmaktadır.

Hûd sûresi ve kardeşleri tefsir ilminde Hz. Peygamber'in hayatında etkisi olan sûrelerdendir. O'nu etkileyen söz konusu sûrelerin içerdikleri konular ve vermek istediği mesajlardır. Bu çalışmada söz konusu surelerde yer alan bu konular ve verilmek istenen mesajlar, Hz. Peygamber, fert ve toplum üzerinden değerlendirilmiştir. Bu kapsamda fert ve toplumların vahiy karşısındaki olumsuz tavır ve davranışları ile bunların sebep olduğu ahlakî özellikler üzerinde durulmuş, Hz. Peygamber'e vahyin ağırlığı ile vahiy karşısındaki sorumluluğu hatırlatılarak tebliğde karşılaştığı zorluklarla mücadele etme yolları gösterilmiştir. Netice olarak hem Hz. Peygamber'e, hem de fert ve toplumlara "istikamet" çizgisinden ayrılmamaları öğütlenmiştir.

Bu çalışmamızda Hûd sûresinin kardeşleri tespit edilecek, sûrelerde fert ve toplumlarda bulunan olumlu ve olumsuz davranışlara işaret edilerek Hz. Peygamber'e verilen manevî destek ve teselli kaynaklarına değinilecektir.

Çalışmamızın, günümüz fert ve toplumlarının sahip olmaları veya olmamaları gereken özellikler açısından da yararlı olacağı kanaatini taşımaktayız.

Anahtar Kelimeler: Mekkî Sûreler, Hûd Sûresi ve Kardeşleri, İstikamet, Emniyet, Duyarsızlık.

ABSTRACT

Holy Quran is a divine inscription which is gradually revealed in 23 years to regularize the lives of individuals and community, especially the Prophet's revelation life.

Each ayah's and suras (The Quran is divided into chapters called suras, which are then divided into verses called ayahs) in Holy Quran have unique messages included within. These messages have different effects to the addressees. The effects of some messages are more impressive when compared to the others. The addressee is more affected and impressed by them.

HUD Surah and siblings are among the Surahs affecting the Prophet's life in Hermeneutics. What affected Him were the surahs mentioned and the messages that they intended to give us. In this work, the subjects and the messages in these suras are interpreted on the basis of individuals and community. In this context, negative behavior of the individuals and community over against revelation and its moral consequences are emphasized, Prophet is reminded of the responsibility and heaviness of revelation and guided through the hassle He will face during the Announcement (tabligh). Consequently, both the Prophet and the community and individuals are recommended not to get out of the right path.

In this work, HUD Surah and Siblings will be identified, the source of unearthly support and consolation endowed to the Prophet will be taught upon by pointing out the positive and negative behaviors of the community and individuals over against revelation.

I am of the opinion that my study would be also useful in terms of the features what today's individuals and society should have or shouldn't.

Key Words: Meccan suras, Hud Surah and Siblings, Istikamet, safety, Insensitivity.

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim'i en iyi anlayan ve onunla amel etmeye çalışan hiç şüphesiz Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber, kendisine yüklenilen ilahi vazife gereği vahyi eksiksiz bir şekilde tebliğ etmiş, bu hususta herhangi bir kusur göstermemiştir. Ancak zaman zaman gerek vahyin içeriğinin ağır gelmesi, gerekse de muhatap kitlelerin olumsuz yaklaşımları karşısında bazı sıkıntılar yaşamıştır. Birçok sûrede gerek vahyin ağırlığına ve gerekse de yaşanan bu sıkıntılara yer yer değinilmektedir. Çalışma konumuz olan Hûd sûresi ve kardeşlerinde bu durumlara daha çok rastlanılmakta, vahyin ağırlığı daha çok hissedilmekte, muhatap kitlenin sıkıntılarına daha çok rastlanılmaktadır. Bu çalışmamızda söz konusu sûrelerde yer alan ve Hz. Peygamber'in hayatında etkili olan özelliklerin tespit edilmesine gayret edilecektir.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Mekkî sûrelerin özellikleri üzerinde durduk. Bunun sebebi Hûd sûresinin kardeşleri olarak tespit ettiğimiz sûrelerin tamamının Mekkî olmasıdır. Mekkî sûrelerin özelliklerini bilmenin, Hz. Peygamber'in hayatında Hûd sûresi ve kardeşlerinde yer alan özellikleri tespit etme konusunda bize yardımcı olacağını düşünmemizdir.

İkinci bölümde de Hûd sûresi ve kardeşleri adında bir başlık açtık. Burada çalışmamızda bize öncülük eden hadis rivayetleri üzerinde durduk. Ulaşabildiğimiz kadarıyla asli kaynaklardan bu hadisin farklı rivayetlerini ortaya koymaya çalıştık. Bu esnada rivayetlerin -ravî ve metin açısından- sıhhat dereceleri hakkında gerekli bilgilere yer vermeyi de ihmal etmedik. Neticede Hûd sûresinin kardeşlerini belirledik. Bu rivayetler de Vâkıa, Hâkka, Meâric, Mürselât, Nebe', Tekvîr, Ğâşiye ve Kâria sûreleri Hûd sûresinin kardeşleri olarak zikredilmektedir. Ayrıca Hûd sûresinin mihver konumunda olma sebebinin araştırıldık. Bununla birlikte bu sûrelere kardeş sûreler denmesinin nedenlerini belirlemeye çalıştık. Son olarak ise Hûd sûresi ve kardeşlerinin nüzûlleri ve ana hatlarıyla sûrelerde yer alan özellikler hakkında bilgi vermeye gayret gösterdik.

Üçüncü bölümde ise çalışmamızın asıl omurgasını oluşturan Hûd sûresi ve kardeşlerinde öne çıkan özellikler üzerinde durduk. Burada söz konusu surelerde yer alan özellikleri Hz. Peygamber, fert ve toplum üzerinden değerlendirmeye çalıştık.

Bu kapsamda ilk olarak Hz. Peygamber'in asli görevi ile kendisine gösterilen tepkiler ve kendisinin bu tepkiler karşısında takınması gereken özellikler üzerinde durduk. Daha sonra ise fert ve toplumların vahiy karşısındaki olumsuz tavır ve davranışları ile bunların sebep olduğu ahlakî özelliklere dikkat çekip, fert ve toplumların takınmaları gereken özellikleri belirlemeye çalıştık.

Çalışmamızda ayrıca Hz. Peygamber'in hayatında Hûd sûresi ve kardeşlerinde yer alıp etkili olan özelliklerin genel olarak yer aldığı bir sonuç bölümü de yer almaktadır.

Ders döneminde kendilerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet ÜNAL'a, Prof. Dr. Şadi EREN'e, Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKGÜN'e, kaynaklara ulaşma hususunda birikimlerinden istifade ettiğim, tezimin başından sonuna kadar her sayfasında emeği olan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Zeki TAN'a, tezin tashihi konusunda bana yardımcı olan değerli arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İbrahim AYDIN

Mersin/Mut

2016

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET.....	III
ABSTRAKT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. MEKKÎ SÛRELER VE ÖZELLİKLERİ

1.1.1. Zahirî Açısından Ayırt Edici Özellikler.....	7
1.1.1.1. <i>Secde Âyetinin Bulunması</i>	7
1.1.1.2. <i>Kellâ Lafzının Bulunması</i>	8
1.1.1.3. <i>Hurûfu Mukatta‘a İle Başlaması</i>	9
1.1.1.4. <i>“Yâ Eyyühe‘n-Nâs” ve “Yâ Benî Âdem” İfadelerini İçermesi</i>	10
1.1.2. Konu/Anlam açısından Ayırt Edici Özellikler.....	10
1.1.2.1. <i>İslam‘ın İnanç Meselelerini Tesis Etmesi</i>	13
1.1.2.2. <i>Genel Teşri‘ Hükümlerin Belirlenmesi</i>	14
1.1.2.3. <i>Müşriklerle Mücadele Edilmesi</i>	15
1.1.2.4. <i>Geçmiş Peygamber Kıssalarının Anlatılması</i>	16
1.1.2.5. <i>İnsanın Yaratılış Evresi ve Nefsânî Özellikleri</i>	17
1.1.2.6. <i>Âdem ve İblis Kıssalarının Geçmesi</i>	17
1.1.2.7. <i>Rasûlüllah‘ın ve Müminlerin Teselli Edilmesi</i>	18
1.1.3. Üslup ve Beyân Açısından Ayırt Edici Özellikler.....	18
1.1.3.1. <i>Âyetlerin Kısa, İfadelerinin Veciz ve Vurgulu Olması</i>	19

1.1.3.2.	<i>Seci ' Sanatının Çokça Kullanılması</i>	19
1.1.3.3.	<i>Tekrarların Bulunması</i>	20
1.1.3.4.	<i>Müşahas Örneklendirilmelerin Yapılması</i>	21
1.1.3.5.	<i>Yeminin Çokça Zikredilmesi</i>	21

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. HÛD SÛRESİ VE KARDEŞLERİ

2.1.1.	Hûd Sûresi Ve Kardeşleri İle İlgili Rivayetler Ve Bu Rivayetlerin Tahlili.....	24
2.1.2.	Hûd Sûresinin Kardeşleri Olan Sûreler.....	26
2.1.3.	Hûd Sûresinin Mihver Konumunda Olma Sebebi.....	27
2.1.4.	Hûd Sûresinin Kardeşleri Denmesinin Sebebi.....	28
2.1.5.	Hûd Sûresi Ve Kardeşlerinin Özellikleri.....	30
2.1.5.1.	<i>Hûd Sûresi ve Kardeşlerinin Nüzûlleri Hakkında Bilgi</i>	32
2.1.5.2.	<i>Ana Hatlarıyla Hûd Sûresi Ve Kardeşleri</i>	36

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. HÛD SÛRESİ VE KARDEŞLERİNDE ÖNE ÇIKAN ÖZELLİKLER

3.1.1.	Hız. Peygamber'in Şahsında Olan / Olması İstenilen Özellikler.....	47
3.1.1.1.	<i>Tebliğ</i>	47
3.1.1.2.	<i>Müşrikler İle Mücadele Etmesi</i>	50
3.1.1.3.	<i>Hız. Peygamber'in Teselli Edilmesi</i>	52
3.1.1.4.	<i>Tevekkül</i>	53
3.1.1.5.	<i>Emniyeti Toplumda Yerleştirme</i>	54
3.1.1.6.	<i>Toplumunu İslah Etme</i>	57
3.1.1.7.	<i>Sabır</i>	59
3.1.1.8.	<i>İstikâmet</i>	60
3.1.1.9.	<i>Hız. Peygamber'e Yapılan İthamlar</i>	64
3.1.1.9.1.	<i>Şair</i>	64

3.1.1.9.2.	<i>Kâhin</i>	66
3.1.1.9.3.	<i>Mecnûn</i>	67
3.1.1.9.4.	<i>Kur'ân-ı Kerim'i Uydurduğu İddiası</i>	68
3.1.1.9.5.	<i>Müşriklerin Mucize Talepleri</i>	70
3.1.1.9.6.	<i>Peygamberle Birlikte Bir Melek Gelmeli Demeleri</i> ..	71
3.1.2.	<i>Fertlerde ve Topumlarda Olan Özellikler</i>	72
3.1.2.1.	<i>Fertlerde Olan Özellikler</i>	72
3.1.2.1.1.	<i>Fertlerin Yapılan Davete İlgisizliği</i>	72
3.1.2.1.2.	<i>Fertlerde Görülen Dünyevîleşme</i>	75
3.1.2.1.3.	<i>İnsanın Yapısındaki Tutarsızlıklar</i>	76
3.1.2.1.3.1.	<i>Ümitsizlik</i>	77
3.1.2.1.3.2.	<i>Nankörlük</i>	78
3.1.2.1.3.3.	<i>Şımarıklık</i>	80
3.1.2.1.3.4.	<i>İftihar/Övünme</i>	82
3.1.2.1.3.5.	<i>Hırs</i>	83
3.1.2.1.3.6.	<i>Cimrilik</i>	85
3.1.2.2.	<i>Toplumda Olan Özellikler</i>	88
3.1.2.2.1.	<i>Toplumun Davete Duyarsızlığı</i>	88
3.1.2.2.1.1.	<i>Daveti Kabul Etmeme</i>	88
3.1.2.2.1.2.	<i>Davetten Uzaklaşma</i>	89
3.1.2.2.1.3.	<i>Daveti Alaya Alma</i>	90
3.1.2.2.2.	<i>Toplumda İnanç Konusunda Yaşananlar</i>	92
3.1.2.2.2.1.	<i>Şirk Koşma</i>	92
3.1.2.2.2.2.	<i>Peygamberi Yalanlama</i>	99
3.1.2.2.2.3.	<i>Kıyameti İnkâr Etme</i>	101
3.1.2.2.2.4.	<i>Mucizeyi Kabul Etmeme</i>	107
3.1.2.2.3.	<i>Toplumda Ahlakî Açidan Yaşananlar</i>	110
3.1.2.2.3.1.	<i>Peygamberleri Alaya Alma</i>	110
3.1.2.2.3.2.	<i>İnananları Küçümseme</i>	113
3.1.2.2.3.3.	<i>Cinsel Sapkınlık</i>	114
3.1.2.2.3.4.	<i>Alış-Verişe Fesat Karıştırma</i>	118
3.1.2.2.3.5.	<i>Günahta İsrar Etme</i>	122
3.1.2.2.3.6.	<i>İhtilafa Düşme</i>	124

3.1.3. Fertlerde ve Toplumlarda Olması İstenilen Özellikler.....	126
3.1.3.1. Fertlerde Olması İstenilen Özellikler.....	126
3.1.3.1.1. <i>İstikamet</i>	126
3.1.3.1.1.1. <i>İnançta İstikamet (Denge) Üzere Olma</i>	130
3.1.3.1.1.1.1. <i>Allah'a (c.c.) İnançta</i>	131
3.1.3.1.1.1.2. <i>Ahirete İnançta</i>	133
3.1.3.1.1.2. <i>İbadette İstikamet Üzere Olma</i>	135
3.1.3.1.1.2.1. <i>Namazda Kararlılık</i>	135
3.1.3.1.1.2.2. <i>İnfakta Ölçü</i>	138
3.1.3.1.1.3. <i>Hayâda İstikamet; İffetli Olma</i>	140
3.1.3.1.1.4. <i>Dünya-Ahret Dengesi</i>	142
3.1.3.2. Toplumda Olması İstenilen Özellikler.....	144
3.1.3.2.1. <i>İstiğfar-Nimet İlişkisi</i>	144
3.1.3.2.2. <i>Ticarette Adaleti Gözetme</i>	148
3.1.3.2.3. <i>Helal Kazanç</i>	150
3.1.3.2.4. <i>Zulme Meyletmeme</i>	152
3.1.3.2.5. <i>Manevi Dinamiklerin Azlığı</i>	155
3.1.3.2.6. <i>Emr-i Bi'l-Mârûf Nehy-i Ani'l-Münker</i>	156
3.1.3.2.7. <i>Nimete Şükretme</i>	158
SONUÇ	161
KAYNAKÇA	163

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celalühü
çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
h.nr.	: Hadis Numarası
haz.	: Hazırlayan
md.	: Madde
MÜİFVY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Neşr.	: Neşriyat
OMÜSBE	: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
r.a.	: Radıyellahü anhü
s./ss.	: Sayfa/Sayfalar
sy.	: Sayı
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk./thr./ tsh.	: Tahkik Eden, Tahric Eden, Tashih Eden
trc.	: Tercüme, Tercüme Eden
ty.	: Basım Tarihi Yok
vb./vd.	: Ve Benzeri/leri, Ve Diğerleri
Yay.	: Yayıncılık/Yayınları
yy.	: Yayıncı Yok/Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

Allah (c.c.) insanlara, kendilerini dalaletten çıkarıp hidayete ulaştırır, kendi âyetlerini okuyup açıklayan, her türlü kötülüklerden -küfür ve şirkten- arındırıp hikmeti ve yararlı şeyleri öğreten bir peygamber göndererek büyük bir lütufta bulunmuştur.¹ Bütün peygamberler yaşamın her alanında; inançta, ahlakta, davranışta vs. kendi ümmetlerine Allah'ın (c.c.) razı olacağı bir tarzda önderlik etmişler, rahmet ve merhamet sıcaklığı ile yaklaşarak onları her konuda aşırı gitmekten, sapkınlıktan korumaya gayret etmişlerdir. Öyle ki ümmetlerinin hidayete erebilmeleri için kendilerini paralamışlardır. Her türlü zorluklar -işkenceler, kovulmalar, taşlanmalar, alay edilmeler, karşı çıkılmalar- peygamberlere geri adım attıramamıştır.

Bütün bu zorluklara tahammül etmek bir sorumluluk ve aşkın göstergesidir. Sorumluluk, önce Allah'a (c.c.) inanma, O'na teslim olma, O'nun emrine boyun eğme, daha sonra da inancın gereklerini her şartta yerine getirebilme şuurudur. Aşk ise sevdiğinin her şeyine katlanmaktır, ümmete olan tutkunluktur. Şu halde bütün peygamberler sorumluluk sahibidir ve ümmetine de düşkündür.

Kur'ân-ı Kerim, bazı peygamberlerin ümmetlerine olan düşkünlüğünü -onları hidayete davet etmelerini, içerisinde oldukları taşkınlıklardan kurtarmak için verdikleri mücadeleyi, temel gayeleri olan Allah'ın (c.c.) bağışlamasına erdirebilme çarpınışlarını- ortaya koymaktadır. İşte bunlardan biri de Hz. Peygamberdir. O'nun ümmetine olan düşkünlüğü Kur'ân-ı Kerim'de açıkça ifade edilmektedir. Tevbe sûresi yüz yirmi sekizinci âyette Hz. Peygamber'in bu özelliği ile birlikte O'nun ümmet şuurunu ortaya koyan diğer bazı özelliklerine de değinilmektedir. Söz konusu âyet şöyledir: *"Ey inananlar! And olsun ki, içinizden size, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, inananlara şefkatli ve merhametli bir peygamber gelmiştir."*²

Âyete göre Hz. Peygamber, ümmetin içerisinde çıkmış, tanınan, bilinen ve kabullenilen, beşer ve insan olma konusunda kendilerinden farksız olan bir peygamberdir. O'nun en önemli farkı ümmetine olan düşkünlüğüdür. Çünkü O, ümmetinin derdini dert edinen bir peygamberdir. Onların isyan ve küfür içerisinde

¹ Âl-i İmrân, 3/164.

² Tevbe, 9/128.

olmalarına tahammül edemeyen, imana ve hidayete ulaşmalarını, dünyevî ve uhrevî menfaatler elde etmelerini içten arzulayan bir peygamberdir. Ümmetine karşı aşırı merhametli ve şefkat duyan bir peygamberdir.³ Hz. Peygamber'in bizzat kendisi ümmetine olan düşkünlüğünü şöyle dile getirmiştir: *“Hiç şüphesiz ben size bir babanın evladına olan durumu gibiyim.”*⁴

Peygamberler, ümmetlerine nispetle baba mesabesinde. Bir babanın evladına olan sorumluluğu ne ise, peygamberin ümmetlerine olan sorumluluğu da odur. Baba, evladına karşı yapması gerekenleri yapmaya gayret gösterdiği halde “acaba yapamadım mı?” endişesi taşırken, evladının istediği şekilde yetişip istenilen davranışları sergilememesi halinde endişesi bir kat daha artacak, daha çok etkilenecektir. İşte Hz. Peygamber'in durumu her iki halde de endişelenen ve endişesi gittikçe artan babanın durumundan farksızdır. O'nun asıl endişesi ümmetidir. Ümmetine olan kaygısı O'nu hep düşündürmüştür. Nitekim *“...Bütün üzüntüm ve kederim ümmetim içindir.”*⁵ ifadesi bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber çeşitli şekillerde üzüntü ve kederlerini dile getirmiş, ümmet üzerindeki kaygısını ifade etmiştir. Bunlardan biri çalışma konumuz olan Hûd sûresi ve kardeşleridir. Hz. Peygamber bu hususta *“Beni Hûd sûresi ve kardeşleri ihtiyarlattı.”*⁶ buyurmuştur. Burada şunu açıklamanın gerekli olduğu kanaatindeyiz: Hz. Peygamberin ifadesinde yer alan ihtiyarlıktan maksat yaşlanmak demek değildir. Bu adeta babanın evladına kızıp da “beni kocattın” demesi gibi bir şeydir. Bu söylemde yaşça kocamak söz konusu değil, evladın babasının izinde olmaması, istediği şekilde hareket etmemesidir. Peygamber açısından da ümmeti istikamet çizgisine getirebilmek, onları bu çizgide tutabilmektir. Mübarekfûrî (ö.1935/1354), Tirmizî şerhinde ihtiyarlıkla ilgili şu açıklamalara yer vermektedir: *“İhtiyarlık, saçların çok ağarması, bembeyaz olması demek değildir. Henüz ihtiyarlık gelmeden insanda meydana gelen bitkinlik, yorgunluk ve tükenmişlik demektir. Çünkü Enes'in*

³ Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkindî, *Tefsîru's-Semerkindî*, thk. Ali Muhammed Muavved vd. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993, c. II, s. 85. Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed es-Selâme, Riyad: Dâru Tayyibe, 1999, c. IV, s. 241. Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, 1981, c. I, s. 486.

⁴ Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud*, İst. Çağrı Yay. 1981. *Taharet*, 4.

⁵ Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, yy. ty. c. I, s. 319.

⁶ Ebû Bekir Ahmet b. Ömer el-Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2003, c. I, s. 169, h.nr. 92.

(r.a.) dediği gibi Hz. Peygamber bu üzüntüsünü dillendirdiği vakit saçında ve sakalındaki beyaz saç ve kılların adedi on dördü geçmemiştir.”⁷

Hûd sûresi ve kardeşlerinde genel olarak tevhit, peygamberlik, ahiret konuları anlatılmakta, kıyamet öncesi ve sonrası meydana gelecek olaylar etkili bir şekilde tasvir edilip öldükten sonra dirilmenin gerçekleşeceği vurgulanmaktadır. Sûrelerde önceki ümmetlerin kıssalarına da yer verilmekte, helak sebeplerine dikkat çekilmektedir. Sûreleri incelediğimizde helak olmalarının temel nedeninin inanç bozukluğu -Allah (c.c.), peygamber, kıyamet ve ahiret konusundaki inanışlarının bozuk- olduğu görülmekte; bu inanç bozukluğunun sebep olduğu ahlakî bozukluklar ön plana çıkmaktadır.

Hz. Peygamber’i etkileyen işte bu tablodur; geçmiş ümmetlerin yaşayışlarının sergilendiği, kötü sonlarının anlatıldığı etkileyici ve düşündürücü sahnelerdir. Çünkü Hz. Peygamber’i en çok düşündüren, O’nu en çok üzen o gün vahyin muhatapları olan bugün ise vahyin sorumluları olan ümmetinin durumudur; inanç, söz ve eylemlerinde geçmiş ümmetlere olan benzerliktir; onlara uygulanan yaptırımların kendi ümmetine de uygulanır endişesidir. İşte biz bu sebepleri tespit etmek istedik. Söz konusu sûreleri araştırıp, bu sebepleri ortaya koymaya gayret gösterdik. Çalışmamıza da “Hz. Peygamber’in Hayatında Hûd Sûresi ve Kardeşlerinde Öne Çıkan Özellikler” başlığını koyduk. Amacımız bu başlık altında hadis rivayetlerinden de yola çıkarak söz konusu sûrelerde Hz. Peygamber’i ihtiyarlatan sebeplerin neler olduğunu tespit edebilmektir.

Çalışmamızda çok sayıda tefsir kaynaklarına müracaat edilmiştir. Mümkün olduğu kadar kaynakların aslına müracaat edilip çok nadir olarak tercümelere de yararlanılmıştır. Bizi asıl çalışmaya sevk eden hadis rivayetleri olması münasebetiyle bazı hadis kaynaklarına ve şerhlerine de müracaat edilmiştir. Çalışmamızda bize ışık tutacak, yolumuzu aydınlatacak güncel çalışmalar -tez, makale ve bilimsel dergiler- incelenmiş, gerekli görülen yerlerden istifade edilmiştir. Zaman zaman kavramlar üzerinde durulmuş, bu bağlamda tevekkül, sabır, emniyet ve istikamet gibi bazı kavramların dilsel analizi yapılarak kaynaklarda geçen açıklamalara yer verilmiştir.

⁷ Ebû'l-Âli Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahim el-Mübarekfürî, *Tuhfetü'l-Ahfezî*, thk. Muhammed Abdu'l-Muhsin el-Kibbî, yy. Müessesetü Kurtuba, ty. c. IX, s. 184.

Ayrıca çalışmamızda lügat ve kavram kitaplarından, gerekli durumlarda siyer ve kelam kitaplarından da yararlanılmıştır. Âyetlerin mealleri konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfının yayınlamış oldukları meallerden istifade edilmiş, Muhammed Esed'in (ö.1992/1412) "*Kur'ân Mesajı*" isimli eserinde farklı görülen meallerden de yeri geldikçe faydalanılmıştır.

Burada çalışmamızda yararlandığımız bazı temel kaynaklara işaret etmek istiyoruz. Çalışmamızda rivayet tefsiri olarak; Taberî'nin (ö.310/923) *Câmiu'l-Beyân'ı*, Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin (ö.375/983) *Tefsîru's-Semerkandî'si*, Se'alebî'nin (ö.875/1471) *Cevâhiru'l-Hisân'ı*, İbn Kesîr'in (ö.774/1373) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm'i*;

Dirayet tefsiri olarak; Zemahşerî'nin (ö.538/1144) *Keşşâf'ı*, Fahrüddin er-Razî'nin (ö.606/1210) *Mefâtihu'l-Gayb'ı*, Beydâvî'nin (ö.685/1286) *Envâru't-Tenzîl'i*, Şevkânî'nin (ö.1250/1834) *Fethu'l-Kadîr'i*;

İctimâî tefsir olarak; Muhammed Reşid Rıza'nın (ö.1354/1935) *Tefsîru'l-Menâr'ı*, Merâğî'nin (ö.1364/1946) *Tefsîru'l-Merâğî'si*, Mevdûdînin (ö.1397/1979) *Tefhîmü'l-Kur'ân'ı*, Seyyid Kutub'un (ö.1385/1967) *Fî Zilâli'l-Kur'ân'ı*;

İşârî tefsirler tefsir olarak; İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö.1137/1725) *Rûhu'l-Beyân'ı*, Âlûsî'nin (ö.1270/1854) *Rûhu'l-Meânî'si* istifade edilen eserlerden bazılarıdır.

Hadis rivayetlerinde; Kütüb-i Sitte, Ahmet b. Hanbel'in ve Bezzâr'ın (ö.292/905) *Müsned'leri*, Taberânî'nin (ö.360/971) *Mu'cemu'l-Kebîr'i*, Hâkim en-Nisâbûrî'nin (ö.405/1014) *Müstedrek* isimli eseri, İbn Asâkîr'in (ö.571/1176) *Tarih'i*, Ali el-Müttakî'nin (ö.975/1567) *Kenzu'l-Ümmâl'i* faydalandığımız eserlerdir.

Arapça sözlük olarak Cevherî'nin (ö.400/1009) *Sihah'ı*, Rağıp el-İsfehânî'nin (ö.502/1108) *Müfredat'ı*, İbn Manzur'un (ö.711/1311) *Lisânü'l-Arab'ı*, Fîrûzabâdî'nin (ö.816/1415) *Kâmusu'l-Mühî'ti*, Modern sözlüklerden *el-Mu'cemu'l-Arabi'l-Esâsî* ile *el-Müncid*, Kavram olarak ise Cürçânî'nin (ö. 816/1413) *Ta'rîfât* isimli eseri sıkça müracaat ettiğimiz kaynaklardır.

Siyer kitaplarından İbn Hişâm'ın (ö.218/833) es-*Sîretü'n-Nebeviyye*'si,

Kelamî konularda ise Tahâvî'nin (ö.321/933) *el-Akîdetü't-Tahâviyye*'si ile Neseî'nin (ö.508/1115) *Tebsîratü'l-Edille*'si yararlanılan kaynaklardan bazılarıdır.

Çalışmamızda yararlanılan kaynaklara dipnotlarda işaret edilmiştir. Dipnotlar, İğdır Üniversitesinin Tez Yazım Yönetmeliğindeki kurallara uygun olarak yazılmıştır. Dipnotlarda ilk olarak müellifin esas adı, soyadı, eserin orijinal ismi, yayın bilgileri ve sayfa numaraları ile gerekli durumlarda cilt bilgileri tam olarak verilmiş, daha sonra ki dipnotlarda ise müellifin soyadı (veya künyesi), eserin meşhur ismi ile sayfa ve varsa cilt numaralarına işaret edilmiştir. Bazı dipnotlar, müellifi bilinmediğinden doğrudan eser ismi ile verilmiştir. Bazı dipnotlarda da müellifin isminin farklı yerlerden bulunduğuna işaret etmesi için eserin müellifi parantez içerisinde getirilmiştir. Birden fazla kaynaklı olan dipnotlar kronolojik sıraya göre verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKKÎ SÛRELER VE ÖZELLİKLERİ

Sûreler, Mekkî ve Medenî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Kur'ân ilimleri kaynaklarını mütalaa ettiğimizde bunlarla ilgili çeşitli tariflerin yapıldığını görmekteyiz. Burada araştırma konumuz olan sûrelerin tamamı Mekkî olduğu için sadece Mekkî sûrelerin tanımını üzerinde durulacaktır. Söz konusu kaynaklara göre Mekkî sûreler, hicretten önce nazil olmuş olan sûrelerdir. Mekke'de veya Mekke dışında inmiş olması durumu değiştirmez.⁸ Medine'ye yolculuk esnasında inmiş olanlar da Mekkî kabul edilmektedir.⁹ Bununla birlikte hicretten sonra da olsa Mekke'de nazil olmuş olan sûrelere de Mekkî sûreler denmektedir.¹⁰ Diğer bir tarif ise muhatap açısından yapılmış, dolayısıyla Mekke ehline hitap eden sûrelere Mekkî sûreler denmiştir.¹¹

Sûrelerin Mekkî ve Medenî oluşları hususunda Hz. Peygamber'den herhangi bir açıklama gelmemiştir. Çünkü Allah (c.c.), bunun bilinmesini ümmete gerekli görmemiş, Hz. Peygamber de bunu öğretmekle sorumlu tutulmamıştır. Zira bu ilmin bir kısmını öğrenmek ehl-i ilme gerekli olsa da bunu bilmek için Hz. Peygamber'den

⁸ Bedreddin Muhammed b. 'Abdullah Zerkeşi, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thr. Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1988, c. I, s. 239.

⁹ Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dimeşk-Beyrut: Dâr-u İbn Kesir, 1987, c. I, s. 26.

¹⁰ Muhammed Abdulazîm ez-Zerkânî, *Menâhîlu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thr. Ahmed Şemsüddin, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988, c. I, s. 195.

¹¹ Zerkeşi, *Burhân*, c. I, s. 239. Zerkânî, *Menâhil*, c. I, s. 196.

gelen bir nassa da gerek yoktur.¹² Sûrelerin Mekkî veya Medenî olduğu ise vahiy dönemini yaşamış, vahyin nüzûlüne şahitlik etmiş olan sahabe ile vahyin nasıllığını, nerede ve ne zaman indiğini sahabeden işiten tâbiûn tarafından rivayet edilmiştir.¹³

Mekkî ve Medenî sûreleri tanımanın semaî ve kıyasî olmak üzere iki yolu vardır. Semâî özellikler, Sahabe ve tabiûndan rivayet edilen özelliklerdir. Kıyasî özellikler ise Mekkî sûreleri ayırt etmek için âlimlerce araştırma neticesinde belirlenen kurallardır.¹⁴ Mennâu'l-Kattan gibi bazı âlimler de bu konuyu zahirî açıdan ayırt edici özellikler, mana-anlam açısından ayırt edici özellikler ve üslup açısından ayırt edici özellikler şeklinde ele almış ve incelemişlerdir.¹⁵ Biz burada konumuzla alakası olması hasebiyle sadece Mekkî sûrelerin zahirî/dış görünüş, anlam/içerik ve üslup açısından ayırt edici özelliklerini ele alıp açıklamaya çalışacağız.

1.1.1. Zahirî Açıdan Ayırt Edici Özellikler

Zahirî özelliklerden maksat Mekkî sûrelerin dış özellikleri, fizikî ve yapısal görünümüdür. Yani görünüşte fark edilen, gerek anlam ve gerekse içerikle alakası olmayan özelliklerdir.¹⁶ Er-Rûmî, bunu “*Lafızların Özellikleri*” olarak ifade ederken¹⁷ Muhammed Zerzûr da “*Kıyasî Özellikler*” olarak ifade etmektedir.¹⁸ Mekkî sûrelerin dış görünüm açısından ayırt edici özellikleri ise şunlardır:

1.1.1.1. Secde Âyetinin Bulunması

Mekkî sûrelerin zahirî açıdan en belirgin¹⁹ ve daimi özelliği²⁰ içerisinde secde ayetlerinin bulunmasıdır. Mekkî sûrelerde secde vurgusu yapılmaktadır. İçerisinde secde âyeti olan bütün sûreler Mekkîdir.²¹ Çünkü Müşrikler secdeden kaçınıyorlar, Hz. Peygamber’in namaz kılmalarından hoşnut olmuyorlardı. Nitekim bir rivayette

¹² Zerkânî, *Menâhil*, c. I, s. 198. İsmâil Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara: TDVY, 2009, s. 60.

¹³ Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1990, s. 60.

¹⁴ Subhi Salih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, İstanbul: Dersâadet, ty. s. 181.

¹⁵ Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis*, s. 63.

¹⁶ Mustafa Ünver, *Tefsir Usulünde Mekkî-Medenî İlmî*, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun: OMÜSBE, 1998, s. 305.

¹⁷ Feht b. Abdirrahmân b. Süleyman er-Rûmî, *Dirâsât fî Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad: Mektebetü't-Tevbe, 1998, s. 129.

¹⁸ Adnan Muhammed Zerzûr, *Ulûmü'l-Kur'ân*, Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 1991 s. 140.

¹⁹ Ünver, *Tefsir Usulünde Mekkî-Medenî İlmî*, s. 311.

²⁰ Suphi Salih, *Mebâhis*, s. 183. Ünver, *Tefsir Usulünde Mekkî-Medenî İlmî*, s. 319.

²¹ Suyûtî, *İtkân*, c. I, s. 54. Zerkânî, *Menâhil*, c. I, s. 199.

Hız. Peygamber'e secde emri gelince kendisi ve beraberindeki müminler secdeye kapanmışlar, orada bulunan müşrikler secde etmedikleri gibi el çırpmış ve ıslık çalmışlardı.²² Allah (c.c.), bu durum karşısında Hız. Peygamber'e, müşriklere boyun eğmemesini, namaza ve secdeye devam ederek Allah'a (c.c.) yaklaşma gayretini sürdürmesini emretmiştir. Şüphe yok ki Allah'a (c.c.) yaklaşmak O'na itaat etmek ve bu itaatin en anlamlı ifadesi secde ile mümkündür.²³ Nitekim Hız. Peygamber'in de ifadesiyle kulun Allah'a (c.c.) en yakın olduğu an secdede olduğu andır.²⁴

Fahredden er-Râzî, Mekkî sûrelerde sık sık secde vurgusunun yapılmasının sebebini şöyle açıklar: "Yüce Allah, sanki kâfirlerin öfkesinin artması için Hız. Peygamber'e secde etmesini emretmiştir. Onların öfkesinin artmasını gerektiren sebep ise şudur: Kâfirler, Hız. Peygamber'in namaz kılmasına mani oluyorlardı. Böylece, Hız. Muhammedi secde ederken gördüklerinde kin ve öfkeleri artıyordu. Buradan anlaşıldığına göre secdenin emredilmesi müşriklerin kin ve nefretlerini artırmaktadır. Râzî'ye göre Mekkî sûrelerde secde vurgusunun yapılmasının diğer bir sebebi de kâfirlerle alay etmek ve onları hafife almaktır. O'na göre kâfirlerin bu tavırlarına karşı secdenin emredilmesi, Hız. Peygamber ve beraberindeki müminlerin secdeye devam etmeleri kâfirlere karşı 'Elinizden geliyorsa engelleyin, yapabiliyorsanız yapın' demektir."²⁵ Bu adeta bir insana yapamayacağı bir şeyi yapabiliyorsan yap demek gibidir. Kısacası secde âyetleriyle müşriklerin istemedikleri ve kaçındıkları bir şeye engel olamayacakları ifade edilmektedir.

1.1.1.2. Kellâ Lafzının Bulunması

"Kellâ" lafzının geçtiği bütün sûreler Mekkîdir.²⁶ Kur'ân-ı Kerim'de on beş sûrede otuz üç kere geçmektedir. Bu sûrelerin tamamı son tertibe uygun olarak Kur'ân-ı Kerim'in son yarısında yer almaktadır.²⁷ Ummânî, Mekkî sûrelerde "Kellâ" lafzının gelmesinin hikmetini şöyle açıklar: "Kur'ân-ı Kerim'in son yarısından fazlası Mekke'de nazil olmuştur. Mekkelilerin çoğunluğu ise hem inat, hem de kibirli

²² Muhammed er-Râzî Fahrüddin b. Allame, *Mefâtihu'l-Gayb*, Lübnan-Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981, c. XXXII, s. 26.

²³ Hayreddin Karaman vd. *Kur'ân Yolu, Türkçe Meal Tefsir*, Ankara: DİBY, 2007, c. V, s. 655-656.

²⁴ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *Sahih-u Muslim*, İstanbul: Çağrı Yay. 1981, *Salât*, 482. Ebû Dâvud, *Sünen, Salât*, 152.

²⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. XXXII, s. 26.

²⁶ Zerkeşi, *Bürhân*, c. I, s. 239. Rûmî, *Dirâsât*, s. 129. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* s. 61.

²⁷ Zerkânî, *Menâhil*, c. I, s.199. Rûmî, *Dirâsât*, s. 129.

insanlardı. Onların bu davranışlarını reddetmek, onları kınamak ve tehdit etmek amacıyla tekrar tekrar bu lafızlar kullanılmıştır.”²⁸

1.1.1.3. Hurûfu Mukatta‘a İle Başlaması

Kur‘ân-ı Kerim‘deki sûrelerin yirmi dokuz tanesi mukatta‘a harfleriyle başlamaktadır. Bunlardan Zehrâveyn denilen Bakara ile Âl-i İmrân sûreleri hariç diğer sûreler Mekkîdir. Ra‘d sûresinde ise ihtilaf vardır.²⁹ “*Mebâhis*” isimli eserin sahibi Subhi Salih, bu sûrenin fikir ve üslup açısından Mekkî olmasının daha doğru olacağını ifade etmektedir.³⁰

Bu harfler sûrelerin başlarında bulunmaktadır. Belli bir düzen içerisinde yerleştirilmiş olan bu harfler hece harflerinin konuşma dilindeki söylenişine göre telaffuz edilmektedir. Bu harflerin bir kısmı tekrar ederken diğer bir kısmı ise tekrar etmemektedir. Her biri sadece Allah‘ın (c.c.) bileceği bir mana içermektedir. Bu sebepten müteşâbihâtta sayılmışlardır. Müfessirler bu konuda ittifak etmektedirler. Yalnız bazıları muhtemel manalar ileri sürmekten de geri durmamışlardır.³¹

Bu harflerin Kur‘ân-ı Kerim‘de yer almasıyla ilgili bir takım sebepler ileri sürülmüştür. En önde gelen sebep Kur‘ân-ı Kerim‘e karşı direnenleri susturmak ve onların Kur‘ân-ı Kerim karşısındaki acziyetlerini ortaya koymaktır. Bir diğer sebep ise içerisinde buldukları sûrelere isim olmalarıdır. Üzerinde durulması gereken bir diğer sebep de kitabetin önemine dikkat çekmek, ümmî olan Araplara kitabetin faydasını anlatarak onları bu durumdan kurtarmaktır.³²

Bu harflerin gayelerinden birisi de dinleyenlerin dikkatini kendilerinden sonra söylenecek olan söze yönlendirmektir. Bu üslup psikolojik bakımdan insanları, ilgi duymadıkları hatta inkârına yeltendikleri şeylere yönlendirmekte; ilgi ve alakalarını verilmek istenen mesaja yoğunlaştırmaktadır. Bu harflerden hemen sonra Kuran‘dan bahsedilmesi de bunun işaretlerindedir.³³ İbn Ravk (ö.168/784) ve Kutrub (ö.216/281) (r.a.) diyorlar ki! “*Müşrikler, birbirlerine Kur‘ân-ı Kerim‘den*

²⁸ Suyûtî, *İtkân*, c. I, s. 54. Zerkânî, *Menâhil*, c. I, s. 199. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 61.

²⁹ Zerkânî, *Menâhil*, c. I, s. 199. Suyûtî, *İtkân*, c. I, s. 54. Zerkeşî, *Bürhân*, c. I, s. 240.

³⁰ Subhi Salih, *Mebâhis*, s. 182.

³¹ Yıldırım, *Kur‘ân-ı Kerim ve Kuran ilimlerine Giriş*, s. 111-112.

³² Muhammed Tahir b. Âşûr, *Tefsîru‘t-Tahrîr ve‘t-Tenvîr*, yy. Dâru‘t-Tûnûsiyye, ty. c. I, s. 206-207.

³³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 141.

uzaklaşmalarını tavsiye ediyorlardı. Allah da (c.c.) onların salah ve menfaatlerini istediğinden onlara bu harflerle hitap etmiştir. Onlar bu harfleri işittiklerinde hayret içinde kaldılar ve onları, dinlemeye yöneldiklerinde arkadan gelen lafızlarla, inkâra yöneldikleri şeyi onların zihinlerine ve gönüllerine yerleştirmiş oluyordu. Böylece onların kalpleri ve gönülleri de yumuşamış oluyordu.”³⁴

Bakara ve Âl-i İmran sûrelerinin Medine’de nazil olmasına rağmen hurûfu mukatta‘a ile başlaması ise Mekke’de ki müşriklerin tekebbür, inatçılık ve Kur‘ân-ı Kerim’e kulak vermeme gibi durumlarının burada da devam edebileceği veya da bu durumların Medine’de de meydana gelebileceğinden olması muhtemeldir.³⁵

1.1.1.4. “Yâ Eyyühe’n-Nâs” ve “Yâ Benî Âdem” İfadelerini İçermesi

İçerisinde “Yâ Eyyühe’n-Nâs” ile “Yâ Benî Âdem” ifadelerinin yer aldığı bütün sûreler Mekkîdir.³⁶ Ancak içerisinde “Yâ Eyyühe’n-Nâs” ifadesinin geçtiği Bakara, Nisâ ve Hac gibi bazı sûreler ise Medenîdir.³⁷ Mekke’de muhatap kitle müşrikler olduğu için hitap umumî yapılmış; sadece insanlık vasfıyla onlara hitap edilmiştir. Müşrikler de müminler de buna dâhildir.³⁸

1.1.2. Konu/Anlam Açısından Ayırt Edici Özellikler

Mekkî sûrelerin temel konusu akîde –inanç- dir.³⁹ Akîde: kalbin bağlandığı ve kesin olarak inanılması gereken şeylerdir.⁴⁰ İnanılması gerekli olan şeyler İslam akâid kitaplarında genel olarak tevhid, risalet ve meâd (ahiret) olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle İslam inancı, kalbe Allah (c.c.) inancını tam olarak yerleştirmek, O’nun dışındaki varlıkları yok etmek, mutlak surette şirkten kaçınmaktır. Bununla birlikte Hz. Peygamber’in, Allah’ın (c.c.) kulu ve elçisi olduğunu, insanlara ve cinlere gönderilen son peygamber olup başka peygamber gelmeyeceğini konu edinen İslam akâidi meâd’ın ve ahiretin inkâr edilemezliğini ve

³⁴ Zerkeşî, *Bürhân*, c. I, s. 224. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 141.

³⁵ Ünver, *Tefsir Usulünde Mekkî-Medenî İlmî*, s. 312.

³⁶ Suyûtî, *İtkân*, c. I, s. 52.

³⁷ Suyûtî, *İtkân*, c. I, s. 52-53.

³⁸ Mennâu'l-Kattân, *Târîhu't-Teşrii'l-İslâmî*, Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1992, s. 56-57.

³⁹ Zerzûr, *Ulümü'l-Kur‘ân*, s. 141.

⁴⁰ Ebû Hafs Sirâcü'd-Dîn Ömer b. İshak el-Gaznevî, *Şerh-u Akîdeti'l-İmâmi't-Tahâvî*, thk. Hâzîmü'l-Keylânî & Muhammed Abdulkadir Nessâr, Kahire: Dâretü'l-Kürz, 2009, s. 25.

gerçekliğini içermektedir.⁴¹ Şu halde Mekkî sûreler bu inanç konularının açıklanmasını, hayatın içinde ve ruhun realitesindeki gereklerini konu edinmiştir.⁴² Bütün peygamberlerin savunduğu ve insanların da muhatap tutulduğu şeylerin inanç konuları olması sebebiyle bu konu Mekkî sûrelerde tam detaylı bir şekilde ele alınmış ve gerekliliğine vurgu yapılmıştır.⁴³

Kur'ân-ı Kerim, insanlara doğruyu göstermek, beşerin hayatını düzene koymak, yeryüzünde hakkı ve adaleti ayakta tutmak için Allah (c.c.) tarafından indirilmiş ilahi bir kitaptır. Bu Kur'ân-ı Kerim'de şöyle dile getirilmiştir: “*Hiç kuşkusuz bu Kur'an insanları en doğru yola iletir.*”⁴⁴

Kurana göre iyi ve güzel olan şeylere inanç konularının tesis edilmesi ile ulaşılabilir. Çünkü bu inanç, insanların duygu ve ahlakları, inanç ve amelleri arasında bir uyum oluşturur. Ruhlarını kuruntulardan arındırır ve birbirleri ile olan ilişkilerini düzenler.⁴⁵ Dolayısıyla beşer hayatını ıslah etmek, adaleti hâkim kılmak isteyen ve ilahî nizamı içeren Kur'ân-ı Kerim'in, inanç konusundan bu derece bahsedip, genişçe yer vermesinden de anlaşılmaktadır ki bütün bu ıslahatların ana mihranı inançtır. Kur'ân-ı Kerim'in bu konuya önem vermesinin sebebi ise istenen hedefe götüren tek yol olmasından kaynaklanmaktadır. Bundan başka bir yol olsa idi hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerim onu öncelirdi. Çünkü Allah (c.c.), kulların ıslahını gerçekleştirecek olan en ideal yolu onlara göstermekten kaçınmazdı.⁴⁶

On üç yıllık bir zaman süresinde Mekke'de inen ayetlerde inanç konusunun ağırlıkta olduğu, genel yönlendirmeler dışında teşriî ve yönetim konularını içeren ayetlerin oldukça az olduğu görülmektedir.⁴⁷ Dînin ve dünyanın esasını oluşturan temel kaideler Mekke'de inmiş, bunların ayrıntıları açıklanmak ve tamamlanmak

⁴¹ İslam akâidinin temel konularıyla ilgili olarak bk. Ebû Cafer et-Tahâvî, *Metnü'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, Beyrut: Lübnân, Dâr-u İbn Hazm, 1995, s. 12.

⁴² Muhammed Kutub, *Kur'ân Araştırmaları: Mekkî Âyetler*, trc. Akif Nûrî, İstanbul: Fikir Yay. 1981, c. I, s. 11.

⁴³ Zerzûr, *Ulûmü'l-Kur'ân*, s. 141. Daha geniş bilgi için bkz. Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Tahlili*, Ankara Okulu Yay. 2015, s. 351-395.

⁴⁴ İsrâ, 17/9

⁴⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, trc. M. Emin Saraç & Bekir Karlığa & İ. Hakkı Şengüler, İstanbul: Hikmet Yay. 1976, c. IX, s. 290

⁴⁶ Kutub, *Kur'ân Araştırmaları*, c. I, s. 13.

⁴⁷ Kutub, *Kur'ân Araştırmaları*, c. I, s. 10.

sûretiyle Medine’de beyân edilmiştir. Yani Medenî ayetler Mekkî ayetlerin ayrıntılı bir şekilde açıklamasıdır.⁴⁸

Mekkî sûrelerde inanç konusuna bu derece önem verilmesinin sebebi olarak cahiliye Araplarının bu konudaki yanlış inançları gösterilebilir, konunun onlara ulaşabilmesi için ilahi hitabın tekrar ettiği söylenebilir. Zira onlar Allah’ın (c.c.) hakiki ma’bud olduğunu biliyorlar ama kendilerini ona yaklaştırır düşüncesiyle putları şefaatçi (aracı) kılıyorlardı.⁴⁹ Risalet konusunda ise bir beşerin peygamber olamayacağını söylüyorlar, peygamberin getirdiği vahyi kabul etmiyorlardı.⁵⁰ Söz konusu sûrelerde yer alan ana konulardan birinin ahiret olmasıyla da öldükten sonra dirilişi inkâr etmenin cahiliye Araplarında oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹ Ancak Medenî sûrelere bakıldığında bunun dışında bazı sebeplerden de bahsetmek mümkündür. Zira Medine’de iman ve ahlak üzere olan Müslüman bir toplum inşa edilmiş, İslam inanç esasına dayalı bir nesil yetiştirilmişti. Allah (c.c.) yolunda savaşan, ölen ve öldürülen fertler bulunuyordu. Bu inancın, bu insanların ruhlarında ne derece kök saldığı, bu hususta ne kadar samimi oldukları ve Allah (c.c.) için kendilerini ne kadar feda ettiklerinin en büyük belirtisi inançları uğruna kendilerini feda edip ölümü seve seve göze almalarıdır.⁵²

İnanç konusu sadece Mekkî sûrelerin değil, Medenî sûrelerin de konusudur. Sadece Mekkî sûrelerin konusu olduğunu söylemek doğru değildir. Ancak Medenî sûrelerde başta ve sonda inanç konularına vurgu yapılmakta, diğer bölümlerinde ise siyasi, ekonomik, sosyal, ruhî ve fikrî düşünceler gibi Müslüman bir toplum için gerekli olan hayatî düzenlemelere yer verilmektedir. Ama bu konuların da inançla arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Çünkü bunlar ancak inançla bir anlam ifade edebilirler. O halde neticede yine inanç konularına değinilmiş olmakta, dolayısıyla Medenî sûreler de inancı konu edinmektedir. Ancak inanç konuları Mekkî sûrelerde

⁴⁸ Musa Carullah, *İslâm Şeriatının Esasları*, haz. Hatice Kübra Dönmez, Ankara: Otto, 2013, s. 41-42. Örneğin dinde zaruri maksatlar olarak bilinen din, can, akıl, mal ve neslin muhafazası ile iman, namaz ve zekât gibi dînin temel konularıyla ilgili âyetler Mekke’de nazil olmuş Medine’de inen âyetlerle de açıklanmıştır. Yine Mekke’de farz kılınmış olan oruç ve hac, Medine’de inen âyetlerle tamamlanmıştır. Daha geniş açıklama için bk. Musa Carullah, *İslâm Şeriatının Esasları*, s. 42.

⁴⁹ Tahir Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, İstanbul: Işık Basımevi, 1946, s. 17.

⁵⁰ Yasin, 36/13-15.

⁵¹ Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Tahlili*, s. 395.

⁵² Kutub, *Kur’ân Araştırmaları*, s. 11-12.

bütün alanları kaplamakta ve sözün hepsini içermektedir.⁵³ Bunun yanı sıra Medenî sûrelerde, henüz iman etmeyenlerle birlikte iman etmiş olanlara da inançla ilgili sözlerin tekrar edilmesinden bu konuların sürekli verilmesi gereken bir esas niteliğinde olduğu, onunla birlikte başka konulara da değinilebileceği, ama asla inanç konusundaki sözlerin kesilip atılmayacağı anlaşılmaktadır. İnanç, başta anlatılıp ta sonra bırakılan bir ders niteliğinde değildir. Öyle olmuş olsa idi o takdirde Mekke’de inen inanç ayetleri ile yetinilir, Medine’de inen ayetlerde buna gerek kalmazdı. Ama en son indiği rivayet edilen ayette bile inanç vurgusunun yapılması bu konuların sürekli tekrar edilmesi gereken bir olgu olduğunun göstergesidir. Söz konusu ayet şudur: “*Hem öyle bir günden sakının ki, o gün Allah’a (c.c.) döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı tamamıyla ödenecek, onlara haksızlık edilmeyecektir.*”⁵⁴ Görüldüğü gibi ayette bir inanç konusu olan ahiret inancına vurgu yapılmaktadır. İbn Abbas’tan (r.a.) gelen rivayete göre Kur’ân-ı Kerim’in en son inen ayeti bu ayeti celiledir. Söz konusu rivayete göre Hz. Peygamber bu ayetin nüzûlünden sonra dokuz gece yaşamıştır.⁵⁵

Mekkî sûrelerin temel konusu ile ilgili olarak verdiğimiz bu kısa açıklamadan sonra şimdi de içerik itibari ile Mekkî sûrelerin üzerinde durduğu konuları genel itibariyle şöyle sıralamamız mümkündür:

1.1.2.1. İslam’ın İnanç Meselelerini Tesis Etmesi

İslam dîninin esası olan tevhid -Allah’ın (c.c.) birliğine, onun eşsiz ve tek olduğuna iman etmek- Mekkî sûrelerin üzerinde önemle durduğu en temel konudur. Bununla birlikte İslâm’ın ilk dönemlerinde insanların genellikle kabullenmediği peygamberlik, ahiret ve ahirete taalluk eden tekrar dirilme, hesaba çekilme, ceza ve mükâfat, cennet ve cehennem gibi hallere iman edilmesinin gerekliliği ve bunların gerçekleşeceğine dair kevnî delillerin ortaya konulması da Mekkî sûrelerin konuları arasındadır.⁵⁶ Çünkü vahyin ilk muhatabı olan Mekkeli müşrikler Allah’a (c.c.) şirk koşmakta ileri gitmişlerdi. Peygamberliği, öldükten sonra dirilmeyi ve ahiret hayatını

⁵³ Kutub, *Kur’ân Araştırmaları*, s. 11.

⁵⁴ Bakara, 2/281.

⁵⁵ Zerküşî, *Burhân*, c. I, s. 267. Zerkânî, *Menâhil*, c. I, s. 96.

⁵⁶ Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, yy. yy. 1976, c. I, s. 25. Muhammed Ebû Şehbe, *Medhal li Dirâseti’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Riyad: Dâru’l-Livâ, 1987, s. 228.

kabul etmiyorlardı. Sadece dünya hayatının varlığına inanan müşrikler, ölümü ve tekrar dirilmeyi sadece dünya hayatına bağlıyorlardı.⁵⁷

Mekkî sûrelerde yer alan inanç meselelerinden bir diğeri ise Kur'ân-ı Kerim'dir. Söz konusu sûrelerde Kur'ân-ı Kerim'in gerçek bir ilahî kelam ve istikamet rehberi olduğu⁵⁸ vurgulanmaktadır. Mekkeli müşrikler dînin inanç meselelerine ya hiç inanmıyorlar veyahut da yanlış bir inancı benimsiyorlardı. Böyle bir ortamda uygun olan ilk olarak o müşrikleri Kur'ân-ı Kerim'in ve İslam'ın hedefi olan bu temel esaslara davet etmektir. İşte bu sebepten Mekkî sûreler İslam'ın inanç meselelerini konu edinmiştir.⁵⁹

1.1.2.2. Genel Teşriî Hükümlerin Belirlenmesi

İbadet,⁶⁰ muamelat,⁶¹ âdap ve ahlak⁶² gibi bir takım hususlarla ilgili genel teşriî hükümlerin ilk önce Mekke de belirlendiği görülmektedir. Özellikle bütün semavî dinlerde beş temel esas kabul edilen din, can, mal, akıl ve nesebin korunmasıyla alakalı hükümler Mekke'de konulmuştur. Bütün bu hususlar, zamanla ve mekânla alakası olmadığından evrensel bir nitelik taşımaktadırlar.⁶³ Örneğin cahiliyye Araplarının ibadeti putların etrafında dönmek, onlara temas etmek ve onlar adına kurban kesmekten ibaret iken, Kur'ân-ı Kerim bu saçma adetleri kaldırmış ve yerine namazı emretmiş, Allah'tan (c.c.) başkası adına kurban kesilmesini yasaklamıştır.⁶⁴ İslamın temel rükûnlarından olan zekât, oruç ve hac ibadetleri Medine'de farz kılınmasına rağmen onlara dair ilk hükümler ilk olarak Mekke'de belirlenmiştir.⁶⁵ Muamelat kapsamında ise kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesinin yasaklanması, yetim malının haram kılınması da Mekkî sûrelerde

⁵⁷ Câsiye, 45/24.

⁵⁸ Tekvîr, 81/27-28.

⁵⁹ Ebû Şehbe, *Medhal*, s. 229.

⁶⁰ Mekkî âyetlerde ibadetlerin emredilmesiyle ilgili örnek olarak bk. Ta-ha, 20/130.

⁶¹ Mekkî âyetlerde görülen muamele hükümleri için örnek olarak bk. En'âm, 6/152.

⁶² Mekkî âyetlerde âdap ve ahlakın yasaklanmasıyla ilgili örnek olarak bk. İsrâ, 17/37.

⁶³ Ebû Şehbe, *Medhal*, s. 229. Rûmî, *Dirâsât*, s.130. Subhi Salih, *Mebâhis*, s. 183.

⁶⁴ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s. 25.

⁶⁵ Mekkî sûrelerde zekât kelimesi geçmektedir. Yalnız burada zekât; nafile bir ibadet olarak Allah'a yakınlık ifade etmektedir. Oruç hususunda ise Hz. Peygamber Mekke döneminde aşure orucunu tutmuş ve tutulmasını emretmiştir. Hac konusunda da yine Hz. Peygamber'in hicretten önce (Mekke döneminde) iki defa hacc yaptığı belirtilmiştir. Söz konusu ibadetlerin Mekke'de uygulanmasıyla ilgili geniş bilgi için bk. Cevâd Ali, *Cahiliye'den İslâm'a İbadet Târîhi*, çev. Muammer Bayraktutar, Ankara Okulu Yay. 2015, s. 115-121.

belirlenmiş genel teşriî hükümlerindedir.⁶⁶ Bunlarla birlikte adalet ve ihsanın emredilmesi, anne ve babaya iyilik yapmanın, akrabayı ziyaret etmekle⁶⁷ hakkın ve sabrın tavsiye edilmesi⁶⁸ ve her türlü kötülüklerin yasaklanması ve adam öldürmenin haram kılınması⁶⁹ gibi âdap ve ahlaka taalluk eden bir takım hususlar Mekke’de belirlenmiş hükümlerindedir.⁷⁰ Ayrıca bütün iyi işlerde sebat gösterip devam etme ve dengeyi koruma (istikamet) vurgusu da Mekkî sûrelerin içeriklerindedir.⁷¹

1.1.2.3. Müşriklerle Mücadele Edilmesi

Mekkî sûrelerin anlam açısından bir diğer özelliği müşriklere karşı mücadeledir. Müşrikler, bir takım deliller ileri sürmekte ve hakka karşı mücadele etmektedirler. Bu sûrelerde bütün inkârlarına rağmen müşriklere karşı deliller getirilmekte ve onların hayalleri boşa çıkarılmaktadır. Kendi atalarının izinden gitmelerinin, bilgisiz ve hiçbir delil olmadan körü körüne geçmişi taklit etmelerinin yanlış olduğu anlatılmakta ve bunlarla ilgili deliller serdedilmektedir.⁷² Kur’ân-ı Kerim’de bunun birçok örneği vardır. Burada bir ayeti örnek olarak getirmemiz konunun daha iyi anlaşılması için yerinde olacağı kanaatindeyiz. Zuhruf sûresinde müşriklerin delilleri şöyle dile getirilmektedir: “Senden önce, herhangi bir şehre gönderdiğimiz uyarıcıya, şumarık varlıkları sadece: ‘Doğrusu babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerini izlemekteyiz’ dediler. Gönderilen uyarıcı: ‘Eğer size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş isem de mi bana uymazsınız?’ dedi. Onlar: ‘Doğrusu sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz’ dediler.”⁷³ Enbiyâ sûresinde de müşriklere karşı mücadelede üslup biraz daha sertleştirilmekte kendi akıllarını kullanmalarına da çağrıda bulunmaktadır. Söz konusu durum ayette şöyle dile getirilmektedir: “Size de, Allah’ı (c.c.) bırakıp taptıklarınıza da yazıklar olsun! Akletmiyor musunuz?”⁷⁴

Mekkî sûrelerde yer alan mücadelenin bir diğer konusu ise müşriklerin Kur’ân-ı Kerim hakkındaki iddialarına meydan okunmasıdır. Kur’ân-ı Kerim,

⁶⁶ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s. 18.

⁶⁷ Nahl, 16/90.

⁶⁸ Asr, 103/3.

⁶⁹ En’âm, 7/151.

⁷⁰ Daha geniş bilgi için bk. Rûmî, *Dirâsât*, s. 130. Ebû Şehbe, *Medhal*, s. 229.

⁷¹ Subhi Salih, *Mebâhis*, s. 183.

⁷² Subhi Salih, *Mebâhis*, s. 183. Ebû Şehbe, *Medhal*, s. 228.

⁷³ Zuhruf, 43/23-24.

⁷⁴ Enbiya, 21/67.

müşriklerin “*Bu uydurulmuş bir sözdür*”⁷⁵ iddialarına karşı meydan okumaktadır. ⁷⁶ Bakara sûresi hariç tehaddî içeren sûreler Mekkîdirler.⁷⁷ Bu meydan okuma farklı sûrelerde geçmekle birlikte araştırma konumuz olan Hûd sûresinde de yer almakta ve şöyle dile getirilmektedir: “*Yoksa Kurân’ı peygamber uydurdu mu diyorlar? Onlara de ki: ‘O halde, eğer iddianızda samimi iseniz, uydurma olarak, siz de onun gibi on sûre getirin ve gücünüzün yettiği Allah’tan başka kimseleri de yardıma çağırın.’ Eğer size cevap veremiyorlarsa, bilin ki, o ancak Allah’ın ilmiyle indirilmiştir.*”⁷⁸

1.1.2.4. Geçmiş Peygamber Kıssalarının Anlatılması

Mekkî sûrelerde detaylı bir şekilde anlatılan konulardan biri de peygamber kıssalarıdır.⁷⁹ “*Onların kıssalarında akıl sahipleri için bir ibret vardır...*”⁸⁰ âyeti kıssaların temel gayesini ortaya koymaktadır.

Kıssalar, ibret verici, tarihî gerçeklik ve doğruluğu olan olaylardır.⁸¹ Kıssalarda öncelikle tevhid -Allah’ın (c.c.) birliği, O’na itaat ve kulluk- vurgusu yapılmakta, ahiret inancı, cennet ve cehenneme dair yaşantılara yer verilmektedir.⁸² Kıssalar, bütün peygamberlerin tevhid ve ahiret inancını yerleştirme konusunda hedef birliği içerisinde olduklarını göstermesi açısından da önem arz etmektedir. Bununla birlikte peygamberler ve onlara tabii olanların birçok eziyetler ve sıkıntılarla karşılaştıkları kıssaların verdiği mesajlardandır.⁸³ Önceki peygamberlerin hayatlarında yaşadıkları olayların Hz. Peygamber’in hayatında yaşamış oldukları olaylara benzediğini ortaya koyarak Hz. Muhammed’in peygamberliğine delalet eden kıssalar,⁸⁴ Kur’an-ı Kerim’in vahiy mahsulü olduğunu da ispat etmektedir.⁸⁵

Kıssalarda inkârcıların yaptıklarının karşılığı olarak dünyada karşılaşmış oldukları cezalara, peygamberlerin onlarla olan karşılıklı konuşmalarına ve ileri sürdükleri delillerin geçmiş ümmetlerden ders çıkarmalarının gerekli olduğu şeklinde

⁷⁵ Hûd, 11/13.

⁷⁶ Tehaddî içeren ayetler için bk. Yunus, 10/38. Hûd, 11/13.

⁷⁷ Ebû Şehbe, *Medhal*, s. 229.

⁷⁸ Hûd, 11/13-14

⁷⁹ Mennâu’l-Kattân, *Mebâhis* s. 64. Subhi Salih, *Mebâhis*, s. 183. Ebû Şehbe, *Medhal*, s. 229.

⁸⁰ Yusuf, 12/111.

⁸¹ İdris Şengül, “*Kıssa*” md. Ankara: DİA. 2002, c. XXV, s. 499.

⁸² Vehbe’z-Zühaylî, *el-Kıssatü’l-Kur’âniyye*, Beyrut: Dâru’l-Hayr, 1992, s. 145.

⁸³ Ebû Şehbe, *Medhal*, s. 229-230. Şengül, “*Kıssa*” md. c. XXV, s. 499.

⁸⁴ Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, c. II, s. 130.

⁸⁵ Şengül, “*Kıssa*” md. c. XXV, s. 499.

delillendirilmesine de ayrıca özen gösterilmiştir.⁸⁶ Kıssalarda adeta sapkınlar ve yalancılarla ilahlık taslayan zorbacıların yok oluşları da tasvir edilmektedir.⁸⁷

Özetle ifade etmemiz gerekirse kıssaların vermek istediği mesaj şudur: Allah'ın (c.c.) hükmü adil, emri ise kesindir. O'nun hükmü geçmişte olduğu gibi şimdi de aynıdır, ileride de değişmeyecektir. Dolayısıyla Allah'a (c.c.) asi olup azgınlık yapanlar dünyada ve ahirette hak ettiği azaba çarptırılacak, iman edip istikamet üzere olanlar ise dünyada mutlu bir hayat yaşayıp ahirette ise Allah'ın (c.c.) ebedi kurtuluş müjdesine kavuşacaktır.⁸⁸

1.1.2.5. İnsanın Yaratılış Evresi ve Nefsânî Özellikleri

Mekkî sûrelerde insanın yaratılışına da değinilmektedir. İnsanın, Hz. Âdem ve Hz. Havva'dan yaratıldığı ve yaratılış aşamaları⁸⁹ detaylı olarak anlatılırken, insanın mizaç ve karakteri ile psikolojik özellikleri de⁹⁰ bahsedilen konulardandır.⁹¹

1.1.2.6. Âdem ve İblis Kıssalarının Geçmesi

Bakara sûresi hariç Hz. Âdem ve İblis kıssalarının geçtiği bütün sûreler Mekkîdir.⁹² Bu kıssada Allah'ın (c.c.) peygamberlerini ve seçkin kullarını bazı meziyetlerle üstün kıldığı anlatılmaktadır.⁹³ Nitekim Cenabı Hak Hz. Âdem'e bazı eşyaların isimlerini ve onlarla ilgili gerekli bilgileri öğretmiş ve bu üstün varlığa saygı duyulmasını istemiştir. Melekler bu üstünlüğü kabul edip Allah'a (c.c.) itaat ederken onlarla birlikte olan İblis bundan kaçınmıştır. O bu faziletin kendisinde olması gerektiğine inandığından bu üstünlüğü kabul etmemiş ve kâfirlerden olmuştur.⁹⁴ Aslında bu durumun Hz. Peygamber döneminden hiçbir farkı yoktur. Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'in kendisine verilen üstünlüğü (peygamberlik) kabul etmemişler, bu üstünlüğün kendilerinden birilerine verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Allah'ın (c.c.) Hz. Âdem'e istediği saygı ile Hz. Peygamber'e istediği

⁸⁶ Rûmî, *Dirâsât*, s. 130.

⁸⁷ Zühaylî, *Kıssatü'l-Kur'âniyye*, s. 16. Örnek ayet için bk. Hûd, 11/58-60. Hâkka, 69/4-12.

⁸⁸ Zühaylî, *Kıssatü'l-Kur'âniyye*, s. 16.

⁸⁹ Kehf, 18/37. Hac, 22/5.

⁹⁰ Hûd, 11/8-10, 118-119. Meâric, 70/19-21.

⁹¹ Zerzûr, *Ulûmül-Kur'ân*, s. 141.

⁹² Suyûtî, *İtkân*, c. I, s. 53. Zerkeşi, *Bürhân*, c. I, s. 240. Zerkânî, *Menâhil*, c. I, s. 200.

⁹³ Şengül, "Kıssa" md. c. XXV, s. 500. Âdem-İblis Kıssası için bk. Bakara, 2/30-36.

⁹⁴ Bakara, 2/30-34.

saygı arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü her ikisine de kendilerine verilen bilgi ve marifetten dolayı saygı istenmektedir.⁹⁵ İblis nasıl itaat etmeyip Allah'a (c.c.) âsî oldu ise müşrikler de bu üstünlüğü kabul etmemeleri sebebi ile asi olmuşlardır.

Kısaca söylemek gerekirse Âdem ve İblis kıssalarındaki temel hedef insanların meziyetlerini, sahip oldukları marifet ve bilgiyi ortaya çıkarmaktır. Çünkü Allah (c.c.), peygamberlerini ve bazı insanları çeşitli şeylerle üstün kılmış, bunları da kıssalarla hikâye etmiştir. Bir diğer hedef ise Allah'a (c.c.) itaatin gerekliliğini ortaya koymaktır. Bu nedenle de kıssalar, insanoğlunu şeytanın sahip olduğu kibir, gurur, haset ve kin gibi kötü huylardan uzaklaştırmayı hedeflemektedir.⁹⁶

1.1.2.7. Rasûlüllah'ın ve Müminlerin Teselli Edilmesi

Hz. Peygamber ve müminlerin teselli edildiği âyetlerin⁹⁷ genelde Mekkî olduğu görülmektedir. Mekkî sûrelerde, Hz. Peygamber ve müminlere, inatçı ve inkârcı topluluğun bütün baskılarına ve eziyetlerine karşı sabretmeleri, onlara karşı müsamahakâr davranmaları öğütlenmiş,⁹⁸ kıssalarla da bu takviye edilmiştir.⁹⁹

1.1.3. Üslup ve Beyân Açısından Ayırt Edici Özellikler

Mekkî sûrelerin zahirî ve anlam açısından bir takım özellikleri olduğu gibi belagat –üslup ve beyân- açısından da bir takım ayırt edici özellikleri vardır. Kur'ân ilimlerinde en bariz belagî özellik olarak şunlar dile getirilmektedir:

⁹⁵ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, İstanbul: Anadolu Yay. ty. c. I, s. 156.

⁹⁶ İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. I, s. 421. Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, c. I, s. 156.

⁹⁷ bk. En'âm 6/33-34. Hicr 15/14-15.

⁹⁸ Subhi Salih, *Mebâhis*, s. 184. Fazlu'r-Rahman, Mekkî sûrelerde Hz. Peygamber ve müminlerin teselli edilmesi konusunda şu açıklamalara yer vermektedir: "Kur'ân'da Hz. Peygamber'e, Müşriklere karşı verdiği çetin mücadelede ümidini kaybettiği durumlarda 'Acaba bu davada devam edeyim mi?' diye düşünürken o, 'Önceden gönderilen kitabı okuyan kimselerin destek ve tesellisini' almaya teşvik edilmiştir." Kur'ân'da Benî İsrail'in bilginleri olarak belirtilen bu kimseler kendilerine kitap verilenler, kitap ve ilim verilen millet, bilgi sahibi insanlar ve uyarıcı kimseler olarak ta nitelenmektedirler. Fazlu'r-Rahman bu tür ayetlerin genelde Mekkî olduğunu söylerken, Nöldeke Schawally (ö.1930) tamamının Mekkî olduğunu söylemiştir. Fazlu'r-Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yay. 2012, s. 207-208-220.

⁹⁹ Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis*, s. 64.

1.1.3.1. Âyetlerin Kısa, İfadelerinin Veciz ve Vurgulu Olması

Belagat açısından Mekkî sûrelerin en belirgin özelliği ayetlerin kısa görünümlü olmalarıdır. Âyetler son derece mûciz, ifadeleri hiddetli, fonetik bir uygunluk içerisinde olmakla birlikte ilk anda dinleyenlerde bir etki bırakacak özelliktedir.¹⁰⁰ Lafzının kuvvetli ve ifadelerinin eşsiz olması ile birlikte âyetlerin kısa olması dinleyenlere ağır gelmekte, zihinlerde bir etki ve kalplerde çarpıntı meydana getirmektedir. Fazlu'r-Rahman'ın (ö.1988) da ifadesi ile volkanik bir patlama etkisi göstermektedir.¹⁰¹ Manalarının açık olması, fonetik ve musiki ahenk gibi belagî özellikler de âyetin etki ve tesirini arttırmaktadır.¹⁰²

Daha önce de ifade edildiği gibi Mekke'de hitap bütün insanlara idi. Âyetlerin içeriği ise o insanları tevhide ve imana davet etmektir. Ancak vahyin muhatapları müşrik, mütekebbir ve müteannit olmanın yanında fesahat ve belagat ehli idiler. Bu ortamda uygun olan âyetlerin uzun olması değil bir takım i'cazî/belagî unsurlar ile kuvvetli bir mana içermesidir.¹⁰³ Bu nedenle Kur'ân-ı Kerim'de yer alan mufassal¹⁰⁴ sûrelerin ekserisi Mekke'de nazil olmuştur.¹⁰⁵

1.1.3.2. Seci' Sanatının Çokça Kullanılması

Âyet sonlarında seci'in sıklıkla kullanılması Mekkî sûrelerin en belirgin özelliğidir.¹⁰⁶ Ayrıca bu üslup sûreye ayrı bir güzellik katmaktadır.¹⁰⁷ Bununla birlikte seci'in bulunduğu kelimelerin (fasılların)¹⁰⁸ de çokça kullanıldığı görülmektedir. Genelde kısa olarak gelen fasıllar âyetin konusuna ve biçimine uygun olarak tekrar etmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁰ Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. I, s. 25. Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis*, s. 64.

¹⁰¹ Fazlu'r-Rahman, *İslâm*, çev. Mehmet Aydın, Ankara Okulu Yay. 2008, s. 77.

¹⁰² Adnan Muhammed Zerzûr, *Füsûl fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 1998, s. 32.

¹⁰³ Rûmî, *Dirâsât*, s. 131. Zerzûr, *Ulûmü'l-Kur'ân*, s. 143.

¹⁰⁴ Mufassal: Kısa ve besmeleli fasılları çok olan sûreler demektir. Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 58

¹⁰⁵ Zerkânî, *Menâhil*, c. I, s. 200. Suyûtî, *İtkân*, c. I, s. 54.

¹⁰⁶ Zerzûr, *Füsûl*, s. 33.

¹⁰⁷ Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Allah-İnsan*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul: Yeni Ufuklar Neş. ty. s. 202.

¹⁰⁸ Fasıla; Ayet sonlarındaki kelimeyi ifade eder. Bunun için bk. Ali el-Câri & Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-Vâdiha*, yy. Mektebetü'n-Nûri'l-İslâmî, ty. s. 227

¹⁰⁹ Zerzûr, *Füsûl*, s. 33.

Âyet sonlarını oluşturan kelimelerin son harf veya vezin itibariyle birbirleriyle aynı olması anlamına gelen seci',¹¹⁰ Arap müşriklerinin de alışık olduğu bir üsluptur. Onlar gerek cinlerle temaslarında ve gerekse de ilham ve vahiy aldıklarını iddia ettikleri sözleri ifade ederken seci' içerikli kısa kısa cümleler kullanırlardı. Bu tür sözleri de ancak bir kâhinin veya bir mecnunun söyleyebileceğini zannediyorlar, bundan hareketle de Hz. Peygamber'i delilik, kâhinlik ve şair olmakla suçluyorlardı.¹¹¹

Kur'ân-ı Kerim'in amacı muhatabına vermek istediği mesajı ona en güzel ve anlayabileceği bir tarzda sunmasıdır. Bunun için de onların en çok kullandığı ve garip karşılamayacakları bir üslup kullanmıştır. Araplar böyle bir üsluba alışık olduklarından Kur'ân-ı Kerim, ilk anda onların alışık olduğu üsluba benzer ifadeler kullanmıştır. İlk inen âyetlerde seci'e benzerlikler varsa da bunlar hakiki seci' değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim karşısında hayrete düşen müşrikler, onun ne seci'e ne de şiire benzemediğini itiraf etmişlerdir.¹¹² Müşrikler Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu vahiy karşısında şaşkına dönmüşlerdi. Vahyin icazı karşısında etkilenmişler ve onu cin vb. varlıklardan aldığını söylemişlerdi. Fakat vahyin, kendi kâhinlerinin sözlerinden hem lafız ve hem de içerik açısından daha çok etkileyici ve alışkın olmadıkları şeyleri içerdiğinin farkına varmışlardı. Müşriklere, Hz. Peygamber'in cin vb. varlıklarla ilişkisinin olmadığını tam aksine onun getirdiklerinin ilahi kaynaklı olduğunu kabul ettirmek için Kur'ân-ı Kerim'de böyle bir üslup kullanılmıştır.¹¹³

1.1.3.3. Tekrarların Bulunması

Mekkî sûrelerde dikkat çeken olaylardan biri de tekrar olayıdır. Bazı kelime ve cümlelerin tekrarlarının bulunduğu sûreler daha ziyade Mekkîdir.¹¹⁴ Tekrarlar Medenî sûrelere itibarla Mekkî sûrelerde daha çok belirgin, daha çok vurgulu ve daha çok etkileyicidir. Bu tekrarlar lüzumsuz değildir. Her bir tekrar ayrı bir anlam içermektedir. Âyetlere belagat açısından bir güzellik kattığı gibi anlamsal açıdan da bir takım gayeler içermektedir. Bunlardan biri verilmek istenilen mesajı muhatabın zihnine yerleştirmektir. Bir diğeri de muhataplarını içerisinde bulunduğu gafletten

¹¹⁰ Cârî & Emîn, *el-Belâgatü'l-Vadiha*, s. 227.

¹¹¹ Ünver, *Tefsir Usulünde Mekkî-Medenî İlmî*, s. 308.

¹¹² İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 202.

¹¹³ İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 199.

¹¹⁴ Zerzûr, *Ulûmü'l-Kur'ân*, s. 144.

uyandırmak, onların dikkatlerini bir yerde toplamaktır. Geçmişte yaşananlara vurgu yapmak, ifade ettikleri mananın azamet ve dehşetine dikkat çekmek, insanlarda korkuyu artırmak, yapılan işin şaşılacak ve hayret verici olduğunu bildirmek de tekrarların içerdiği gayeler arasındadır.¹¹⁵ Muhammed Kutub (ö.2014) tekrarların, tekrarlanan konuları yeniden hatırlatma, eğitim ve yönlendirme yönünün olduğunu da ifade etmektedir.¹¹⁶

1.1.3.4. Müşahas Örneklendirilmelerin Yapılması

Mekkî sûreler, muhatapların anlayacağı tarzda olayların somutlaştırılıp tasvir edilmesi bakımından oldukça zengindir. Bütün hareketlilikler, canlılıklar ve diyaloglar eşya üzerinden anlatılmaktadır. Örneğin kıyamet ve kıyamet hadiseleri,¹¹⁷ cennet ve cehennem özelliklerinin anlatılması¹¹⁸ ile cennet ve cehennem ehlinin diyalogları¹¹⁹ muhatap kitlenin bildiği ve alışık olduğu olaylar üzerinden tasvir edilmektedir.¹²⁰

1.1.3.5. Yeminin Çokça Zikredilmesi

İlk dönem sûrelerinde Arapların sosyal hayatlarında yeminin çok büyük rolü olması hasebiyle Mekkî surelerde yemin üslubunun sıkça kullanıldığı görülmektedir.¹²¹ Mekkî sûrelerde, on beş sûrede otuz yerde yemin üslubu kullanılırken Medenî sûrelerde ise sadece bir yerde¹²² kullanılmıştır. Yeminler sûrelerin başında geçtiği gibi ortalarında da geçmektedir.¹²³

Kur'ân-ı Kerim'de bu denli yemine değer verilmesinin sebebi Araplar arasında yaygın olarak kullanılması ve ona önemli bir değer atfetmelerinden kaynaklanmıştır.¹²⁴ Araplar bir şeyin önemini ve inandırıcılığını ifade etmek için kutsal kabul ettikleri şeyleri aracı kılar ve onun adına yemin ederlerdi. Araplar bu

¹¹⁵ Erdoğan Baş, *Kur'ân'ın Üslûbu ve Tekrarlar*, İstanbul: Pınar Yay. 2003, s. 104-118.

¹¹⁶ Kutub, *Kur'ân Araştırmaları*, c. I, s. 461-462-480.

¹¹⁷ bk. Vâkıa 56/1-7. Meâric 69/8-9. Tekvîr 81/1-13. Kâria 101/1-11.

¹¹⁸ Cennet ve Cehennem Vasıfları İçin Örnek Olarak bk. Mürselât 77/29-44.

¹¹⁹ Cennet ve Cehennem Ehlinin Diyalogları İçin bk. Hâkka 69/19-34.

¹²⁰ Zerkûr, *Ulûmü'l-Kur'ân*, s. 33.

¹²¹ Subhi Salih, *Mebâhis*, s. 183.

¹²² Teğabün 64/7.

¹²³ Rûmî, *Dirâsât*, s. 129. Mennâu'l-Kattân, *Târihu't-Teşrii'l-İslâmî*, s. 57.

¹²⁴ Celal Kırcı, "Aksâmü'l-Kur'ân" mad. İstanbul: DİA. 1989, c. II, s. 290. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 169.

üsluba oldukça alışık olduklarından Kur'ân-ı Kerim bunların bu âdetini muhafaza etmiştir.¹²⁵ Hatta kendi içlerinde önemli bir yeri olan kâhinler ve şairlerin sözleri de yemin içerikli idi. Hz. Peygamber'den yemin içerikli sözler işitince bunu kabullenemediler. Çünkü onlara göre ifadenin içeriği değil şekli önemli idi. Şeklen baktıklarında kendi kâhinlerinin ve şairlerinin söylediklerine benzetiyorlardı. Öyle olunca O'nu kâhinlikle ve şairlikle suçladılar. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim'e göre önemli olan ifadenin şekli değil taşıdığı ve ifade etmek istediği içeriktir.¹²⁶ Bu sebepten Kur'ân-ı Kerim bu tür iddiaları reddetmiş, Hz. Peygamber'in kâhin ve şair olmadığını ifade etmiştir.¹²⁷

Yeminlere değer verilmesinin bir diğer amacı ise tekit ve teyit amaçlı kullanılmalarıdır.¹²⁸ Allah (c.c.), zatına ve yaratmış olduğu şeylere yemin etmek¹²⁹ sûretiyle nasları, kendi varlığının delilleri ve peygamberleri gibi ilahi hakikatleri tekit ve teyit etmiştir.¹³⁰

Kur'ân-ı Kerim'de bazı yerlerde de bir şeyin önemini anlatmak, dinleyenlerin dikkatini ona yönlendirmek ve onun değerinin büyüklüğünü ifade etmek için de yemin kullanılmıştır.¹³¹ Mesela Kur'ân-ı Kerim'in ilahi kaynaklı olmadığını iddia eden müşriklere karşı onun değerli bir kitap olduğu yıldızlara yemin edilmek sûretiyle anlatılmıştır. Bu durum çalışma konularımızdan olan Vâkıa sûresinde şöyle dile getirilmektedir: *“Hayır; yıldızların yerleri üzerine yemin ederim ki bunun ne büyük yemin olduğunu bir bilseniz! Doğrusu bu Kitap, sadece arınmış olanların dokunabileceği, saklı bir Kitap'ta mevcutken Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerim'dir.”*¹³²

Yeminin sûrelere kattığı üslubî bir güzellik de vardır. Mekkî sûrelerde yemin içerikli âyetler kısa kısa tekrar etmekte ve muhataplara yönlendirilmektedir. Bu

¹²⁵ Kırca, “Aksâmü'l-Kur'ân” md. c. II, s. 290.

¹²⁶ İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 202.

¹²⁷ bk. Tûr 52/29.

¹²⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 169.

¹²⁹ Yaratılmış olanlara yemin için örnek olarak bk. *“Tan yerinin ağarmasına andolsun”* (Fecr, 89/1), *“Ortalığı bürüdüğü zaman geceye andolsun”* (Leyl, 92/1).

¹³⁰ Kırca, “Aksâmü'l-Kur'ân” md. c. II, s. 290.

¹³¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 169.

¹³² Vâkıa, 56/75-80.

durum âyete ayrı bir güzellik katmakta, verilmek istenen mesaj bu yolla daha etkili bir şekilde verilmektedir.¹³³

¹³³ İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 202.

İKİNCİ BÖLÜM

HÛD SÛRESİ VE KARDEŞLERİ

2.1.1. Hûd Sûresi Ve Kardeşleri İle İlgili Rivayetler Ve Bu Rivayetlerin Tahlili

Hûd sûresinin kardeşleri ile alakalı hadis kaynaklarında değişik rivayetler bulunmaktadır. Dolayısıyla burada öncelikle bu farklı rivayetleri ele alıp söz konusu bu rivayetlerin sıhhat derecelerine kısa da olsa işaret edeceğiz. Bu rivayetler şunlardır:

Tirmizî (ö.279/892), “*Câmiu’s-Sahîh*”inde şöyle nakletmektedir. İbn Abbas’tan yapılan bir rivayette göre “*Yaşlandın Ey Allah’ın Rasülü!*” diyen Hz. Ebû Bekir’e (r.a.), Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir: “*Beni Hûd, Vâkıa, Mürselât, Amme Yetesâelûn ve İze’ş-Şemsu Küvvirat (sûreleri) ihtiyarlattı.*” Tirmizî, bu hadisin hasen ve garip olduğunu ve İbn Abbas’tan sadece bu yolla geldiğini söylemiştir.”¹³⁴ İbn Abbas’tan (r.a.) rivayet edilen bu hadisi şerifte Hûd sûresinin kardeşleri olarak zikredilen sûreler Vâkıa, Mürselât, Nebe’ ve Tekvîr sûreleridir.

Diğer bir rivayet ise Bezzâr’ın (ö.292/905) “*el-Bahru’z-Zehhâr*” isimli eserinde geçmektedir. Hz. Peygamber “*Beni Hûd sûresi ve kardeşleri ihtiyarlattı.*”

¹³⁴ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Es-Sevr, et-Tirmizî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, thk. İbrahim Atve İvad, İstanbul: Çağrı Yay. 1981, *Tefsir*, 57.

buyurmuştur.¹³⁵ Ali el-Müttakî “*Kenzu’l-Ûmmâl*” isimli eserine bu rivayeti almış, kardeş olan sûreleri “*Hâkka, Vâkıa, Amme Yetesêelûn ve Hel Etêke Hadîsü’l-Ğaşiye*” olarak zikretmiştir. Müellif bu hadisi Bezzâr ve İbn Merduye’ye (ö.410/1020) nispet etmekte ve Hz. Ebû Bekir’den (r.a.) nakledildiğini belirtmektedir.¹³⁶ Görüldüğü gibi burada da yukarıdaki rivayetlerden farklı olarak Ğaşiye sûresi kardeş sûre olarak zikredilmiştir.

Taberânî de “*Mu’cemu’l-Kebîr*” isimli eserinde şu rivayete yer vermektedir: İbn Abbas’tan (r.a.) yapılan bir rivayette, Hz. Ebû Bekir (r.a.) “*İhtiyarladın ey Allah’ın peygamberi*” deyince Hz. Peygamber, “*Beni Hûd sûresi ve kardeşleri Vâkıa, Hâkka ve Tekvîr sûreleri ihtiyarlattı*”.¹³⁷ cevabını vermiştir. Heysemî (ö.807/1405) “Bu hadisi Taberânî rivayet etmiştir. Ancak ravilerden olan Said b. Selâm el-Attâr kezzabtır.” demiştir.¹³⁸ Bu rivayete baktığımızda Hâkka sûresinin yukarıdakilerden farklı olarak kardeş sûre olarak zikredildiği müşahede edilmektedir.

Hâkim en-Nisâbü’rî’nin “*el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*” isimli eserinde geçen rivayet ise şöyledir: Yine İbn Abbas’tan (r.a.) yapılan bir rivayete göre Hz. Ebû Bekir (r.a.) “*Seni yaşlanmış görüyorum Ey Allah’ın Rasûlü!*” deyince Hz. Peygamber de şöyle cevap verdi. “*Beni Hûd, Vâkıa, Amme Yetesâelûn ve İze’ş-Şemsü Küvvirat ihtiyarlattı*”. Hâkim en-Nisâbü’rî, bu hadisin Buhârî’nin şartları üzerine sahih olduğunu ancak kitabına almadığını söylemektedir.¹³⁹ Zehebî de (ö.748/1347) “*Telhîs*” isimli eserinde söz konusu hadisin Buhârî’nin şartlarını taşıdığını savunarak Hâkim en-Nisâbü’rî’ye muvafakat etmektedir.¹⁴⁰ Burada Tirmizî’nin rivayetinde geçen Mürselât sûresinin yer almadığı görülmektedir.

¹³⁵ Bezzâr, *el-Bahru’z-Zehhâr*, c. I, s. 169, h.nr. 92.

¹³⁶ Burhan-ı Fevrî li’l-‘Allâme Âlâu’d-Dîn Âliyyi’l-Müttekî, *Kenzu’l-Ûmmâl fî Süneni’l-Akvâl ve’l-Ef’âl*, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1979, c. II, s. 313, h.nr. 4092.

¹³⁷ Ebû’l-Kâsım Süleyman b. Ahmet et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, thk. Hamdi ‘Abdu’l-Mecit es-Silefî, yy. Dâru İhyâu’t-Türâsî’l-‘Arabî, 1985, c. VI, s. 148, h.nr. 5804.

¹³⁸ Heysemî’nin söz konusu eseri “*Mu’cemu’l-Kebîr*” deki hadislerin sıhhati için müracaat edilen bir kaynaktır. Söz konusu hadisin sıhhati için bk. Nureddin Ali b. Ebû Bekr el-Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid Ve Menbei’l-Fevâid*, thk. Abdullah Muhammed Derviş, Beyrut-Lübnan: Dâru’l-Fikr, 1994, c. VII, s. 118, h.nr. 11075.

¹³⁹ Ebû Abdilleh Muhammet b. Abdilleh el-Hâkim en-Nisâbü’rî *el-Müstedrek ‘Ale’s-Sahîhayn*, Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1990, c. II, s. 374, h.nr. 3314.

¹⁴⁰ Zehebî’nin bu eseri Nisâbü’rî’nin “*Müstedrek*” indeki hadislerin sıhhati için bakılan bir eserdir. Zehebînin görüşleri “*Müstedrek*” in dipnotunda verilmektedir. Zehebî’nin görüşü ile ilgili bk. 3314. Hadisin dipnotu; Nisâbü’rî, *Müstedrek*, c. II, s. 374.

Diğer bir rivayet ise İbn Asâkîr'in "*Tarih*" inde geçmektedir. Enes b. Malik anlatıyor. "Diyor ki: 'Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer minber tarafında oturuyorlardı. Bir anda Hz. Peygamber eşlerinin yanından çıkıverdi. Sakalını sıvazlıyor ve eli ile yukarı kaldırıp ona bakıyordu. Yanlarına durup onlara selam verdi. Hz. Ebû Bekir dedi ki! Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Rasülü! Sana ihtiyarlık erken geldi. Hz. Peygamber'in sakalını eliyle yukarı kaldırıp ona baktı ve gözleri yaş doldu.' Hz. Peygamber dedi ki! "Evet! Beni Hûd sûresi ve kardeşleri ihtiyarlattı.'" Hz. Ebû Bekir anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Rasülü! Hûd sûresinin kardeşleri nelerdir? Hz. Peygamber de dedi ki! 'Vâkıa, Kâria, Seele Sêilûn Biazêbin Vâkı', ve İze'ş-Şemsü Küvvirat sûreleridir.'"¹⁴¹ Burada da farklı olarak Kâria ve Meâric sûrelerinin kardeş sûreler oldukları görülmektedir.

Son olarak rivayetlerin sıhhat dereceleriyle ilgili şunları söyleyebiliriz: Rivayetlerin hepsi senet itibariyle Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) isnat etmektedir. Senetlerin son halkası sahabe olduğu için rivayetler mevkuftur. Metin açısından bakıldığında ise Taberanî'nin rivayeti hariç diğer rivayetler mâmûlün bih (sahîh-hasen) olarak gözükmektedir. Söz konusu rivayetlerde kardeş olarak farklı sûrelerin zikredilmesini bir tenakuz olarak değil de her ravînin, zaptında olan sûreleri rivayet etmesi olarak değerlendirebiliriz. Dolayısıyla sahîh ve hasen olarak zikredilen bu hadislerde geçen bütün sûreleri Hûd sûresi ve kardeşleri olarak görmeliyiz.

2.1.2. Hûd Sûresinin Kardeşleri Olan Sûreler

Yukarıda Hûd Sûresi ve kardeşleri ile ilgili olarak kaynaklarda geçen rivayetleri ortaya koymaya çalıştık. Rivayetlerin sıhhat dereceleri ile ilgili olarak kaynaklar üzerine yapılan çalışmalara¹⁴² müracaat edip hadis bilginlerinin bu rivayetlerle ilgili verdikleri hükümlere ve bilgilere yer vermeye gayret gösterdik.

Netice olarak benzer sûreler ile ilgili olarak burada şunu söyleyebilmemiz mümkündür: Kaynaklarda geçen rivayetler farklı olduğu gibi Hûd sûresinin kardeşleri olarak getirilen sûreler de değişiklik göstermektedir. Bütün bu değişik rivayetlerde Hûd sûresinin kardeşleri olarak ise sekiz sûre zikredilmektedir.

¹⁴¹ Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Abdullah el-Ma'rûf ibn Asâkir, *Târîh-u Medîneti Dimeşk*, thk. Muhîbü'd-Dîn Ebî sa'îd, Beyrut-Lübân: Dâru'l-Fikr, 1995. c. IV, s. 174.

¹⁴² Müracaat edilen kaynak kitaplar için bk. Nisâbü'rî, *Müstedrek*, c. II, s. 374. Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, c. VII, s. 118, h.nr. 11075. Âliyyü'l-Müttekî, *Kenzu'l-Ümmâl*, c. II, s. 313, h.nr. 4092.

Zikredilen sûreler ise şunlardır: Vâkıa, Hâkka, Meâric, Mürselât, Nebe', Tekvîr, Ğâşiye ve Kâria sûreleridir.

Rivayetlede Hûd sûresinin kardeşleri olarak zikredilen sûreleri bir şema şeklinde şöyle gösterebiliriz:

HÛD				
Tirmizî	Bezzâr	Taberânî	Hâkim en-Nîsâbûrî	İbn Asâkir
Vâkıa Mürselât Nebe' Tekvîr	Ğâşiye	Hâkka	-----	Kâria Meâric

2.1.3. Hûd Sûresinin Mihver Konumunda Olma Sebebi

Rivayetlerin tamamında Hûd sûresinin öncelikli olarak söylendiği görülmektedir. Bütün rivayetler, söz konusu sûrelerin müştemilatının ve işaret ettiği konuların büyüklüğüne, önem ve ciddiyetine delalet etmektedir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi tevhid, risalet ve meâd (ahiret) bu sûrelerde yer alan temel konulardandır. Bununla birlikte önceki peygamberlerin kıssaları, geçmiş ümmetlerin helaki ile kıyametin dehşet veren sahneleri sûrelerin içerdiği konulardandır. Bütün bu konular Hûd sûresinde daha detaylı ve daha etkileyici bir tarzda anlatılmaktadır.¹⁴³

Hûd sûresi, adeta bu konuların yer aldığı diğer sûrelerin bir özeti mesabesinde. Bazı sûfler Hûd sûresinde öne çıkan Hz. Peygamber'i etkileyen sebebin "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol."¹⁴⁴ âyetinin olduğunu ileri sürseler de sûrenin tamamında anlatılanların daha etkili olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Zira bu sûre inince Hz. Peygamber korkmuş ve Allah'a (c.c.) karşı olan sorumluluğu yerine getirememesi ve kıyamette hesap verememesi düşüncesiyle

¹⁴³ Ebû'l-Fadl Şihâbü'd-Dîn es-Seyyid Mahmud el-Alûsî el-Bağdâdî, *Rûhu'l-Meânî Fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, yy. Dâru'l-Fikr, ty. c. VI, s. 202.

¹⁴⁴ Hûd, 11/112.

endişeye kapılmıştı. Çünkü Hz. Peygamber, Allah'tan (c.c.) en çok korkan ve onu en iyi tanıyan bir kimsedir. Bütün bunlar onun yaşlanmasını öncelemiş, onda bir takım yaşlılık emarelerinin gözükmesine sebep olmuştur. Hûd sûresi, içermiş olduğu konularla kıyametten daha etkili bir şekilde bahsedince de Hz. Peygamber'i yaşlandıran sûreler arasında öncelikli olarak söylenmiş olabilir.¹⁴⁵

Nüzûl itibarıyla baktığımızda diğer sûrelerin Mekke'nin ilk yıllarında, Hûd sûresinin ise son yılında nazil olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Hûd sûresi bir nevi diğer sûrelerin konularının tamamını bir arada bulundurma, adeta bir özet sûre olma özelliğine de sahiptir. Bu sebepten dolayı da Hûd sûresinin, önce zikredilmiş olma ihtimali vardır.¹⁴⁶

2.1.4. Hûd Sûresinin Kardeşleri Denmesinin Sebebi

Yukarıda ifade edilen rivayetlerde, kardeşliği ifade etmek için “أخوات” kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime kardeşliği açıkça belli olan, benzer ve eş anlamına gelen “أخت” kelimesinin çoğuludur.¹⁴⁷ Araplar, aralarında çok fark olmayan iki şeyi ifade etmek için “أخت” kelimesini kullanmışlardır. Mesela şüphe ile haramın bir birlerine benzerliğini ifade etmek için “*eş-Şübhëtü Ühtü'l-Harâm*” demişlerdir.¹⁴⁸ Yani şüphe ile haram birbirlerinin kardeşidirler, aralarında bir fark yoktur. Dolayısıyla “*Hûd Sûresinin Kardeşleri*” ile genel olarak, mana ve içerik yönünden Hûd sûresi ile benzerliği olan sûreler olduğu anlaşılmaktadır.

Genel olarak incelendiğinde sûrelerde, içerik açısından benzerliklerin olduğu görülmektedir. Burada bu benzerliklere ana konuları itibarı ile kısaca temas etmek istiyoruz. Sûreleri ana konuları ve maksatları itibarıyla bir tasnife tabi tutan Abdulhamid Ferahî'ye göre söz konusu sûrelerin ana temaları şöyledir:

Sûrelerin mihveri konumunda olan Hûd sûresinde tevhit, inzâr ve tebşîrden, kıyametten, öldükten sonra dirilmeden ve peygamber kıssalarından,

¹⁴⁵ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. VI, s. 203.

¹⁴⁶ Mehdi Bâzergan, *Kur'an'ın Nüzûl Süreci*, çev. Yasin Demirkıran & Melâ Muhammed Feyzullah, Ankara: Fecr Yay. 1998, s. 34, Tablo 1.

¹⁴⁷ Ebû'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut-Lübnan: Dâr-u Sâdır, 1990, c. XIV, s. 19-21.

¹⁴⁸ *Müncid Fi'l-Lüğa ve'l-A'lâm*, Beyrut: Dârü'l-Meşrik, 1986, s. 993. Cümlenin asli kullanımı şöyledir: “الشبهة أخت الحرام”. Örnek âyet için bk. Zuhuf, 43/48.

geçmiş ümmetlerin işlemiş oldukları suçlardan, kısaca nübüvvetten hicrete kadar sırasıyla her konudan söz edilmektedir.

Vâkıa sûresinde, insanlara kıyametle uyarıda bulunulmakta, Kur'ân-ı Kerim ile öğüt verilmektedir. Gerek inzâr ve gerekse de tezkîrin neticesinde Allah'ın (c.c.) iradesinin kabul edilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Hâkka ve Meâric sûrelerinde ise bütün mülkün Allah'a (c.c.) ait olduğundan, onun elçiler ve uyarıcılar göndermeyi gerektirdiğinden bahsedilmektedir. Bununla birlikte bu sûrelerde Hz. Peygamber'e, Allah'a (c.c.) tevekkül etmesi ve O'nun hükmüne karşı sabırlı olması emredilmiştir.

Mürselât, Nebe' ve Tekvîr sûrelerinde de Hz. Peygamber'i ve getirmiş olduğu vahyi yalanlayan servet sahibi kâfirlerin korkutulması işlenmiştir. Allah (c.c.) onları cezalandırmaya muktedir olduğundan Hz. Peygamber'e onlara mühlet vermesi emredilmiştir.

Ğâşiye sûresinde de Hz. Peygamber'in Allah'a (c.c.) yönelmesinden, onunla hemhal olmasından ve kıyametin yaklaştığını insanlara en geniş bir şekilde hatırlatmasından söz edilmektedir.

Son olarak Kâria sûresinde de Hz. Peygamber'in kadrinin yüceliğine ve O'nun insanlar için bir rahmet sebebi olduğuna vurgu yapılmakta ve O'nu inkâr edip dünyalık peşinde koşanların perişan olacakları anlatılmaktadır.¹⁴⁹

Özet olarak bu sûrelerde, genel olarak tevhitte, Kur'ân-ı Kerim'in ilahî kaynaklı olduğundan, peygamberlik ve onun gerekliliğinden, geçmiş peygamberlerin kavimlerinin ve onların helak olmalarına sebep olan yaşantılarından, kıyamet ve onun dehşetli hallerinden, ahiret azabı, onun üzüntü ve keder veren hallerinden bahsedilmektedir. Sûrelerde aynı konuların ele alındığı ve genel olarak bir konu bütünlüğünün olduğu müşahede edilmektedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki bu sûrelere “*Kardeş*” denmesinin temel sebebi muhtemelen Hûd sûresi ile benzer konular ihtiva ettikleri içindir.

¹⁴⁹ Sûreler arası benzerlikler için bk. Mehmet Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arası Münasebetler*, Ankara: DİBY, 2009, s. 172-173.

2.1.5. Hûd Sûresi Ve Kardeşlerinin Özellikleri

Bu başlık altında sûrelerin nüzûl yeri ve zamanı ile sûrelerin ana hatlarını açıklamaya çalışacağız. Öncelikle sûrelerin nazil olduğu yer ve dönem itibari ile ilgili kısa bir bilgi sûreler arasındaki münasebeti daha iyi anlamamız açısından yararlı olacaktır.

Kaynaklara göre bu konuda bazı çalışmalar yapılmıştır. Abdülmüteal Sa'îdî ve Mehdi Bâzergan'ın yapmış oldukları çalışma örnek olarak gösterilebilir. Sa'îdî Mekkî sûreleri bisetin bir ve beşinci yılları arasında inenler,¹⁵⁰ beş ve on birinci yılları arası inenler¹⁵¹ ve on bir ve on üçüncü yılları arası inenler¹⁵² diye bir tasnife giderken,¹⁵³ Bâzergan ise Mekke döneminin her bir yılına göre tasnife gitmiştir.

Sa'îdî icmalî bir tasnif yaparken Bâzergan daha tafsilli bir tasnif yapmıştır. Onun için buraya Bâzergan'ın tasnifini almayı uygun bulduk. Bâzergan'ın tasnifinde her dönemde nazil olan sûrelerin isimlerine yer verilmiş, sûrelerin adetleri rakamsal olarak belirlenmiş ve en önemli olarak her döneme ayrı bir isim verilmiştir.¹⁵⁴

Bâzergan'ın tasnifini şematik olarak şöyle gösterebiliriz:

¹⁵⁰ Vahyin başlangıcı ile (m. 610) Habeşistan'a hicret (m. 615-616) arasını kapsayan dönemdir.

¹⁵¹ Habeşistan'a hicret (m. 615-616) ile Mi'rac arasını (m. 619) kapsayan dönemdir.

¹⁵² Mi'rac (m. 619) ile Medine'ye hicret (m. 622) arasını kapsayan dönemdir.

¹⁵³ Daha geniş bilgi için bk. Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arası Münasebetler*, s. 156-157.

¹⁵⁴ Burada yer alan isimlendirmeler yazarın kendisine ait isimlendirmedir. Yazarın, söz konusu yıllarda yer alan ilk sûrelere veya ilk sûrelerin içerdiği konulara göre bir isimlendirme yaptığı görülmektedir. Bu isimlerin eserin orijinali ile elimizde bulunan tercümesi arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Yeri geldikçe konumuz dahilinde olan bu farklılıklara ve isimlendirmede kullanılan kelimelerin anlamlarına işaret edilecektir. Eserin orijinali için bkz. Mehdi Bâzergan, *Seyr-u Tahavvülü Lafz-ı Kur'ân*, yy. Şirket-i Sehâmî İntişâr, 1385 (m. 2006), s. 43.

Risalet Yıllarına Göre Mekkî Sûrelerin Tasnifi¹⁵⁵

Fatiha, ihlas, Nas, Felak, Tebbet, Nasr, Kâfirûn, Kevser, Mâun, Kureyş, Fil, Hümeze, Asr, Tekâsür, Kâria , Âdiyât, Zilzâl, ‘Alak, Tîn, İnşirah, Duha, Leyl, Şems, Beled, Fecr, Ğâşiye	Risaletin ilk yılına sene-i iftahiyye denmektedir ve bu yılda yirmi altı sûre nazil olmuştur.
A’la, Tarık, Buruç, İnşıkak, Tekvîr , Abese, Kadir, Nâziat, Nebe’ , Mürselât , Dehr, Mutaffifin, Kıyamet.	İkinci yıla sene-i isti’lâmiyye denmektedir. Bu yılda toplam on üç sûre indirilmiştir.
Müddessir, Müzzemmil, Cin, Nuh, Meâric , Hâkka , Kalem, Mülk.	Üçüncü yıla sene-i virasiyye denmektedir. Toplam sekiz sûre nazil olmuştur.
Vâkîa , Rahman, Kamer, Necm, Tur Zâriyât, Kaf.	Sene-i vâkıa denilen dördüncü yılda yedi sûre nazil olmuştur.
Ahkaf, Câsiye, Duhan, Zuhurf.	Beşinci yıla ahkafiyye ismi verilmiştir. Dört sûre nazil olmuştur.
Şu’ara, Fussilet, Mümin, Zümer.	Dört sûre nazil olan altıncı yıla sene-i şura denmiştir.
Sad, Saffat, Yasin, Melâike, Sebe’.	Yedinci yıla sene-i davudiye denmiştir. Beş sûre nazil olmuştur.
Secde, Lokman, Rum, Ankebut.	Sene-i lamiyye diye isimlendirilmiştir. Sekizinci yılda dört sûre nazil olmuştur.
Kasas, Neml, Şura.	Dokuzuncu yıla sene-i taiyye denmiştir. Üç sûre indirilmiştir.
Furkan, Mü’minûn, Enbiya.	Onuncu yılda üç sûre nazil olmuştur. Bu yıla sene-i furkaniyye denmiştir.
Taha, Meryem, Kehf, isrâ.	On birinci yıla sene-i samiriyye denmektedir. Dört sûre nazil olmuştur.
Nahl, Hicr, İbrahim, Ra’d, Yusuf.	Beş sûre nazil olan on ikinci yıla sene-i nahliyye denmiştir.
Hûd , Yunus, A’raf, En’am.	On üçüncü yıla sene-i hûdiyye denmiştir. Dört sûre nazil olmuştur.

¹⁵⁵ Bu şema Bâzergan’ın *Kur’ân’ın Nüzûl Süreci* isimli eserinden alınmıştır. bk. Bâzergan, *Kur’ân’ın Nüzûl Süreci*, s. 34. Tablo. 1. Not: Tabloda Hûd sûresi ve kardeşleri bold şeklinde gösterilmiştir.

2.1.5.1. Hûd Sûresi Ve Kardeşlerinin Nüzûlleri Hakkında Bilgi¹⁵⁶

Yukarıda kardeş olan sûreleri belirtmiştik. Hûd sûresinin Kardeşleri arasında zikredilen Kâria sûresi tamamıyla Mekke’de nazil olmuş bir sûredir. On bir âyettir. İniş sırasına göre otuzuncu, mushaftaki sıralamada ise yüz birincidir. Nüzûl zamanı Kureyş sûresinden sonra, Kıyâmet sûresinden öncedir.¹⁵⁷ Sûrenin Mekkî olduğu hususunda hiçbir ihtilaf yoktur. Ayrıca Mekke döneminin başlangıcında nazil olduğu sûrenin konusundan da anlaşılmaktadır.¹⁵⁸ Mehdi Bâzergan “*Kur’ân’ın Nüzûl Süreci*” isimli eserinde Risalet yıllarına göre sûrelerin nüzûl sırasını belirlerken Kâria sûresinin Risaletin birinci yılında indirildiğini tespit etmiştir.¹⁵⁹ Birinci yıla sene-i iftitahiye¹⁶⁰ dendiğini de kaydetmektedir.

Ğâşiye sûresi tamamıyla Mekke’de nazil olmuştur. Zâriyât sûresinden sonra ve Kehf sûresinden önce indirilmiştir. Nüzûl sırasında altmış sekiz, mushaftaki sıralamada ise seksen sekizinci sırada nazil olan bir sûredir. Yirmi altı âyettir.¹⁶¹ Sûre sene-i iftitahiye olarak bilinen risalet’in birinci yılında nazil olmuştur.¹⁶² Muhtevâsından da Mekke’nin ilk yılında nazil olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶³

Mürselat sûresi bütün müfessirlere göre Mekkîdir. Nüzûl dönemi Hümeze sûresinden sonra Kâf sûresinden öncedir. Mushaf’taki sıralamada yetmiş yedinci, iniş sırasına göre otuz üçüncü sûredir. Elli âyettir.¹⁶⁴ Sûre, konusundan da anlaşıldığı gibi Mekke döneminin başlarında nazil olmuştur.¹⁶⁵ Bâzergan’ın risalet yıllarına göre sûrelerin nüzûlü ile ilgili yaptığı tasnife göre sene-i isti’lâmiyye¹⁶⁶ denilen risaletin

¹⁵⁶ Hûd sûresi ve benzerlerinin özellikleri açıklanırken sûrelerin nüzûl tertibi dikkate alınmıştır.

¹⁵⁷ Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, c. III, s. 505. Nâsîru’d-Din Ebû’l-Hayr Abdullah b. Ömer b. eş-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, haz. Muhammed Abdurrahman el-Mar’aşlı, Beyrut: Dâr-u İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, ty. c. V, s. 333.

¹⁵⁸ Ebû’l-Âlâ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, trc. Muhammed Han Kayânî & Yusuf Karaca vd. İstanbul: İnsan Yay. 2003, c. VII, s. 213.

¹⁵⁹ Bâzergan, *Kur’ân’ın Nüzûl Süreci*, s. 34.

¹⁶⁰ “İftitâhiyye” başlangıç demektir. “Sene-i İftitâhiyye” de risaletin başladığı ilk yıl demektir. Kelimenin anlamı için bkz. *Müncid Fi’l-Lüğa ve’l-A’lâm*, s. 567.

¹⁶¹ Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, c. III, s. 472. Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, c. V, s. 307.

¹⁶² Bâzergan, *Kur’ân’ın Nüzûl Süreci*, s. 34.

¹⁶³ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, c. VII, s. 105.

¹⁶⁴ Ebû’l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf An Hakâik-i Gavâmid-i Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvil Fi Vücûhi’t-Te’vîl*, tsh. Muhammed ‘Abdüsselam Şâhîn, Beyrut-Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1995, c. IV, s. 664.

¹⁶⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, c. VI, s. 575.

¹⁶⁶ Eserin orijinalinde “İsti’lâmiyye” olarak geçmektedir. Bâzergan, *Seyr-u Tahavvülü Lafz-ı Kur’ân*, s. 43. Bu kelime yükselme/galebe etme anlamlarına gelmektedir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. XVI, s. 84.

ikinci yılında indirilmiştir.¹⁶⁷ Kırk sekizinci âyetin Medine’de indirildiğine dair rivayetler vardır.¹⁶⁸

Nebe’ sûresi tamamıyla Mekke’de nazil olmuştur. Nâziât sûresinden önce Meâric sûresinden sonra nazil olup iniş sırasına göre sekseninci, mushaftaki sıralamasına göre ise yetmiş sekizinci sûredir. Kırk âyettir.¹⁶⁹ Nüzûl dönemi risaletin ikinci yılı olan sene-i isti’lamiyye’ye rastlamaktadır.¹⁷⁰

Tekvîr sûresi tamamıyla Mekke’de nazil olmuştur. Yirmi dokuz âyettir. Fatiha sûresinden sonra, Âlâ sûresinden önce indirilmiş olup nüzûl sırasında yedinci, mushaftaki sıralamada ise seksen birinci sırada nazil olan bir sûredir.¹⁷¹ Nüzûl zamanı risaletin ikinci yılına rastlamaktadır.¹⁷² İçerik ve üslup yönünden bakıldığında da sûrenin Mekke’nin ilk dönemlerinde indirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷³

Hakka sûresi Mekke’de nazil olmuştur. Elli iki âyettir. Mülk sûresinden sonra, Meâric sûresinden önce indirilmiştir. Mushaf’taki sıralamada altmış dokuzuncu, iniş sırasına göre ise yetmiş sekizinci sûredir.¹⁷⁴ Nüzûl yılı Risaletin üçüncü yılı olan sene-i visariyye’ye¹⁷⁵ rastlamaktadır.¹⁷⁶

Meâric sûresi Mekke’de nazil olmuştur. Kırk dört âyettir. İniş sırasına göre yetmiş dokuzuncu, Mushaf’taki sıralamada ise yetmişinci sûredir. Hâkka sûresinden sonra, Nebe’ sûresinden önce Mekke’de inmiştir. Yirmi dördüncü âyetin Medine’de indirildiğini söyleyenlerde vardır.¹⁷⁷ Sûrenin muhtevassından Hâkka sûresiyle aynı dönemde¹⁷⁸ yani risâlet’in üçüncü yılında indirildiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁹

¹⁶⁷ Bâzergan, *Kur’ân’ın Nüzûl Süreci*, s. 34.

¹⁶⁸ İbn Âşûr, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXIX, s. 418.

¹⁶⁹ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, c. V, s. 278. İbn Âşûr, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXX, s. 5.

¹⁷⁰ Bâzergan, *Kur’ân’ın Nüzûl Süreci*, s. 34.

¹⁷¹ Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, c. III, s. 451. Zemahşerî, *Keşşâf* c. IV, s. 693.

¹⁷² Bâzergan, *Kur’ân’ın Nüzûl Süreci*, s. 34.

¹⁷³ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, c. VII, s. 47.

¹⁷⁴ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, c. V, s. 239.

¹⁷⁵ Eserin aslı olan farsçasında “Disâriyye” olarak geçmektedir. Bâzergan, *Seyr-u Tahavvülü Lafz-ı Kur’ân*, s. 43. Kelime baştan aşağı örtülen elbise anlamına gelmektedir. bkz. İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. IV, s. 276.

¹⁷⁶ Bâzergan, *Kur’ân’ın Nüzûl Süreci*, s. 34.

¹⁷⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 596. Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, c. V, s. 244.

¹⁷⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, c. VI, s. 455.

¹⁷⁹ Bâzergan, *Kur’ân’ın Nüzûl Süreci*, s. 34.

Vâkıa sûresi de Mekkî bir sûredir. Doksan altı âyettir. Şuarâ sûresinden önce, Taha sûresinden sonra nazil olmuştur. İniş sırasına göre kırk altıncı, Mushaftaki sıralamada elli altıncı sûredir.¹⁸⁰ Mehdi Bâzergan'a göre risaletin dördüncü yılı olan sene-i vâkıa'da indirilmiştir.¹⁸¹ İbn Abbas'a (r.a.) göre seksen ikinci âyet Medine de nazil olmuştur.¹⁸² Ancak sûrenin âyetlerinin birbirine bağlantılı ve ahenk içerisinde oluşu bir bütün halinde indirildiğine işaret etmektedir.¹⁸³

Hûd sûresi ise Mekke'de nazil olmuştur. Yüz yirmi üç âyettir. Nüzûl zamanı, Yunus sûresinden sonra, Yusuf sûresinden öncedir. İniş sırasına göre elli ikinci, Mushaf'taki sıralamada on birinci sûredir.¹⁸⁴ Bâzergan'ın yaptığı tasnife göre Hûd sûresi, sene-i hûdiyye denilen risaletin on üçüncü yılında indirilmiştir.¹⁸⁵ İbn Abbas, İbn Zübeyr (ö.73/692) ve Katâde (ö.117/735) sûrenin tamamının Mekke'de, yüz on dördüncü âyetin ise Medine'de indirildiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁸⁶ Mukâtil (ö.150/767) ve İbn Atiyye (ö.546/1147) sûrenin tamamının Mekke'de nazil olduğunu kabul etmekle birlikte on iki, on yedi, yüz on dördüncü âyetlerinin Medine'de indirildiğini söylemişlerdir.¹⁸⁷ Reşid Rıza bu görüşe katılmamış ve sûrenin tamamının Mekke'de vahyedildiğini ileri sürmüştür.¹⁸⁸ Çünkü bu âyetler, sûrenin akışı içinde gözden geçirildiğinde önceki ve sonraki âyetlerle bütünlük arz ettiklerini, yerlerinden kaldırıldıkları takdirde her şeyden önce zihinlerde bir boşluk duygusunun uyandığı görülmektedir.¹⁸⁹ Ayrıca bunların ifade ettikleri konular doğrudan doğruya Mekke dönemine ait konulardır. Bu hususu Seyyid Kutub (ö.1966) şöyle izah etmiştir: "...Mesela ilk âyet (On ikinci âyet)'e bakıldığında görülüyor ki, müşriklerin bu meydan okuması, Kureyşlilerin Rasûlüllah'ı sıkıntıya sokacak şekildeki inatları, bu yüzden Rasûlüllah'ın teselliye muhtaç olacak duruma gelmesi, teselliden sonra getirdiği vahyin tebliği konusunda kendisine güvence verilmesi gibi hususların

¹⁸⁰ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. V, s. 177.

¹⁸¹ Bâzergan, *Kur'ân'ın Nüzûl Süreci*, s. 34.

¹⁸² Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivâye Ve'd-Dirâye Min İlmi't-Tefsîr*, tsh. Muhammed 'Abdüsselâm, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty. c. V, s. 182. İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXVII, s. 279.

¹⁸³ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, çev. Ekrem Demir & Ali Arslan, İstanbul: Ekin Yay. 1998, c. II, s. 195.

¹⁸⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 363. Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. III, s. 127.

¹⁸⁵ Mehdi Bâzergan, *Kur'ân'ın Nüzûl Süreci*, s. 34. Tablo. 1.

¹⁸⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. II, s. 610. İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XI, s. 311.

¹⁸⁷ Ebû Muhammed 'Abdu'l-Hak b. Ğalip b. Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz Fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz*, Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-Azîz, 1982, c. IX, s. 101.

¹⁸⁸ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, yy. Dâru'l-Fikr, ty. c. XII, s. 7.

¹⁸⁹ İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XI, s. 312. Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. VIII, s. 77-78.

tamamı Mekke dönemine ait olan şeylerdir. On yedinci âyette ise müşriklerin inkârına rağmen Kur’ân-ı Kerim’in Allah (c.c.) tarafından vahyedildiği, bunu Hz. Musa’ya indirilen Tevrat’ın da doğruladığını, İslam’ı kabul eden bir takım ehl-i kitabın da peygamberin doğruluğunu kabul ettiklerini belirterek müşriklerin içinde buldukları küfür halini kötölemesi, onlardan bir grubun ateşle tehdit edilmesi tamamen o dönemin açık izlerini taşımaktadır. Yüz on dördüncü âyette de Hz. Peygamber yine teselli edilmekte, içinde bulunduğu zor durumlar karşısında müşriklere boyun eğmemesi, onun yerine namazla Allah’tan (c.c.) yardım dilemesi istenmektedir.”¹⁹⁰ Görüldüğü gibi bu âyetler de diğer Mekke dönemiyle ilgili âyetlere hem konusu ve hem de üslubu bakımından benzemektedir. Dolayısıyla doğru olan, sûrenin tamamının Mekkî olduğudur.¹⁹¹

Mehdi Bâzergan’ın çalışmasına göre çalışma konumuz olan sûrelerin risalet yıllarına göre nüzûllerini tablo şeklinde şu şekilde gösterebiliriz:

Risâlet Yıllarına Göre Sûrelerin Nüzûl Yılları												
1.yıl	2.yıl	3.yıl	4.yıl	5.	6.	7.	8	9.	10.	11.	12.	13.yıl
Kâria Ğâşiye	Mürselât Nebe’ Tekvîr	Hakka Meâric	Vâkıa									Hûd

¹⁹⁰ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, c. VIII, s. 77-79.

¹⁹¹ İbn Âşûr, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XI, s. 312.

2.1.5.2. Ana Hatlarıyla Hûd Sûresi ve Kardeşleri

Kardeş sûrelerden Karia sûresinde tamamı ile kıyametten bahsedilmektedir. İlk olarak kıyametin mahiyetinden sorulmakta ve bu soruya insanların o anda karşılaşacak oldukları durum ile cevap verilmektedir. Bu durum şöyle dile getirilmiştir: “O gün insanlar, her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi, dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaklardır.”¹⁹² Burada kıyametin, kalpleri titreten ve kimsenin tasavvur bile edemediği şiddetinin ve zorluklarının olduğu anlatılmaktadır. Adeta dünyanın felaketlerinin o felaketin yanında bir hiç olduğu vurgulanmaktadır.

Sûrede, insanların kıyametten sonra eylem ve davranışlarına göre iki gruba ayrılacağı da vurgulanmaktadır. Tartısı ağır gelenler huzur ve razı olacakları bir hayata kavuşacaklar, hafif gelenler ise yakıcı cehennem derinliklerine yuvarlanacaklardır.

Sûre cehennem ateşinin dünyadaki ateşten daha kuvvetli olduğunu vurgulamakla son bulmaktadır.

Ğâşiye sûresinde ise temel konu olarak kıyametin varlığı, cennet ve cehennemliklerin ahiretteki durumu ile Allah’ın (c.c.) kudretine dair deliller sıralanmakta ve Hz. Peygamber’e tebliğ yöntemi öğretilmektedir. Sûrede, ilk olarak gaflet içerisinde olan insanlara bir soru yöneltilmekte ve onlara kıyametin varlığı hatırlatılmaktadır. İkinci temel konu olarak da kıyamet gününde insanların iki grup halinde bulunacakları ve bu grupların da farklı akıbetlerle karşılaşacakları ifade edilmektedir. Kıyameti inkâr edenler ilahi bir azapla karşılaşırken, diğerleri ise kendilerine vadedilen makama erişecekler ve arzu ettikleri nimetlere kavuşacaklardır.

Sûrede, ilahi güce de işaret edilmektedir. Öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlere, “Develerin nasıl yaratıldığı, göklerin nasıl yükseltildiği, dağların nasıl dikildiği ve yeryüzünün nasıl yayıldığı”¹⁹³ soruları yöneltilerek çevrelerini kuşatan doğal varlık ve olaylara bakmaları, onları yaratan Allah’ın (c.c.) tekrar diriltmeyi de yapacağı hatırlatılmaktadır.

¹⁹² Karia, 101/4-5.

¹⁹³ Ğâşiye, 88/17-20.

Sûrede son olarak Hz. Peygamber'e hitap edilmekte ve şöyle denmektedir: *"Senin görevin ancak tebliğ etmektir. Sen zorla onlara bir şey kabul ettiremezsin de. Sen onlara anlatmaya devam et. Eğer onlar kabul etmezlerse, onlar bize bir gün dönecekler. Biz de onlara yaptıklarının hesabını soracağız, onları büyük bir azapla cezalandıracağız."*¹⁹⁴

Mürselât sûresi kıyamet ve ahiretin varlığı ile öldükten sonra dirilmeyi konu edinmektedir. Sûrede öncelikle Kıyametin gerçekleşeceğine dair yemin edilmekte, onun büyüklüğünü gösteren ve dehşet verici öncüllerinden bahsedilmektedir. Kıyametin gerçekleşmesinin delili olarak ilahi kudretin ve vahdaniyetin bazı delilleri kaydedilmektedir. Sûrede bu gerçekleri inkâr edenlerin sonlarının ne olacağı hakkında da bilgi verilmekte ve ahirette onların karşılaşacak oldukları sıkıntılar dile getirilmektedir. Kıyameti ve ahireti ikrar edenlerin ise ilâhî mükâfata nail olacakları kaydedilmiştir. Sûre kâfirlere yapılan şu ikazlarla son bulmaktadır: *"Ey kâfirler! Allah'a (c.c.) inanmıyor ve ahireti kabul etmiyorsunuz. Bu dünyayı bir eğlence yeri edinebilirsiniz. Ama sonunuz korkunç olacaktır. Siz, Kur'ân'a inanıp hidayet bulamamış iseniz, bundan sonra hidayet bulacak bir kitabı da bulamazsınız."*¹⁹⁵

Nebe' sûresinin ana konusu çeşitli deliller ile ölüm ötesi hayatın varlığını ve gerçekleşeceğini ispat etmektir. Sûrede ilk olarak müşriklerin ölüm ötesi hayatı sorgulamaları, yalanlamaları ve inkârlarından dolayı tehdit edilişleri ele alınmıştır. Ardından, ölümünden sonra insanın diriltilmesinin mümkün olduğunu gösteren, Allah Teâlâ'nın yaratma ve varlığın muhtelif harikalarını icat etme kudretini sergileyen âyetler ile öldükten sonra tekrar dirilişin de mümkün olduğuna dair belge ve deliller getirilmiştir. Söz konusu belge ve deliller şöyle sıralanmıştır: Yeryüzünün bir döşek vazifesi görmesi, dağların yeryüzünün dengesini sağlayacak kazık şeklinde yapılması, insanların çift olarak yaratılması, uykunun bir dinlenme sebebi kılınması, gecenin bir elbise vazifesini görmesi, gündüzün geçimi temin zamanı olması, yedi kat göklerin yaratılması, alev saçan ve etrafını aydınlatan kandillerin olması, şarıl şarıl yağmurların yağmasıdır.¹⁹⁶ Burada, olağanüstü olayların meydana gelmesine kudreti yetenin yeniden yaratmaya da muktedir olduğu vurgulanmıştır. Sonra sûrede

¹⁹⁴ Ğâşiye, 88/21-26.

¹⁹⁵ Mürselât, 77/45-50.

¹⁹⁶ Nebe', 78/6-16.

hak ile batılın, iyi ile kötünün birbirlerinden ayırt edileceği kıyamet gününün vakti ve alametleri belirtilmekte ve şöyle ifade edilmektedir: “*O gün sûra üflenip insanlar bölük bölük olacak, gök açılıp kapı kapı olup dağlar yürütülecek ve serap haline gelecektir.*”¹⁹⁷

Daha sonra sûrede inkâr edenlerin karşılaşacakları sonuç bütün heybetiyle dile getirilmekte ve denilmektedir ki “*Cehennem azgınlar için bir gözetleme yeridir. Çağlar boyu orada kalacaklardır. Onlar orada kaynar su ve irinden başka serinletecek ve içecek bir şey de bulamayacaklardır. Çünkü onlar hesaba çekilmeyi ummamışlar, âyetleri de yalanlamışlardı.*”¹⁹⁸

Sûrede kâfirlerin bu sonlarına karşılık takva sahibi müminlerin karşılaşacağı durumlara da açıklık getirilmektedir. Bu durum “*Doğrusu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara kurtuluş, bahçeler, bağlar, yaşıtlar ve dolu kadehler vardır. Orada boş ve yalan söz işitmezler. Bunlar Rabbinin katından, hesapları karşılığı verilenlerdir.*”¹⁹⁹ şeklinde dile getirilmiştir.

Sûrede son olarak kıyametin gerçekleşeceğine vurgu yapılmakta ve müminler, kıyametin tehlikelerine karşı uyarılmaktadır. Sûrenin tamamına bakıldığında korkutma, tehdit, ürkütme ve uyarı üslubunun hâkim olduğu görülmektedir. Okunduğu zaman kıyametin dehşetli halleri yaşanmış gibi hissedilmekte, Cehennemin şiddet ve ağırlığından insanı bir korku kaplamaktadır.

Tekvîr sûresinde yer alan temel konular, genel olarak üç kısımdan oluşmaktadır. Birincisi kıyamet, ikincisi tevhit, üçüncüsü ise Risalet'tir. Kıyamet iki aşamada ele alınmıştır. Birinci aşamada kıyamet esnasında meydana gelecek olaylar anlatılmıştır. Bunlar insanın dünyada görmüş olduğu güneş, yıldızlar, dağlar, denizler, develer ve vahşi hayvanlardır. Bunların, kıyamet esnasında alışılmamış bir şekilde görüleceğine vurgu yapılmaktadır. İkinci aşamada ise kıyamet sonrası olaylara dikkat çekilmektedir. Bunlar ise ruhların bedenler ile birleştirilmesi, amel defterlerinin açılması, insanoğlunun yaptıklarından hesaba çekilmesi, gökyüzünün açılması, cennet ve cehennemin insanın gözü önüne yaklaştırılması gibi olaylardır.

¹⁹⁷ Nebe', 78/17-20.

¹⁹⁸ Nebe', 78/21-28.

¹⁹⁹ Nebe', 78/31-36.

Sûrede ikinci temel konu olarak tevhidin gerçek olduğu ispatlanmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in, gerçek bir vahiy olduğu ve Cebrail (a.s) aracılığı ile Hz. Peygamber'e indirildiğine vurgu yapılmıştır. Sûrede son olarak Hz. Peygamber'in Risalet'ine değinilmektedir. Hz. Peygamber'in Cebrail'i (a.s.) apaçık bir ufukta gördüğü,²⁰⁰ mecnun olmadığı²⁰¹ ve vahiy konusunda cimrilik yapmadığı²⁰² anlatılmak sûretiyle Risalet'inin güvenilirliği teyit edilmiştir.

Hâkka sûresi, kıyametin dehşetine dikkat çekerek başlamaktadır. Geçmiş kavimlerin kıyameti yalanladıklarına, bu sebeple de helak edildiklerine yüzeysel olarak değinmektedir.

Sûrede kıyametin kopması esnasında meydana gelecek olaylar hakkında da bilgi verilmektedir. Bunlar kıyamet ve ahiret inancı olan insanda derin bir iz bırakacak olan olaylardır. Bu dehşet verici olaylar şöyle anlatılmaktadır: *“Sûr'a bir defa üflendiğinde, yeryüzü ve dağlar yerlerinden sökülüp birbirine bir kez çarpılarak darmadağın edildiğinde, işte o gün olacak olur (kıyamet kopmuştur), gök yarıılır, o gün bunların düzeni çökmüştür.”*²⁰³

Sûrenin ele aldığı konulardan biri de ahirete ait durumlardır. İnsanlar Âlemlerin Rabbi olan Allah'a (c.c.) arz olunacaklar ve dünya da yapmış oldukları amellere göre gruplara ayrılacaklardır. Bazı insanlar mutlu bir hayat tarzı içinde olurken, bazı insanlar da karşılaşmak istemedikleri bir hayat tarzı ile karşı karşıya kalacaklardır. Bunun sebebi de şöyle açıklanmaktadır: *“Çünkü o, azamet sahibi olan Allah'a iman etmiyor ve yoksulu doyurmaya da teşvik etmiyordu.”*²⁰⁴

Sûrede Kur'ân-ı Kerim'in vahy-i münzel -Allah tarafından indirilmiş bir kitap- olduğuna da değinilmekte ve müşrik Arapların, Kur'ân-ı Kerim bir şairin veya bir kâhinin sözüdür gibi safsatalarına şöyle cevap verilmektedir: *“Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim ki, Kur'ân şerefli bir elçinin getirdiği sözdür. O, şair sözü değildir; ne az inanyorsunuz! Kâhin sözü de değildir; ne az*

²⁰⁰ Tekvîr, 81/21.

²⁰¹ Tekvîr, 81/22.

²⁰² Tekvîr, 81/24.

²⁰³ Hâkka, 69/11-16.

²⁰⁴ Hâkka, 69/33-34.

düşünüyorsunuz! Kuran, Âlemlerin Rabbinden indirilmedir.”²⁰⁵ Sûre, Rasûlüllah’a “O halde, ulu Rabbinin adını yüceltip noksanlıklardan tenzih et.” istemiyle son bulmuştur.

Meâric sûresinde kıyametin ve müşrikler için vadolunan azabın mutlaka gerçekleşeceği; günahkârların, o günün azabından dolayı dehşete kapılacakları, karşılaştıkları azap karşısında dünyadaki en değerli varlıklarını bile fidiye olarak vermek isteyecekleri fakat o azaptan kurtulamayacakları ifade edilmektedir. Hz. Peygamberden de müşriklerin alaycı tavırları karşısında kederlenmemesi, sabır ve tahammül göstermesi istenmektedir.

Sûrede Hz. Peygamber’in davetine arkasını dönüp sırt çevirenler ile mal toplayıp yığınların durumları da yerilmektedir. Mal biriktirip saklamanın, onu iyilik, hayır ve muhtaçlara yardım yolunda harcamakta cimrilik yapmanın ne kadar çirkin ve kötü bir davranış olduğu vurgulanmaktadır.

Sûrede yer alan temel konulardan biri de insanın genel tabiatıdır: Sûreye göre insan, çok hırslı ve sabırsız -başına gelen olaylar karşısında çabuk heyecanlanan, bencil, kendisine bir kötülük dokunduğu zaman hemen etkilenip feryat eden, işleri yoluna girip açıldığında da elini sıkıp cimrilik yapan- bir yapıya sahiptir.

Sûrede son olarak kıyametin gerçekleşeceğine tekrar vurgu yapılmaktadır. Hz. Peygamber’den kendisi ve Kur’ân-ı Kerim ile alay edenleri kendi hallerine bırakması ve onlardan dolayı kederlenmemesi istemi ile sûre son bulmaktadır.

Vâkıa sûresinde ilk olarak, kıyametin kesin olarak gerçekleşeceği, bu esnada da yerin sarsılıp, dağların paramparça olacağı vurgulanmaktadır. İnsanların Ashab-ı Yemin²⁰⁶, Ashab-ı Şimal²⁰⁷ ve Sâbikun²⁰⁸ olmak üzere üç kısma ayrılacağı ve bu üç gruba nasıl muamele edileceği genişçe anlatılmıştır.²⁰⁹ Mevdudî (ö.1979) bu üç

²⁰⁵ Hâkka, 69/38-43.

²⁰⁶ Kitapları kendilerine sağ tarafından verilenler (iyilik üzerinde olanlar) dır.

²⁰⁷ Kitapları kendilerine sol tarafından verilenler (kötülük üzerinde olanlar) dır.

²⁰⁸ İman, cihat ve taatta öne geçenlerdir. Bu açıklamalar için bkz. Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, c. III, s. 313-314.

²⁰⁹ Bu muameleler için bk. Vâkıa, 56/7-56.

grubu Salihler, Sâbikûn ve hayatlarının sonuna kadar ahireti inkâr edip, şirk, küfür ve büyük günahları işleyen Kâfirler diye isimlendirmektedir.²¹⁰

Sûrede insanın yaratılması, bitkilerin bitirilmesi, suların indirilmesi ve insanların yararına olan ateşin yaratılmasına da değinilmekte; bunlar, Allah'ın (c.c.) varlığına, birliğine ve yeniden dirilteceğine delil olarak getirilmiştir.

Sûre, kâfirlerin Kur'ân-ı Kerim hakkındaki şüphelerine cevap vererek devam etmektedir. Kur'ân-ı Kerim hakkında “*Doğrusu bu Kitap, sadece arınmış olanların dokunabileceği, saklı bir Kitap'ta mevcutken Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerim'dir*”²¹¹ buyrulmuş ve bu söylenenlerin doğruluğunu tekit etmek için yıldızların yörüngelerine yemin edilmiştir.

Sûre, insanların ölüm anında karşılaşacağı sıkıntı ve korkuya da dikkat çekmektedir. İnkâr edilen ceza ve mükâfat gününün gerçekleşeceği ve onların çaresiz kalacağı tekrar vurgulanmakta, insanların üç gruba ayrılacağı yinelenmektedir. Bu gruplardan mukarreb ve salih olanların durumları övülürken kâfirlerin durumları da yerilmektedir. Sûre, Hz. Peygamber'e yapılan “*Öyleyse çok büyük olan Rabbinin adını tesbîh et*”²¹² hitabıyla son bulmuştur.

Hûd sûresinde ise başlıca Kur'ân-ı Kerim, tevhit, peygamberlik, öldükten sonra dirilme ve ceza konuları ele alınmakta ve bunlar bazı peygamber kıssalarıyla desteklenmektedir.

Sûre, dikkat çekmek ve zihinleri harekete geçirmek için mukattaa harfleri diye bilinen “*Elif-Lâm-Râ*” harfleriyle başlar. Mukattaa ile başlayan sûrelerin birçoğunda olduğu gibi burada da ilk olarak vahye atıfta bulunulmuştur. Kur'ân-ı Kerim'in, müşriklerin iddia ettiği gibi yalan ve uydurma bir söz değil, Allah (c.c.) tarafından eksiksiz ve sağlam kılınmış, tevhidin daha iyi anlaşılabilmesi için de genişçe açıklanmış ilahi bir kitap olduğu açıkça vurgulanmıştır.²¹³

²¹⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, c. VI, s. 90.

²¹¹ Vâkıa, 56/77-80.

²¹² Hûd, 11/123.

²¹³ Hûd, 11/1.

Sûrede Hz. Peygamber'in görevinin uyarıcı ve müjdeleyicilik olduğuna da işaret edilmiştir.²¹⁴ Şüphesiz onu en çok etkileyen konulardan biri müşriklerin durumlarıdır. Zira onlar, vahyin öğretilerine inanmıyorlar, üstelikte Hz. Peygamber'in kâhin ve sihirbaz olduğunu iddia ediyorlardı.

Sûrede yer alan bir diğer konu ise, öldükten sonra dirilmenin ve hesaba çekilmenin gerçek olduğudur. Bilindiği gibi müşrikler öldükten sonra dirilmeye iman etmiyorlar, bunun gerçekleşecek olmasını yadırgıyorlardı. Müşriklerin iddiaları karşısında Hz. Peygamber'den vahiy konusunda taviz göstermemesi istenmekte ve buna karşı uyarılmaktadır. Sûrede söz konusu uyarı şöyle dile getirilmiştir: *“Belki de sen, (Müşriklerin) ‘Ona bir hazine indirilseydi veya yanında bir melek gelseydi ya!’ demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını göz ardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak. Fakat sen, ancak bir uyarıcısın. Allah her şeye vekildir.”*²¹⁵

Sûrede vahyin muhatabı olan insanlar, iki grup olarak değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi kâfirlerdir. Onlar sadece dünyalık isteyenler, halkı Allah (c.c.) yolundan alıkoyanlar ve onu eğri ve çelişkili gösteren ve kendilerini hüsrana uğratıp âhiret saadetini kaybedenlerdir; onlar ahireti de inkâr ederler; bunların varacağı yer ebedi olarak kalacakları ve yapmış oldukları bu inkârın karşılığını görecekleri cehennemdir.²¹⁶

İkinci grup ise iman eden müminlerdir. Onlar salih amel işleyen, Rablerine gönülden bağlanan, insanları Allah'ın (c.c.) yoluna sevk eden ve Kur'ân-ı Kerim'e inanan kimselerdir; onların mükâfatı da nimetlerle donatılmış olan Cennet olacaktır.²¹⁷ Kâfir ile müminin durumu gözleri görmeyen, kulakları duymayan biriyle gören ve duyan bir kimseye benzetilmektedir.²¹⁸ Görüp ve duyanlar müminlerdir. Onlar doğru yoldadır. Ama kâfirler ise ne duyarlar ve ne de görürler. Onların durumu

²¹⁴ Hûd, 11/2.

²¹⁵ Hûd, 11/12.

²¹⁶ Hûd, 11/15-22.

²¹⁷ Hûd, 11/23.

²¹⁸ Hûd, 11/24.

ise şöyle açıklanmıştır: “Azap onlar için kat kat artırılacaktır. Çünkü onlar (gerçekleri) işitmeğe tahammül edemiyorlar, hem de görmüyorlardı”.²¹⁹

Sûre, vahyi inkâr etmeleri ve ondan yüz çevirmeleri sebebiyle kavmi helak olan peygamber kıssalarına genişçe yer vermektedir. Hz. Nuh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. Lût ve Hz. Şuayb gibi peygamberler vahyin tebliği esnasında büyük sıkıntılar çekmiş, inkârcı olan kavimlerinin alay vâri tavırları, baskı ve zulümleriyle karşılaşmışlardır. Bu olaylar Hz. Peygamber’e anlatılırken bizzat kendisi de Mekke’li müşriklerden aynı davranışlarla karşı karşıya kalmaktaydı. Çünkü toplumların tavır ve davranışları aynı idi.

Sûrede yer alan ilk kıssa, Hz. Nuh’un kıssasıdır. Bütün peygamberler kavmine ilk olarak tevhide aşılamışlardır. Onun da kavmine olan ilk sözü “Allah’tan başkasına ibadet ve kulluk etmeyin”.²²⁰ olmuştur. Ancak kavmi, O’nu kendileri gibi beşer olmakla suçlamış, kendisine uyanların toplumlarının ayak takımı olan insanlar olduğunu söyleyerek onu ayıplamışlardır. Hz. Nuh onlara ne dedi ise de onları bu düşüncelerinden ve bu inkârlarından vazgeçirememiştir. Hz. Nuh, bunları bu inatlarından vazgeçiremeyince ilahi vahiy gereği kendisinden bir gemi yapması istenmiş ve içerisine her türlü canlıdan birer çift ile ailesinden daha önce hüküm verilmeyenleri ve kendisine iman edenleri ona yüklemesi istenmiştir. Sonuçta hüküm verilip iş bitirilince tufan hadisesi gerçekleşmiş ve Allah’ın (c.c.) merhamet ettiklerinin dışındakiler azgın sularda boğularak helak olmuşlardır.²²¹

Hz. Peygamber’e, geçmişte kendisinin ve kavminin bile bilmediği böyle bir olayın yaşandığı anlatılmış, kavmine karşı sabırlı olması istenmiştir. Bu durum şöyle dile getirilmiştir: “İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin. O hâlde sabret. Çünkü (iyi) sonuç, Allah’a karşı gelmekten sakınanların olacaktır.”²²²

İkinci kıssa, Hz. Hûd’un kıssasıdır. Hz. Hûd, Âd kavmine gönderilmiş bir peygamberdir. Kavmi, peygamberlerinin uyarılarına rağmen eskiye olan

²¹⁹ Hûd, 11/20.

²²⁰ Hûd, 11/26.

²²¹ Hûd, 11/25-48.

²²² Hûd, 11/49

bağlılıklarını bırakmamışlar, zulüm ve azgınlıklarına devam etmişlerdir. Onunla alay edip onu yalanlamışlar ve sonunda da helak edilmişlerdir.²²³

Sûrede yer alan üçüncü kıssa, Semûd kavmine gönderilen Hz. Salih'in kıssasıdır. O'nun kavmine olan çağrısı diğer peygamberlerden farklı değildi. Hz. Salih, kavmini Allah'a (c.c.) ibadet etmeye çağırmıştı. Fakat onun da kavmi müşrik idi. Peygamberlerine karşı gelmişler ve Hz. Hûd'un kavminin dediği gibi atalarına olan bağlılıklarından vazgeçmeyeceklerini söylemişlerdi. Kendi istekleri neticesinde kayadan mucize olarak çıkartılan deveyi peygamberlerinin bütün uyarılarına rağmen hunharca öldürmüşler ve onlar da diğer kavimler gibi cezalandırılmışlardır.²²⁴

Sûrede dördüncü kıssa olarak Hz. İbrahim'in kıssası zikredilmektedir. Hz. İbrahim, kendisinden sonra gelen bütün peygamberlerin atası olarak bilinmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de, kendisi ve karısı çok yaşlı olmalarına rağmen çocukla müjdelenen tek peygamberdir. Yeğeni Hz. Lût'un kavmini helake gelen elçileri savmak için onlarla mücadele etmiştir.²²⁵ Allah (c.c.) onu şöyle vafsetmiştir: *"Çünkü İbrahim çok içli ve Allah'a yönelen bir kimse idi"*.²²⁶

Sûrede anlatılan kıssalardan beşincisi Hz. Lut'un kıssasıdır. Hz. Lût'un kavmi müşrik idi. Bunun yanı sıra cinsel sapkınlık gibi yaratılışa aykırı olan bir işle meşgul oluyorlardı. Bu davranışlarından dolayı sabahın erken saatlerinde şiddetli bir azap ile cezalandırılmışlardır.²²⁷

Sûrede yer alan altıncı kıssa, Hz. Şu'ayb'ın kıssasıdır. Hz. Şu'ayb, Medyen'e gönderilmiş bir peygamberdi. Medyen halkı ise putperest idi. Bunun yanı sıra kendi aralarında ölçü ve tartıyı da eksik yapıyorlardı. İnsanların gerek mallarında gerekse de haklarında adaletli davranmıyorlardı. Hz. Şu'ayb, onları ilk olarak Allah'a (c.c.) ibadet etmeye çağırmış, yaptıkları işin yanlış olduğunu söylemişti. Hz. Şu'ayb, onlara şöyle seslenmişti: *"Ey Kavmim! Bana karşı olan düşmanlığınız, Nuh kavminin veya Hûd kavminin yahut Salih kavminin başına gelenin benzeri gibi bir felaketi sakın sizin de başınıza getirmesin. (Ve unutmayın ki) Lût kavmi sizden uzak*

²²³ Hûd, 11/50-60.

²²⁴ Hûd, 11/61-68.

²²⁵ Hûd, 11/69-75.

²²⁶ Hûd, 11/75.

²²⁷ Hûd, 11/76.83.

değildir".²²⁸ Ancak onlar, geçmiş kavimlerde de olduğu gibi atalar kültü inançlarına devam edeceklerini, dînin kendiişlerine karışmasını istemediklerini,²²⁹ gücün sadece kendilerinde olduğunu,²³⁰ peygamberin arkasındaki ilahî gücü kabul etmediklerini ifade etmişlerdir. Sonuçta onlar da korkunç ve uğultulu bir sesle cezalandırılmışlardır.²³¹

Sûrede yer alan son kıssa ise Hz. Mûsâ'nın kıssasıdır. Hz. Mûsâ, Firavun ve onun ileri gelenlerine gönderilmiş bir peygamberdi. Firavun, yeryüzünde ilahlık iddia eden bir zalim idi. Toplumun ileri gelenleri ise o'na tabi olmuşlar ve o'nun peşinden gitmişlerdi. Sûrede Firavun'un yaptığı iş ile yandaşlarının ona verdiği destek ve yardımlar yerilmiş, Firavun ve geçmiş milletlerin helak sebepleri şöyle özetlenmiştir:²³² *"Zulme sapmış memleketlerin halkını yakaladığında, Rabbinin yakalaması işte böyledir! Şüphesiz O'nun yakalaması can yakıcı ve şiddetlidir."*²³³

Sûrede, peygamber kıssalarından sonra öldükten sonra dirilme ve hesaba çekilmeye tekrar vurgu yapılmış, insanların kıyamet günü iki sınıf olacağı belirtilmiştir. Mutlu olanlar ebedi olarak cennette, mutsuz olanlar ise cehennemde kalacaklardır.²³⁴ Sûre, Hz. Peygamber'e adeta şöyle özetlenmektedir: *"Ey Muhammed! Geçmiş milletlerin durumlarını sana anlattık."*²³⁵ *Onlar kendi kendilerine zulmettiler. Bizi bırakıp taptıkları ilahları kendilerine fayda vermedi."*²³⁶ *Onların tapmış oldukları şeylerin batıl olduğundan da şüphen olmasın."*²³⁷ *Onun için sen ve senle beraber olanlar doğru yoldan ayrılmayın. Sakın zulme eğilim göstermeyin. Yoksa size de ateş dokunur."*²³⁸ Hz. Peygamber, bundan son derece etkilenmiş olacak ki müşriklerin bu inkârcı tavırları karşısında kendisinden sabırlı olması istenmektedir.²³⁹

²²⁸ Hûd, 11/89.

²²⁹ Hûd, 11/87.

²³⁰ Hûd, 11/91.

²³¹ Hûd, 11/94.

²³² Hûd, 11/96-101.

²³³ Hûd, 11/102.

²³⁴ Hûd, 11/103-108.

²³⁵ Hûd, 11/100.

²³⁶ Hûd, 11/101.

²³⁷ Hûd, 11/109.

²³⁸ Hûd, 11/112.

²³⁹ Hûd, 11/115.

Yeryüzünde faziletli insanların bulunmasının gerekliliği sûrede yer alan bir diğer konudur. Bununla birlikte sûrede zalimlerin, içerisine düştükleri refahın peşine düşmeleri sebebiyle günahkâr oldukları ifade edilirken, Allah'ın (c.c.) haksız yere memleketleri helak etmeyeceğine de vurgu yapılmaktadır.²⁴⁰

Surede dikkat çeken bir diğer önemli konu ise insanların ihtilaf (muhalafet-kabullenmeme) içerisinde oldukları ve ilahi hikmet gereği bu hallerinin devam edeceği gerçeğidir.²⁴¹

Sûrenin sonunda Peygamber kıssalarının faydalarına da işaret edilmektedir. Buna göre kıssaların anlatımı, Hz. Peygamberin kalbini sağlamlaştırmak, müminlere de bir öğüt ve nasihat olma gayesini içermektedir.²⁴² Sûre Hz. Peygamberden Allah'a (c.c.) kullukta devam etmesi ve tevekkülü elden bırakmaması istemiyle son bulmuştur.²⁴³

²⁴⁰ Hûd, 11/116-7.

²⁴¹ Hûd, 11/118-9.

²⁴² Hûd, 11/120-1.

²⁴³ Hûd, 11/123.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÛD SÛRESİ VE KARDEŞLERİNDE ÖNE ÇIKAN ÖZELLİKLER

3.1.1. Hz. Peygamber'in Şahsında Olan/Olması İstenilen Özellikler

Bu başlık altında Hûd sûresi ve kardeşlerinde yer alan Hz. Peygamberle ilgili özelliklere değinilecektir. Söz konusu sûrelerde Hz. Peygambere, vahiy karşısındaki sorumluluğu hatırlatılmakta, kendisinden vahyin inşası için gerekli olan alt yapının hazırlanması istenmektedir. Bununla birlikte insanların vahiy karşısındaki olumsuz tutum ve davranışlarıyla kendisine yapılan bazı suçlamalar karşısında gerekli mücadeleyi yapması istenmekte, manevî motivasyonu ve başarılı olabilmesi için gerekli olan özelliklere değinilmektedir. Şimdi Hz. Peygamber açısından bu özelliklerin neler olduğuna birlikte bakalım.

3.1.1.1. Tebliğ

Tebliğ kelimesi (بَلِّغ) fiilinden tef'îl kalıbında mastardır. Lügat itibari ile “İster zaman, ister mekân ve isterse de belirlenmiş bir iş açısından olsun amacın en yükseğine erişmek ve en sonuna varmak” demektir.²⁴⁴ Dînî bir terim olarak ise “Peygamberlerin, Allah'tan (c.c.) gelen ilâhî hükümlerin tamamını gizlemeden, bir

²⁴⁴ Ebû'l-Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, İstanbul: Dâr-u Kahraman, 1986, s. 78.

harf eksilmesi veya ilavesi olmaksızın geldiği şekliyle insanlara ulaştırmalarıdır.”²⁴⁵ Yani peygamberleri kavmi ile buluşturup anlaşma vasıtası olan tebliğ²⁴⁶ insanları da vahiyle buluşturan, kaynaştıran bir aktivitedir.²⁴⁷

Tebliğ, Peygamberlerin temel sıfatlarından biridir. Bütün peygamberlere tebliğ görevi yüklenmiş, onlar da bu görevi yerine getirmişlerdir. Çalışma konumuz olan sûrelerin mihveri konumunda olan Hûd sûresinde bazı geçmiş peygamberlerin kıssaları anlatılmakta; tebliğ görevlerini yaptıklarına açıkça işaret edilmektedir. Her peygamber gibi hiç şüphesiz Hz. Peygamber’in görevi de ilahî vahiy tebliğ etmektir. Bu durum Hûd sûresinde şöyle ifade edilmektedir: “*Allah’tan başkasına kulluk etmeyin. Ben size o’nun tarafından müjde vermek ve uyarmak için gönderilmiş gerçek bir peygamberim.*”²⁴⁸ Âyete göre Hz. Peygamber, şirk ve küfre düşenleri ve günaha dalıp onda ısrar edenleri Allah’ın (c.c.) azabına karşı uyararak, iman edip Allah’tan (c.c.) hakkıyla korkanları da cennet ve onun ebedi nimetleri ile müjdeleyen gerçek bir tebliğcidir.²⁴⁹

İfade ettiğimiz gibi Hûd sûresinde geçmiş peygamberlerin kıssaları anlatılmaktadır. Kıssalarda peygamberlerin tebliğ aşamasında karşılaşmış oldukları zorluklara dikkat çekilmektedir. Alaya alınma, yalanlanma, kabullenilmeme, taşlanma peygamberlerin maruz kaldıkları zorlukların sadece bir kaçıdır. Zorluklar konusunda Hz. Peygamber’in vahiy hayatının seleflerinininkinden farklı bir yanı yoktur. Kısacası kıssalarla, tebliğ sürecinde zorluklarla karşılaşan Hz. Peygamber’in vahiy hayatı inşa edilmekte, bu süreçte çekilen sıkıntılar Hz. Peygamber’e haber verilmek suretiyle kendisine şu mesaj verilmektedir: “Sana indirilen ilahî emirleri tıpkı geçmiş peygamberler gibi sabırla ve azimle tebliğ et. Allah (c.c.) geçmiş peygamberleri nasıl ki tehlikelere karşı korumuşsa, seni de muhtemel tehlikelere karşı koruyacaktır. Onların davalarının doğruluğu nasıl ortaya çıkmışsa senin de davanın doğru er geç ortaya çıkacaktır.”²⁵⁰

²⁴⁵ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *en-Nübüvvetü ve'l-Enbiyâ*, yy. yy. ty. s. 45-46.

²⁴⁶ Fikret Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, Ankara: DİBY, 2010, s. 50.

²⁴⁷ Zeki Tan, *Kur’ân’a Göre Toplumun Yapılanmasında İlim Ve Âlimin Rolü*, İstanbul: Özgü Yay. 2010, s. 286.

²⁴⁸ Hûd, 11/2.

²⁴⁹ Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, c. XII, s. 7.

²⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. XII, s. 51. İdris Şengül, *Kur’ân Kıssaları Üzerine*, İzmir: yy. 1994, s. 278.

Tebliğde amaç ve gaye, vahyi insanlığa ulaştırmaktır.²⁵¹ Vahyin ise taşıdığı bir takım sorumluluklar vardır. Öncelikle vahyin olduğu şekliyle aktarılması gerekmektedir. Bu yapılmadığı takdirde görev yerine getirilmemiş olur.²⁵² Bir diğer önemli konu ise karşılaşılan zorluklar karşısında yılgınlık göstermemek, her hangi bir güç karşısında eğilmemektir. Tebliğde sabır ve sebat gereklidir. Hedefe ulaşmak için bu olmazsa olmazlardandır. Hemen belirtelim ki günümüz tebliğcilerinde bu sabır ve sebat bulunmamakta, bazı güçlere ve hiç değeri olmayan şeylere boyun eğilerek tebliğden vaz geçilmektedir. “Bana ne”, “Bana mı düştü?” gibi sorumsuz söz ve düşünceler günümüz tebliğcilerine geri adım attırmaktadır. Ama tebliğin gerçek sahibi ve savunucuları olan peygamberler böyle yapmamışlardır. Onlar böyle sorumsuz söz ve düşünceleri hiç düşünmemişler, tebliğin hedefe ulaşması için hiç bir hal ve durumda geri adım atmamışlardır.²⁵³

Vahye ait diğer bir sorumluluk ise tebliğ konusunda muhatabın zorlanmamasıdır. Peygamberlerin, tebliğ edilen şeyin kabulü konusunda muhatabı zorlama gibi bir yetkisi yoktur.²⁵⁴ Allah’ın (c.c.) peygamberden istediği, hiçbir baskı ve zorlama yapmaksızın tebliğde bulunmasıdır.²⁵⁵ Çünkü tebliğ peygamberin, tebliğ edilen şeylerin kabulü ise muhatabın sorumluluğundadır. Zira vahyin sahibi Allah (c.c.), taşıyıcısı peygamberler, muhatabı ise insanlardır.²⁵⁶ İnsanlar, vahyin içeriğinden sorumlu tutulmaları sebebiyle Kur’ân-ı Kerim’in içerdiği ve kişilerin bireysel ve toplumsal anlamda yapmak ya da terk etmekle yükümlü oldukları hususların tamamından sorumlu tutulmuşlardır. Çünkü tebliğ edilen şeyler Allah’tan (c.c.) gelmiştir. İnsanlar, kurtuluşları ve başarıları için buna şiddetle ihtiyaçları olduğundan onu kabul etmek ve uygulamak zorundadırlar.²⁵⁷ Burada Peygamberlere düşen görev sadece tebliğ etmek ve neticede geri çekilmektir.

Kısacası çalışma konumuz olan Hûd sûresinde, Hz. Peygamber’e görevinin tebliğ olduğu ifade edilmekte, geçmiş peygamberlerin kıssaları ile de kendisinden, bütün zorluklara göğüs gerip tebliğ’e devam etmesi istenmektedir.

²⁵¹ Tan, *Kur’ân’a Göre Toplumun Yapılanmasında İlim Ve Âlimin Rolü*, s. 286.

²⁵² Mâide, 5/67.

²⁵³ Ahzâb, 33/38.

²⁵⁴ Ğaşiye, 88/22.

²⁵⁵ Karaman vd. *Kur’ân Yolu*, c. V, s. 612.

²⁵⁶ Tan, *Kur’ân’a Göre Toplumun Yapılanmasında İlim Ve Âlimin Rolü*, s. 286.

²⁵⁷ Fazlu’r-Rahman, *Ana Konularıyla Kur’ân*, s. 136.

3.1.1.2. Müşrikler İle Mücadele Etmesi

Hız. Peygamber tebliğ süresince müşriklerin kavli ve fiili saldırılarına maruz kalmıştır. Buna karşı Hız. Peygamberden, müşriklerin bu davranışları karşısında geri adım atmaması, onların karşısında dimdik durması istenmektedir.

Müşrikler, Rasûlüllah'ı küçük düşürmek, inen vahyi eğlence ve oyun haline getirmek için her şeyi yapıyorlardı.²⁵⁸ Hız. Peygamber'e "sihirbaz, şâir, eskilerin masallarını anlatan hikâyeci, aklı dengesi yok" gibi uygun olmayan söz ve alâkasız sıfatlarla ona olan kinlerini ve düşmanlıklarını ortaya koymuşlar; bunlarla Hız. Peygamber'i etkileyemeyince daha farklı yöntemlere başvurmuşlardır.²⁵⁹ Bu durum çalışma konumuz olan Hûd sûresinde şöyle ifade edilmektedir: " O, peygamber ise onun çok malı olmalı veya yanında peygamberliğini onayacak bir melek olmalı."²⁶⁰ İnkâr etmeye yönelik bu tür istekler sadece Hız. Peygamber'den istenmiş değildir. İnanmayanlar tarafından her dönemde her peygamberden istenmiştir.²⁶¹

Bu sataşmalar karşısında Hız. Peygamber'in son derece bunaldığı ve sıkıntıya düştüğü görülmektedir.²⁶² Müşrikler, Kur'ân-ı Kerim'in kendi putlarını yerden yere vuran belgelerini de dillerine dolayıp farklı şeylerle yıkıcı propagandalarına devam etmişler, hatta bu yüzden Hız. Peygamber kendisine inen vahiylerin bir kısmını tebliğ etmeyi terk edecek veya bir süre erteleyecek bir ruh haline girmişti. Bu durum Hûd sûresinin on ikinci âyetinden açıkça anlaşılmaktadır. Söz konusu âyet ise şöyledir: "Neredeyse sana vahyolunanları terk edeceksin ve bununla göğsün daralacak. Sen ancak bir uyarıcısın"²⁶³ Âyetten de anlaşıldığına göre yüce Allah (c.c.), Hız. Peygamber'in tebliğden vazgeçmesini istememekte, tam aksine onlarla müadeleye devam etmesini istemektedir.²⁶⁴

Şunu da ifade edelim ki burada Hız. Peygamber'in vahyi terk etmesi, tebliğ vazifesini yerine getirmemesi asla söz konusu olamaz. Rasûlüllah'ın tebliği o an için

²⁵⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, c. II, s. 8-9.

²⁵⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, c. VI, s. 2810.

²⁶⁰ Hûd, 11/12.

²⁶¹ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, İstanbul: Bayraklı Yay. 2003, c. IX, s. 139.

²⁶² Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, yy. Yeni Ufuklar Neş. ty. c. IV, s. 299.

²⁶³ Hûd, 11/12. Bkz. Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, c. VI, s. 2810.

²⁶⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, c. IX, s. 140.

terk veya erteleme düşüncesi sadece İslam'ın lehine yöneliktir. Aşırı saldırılar karşısında bir süre susmanın faydalı olacağı düşüncesinin hâkim olmasıdır. Burada kesin verilmiş bir karardan değil de sadece tedbirde bir kusur yapıldığından söz edilebilir.²⁶⁵

Müfessir Alûsî burada şöyle bir açıklama yapar: “Söz konusu âyette geçen (Hûd, 11/12) “*Lealle*” kelimesi teraccî ifade eder. Teraccî, tevakku’u²⁶⁶ gerektirir. Bir şey için beklenti içerisinde olmak ise onun gerçekleşeceği anlamına gelmez. Beklenti içerisinde olunan şeyin gerçekleşmesine bir engel var ise gerçekleşmesi hiç mümkün olmaz. Dolayısıyla Hz. Peygamber’den tebliği terk etmesini beklemek nübüvvet makamına uygun değildir. Çünkü o, peygamberlere ait bir sıfat olan ismet sıfatına sahip olması sebebiyle tebliğ etmek ile görevli olduğu vahyi gizlemekten, o konuda hainlik yapmaktan ve onu terk etmekten korunmuştur. Bu sebeple buradaki amaç Hz. Peygamber’in hata yaptığını belirtme değil aksine Hz. Peygamber’i teşvik etmek, risalet görevinin gereği olan davet konusunda ona yeni bir heyecan kazandırmaktır.”²⁶⁷

Mevdûdî bu konuda şunu ifade etmektedir: “*Yıllar yılı devam eden bu protestolar karşısında Hz. Peygamber umutsuzluğa ve dirençsizliğe düşebilirdi. Bu yüzden Allah (c.c.) elçisine şu meyanda bir teminat vermiştir: ‘Meraklanma, bu kaba saba ve düşük insan güruhunu; bu, önyargıları, boykotları, alayları, maskaralıkları ve hakaretleriyle seni görevinden alıkoymak isteyen sefilleri hiç bir şekilde tasvip etmiyoruz. Sen doğru yoluna sebat ve cesaretle devam et. Sana vahyedilen hakikati hiçbir tereddüt geçirmeden tebliğe devam et. ‘Alay ederler, boykot edilirim’ korkusuyla mesajı yaymaktan asla çekinme. İster kabul etsinler ister reddetsinler, vahyi bütünüyle asla taviz vermeden bildir. Zira her şey o’nun yed-i kudretindedir ve uygun gördüklerine hidayet ihsan edecek olan yalnızca o’dur.’*”²⁶⁸

Özetle söylememiz gerekirse müşriklerle mücadele ancak tebliğe devam etmekle olur.

²⁶⁵ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, c. VI, s. 2811.

²⁶⁶ Tevakku’; beklenti içerisinde olmak demektir. İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. VIII, s. 405.

²⁶⁷ Alûsî, *Ruhu’l-Meânî*, c. VI, s. 18-19.

²⁶⁸ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, c. II, s. 379.

3.1.1.3. Hz. Peygamber'in Teselli Edilmesi

Kur'ân-ı Kerim'de geçmiş peygamberlerin ve gönderildikleri kavimlerin içinde buldukları durumlara sıklıkla yer verilmektedir. Bu durumlar, konumuzun odak noktasını oluşturan Hûd sûresinde de bir dize halinde sıralanmakta, hak ve gerçekler serdedilmekte, peygamber ve müminlerin moralleri yükseltilerek küfrü alt etmeleri için kendilerine yol gösterilmektedir.²⁶⁹

Geçmiş peygamberlerin durumlarının anlatılmasının temel amaçlarından biri Hz. Peygamber'in ve müminlerin kalplerini güçlendirmek,²⁷⁰ moral ve teselli vermektir. Hûd sûresinde buna şöyle işaret etmektedir: *"Peygamberlerin başlarından geçenlerden, sana anlattığımız her şey, senin gönlünü pekiştirmemizi sağlar. Sana bu belgelerle gerçek, inananlara da öğüt ve hatırlatma gelmiştir."*²⁷¹ Bu âyet ile vurgulanmak istenen Resûlullah'ın kalbinin takviye edilmesi, gönlünün rahatlatılması, risalet görevini ifa konusunda ısrarcı olması ve kâfirlerin eziyetlerine de tahammül etmesidir.²⁷² Tebliğ görevinde Hz. Peygamber'in ve ona tabi olan müminlerin sarsılmamaları, her türlü sıkıntıya göğüs germeleri, böyle ulvî bir dava uğrunda herhangi bir yılgınlık göstermeden mücadeleye devam etmelerinin gerekliliği hatırlatılmıştır.²⁷³

Allah'ın (c.c.) bu geçmiş olguları anlatmadaki diğer bir amacı ise onun insanları yaratmadaki hikmet ve gayesinin ortaya çıkmasıdır. Çünkü yaratılış hikmeti gereği insanlar farklı farklıdır; kimi iyi, kimi kötü, kimi hidayette, kimi ise sapıklık içerisinde.²⁷⁴ Hz. Peygamber de insan olması sebebiyle her beşer gibi sevinir ve üzülebilir. Ancak o'nun üzüntüsü bizzat Allah (c.c.) tarafından giderilmeye çalışılmış ve geçmiş peygamberlerin kaderlerinin de tıpkı kendisi gibi olduğu hikâye edilerek rahatlatılmaya çalışılmıştır.²⁷⁵

Bu olgulardaki diğer bir amaç ise Hz. Peygamberdeki yalnızlık düşüncesini gidermektir. Çünkü insan bir sıkıntı ile karşılaşınca ondan tek başına daha çok

²⁶⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, c. VI, s. 2914.

²⁷⁰ Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kuran ilimlerine Giriş*, s. 106.

²⁷¹ Hûd, 11/120.

²⁷² Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, c. III, s. 152.

²⁷³ Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s. 294.

²⁷⁴ Derveze, *Tefsîru'l-Hadîs*, c. III, s. 556.

²⁷⁵ En'âm, 6/33-34

etkilenir. Ancak kendisi gibi birinin başına da aynı sıkıntı gelirse kendisinde bir rahatlama meydana gelir. Bu bağlamda “*Belâ herkese birden gelince, insana hafif gelir.*” “*Elle gelen düğün bayram*” gibi sözlerin söylenilmesi gayet yerinde olacaktır.²⁷⁶ Binaenaleyh Hz. Peygamber bu geçmiş peygamberlerin olgularını duyunca karşılaşmış olduğu eziyetlere aldırış etmeyecek; duymuş olduğu asılsız sözleri kulak ardı edecek ve kendi kavminin de aynı onlar gibi olduğunu idrak ederek bundan teselli duyacaktır.²⁷⁷

3.1.1.4. Tevekkül

Tevekkül, (وکل) kelimesinin tefe‘ul kalıbında bir türevidir. Lügat itibariyle “Başkasını vekil tayin etme,²⁷⁸ acziyetini ortaya koyup başkasına itimat etme veya güvenme”²⁷⁹ anlamlarına gelmektedir. İstilahta ise “Allah katında olan şeylere tam manasıyla güvenmek, insanların ellerindekinden ümit kesmektir.”²⁸⁰ Tasavvufta önemli bir makam olarak kabul edilen tevekkül, “Allah’ın (c.c.) takdirine boyun eğip yorumda bulunmaktan sakınmak” şeklinde tarif edilmiştir.²⁸¹ Fahrudin er-Râzî’de der ki: “Tevekkül, ...insanın kendini ihmal etmesi demek değildir. Aksine insanın, sebeplere yapışması ve Allah’ın (c.c.) korumasına dayanması demektir...”²⁸²

Çalışma konumuz olan Hûd sûresinde geçmiş peygamberlerin tevekküllerinden bahsedilmektedir. Tevekkül, onların güçlük ve zorluk anlarında en büyük dayanakları olmuştur. Örneğin, kavminin inkârı karşısında ki Hz. Hûd’un tevekkülü şöyle anlatılmaktadır: “*Ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah’a dayandım (tevekkül ettim.)...*”²⁸³ Hz. Şuayb’ın başarısının da ancak tevekkül ile mümkün olacağı ifade edilmekte ve bu da şöyle ifade edilmektedir: “*...Başarım ancak Allah’tandır, o’na tevekkül ettim, o’na yöneliyorum.*”²⁸⁴ Geçmiş

²⁷⁶ Ömer Çelik, *Hakk’ın Daveti Kur’ân-ı Kerim Meâli ve Tefsiri*, İstanbul: Erkam Yay. 2013. c. II, s. 593.

²⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c. XVIII, s. 81.

²⁷⁸ Isfahânî, *Müfredât*, s. 834.

²⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c. XI, s. 736. Mecdü’d-Dîn Muhammed b. Yakup Firûzabâdî, *el-Kâmûsu’l-Mühit*, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1987, s. 1381.

²⁸⁰ Seyyid Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs*, yy. ty. c. VIII. s. 159. Ali b. Muhammed eş-Şerif el-Cürçânî, *Kitâbü’t-Ta’rifât*, Beyrut: Mektebet-ü Lübnan, 1990, s. 74.

²⁸¹ Abdu’l-Kerim el-Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, thk. Ma‘ruf Zerrik-Ali ‘Abdu’l-Hamit Baltacı, Beyrut: Dâru’l-Cebel, ty. s. 163-166.

²⁸² Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c. IX, s. 72.

²⁸³ Hûd, 11/56.

²⁸⁴ Hûd, 11/88.

peygamberlerin kıssaları ile tebliğ hayatı aydınlatılan Hz. Peygamber'e de önceki peygamberlere verilen mesajın aynısı verilmekte ve bu duruma şöyle işaret edilmektedir: “ ...Öyle ise o'na ibadet et! O'na tevekkül et!... ”,²⁸⁵

Tevekkül, insanın irade ve azmini güçlendirir; kalbe güç ve kuvvet verir insandaki çalışma aşkını tetikleyen en büyük güçlerden biridir.²⁸⁶ Aynı zamanda insan, tabiat itibarıyla da bir yerlere dayanma lüzumu hisseder. Hayatın her türlü zorluk, çile ve meşakkatlerinin üstesinden gelebilme, üzüntü ve kederli anlarında içini dökceği manevî bir desteğe ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacını da ancak tevekkül sayesinde içinde oluşturduğu ilahi güçle yerine getirebilir.²⁸⁷ Seyyid Kutup tevekkül konusunda önemli bir tespitte bulunmakta ve bunu şöyle ifade etmektedir: “İslâm tasavvurunda mümin için olması gereken en son denge sınırı tevekküldür. Çünkü bu Allah'ı (c.c.), her işin ona döneceğini ve o'nun dilediğini yapacağını kabul etmektir. Bu teslimiyet ise insan kalbinin ancak İslâm'da bulabileceği olağanüstü bir dengedir.”²⁸⁸ İnsan hangi işi yaparsa yapsın, o iş için gerekli çabayı göstermeli, sabretmeli, başarılı olmak için Allah'ın (c.c.) muvaffak kılacağına gönülden inanmalıdır.

Kısacası Hz. Peygamberden inanmayanlara karşı azim ve kararlı olması istenmekte, başarıya ulaşacağına dair inancını kaybetmemesine vurgu yapılmaktadır.

3.1.1.5. Emniyeti Toplumda Yerleştirme

Emniyet; (أمن) kökünden türemiş bir isim olup emanet manasına gelmektedir. Emanet, lügatlere göre “Korkusuz olmak, inanmak, güven ve itimat etme”,²⁸⁹ ıstılahta ise “Nefsin sükûnete erip huzur içinde olması ve korkunun giderilmesi, istenilmeyen bir beklenti içerisinde olmama”,²⁹⁰ “Hem güven verme ve hem de güvenilir olma”²⁹¹ şeklinde açıklanmıştır.

²⁸⁵ Hûd, 11/123.

²⁸⁶ Kerim Buladı, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, İstanbul: Pınar Yay. 2001, s. 110.

²⁸⁷ İbrahim Hilmi Karşlı, “İman: Huzur ve Sürurun Kaynağı”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ağustos, 2010, sy. 236, s. 46-47.

²⁸⁸ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, c. II, s. 505-507.

²⁸⁹ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs*, c. IX. s. 124. Ferit Devellioğlu & Neval Kılıçkını, *En Yeni Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Rafet Zaimler Kitabevi, 1975, s. 364.

²⁹⁰ Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 38.

²⁹¹ Faruk Beşer, *Başarının Manevî Sebepleri*, İstanbul: Nün Yay. 2011, s. 33.

Bütün peygamberler bu güvenilirlik vasfına sahiptirler.²⁹² Peygamberler, gerek nübüvvetten önce ve gerekse de nübüvvetten sonra Allah'ın (c.c.) emirlerine muhalefet etmekten, yasaklamış olduğu şeyleri yapmaktan korunmuşlardır. Dolayısıyla onlar için bunun aksini düşünmek yani emanete hıyanet etmeleri, kendi irade ve ihtiyarları ile Allah'a (c.c.) muhalefet etmeleri asla doğru değildir. Zira güvenilirliği olmayan bir peygamberin Allah (c.c.) adına konuşması ve kendini kabul ettirmesi mümkün olamaz.²⁹³ O halde güven ve emniyet nübüvvetin vazgeçilmez bir şartıdır.²⁹⁴

Çalışma konumuz olan Hûd sûresinde Hz. Şuayb'ın güvenilirliğine işaret edilmekte ve bu durum şöyle ifade edilmektedir: *“Ben, size yasaklamış olduğum şeylerde size muhalefet etmek istemem.”*²⁹⁵ Âyette Hz. Şuayb'ın kendisinin güvenilirliğine bir işaret olduğu gibi, muhataplarına da bu güveni vermek istediği anlaşılmaktadır. Fahrüddin er-Razî bu âyetin tefsirinde *“Şayet ben, sizi nehyettiğim arzularımıza sizden önce koşarsam, o zaman siz değil, ben kendi bildiğime gitmiş olurum”* demektedir.²⁹⁶ Çünkü sözü söyleyenin, söylediği şeyin aksini yapması muhatap açısından bir tutarsızlık göstergesidir. Bu ise güven vermemesi sebebiyle muhatapta olumlu bir etki oluşturmaz.

Bu durumu Mevdûdî'nin ifade ettiği bir örnekle açıklamak da mümkündür. Mevdûdî, söz konusu âyetin tefsirinde Hz. Şuayb'ın güvenilirliğini şöyle örneklendirmiştir: *“Sözgelimi ben sizlere tanrı ve tanrıçalarınıza ait kutsal yerlere ziyaretinizi yasaklasaydım da kendim böyle bir tapınağın muhafızı olsaydım bana karşı ileri sürdüğünüz, ‘benim tevhit inancım yalnızca kendi ticaretime yer açmak ve başkalarının işlerini baltalamak için tebliğ ettiğim’ şeklinde ki suçlamanızda haklı olabilirdiniz. Fakat sizler de şahitsiniz ki size yasakladığım şeyden kendim de sakınıyorum, sizi arındırmak istediğim pisliklerden kendimi de muhafaza ediyorum,*

²⁹² Peygamberlerin güvenilirlikleri için bk. Şuarâ, 26/124-142-161-178.

²⁹³ Beşer, *Başarının Manevî Sebepleri*, s. 34.

²⁹⁴ Abdurrahman Hasan Habenneka Meydânî, *el-Akîdetü'l-İslâmiyye ve Ususuhe*, Dimeşk, Dâru'l-Kalem, ty. s. 336-37. Şeyh İbrahim b. Muhammed el-Bâcûrî, *Tuhfetü'l-Mürîd Ale Cevhereti't-Tevhîd Mea Hâşiyetihi et-Tahrîru'l-Hamîd Li Mesâili İlmi't-Tevhîd*, tlf. Muhammed Salih b. Ahmet el-Ğursî, İstanbul: Mektebetü'l-İrşat, 2007, s. 336.

²⁹⁵ Hûd, 11/88.

²⁹⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. XIII, s. 101.

*kısaca sizi davet ettiğim yolu bizzat kendim izliyorum. Tüm bunlar size ilettiğim mesajın hak olduğuna kendimin de inandığını gösteren apaçık birer delildir.”*²⁹⁷

Hız. Peygamber de gençliğinden itibaren kavminin içerisinde güvenilir bir kimse olarak tanınmıştır. Hatta yirmi beş yaşlarında iken Mekke’de “*el-Emîn*” (güvenilir) diye anılmıştır.²⁹⁸ Hız. Hatice, bu özelliğinden dolayı o’na ticaret malını teslim etmiş ve o’na evlenme teklifinde bulunmuştur.²⁹⁹ Müşriklerin nakit ve menkul eşyaların muhafazası konusunda onu tercih etmeleri,³⁰⁰ Haceru’l-Esved’in yerine konulması görevinin kendisine verilmesi,³⁰¹ yine o’nun güvenilirliğinden dolayıdır. Niçin İslam’ı tercih ettiniz diyen Habeşistan kralına karşı Kureyş müşriklerinden kaçan Müslümanların “*İçimizden güvenilir bir elçi geldi*” diyerek Kureyş’e iade edilmekten kurtulmaları³⁰² toplum içerisinde Hız. Peygamber’e duyulan güvenin ne derece büyük olduğunun bir işaretidir. Sadece inananlar değil inanmayanlar bile kendisinin güvenilirliğini kabul etmişlerdir.³⁰³ Nitekim amcası Ebû Cehil’in “*Biz seni asla yalancılıkla itham etmiyoruz. Biz sadece senin getirdiğin şeyleri yalanlıyoruz.*”³⁰⁴ sözü bunu doğrulamaktadır.

Hız. Peygamber kendisine güvenenleri bir an bile olsun yalnız bırakmamıştır. Ona güvenip de kargaşa ve kaosa sürüklenen bir fert ve toplum görülmemiştir. Bununla birlikte şahısların mallarında güven verdiği gibi topluma ait olan kamu mallarında da güven vermiştir.³⁰⁵ Ubade b. Sabit anlatıyor. Diyor ki: “Huneyn günü Rasûlüllah bize namaz kıldırdı. Ganimet olarak ayrılan develerden birinin yanına vardı ve ondan tüy(ler) kopartıp iki parmağının arasına koydu. Ve şöyle dedi: “*Ey*

²⁹⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kurân*, c. II, s. 419.

²⁹⁸ Ebû’l-Fidâ Hafız İbn Kesîr, *el-Bidâye Ve’n-Nihâye*, Beyrut: Mektebetü’l-Maarif, 1990, c. V, s. 35-36. Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, thk. Taha Abdurraûf, Beyrut: Dâru’l-Ceyd, 1991, c. I, s. 323. İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, Ankara: DİBY, 2005, s. 79. Yüksel Salman & Mehmet Canbulat & Yaşar Yiğit, *Hız. Peygamber’in Örnekligi, İslâm’ın Sosyal Dayanışma ve İsrâfa Bakışı*, Ankara: TDVY, 2002, s. 12.

²⁹⁹ İbn Hişâm, *Sîretü’n-Nebeviyye*, c. II, s. 6-7.

³⁰⁰ Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, s. 79.

³⁰¹ İbn Hişâm, *Sîretü’n-Nebeviyye*, c. II, s. 19. Salman & Canbulat & Yiğit, *Hız. Peygamber’in örnekligi*, s. 12.

³⁰² Salman & Canbulat & Yiğit, *Hız. Peygamber’in Örnekligi*, s. 13-14.

³⁰³ Zeki Tan, “*Modern Dünyanın Yitik Hazinesi; İman/Emniyet*”, Kur’âni Hayat Dergisi, Kasım-Aralık, 2011, Yıl:4, sy. 21, s. 72.

³⁰⁴ Ebu ‘Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. ‘Abdu’l-Muhsin, Beyrut-Lübnan: Müessesetü’r-Risale, 2006, c. VIII, s. 364.

³⁰⁵ Zeki Tan, “*Modern Dünyanın Yitik Hazinesi; İman/Emniyet*”, Kur’âni Hayat Dergisi, Kasım-Aralık, 2011, Yıl:4, sy. 21, s. 72.

insanlar! Şu tüyler dahi size ait ganimetlerdir. İğne ve iplik gibi değeri düşük veya bunlardan daha değerli yanınızda her ne varsa sizde getirin. Zira bu sahibi için kıyamette ayıptır.”³⁰⁶

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber insanların haklarına en ufak bir şekilde tenezzül etmediği gibi insanları da bundan sakındırmıştır. İşte Hz. Peygamber’e başarı kazandıran ve İslam’ın hızla yayılmasını sağlayan o’nun güvenilirliğidir. Eğer o, davranışlarıyla güvenilirliğini ortaya koymasa idi etrafında kimse kalmaz ve ona destek veren de bulunmazdı. Çünkü beşeri ilişkilerin tamamında insanların, karşı taraftan beklediği en önemli şey güvenilirliktir. Bu sebeple din tebliğcilerinin (bu günkü din gönüllülerinin) söz ve davranışlarında topluma güven aşılamalarının gerekliliği kaçınılmaz bir gerçektir.³⁰⁷

Kısacası başarmanın sırrı güvenilir olmaktan gelmektedir.

3.1.1.6. Toplumunu İslah Etme

(**ص**ح) fiilinden türemiş bir isim olan İslah, “İyilik yapmak, fesadı gidermek, düzeltmek ve onarmak” gibi anlamlara gelmektedir. İfsad’ın zıddıdır.³⁰⁸ Örneğin Arap dilinde “*Eslaha’d-Dâbbete*” demek “*Binekteki fesadı iyilik yapmak suretiyle giderdi.*” demektir.³⁰⁹

Kur’ân’ı Kerime göre öncelikle ıslah eden yüce Allah’tır. Ancak Allah (c.c.), yaratmış olduğu insanlardan ıslahat işini yapacak kişiler seçmiştir. Bunların başında da peygamberler gelmektedir.³¹⁰

Allah (c.c.) her topluma peygamberler göndermiş, bunun ile de onların ıslahını/düzenini amaçlamıştır.³¹¹ Çalışma konumuz olan Hûd sûresinde peygamberlerin gayelerinin ıslah olduğuna değinilmekte ve bu durum şöyle ifade edilmektedir: “...*Tek gayem, gücümün yettiği kadar yanlışlarınızı ıslah etmektir...*”³¹² Âyete göre peygamberlerin amaç ve gayesi toplumda görülen düzensizliği ve bozukluğu düzeltmektir. Çünkü toplumun huzuru, toplumsal düzeni

³⁰⁶ Ebu Abdilleh Muhammed b. Mâce, *es-Sünen*, thk. İbrahim ‘Atve İvad, İstanbul: Çağrı Yay. 1981, *Cihad*, 34.

³⁰⁷ Salman & Canbulat & Yiğit, *Hz. Peygamber’in Örnekligi*, s. 15.

³⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. II, s. 517.

³⁰⁹ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü’l-Mühîr*, s. 293. İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. II, s. 517.

³¹⁰ Ömer Dumlu, *Kur’ân’da Salâh Meselesi*, Ankara: DİBY, 2012, s. 157.

³¹¹ Tan, *Kur’ân’a Göre Toplumun Yapılanmasında İlim ve Âlim’in Rolü*, s. 399.

³¹² Hûd, 11/88.

sağlamakla mümkün olur. Bu ise ahlâkî erdemlerin topluma yayılması, toplumun da bunu içselleştirmesi ile gerçekleşir. Kâmil bir toplum ancak bu şekilde oluşturulabilir.³¹³ Seyyid Kutub bu âyetin tefsirinde şunu ifade etmektedir: “Peygamberlerin amacı tüm toplumsal hayatı kapsayacak şekilde bir ıslahat yapmaktır. Bunun faydası toplumun her kesimine yansıtacaktır.”³¹⁴

Her peygamber gibi Hz. Peygamber’in de görevi kendi toplumunu ıslah etmektir. Zira o’nun, içinde yaşadığı toplumun önceki peygamberlerin toplumlarından bir farkı yoktu. İtikadî ve amelî konulardaki düzensizliklerin tamamı Hz. Peygamber’in toplumunda da bulunuyordu. Dolayısıyla o’nun da bütün gayreti toplumunu ıslah etmek olmuştur. Bu durum çalışma konumuz olan Hûd sûresinde şöyle hikâye edilmiştir: “Şüphesiz ben size o’nun tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”³¹⁵ Âyette Hz. Peygamber’in iki önemli görevine dikkat çekilmiştir. Birincisi “*Nezîr*” olması; dînin emirlerine uygun olmayan ve lüzumsuz şeyleri yapma konusunda uyarıcı olmasıdır. İkincisi ise uygun ve gerekli şeyleri yapma hususunda müjdeleyici olmasıdır.³¹⁶ Bu iki özellik Hz. Peygamber’in toplumu ıslah edici olduğu anlamına gelmektedir.³¹⁷

Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Peygamber’in bu iki vasfından bahsedilen âyetlerin birçoğunda müjdeleyici olma vasfının uyarı olma vasfından önce zikredildiği görülmektedir. Bu da Hz. Peygamber’in müjdeleyici vasfının uyarıcı vasfından daha baskın olduğunu göstermektedir.³¹⁸ Ancak söz konusu âyette uyarıcılık vasfı önce getirilmiştir. Bunun sebebi ise sapkınlıkta aşırıya kaçmış, nasihate ve irşada kendilerini kapamış olan bir topluluk için en faydalı olan şeyin onların korkutulması ve uyarılması olmasıdır. Çünkü iyilikleri aşılardan önce kötülüklerin giderilmesi gerekir.³¹⁹

³¹³ Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s. 85.

³¹⁴ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, c. VIII, s. 253.

³¹⁵ Hûd, 11/2.

³¹⁶ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, c. XVII, s. 188.

³¹⁷ Dumlu, *Kur’ân’da Salâh Meselesi*, s. 158.

³¹⁸ Yasin Pişgin, *İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Peygamber*, Ankara: Avrasya Yay. 2002, s. 91.

³¹⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîr’u Rûhu’l-Beyân*, İstanbul: Eser Neş. ty. c. IV, s. 91.

3.1.1.7. Sabır

Sabır, (صبر) kelimesinden türemiş bir isimdir. Lügat açısından “Tutma, hapsetme, cüretli olma, nefsi umutsuzluktan menetme,” anlamlarına gelir. İstilahta ise “Başa gelen bela ve musibetlerden dolayı Allah’tan (c.c.) başkasına şikâyette bulunmama, endişe ve korku karşısında nefsi tutabilme veya akıl ve din açısından hapsedilmesi gereken şeyleri hapsetme.” demektir.³²⁰

Mevdûdî daha geniş ve kapsamlı bir şekilde sabrı şöyle tarif etmektedir: “*Bir kimsenin arzu ve isteklerini kontrol altına alması, ihtiras ve şehvete karşı doğruluk ve dürüstlükte sebat etmesi, hak ve adaletin tesisi için uğramak zorunda kalabileceği kayıplara tahammül etmesi... eksik ve yetersiz de olsa helal yollarla kazandığına kanaat etmesi, müfsit insanların debdebesine gıpta ve kıskançlık duymaktan çekinip, şöyle bir başını kaldırıp bakmaya bile tenezzül etmemesi ve dürüst bir insan için Allah’ın kendisine bahşettiği tarafsız saflığın, günah ve fesadın şehvani kirlerden daha iyi olduğu düşüncesiyle mutmain olması demektir.*”³²¹

Sabır, her türlü zorluklara ve meşakatlere karşı insana verilmiş manevî bir güçtür. İnsan ancak bu güç sayesinde zorlukların üstesinden gelebilir, huzur ve sükûna erebilir. Aksi takdirde insanın bu güçlükler karşısında dayanması ve hayatın yükünü çekmesi mümkün olamaz.³²²

Sabır konusunda en büyük örnek peygamberlerdir. Onlar, sabrederek felaket ve musibetlerin üstesinden gelebilmişlerdir.³²³ Tıpkı diğer peygamberler gibi böylesi durumlarda Hz. Peygamber’e de sabır tavsiye edilmiştir. Hz. Peygamber’e daha çok Mekkî sûrelerde sabır tavsiye edildiği görülmektedir. Bu durum ise o’nun tebliğ ve davet yolunda bir hayli yıprandığını, yüreğinin daraldığını, kimi zamanda kimsesiz ve çaresiz kaldığını gösterir. Bir tesellinin ve manevî bir desteğin gerekli olduğu bu durumlarda³²⁴ Hz. Peygamber’i rahatlatacak bir takım açıklamalara yer verilerek o’nun yüreğine bir su serpilmiş, güç ve motivasyonu tazelenmiştir. Araştırma

³²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, c. IV, s. 438. Cürçânî, *Ta’rîfât*, s. 136.

³²¹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur’ân*, c. IV, s. 212.

³²² Ömer Aydın, *Kur’ân-ı Kerim’de İman-Ahlak İlişkisi*, İstanbul: İşaret Yay. 2007, s. 140-141.

³²³ Aydın, *Kur’ân-ı Kerim’de İman-Ahlak İlişkisi*, s. 143.

³²⁴ Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Tahlili*, s. 308.

konumuz olan Hûd sûresi ve kardeşlerinin tamamının Mekkî olması münasebetiyle bu sûrelerde Hz. Peygamber'in sabretmesi istenilen yerlere bir bakalım:

Söz konusu sûrelerde Hz. Peygamber'den iki şey konusunda sabretmesi istenmiştir. Bunlardan ilki müşriklerin alayları karşısında sabırlı olmasıdır. Zira onlar ahiret ve kıyametin gerçekleşmesini hiç ummuyorlar, bunların gerçekleşeceğini haber veren Hz. Peygamber'le de alay ediyorlardı. Onların bu tutumlarına karşı Hz. Peygamber'den sabırlı olması istenmiştir. Bu durum çalışma konularımızdan olan Meâric sûresinde şöyle ifade edilmektedir: “*Şimdi sen sabr-ı cemil ile sabret*”³²⁵ Kurtubî'ye göre buradaki “*Sabrı Cemil*”den murat feryat etmemek ve Allah'tan (c.c.) başkasına şikâyette bulunmamaktır.³²⁶

Hz. Peygamber'in sabretmesi istenilen diğer yer ise tebliğ esnasında kavminden gördüğü kötülük ve haksızlıklara karşı sabretmesidir. Çünkü bir din davetçisinin sabrı, hevasının peşinde koşup emre itaat etmeyenlere sağlam bir şekilde direnebilmektir.³²⁷ Bu bağlamda Hûd sûresinde Hz. Nûh'un kavmine karşı vermiş olduğu mücadele anlatılarak Hz. Peygamber'e şöyle buyrulmuştur: “*İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin! Sabret, çünkü iyi sonuç (sabredip) sakınanlarındır.*”³²⁸ Bu âyet ile Hz. Peygamber'in hayatının Hz. Nûh'un hayatından farksız olduğu anlatılmıştır. Hz. Nûh'un sabredip başarıya ulaştığı gibi Hz. Peygamber'e de sabrederek başarıya ulaşabileceği telkin edilmiştir. Çünkü mücadeleye sabırla devam edenler başlangıçta başarısızlığa uğrasalar bile sonunda mutlaka başarıya ulaşacaklardır.³²⁹ Hûd sûresi yüz on beşinci âyette sabrın neticesi şöyle ifade edilmektedir: “*Sabırlı ol, çünkü Allah güzel iş yapanların mükâfatını zayi etmez.*”³³⁰

3.1.1.8. İstikâmet

İstikamet, (قوم) kelimesinden türetilmiş istif'al kalıbında bir kelimedir. (قوم) kelimesi “Doğru, düzgün, dengeli, sabit, kararlı olma, ayağa kalkma, bir şeye

³²⁵ Meâric, 70/5.

³²⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XXI, s. 227.

³²⁷ Ebû Tâlip el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, yy. Dâr-ı Sâdir, ty. c. II, s. 216.

³²⁸ Hûd, 11/49.

³²⁹ Muhammed Cemaleddin el-Kâsîmî, *Mehâsinü't-Te'vil*, thk. Muhammed Fuat Abdalbaki, Beyrut-Lübnan: Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 1994, c. IV, s. 313.

³³⁰ Hûd, 11/115.

dayanıp güvenme, âdil olma, bâtıldan sonra hakkın yerleşmesi, emri yerine getirme, bir şeye riayet etme ve koruma, devamlı olma gibi birçok anlamlara gelmektedir.³³¹ İstikamet ise lügatte “Dengeli ve eşit olmayı,³³² devam ve kararlılığı”³³³ ifade eder. Terim olarak da “Nefse, Kur’ân-ı Kerim ve sünnet ahlakını yerleştirmek,³³⁴ Allah’a (c.c.) itaat edip Hz. Peygamber’in sünnetine yapışmak, Allah’a (c.c.) hiçbir şeyi ortak koşmamak, hiçbir şeyi Allah’a (c.c.) tercih etmemek,³³⁵ normal ve yerli yerince hareket ederek sağa ve sola sapmadan tek bir yön üzere devam etmek,³³⁶ bir şeyi ölçülü ve dengeli yapmak ve her türlü aşırılıktan kaçınmak”³³⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Rağıb el-İsfahânî, istikamet kelimesinin düz bir çizgi gibi olan dosdoğru yol için kullanıldığını ve bundan dolayı hak ve hakikat yoluna “*Sırât-ı müstakîm*” denildiğini ifade ettikten sonra insanda olması gereken istikâmeti “Dosdoğru yol üzerinde sapmadan ilerleme” olarak tanımlamıştır.³³⁸ Cürcânî ise “Allah’a (c.c.) itaat etme ile günahlardan kaçınma arasını cemetmek” olduğunu söylemekle birlikte “Kulun, şeriat ve aklın yönlendirmesi ile ubudiyet yolunda yürümesi” şeklinde tarif etmiştir.³³⁹

Bütün bu tanımlardan hareketle istikâmeti daha kısa ve akılda kalıcı bir şekilde emir ve yasakları yerine getirme, ifrat ve tefritten sakınma³⁴⁰ yani itidâl çizgisinin ne gerisinde kalmak, ne de onu aşmak, bilakis onun tam üzerinde olmak”³⁴¹ şeklinde tanımlamak mümkündür.

Çalışma konumuzun mihreri konumunda olan Hûd sûresinde Hz. Peygamber’in gönderiliş sebebine, önemli görevlerine, geçmiş peygamberlerin kıssalarına ve kavimlerinin istikâmetsizliklerine/dengesizliklerine işaret edildikten sonra sûre adeta şöyle özetleniyor: “*Rabbin, onların işlerinin karşılığını elbette*

³³¹ (el-Üstâz Ahmed el-Âyid vd.), *Mu’cemü’l-‘Arabiyyi’l-Esâsî*, yy. Larousse, ty. s. 1015. Remzi Kaya, *Kur’ân’da İstikâmet*, Bursa: Emin Yay. 2005, s. 21.

³³² İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. XII, s. 498.

³³³ Cürcânî, *Ta’rîfât*, s. 19.

³³⁴ Ahmet b. Zerrûk, *İslâm Tasavvufunun Temel Esasları*, çev. Ali Pekcan & İbrahim Aydın & Mustafa Topçu, İstanbul: Gelenek Yay. 2015, s. 95.

³³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. XII, s. 498.

³³⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, c. XI, s. 224.

³³⁷ Cürcânî, *Ta’rîfât*, s. 19.

³³⁸ İsfahânî, *Müfredât*, s. 630.

³³⁹ Cürcânî, *Ta’rîfât*, s. 19.

³⁴⁰ Kaya, *Kur’ân’da İstikâmet*, s. 22.

³⁴¹ Mahmut Kavaklıoğlu, *Hız. Peygamber’in Sünnetinde Orta Yol*, İstanbul: Ensar Neşr. 2004, s. 57.

*tamamen verecektir. O, şüphesiz, onların yaptıklarını bilir. Sen, beraberindeki tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Aşırı gitmeyin, doğrusu Allah yaptıklarınızı görür.*³⁴²

Âyete göre hem Hz. Peygamber'den ve hem de beraberindeki kişilerden istikamet/dengede olmaları, doğruluktan ayrılmamaları istenmektedir. Ancak burada öncelikli olarak Hz. Peygamber için istikamette/dengede olma ne demektir? Bu emrin o'nun üzerindeki etkisi nasıldır? Bunun üzerinde durulacak, asıl önemli nokta olan fertlerin istikametine ise ileride temas edilecektir.

Hz. Peygamber, istikamet üzere gönderilmiş bir peygamberdir.³⁴³ Her konuda olduğu gibi istikamet konusunda da Müslümanların örnek alacağı kişi Hz. Peygamber'dir. Çünkü Hz. Peygamber, Allah'ın (c.c.) emirlerini eksiksiz yerine getirme konusunda Kur'ân-ı Kerim'in ilk ve tam temsilcisi olduğu için o'nun bütün davranışları, söz ve hareketleri istikametin en güzel örneğini teşkil etmektedir.

Hz. Peygamber'in yaşadığı her dönem, istikamet en zirve örnekleri ile doludur. Doğruluk, merhamet ve hoşgörü, ibadet, hak-hukuk, insanî münasebetler, mal ve mülk karşısındaki istikameti o'nun istikamete ne kadar özdeşleştiğinin bir göstergesidir. Öncelikle şunu belirtmemiz lazım ki her halinde vahyin tesiri olan Hz. Peygamber'in istikamette olmaması düşünülemez. Bu talep belki o'nun içinde olduğu halde devam ve kararlı olmasını ifade etmektedir. Yürüyen bir insana “yürü” demek nasıl onun yürümede istikrarlı olmasını ve yürümeye devam etmesini ifade ederse istikamet üzere olan bir peygambere de “istikamete ol” demek onun devamlı ve istikrarlı olmasını ifade eder.³⁴⁴ Bazı müfessirler Hz. Peygamber'in istikamet/denge üzerinde olması ile alakalı şu açıklamalara yer vermişlerdir. “İstikametten maksat Hz. Peygamber'in, Allah'tan (c.c.) din üzere dosdoğru

³⁴² Hûd, 11/111-112.

³⁴³ Yâsin, 36/3-4.

³⁴⁴ Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân Fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Şeyh Ali Muhammed Muavved & Şeyh Âdil Ahmet Abdü'l-Mevcud, Abdulfettah Ebû Sünne, Beyrut-Lübnan: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1997, c. III, s. 304. Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim (el-Ma'ruf bi'l-Hâzin), *Lübâbü't-Te'vil fî Meâni't-Tenzîl*, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, ty, c. II, s. 351. Ebu Hayyân el-Endülfsî, *el-Bahru'l-Muhît*, thk. Şeyh Âdil Ahmed 'Abdü'l-Mevcûd & Şeyh 'Ali Muhammed Mu'avved, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1993, c. V, s. 208. Daha fazla örneklendirme için bk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Kabesün min Nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1997, c. V, s. 89. Ebu Zekeriyya Yahya b. Şerif en-Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn*, trc. ve şerh. M. Yaşar Kandemir & İsmail Lütfi Çakan & Raşit Küçük, İstanbul: Erkam Yay. 2013, c. I, s. 460.

kalabilmeyi, Allah'ın (c.c.) emrini uygulama hususunda doğruluktan sapmamayı, dinî hükümleri tebliğ etme ve uygulama hususunda ve bütün muamelelerinde doğruluktan ayrılmamayı istemesidir.”³⁴⁵

Bununla birlikte yine tefsirciler tarafından Hz. Peygamber'in istikameti için bir içerik tanımlaması yapılmıştır. Bazıları Hz. Peygamber'e yapılan istikamet emrinin ister Hz. Peygamber'in kendisiyle alakalı olsun, isterse vahyin tebliğ edilip, hükümlerin beyân edilmesiyle alakalı olsun amelî ve itikadî hükümlerin tamamını kapsadığını ifade etmişlerdir.³⁴⁶ Bazıları ise Hz. Peygamber'in istikamette olmasından muradın kendisi ile diğer müminler arasındaki ortak muameleden çok özellikle vahyin, nübüvvetin ve risaletin yükünü taşımasını kapsadığını söylemişlerdir.³⁴⁷ Bir beşer olarak düşünüldüğünde Hz. Peygamber'in bütün bunları yapabilmesi oldukça zordur. Ancak hakka ulaşabilmenin tek yolu da istikamettir. Bu konuda Elmalî (ö.1942/1361), şunları kaydetmektedir: *“Demek ki, Hakk'a vasıl olmak için istikametten başka yol olmadığı gibi, her hususta istikamet kadar yüksek bir makam ve onun kadar zor hiçbir emir yoktur. Herhangi iş olursa olsun, herhangi hedef olursa olsun ona ulaşmanın en kısa yolu doğruluktur. Böyle olmakla beraber her şeyden önce, bir işte doğrunun hangi çizgide olduğunu tayin ve tespit etmek çok zordur; ayrıca onunla ilgili çeşitli noktalardan ilişkisini kesip, sarsılmadan dosdoğru olan o çizgi üzerinde yürüyebilmek daha zordur. Ve yine istenilen hedefe ulaştıktan sonra aynı şekilde o doğruluk üzere, hiç eğilmeden devam ve sebat edebilmek büsbütün zordur.”*³⁴⁸

Bütün bunlar ciddi bir gayret ve hassasiyet gerektirmektedir. Bu ise zor bir iştir. İşte Hz. Peygamber'i zorlayan bu durumun nasıl muhafaza edilebileceği endişesidir.³⁴⁹ Fahreddin er-Râzî bu zorluğu anlatmak için bir örneklendirme yapar. Der ki: *“İstikamet, gölge ile aydınlık arasındaki düz çizgi gibidir. İnsan bu çizgiyi*

³⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XI, s. 224. Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul: Bilmen Basım Evi, 1964, c. III, s. 1526.

³⁴⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, c. XVIII, s. 72. Mehmed Vehbi, *Hulâsatü'l-Beyân Fî Tefsiri'l-Kur'ân*, İstanbul: Üç Dal Neş. 1968, c.VI, s. 2438.

³⁴⁷ Ebû's-Su'üd Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü Akli's-Selîm İlâ Mezeyâ'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1990, c. IV, s. 244.

³⁴⁸ Elmalî (M. Hamdi Yazır), *Hak Dini Kur'ân Dili*, yy. Eser Neş. Dağ. 1979, c. IV, s. 2830.

³⁴⁹ Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn*, c. I, s. 460.

tam olarak ayırt edemez. Gölge ve aydınlık tarafından hangisine bakarsa baksın mutlaka gözü diğerine kayacaktır.”³⁵⁰

Her ne kadar zor ve meşakkatli de olsa istikamet bütün güzellikleri, nazarî ve amelî olgunlukları içermektedir. Bu sebepten ümmetin hidayet ve irşadı için gönderilen bir peygamberin bu emrin uhdesinden çıkması son derece zordur. İşte bu sebeptendir ki Hz. Peygamber’in bir rivayette “*Hûd sûresinde geçen ‘Emrolunduğun gibi dosdoğru ol.’ âyeti beni ihtiyarlattı.*” buyurması bu emrin zorluğuna işaret etmektedir.³⁵¹ Söz konusu rivayet şöyledir: Ebû Abdurrahman es-Sülemî anlatıyor. Diyor ki: Ebû Ali es-Sirrî’yi şöyle derken duydum. “Hz. Peygamber’i rüyamda gördüm. Ve dedim ki! Ya Rasülullah! Senden ‘*Beni Hûd Sûresi ihtiyarlattı.*’ dediğin rivayet edildi. (Bu sana mı ait?) *Evet, (bana ait) dedi.* Ben de dedim ki! Seni ihtiyarlatan şey nedir? Önceki peygamberlerin kıssaları mı? Yoksa geçmiş ümmetlerin helaki mi? Hz. Peygamber dedi ki! Hayır. Beni ihtiyarlatan “*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol*” emridir.³⁵²

3.1.1.9. Hz. Peygamber’e Yapılan İthamlar

Allah’ın (c.c.) vahyettiği Kur’ân-ı Kerim’i insanlara tebliğ eden Hz. Peygamber, vahiy karşısındaki acizyetlerini kabullenemeyen müşrikler tarafından bir takım itham ve suçlamalara maruz kalmıştır. Şimdi çalışma konumuz olan Hûd sûresi ve kardeşlerinde Hz. Peygamber’e yapılan bu ithamlara birlikte bakalım.

3.1.1.9.1. Şâir

“Şâir” “Hissetmek ve ince bilgilere vakıf olmak” anlamına gelen (شاعر) kelimesinden türemiş, ismi fail kalıbında kullanılan bir isimdir. Şiir: bir takım alametleri olan ve onları aşmayan sözlerdir.³⁵³ Daha geniş bir ifade ile “*Sanatkârane bir şekil içerisinde, ilhama dayalı bir muhtevayı veren vezinli ve kafiyeli sözler*”³⁵⁴ şeklinde tarif edilmiştir. Şiir söyleyen ve şiirde mübalağa yapan kişiye de şâir denmiştir.³⁵⁵ Şâir, başkasının hissetmediğini hisseden, bilmediğini bilen kimseye denmiş, kıvrak bir zekâyâ ve duyarlı bir bilgiye sahip olduğundan kendisine bu isim

³⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. XVIII, s. 72.

³⁵¹ Ebû’s-Su’ûd, *İrşâdü Akli’s-Selîm*, c. IV, s. 244.

³⁵² Ebû Bekir Ahmet b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu’âbü’l-İman*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, thk: Ebû Hâcir Muhammed Said b. Beysûnî Zağlûl, Beyrut-Lübnan: yy. 1990, c. II, s. 472.

³⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. IV, s. 410. İsfahânî, *Müfredât*, s. 384.

³⁵⁴ Abdülgaffar Aslan, *Kur’ân’da Vahiy*, Ankara Okulu Yay. 2000, s. 126.

³⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. IV, s. 410.

verilmiştir.³⁵⁶ Eski Arabistan’da da “Görünmeyen âlem hakkında ilk elden bilgi sahibi olan kimse”³⁵⁷ anlamında kullanılmıştır.

Söz konusu sûrelerde Hz. Peygamber’e yapılan suçlamalardan birinin şairlik olduğu görülmektedir. Kur’ân-ı Kerim’in icazını gören müşriklerin aklına ilk gelen şiirdi. Onlara göre Kur’ân-ı Kerim bir şiirden ibaretti. Zira en değer verdikleri ve önem atfettikleri şey o idi. Vahiye de şiirde bulunan bütün güzellik ve etkileme özellikleri vardı.³⁵⁸ Dolayısıyla onlara göre Hz. Peygamber ancak bir şâir olabilirdi.

Ayrıca Arap müşriklerde şâirlerin, cinlerle bir bağlantılarının olduğu inancı vardı. Onlara göre cin, herkesle konuşmaz, her cin kendine bir adam seçer ve sevgisine layık gördüğü kimseyi bu dünyada kendisinin sözcüsü yapardı. Onlara göre bu cin vecd halindeki bir kişiye geçici olarak sahip olur, sonra da onun ağzından normal bir insandan sadır olmayan beyt şeklinde heyecan verici sözler dökülürdü.³⁵⁹ Bu sözler onların ruhlarında ve hayatlarında etkili olduğundan onların ahlakî değişimlerinde büyük bir etki meydana getiriyordu. Ama Kur’ân-ı Kerim’in kişilerin hayatındaki etkilerini görünce bunu kabullenemediler ve onu inkârâ yeltendiler.³⁶⁰ “O, cin’in getirdiği ve şâirin söylediği bir sözdür” diyerek Allah’ı (c.c.) cin, Hz. Peygamber’i de şâir saymakla iki günahı da birden işlemişlerdir.³⁶¹ Hz. Peygamber, kendisine vahiy geldiği zaman bir takım ruhsal ve fiziksel hallerle karşılaştığından müşrikler, o’nu da cin’in yönettiği bir şâir olarak düşündüler. Onların vardığı peşin ve doğal sonuç bu idi.³⁶² Onların asıl amaçları Hz. Peygamber’i yalanlamaktı. Çünkü şiirde, yalan olan bir şeyden söz etme manası da vardır. Rağib el-İsfahânî, yalan delillere şi’riyye (şiire ait) dendiğini ifade etmektedir.

Müşriklerin Hz. Peygamber’i “Şâir”, Kur’ân-ı Kerim’i de “Şâir sözü” diye ithamları bizzat Kur’ân-ı Kerim tarafından reddedilmiştir. Bu durum çalışma konumuz olan Tekvîr ve Hâkka sûrelerinde şöyle dile getirilmektedir: “Gerçekten o değerli bir elçinin sözüdür.”³⁶³ “O, bir şâirin sözü değildir.”³⁶⁴ Kur’ân-ı Kerim canlı ve güçlü üslubu ile şiirden çok üstündür. Müşriklerin kullandığı ve Kur’ân-ı

³⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. IV, s. 409-410. İsfahânî, *Müfredât*, s. 384.

³⁵⁷ İzutsu, *Kur’ân’da Allah-İnsan*, s. 196.

³⁵⁸ Aslan, *Kur’ân’da Vahiy*, s. 126.

³⁵⁹ İzutsu, *Kur’ân’da Allah-İnsan*, s. 196.

³⁶⁰ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, c. VI, s. 453.

³⁶¹ İzutsu, *Kur’ân’da Allah-İnsan*, s. 199-200.

³⁶² Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, c. IX, s. 83.

³⁶³ Tekvîr, 81/19.

³⁶⁴ Hâkka, 69/41.

Kerim'in kabul etmediği şiir türünden hiç değildir.³⁶⁵ Kısaca Hz. Peygamber'e şâir denmesinin temel sebebi yukarıda da ifade edildiği gibi bilgisinin kaynağının cin olduğu iddiasıdır.

3.1.1.9.2. Kâhin

Çalışma konumuz olan sûrelerde Müşriklerin iddialarından biri de Hz. Peygamber'i kâhinlikle suçlamalarıdır. Kâhin, (كَاهِن) filinden türemiş bir isimdir.³⁶⁶ “Zanna dayanarak geleceğe dair haberler veren ve bir takım sırları bildiğini iddia eden kişi”³⁶⁷ demektir. Bunun yanı sıra kâhinin geçmişe dair haber verdiğini söyleyenler de olmuştur.³⁶⁸ Arrâf ise zanna dayanarak geleceğe dair haberler verir.³⁶⁹ Her ikisinde de zan olduğu için söyleyen kişinin isabet etmesi veya etmemesi de mümkündür.³⁷⁰

Araplarda, cinlerle ilişkili olan ve cinlerin kendisine bir takım haberler verdiğine inandıkları kâhinler vardı.³⁷¹ Bu kâhinler onlara göre cinler tarafından yönetilir ve cin'in verdiği ilhamın etkisi ile olağanüstü söyler söylerlerdi.³⁷² Sözlerinde kafiyeli konuşmaya özen gösterirler, bununla birlikte süslü ve uydurma bir takım bireysel yetenekler ortaya koymaya çalışırlardı.³⁷³

İslam öncesi Araplarda önemli konularda kehanet etmeleri için kâhinlere başvurulurdu.³⁷⁴ Bunlar olağanüstü bir güce sahip olup, bu güçleri bir meslek halinde kullanan ve hizmetlerinin karşılığı olarak ücret alan kimseler idi.³⁷⁵ Cahiliye Arapları onlara saygı ile bakarlar ve onların sözlerini takdirle karşılarlardı.³⁷⁶

Kâhinler, toplumda açıkça ayırt edilebilecek özelliklere de sahiplerdi. Halkın dikkatini çekmek için mahalle aralarında dolaşıp yüksek sesle bağırdıkları. Ayrıca ayrı bir sınıf olarak tanındıkları kıyafetleri vardı. Dilleri normal konuşma dillerinden

³⁶⁵ Fazlu'r-Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 154.

³⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. XIII, s. 362.

³⁶⁷ Elmalı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. VII, s. 4559.

³⁶⁸ İsfahânî, *Müfredât*, s. 665.

³⁶⁹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c. IX, s. 83.

³⁷⁰ İsfahânî, *Müfredât*, s. 665.

³⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. XIII, s. 363.

³⁷² İzutsu, *Kur'an'da Allah-İnsan*, s. 200.

³⁷³ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, c. XV, s. 207.

³⁷⁴ Fazlu'r-Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 153.

³⁷⁵ İzutsu, *Kur'an'da Allah-İnsan*, s. 200.

³⁷⁶ Aslan, *Kur'an'da Vahiy*, s. 129.

farklı olan kâhinler, kafiyeli ve seci'li cümleleri kendi lehçelerine has bir dille terennüm ederler ve herkesin kendi niyetine göre anlayacağı yuvarlak anlam içeren cümleler kullanırlardı. Müşriklerin Hz. Peygamber'e kâhin demelerinin temel sebebi de bu idi. Çünkü o, insanların gözünden saklı olan kafiye ve seci' içeren hakikatleri haber veriyordu. Ama Hz. Peygamber'de bahsedilen kâhinlik alameti yoktu. Onun kâhin ve şâir gibi cinle temas etmediğini, cin'in etkisiyle konuşan bir insan olmadığını bilmelerine rağmen tâbilerini kandırmak için onu kâhinlikle suçluyorlardı.³⁷⁷ Araştırma konumuz olan sûrelerden Hâkka sûresinde “O, ...Kâhin sözü de değildir, ne az düşünüyorsunuz!”³⁷⁸ âyetiyle Hz. Peygamber'in kâhin, vahyin de kehanet eseri olmadığı ifade edilerek müşriklerin bu iddiaları çürütülmüştür.

3.1.1.9.3. Mecnûn

Mecnûn, “Bir şeyi saklamak, üzerini örtmek” anlamlarına gelen (جَنَّ) kelimesinden türetilmiş bir isimdir. Bu sebepten ağaçlarla kaplı olan bahçeye “Cennet”, duyulardan saklandığı için kalbe “Cenân” dendiği gibi nimetleri bize karşı saklı olan cennete “Cennet”, annesinin karnında olan çocuğa da gözükmediğinden dolayı “Cenîn” denmiştir.³⁷⁹ Rağıb el-İsfahânî'ye göre “Cinn” kelimesinin aslı “bir şeyin duyu organlarına kapalı kalmasıdır.”³⁸⁰ Dolayısı ile mecnûn, büyücü veya büyü etkisinde kalmış, cin tarafından sahip olunmuş, cinin etkisinde kalmış kişi demektir.³⁸¹ Cürcânî 'ye (ö. 816/1413) göre ise “aklında ve işlerinde tutarsızlık olan kimsedir.”³⁸²

Müşriklerin Hz. Peygamber'e yönelttiği diğer bir itham işte bu mecnûnluktur. Çalışma konumuz olan sûrelerden Tekvîr sûresinde müşrik Arapların Hz. Peygamber'i mecnûnlukla suçladıkları anlaşılmaktadır. Çünkü biraz önce de ifade ettiğimiz gibi müşrik Arapların kâhin ve şâirin cinlerle ilişkisi vardı. Onlar, cinlerin göklere kulak verip elde ettikleri bilgileri şâir ve kâhine aktardıklarına inanıyorlardı. Ayrıca cinlerin büyük işleri becerme ve olağanüstü şeyler yapabilme gücü olduğuna, insanların akıllarını karıştırdıklarına, akli örttüklerine ve bu nedenle de deliliğin

³⁷⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. V, s. 540.

³⁷⁸ Hâkka, 69/41-42

³⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, c. XIII, s. 92. İsfahânî, *Müfredât*, s. 138.

³⁸⁰ İsfahânî, *Müfredât*, s. 138.

³⁸¹ İzutsu, *Kur'ân'da Allah-İnsan*, s. 200.

³⁸² Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 217. Müncid, s. 993.

gerçekleştiğine inanıyorlardı.³⁸³ Karşılarında görülmez âlemin bilgisine sahip olan ve tabiatüstü bir varlıktan bilgi aldığını söyleyen bir peygamber vardı. Onlar açısından hepsinin bilgi kaynağı cin olduğundan bu varlığın Allah (c.c.) olması, melek veya şeytan olması arasında pek bir fark yoktu. Bu inançlarını değiştirmek istemediklerinden Hz. Peygamber’de onu diğer mecnûn olan şâirlerden ayıracak bir özellik görmeyi inatla kabul etmemişlerdir.³⁸⁴ Vahiy karşısındaki sarsıntıları gören müşrikler o’nun da şâir ve kâhin gibi cinle temas kurduğunu zannederek onu mecnûnlukla suçlamışlardır. Ancak Tekvîr sûresinde “*Sizin arkadaşınız deli değildir.*”³⁸⁵ diyerek Mekkeliler için Hz. Peygamber’in yabancı olmadığına, çocukların bile onu tanıdığına dikkat çekilmiştir. Herkes tarafından akıllı ve şuurlu olan bir peygamberin mecnûnlukla suçlanması reddedilmiştir.³⁸⁶

3.1.1.9.4. Kur’ân-ı Kerim’i Uydurduğu İddiası

Müşriklerin Hz. Peygamber’e yönelttikleri diğer bir suçlama ise Kur’ân-ı Kerim’i kendisinin uydurduğu iddiasıdır.

Kur’ân-ı Kerim, bizzat Allah’ın, (c.c.) Cebrail (a.s.) aracılığı ile Hz. Peygamber’e indirmiş olduğu ilahî bir kitaptır. Bizzat değerli, güçlü, şerefli ve sözü dinlenen bir elçi olan Cebrail (a.s.) bu kitabı o’na getirmiş, Hz. Peygamber de kendisini apaçık ufukta görmüştür. Allah (c.c.) Hz. Peygamber’in, gaybî şeyleri haber vermesinden dolayı töhmet altında tutulamayacağını bildirmiştir.³⁸⁷ Ayrıca Hûd sûresinde Hz. Peygamber’in üç özelliğinden bahsedilerek o’nun doğruluğu ve güvenilirliği son derece sağlam üç delille kanıtlanmıştır. Bu deliller elinde Kur’ân-ı Kerim gibi kesin bir delilin olması, Cebrail’in (a.s.) Kur’ân-ı Kerim’i kendisine okuması ve peygamber olacağının Tevrat’ta bildirilmesidir.³⁸⁸ Böyle bir peygamberin Kur’ân-ı Kerim’i uydurmasının mümkün olamayacağının vurgulanmasına ve diğer bütün delillere rağmen inkâr edenler Hz. Peygamber’i, Kur’ân-ı Kerim’i uydurmakla suçlamışlar, bir toplulukla iş birliği neticesinde onu

³⁸³ Aslan, *Kur’ân’da Vahiy*, s. 131.

³⁸⁴ İzutsu, *Kur’ân’da Allah-İnsan*, s. 198-199.

³⁸⁵ Tekvîr, 81/22

³⁸⁶ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur’ân*, c. VII, s. 55.

³⁸⁷ Tekvîr, 81/21-24.

³⁸⁸ Hûd, 11/17. Ayrıca bk. Çelik, *Hakk’ın Daveti*, II, s. 545

yazdığını iddia etmişlerdi.³⁸⁹ Müşriklerin bu iddiası çalışma konumuz olan sûrelerin mihverî konumunda olan Hûd sûresinde şu âyetten açıkça anlaşılmaktadır: “*Yoksa: “Onu kendisi uydurdu” mu diyorlar?...*”³⁹⁰

Kur’ân-ı Kerim’e göre onların bu iddialarının temelinde yatan gönüllerini dünya muhabbetinin sarmış olmasıdır. Çünkü dünyanın zevki ve yaşantısı onlara göre daha güzel olduğundan bu hayatı kısıtlayacak şeyleri kabul etmek istemiyorlardı. Hâlbuki Kur’ân-ı Kerim bunların tam tersini söylüyor, ahirete iman etme esasına dayalı bir yaşantıyı benimseyerek dünya hayatının bu istikamette ölçülendirilmesini öğütlüyordu.³⁹¹ Kur’ân-ı Kerim, müşriklerin bu iddialarının yanlışlığını gerek Kur’ân-ı Kerim’in kendisi ile ilgili, gerekse de Hz. Peygamber’in vahiyden önce ve vahiyden sonraki durumu ile ilgili delilleri ortaya koymak suretiyle reddetmiştir. Bu deliller Kur’an-ı Kerim’in Hz. Peygamber tarafından uydurulmadığının bir kanıtıdır. Bu delilleri şöyle sıralamamız mümkündür:

Müşriklerin Kur’ân-ı Kerim’in bir benzerini getirememeleri. Nitekim müşrikler bunun uydurma olduğunu söylediklerinde Hz. Peygamber’in onlara verdiği cevap şöyle olmuştur: “*Sizin ile benim aramda bir fark yok. Siz de benim gibi Arapsınız. Hatta Arapların en fasih olanıdır. Ben böyle bir kitap uydurmuşsam siz de böyle bir kitap uydurabilirsiniz. Yanınızda şâir ve kâhin gibi değer verdiğiniz kimseleri de alın böyle belagati ve nazmı güzel olan on sûre veya bir sûre getirin.*”³⁹² Dolayısı ile bu kitap onların iddia ettikleri gibi uydurulmuş bir kitap değildir. Müşriklerin bu iddialarına Hûd sûresinde şöyle cevap verilmiştir: “*...Bu kitap, ancak Allah’ın ilmiyle indirilmiştir...*”³⁹³

Hz. Peygamber’in Kur’ân-ı Kerim’i uydurmadığının bir diğer kanıtı ise müşriklerin Hz. Peygamber’e Kur’ân-ı Kerim’i kabul etmek için bazı değişiklik yapmasını önerdiklerinde Hz. Peygamber’in bunun ancak Allah’ın (c.c.) emri ile olacağını, aksi takdirde kendisinin böyle bir yetkisinin olmadığını ifade etmesidir.³⁹⁴

³⁸⁹ Zemahşeri, *Keşşâf*, c. II, s. 368.

³⁹⁰ Hûd, 11/13.

³⁹¹ Çelik, *Hakk’ın Daveti*, II, s. 545.

³⁹² Hûd, 11/13. Detaylı bilgi için bkz. Zemahşeri, *Keşşâf*, c. II, s. 368.

³⁹³ Hûd, 11/14.

³⁹⁴ Yunus, 10/15-16.

Hız. Peygamber'in peygamber olacağını bilmemesi ve bunun için hazırlık yapmaması da Kur'ân-ı Kerim'in Hız. Peygamber tarafından uydurulmadığının bir diğerk kanıtıdır.³⁹⁵

3.1.1.9.5. Müşriklerin Mucize Talepleri

Müşriklerin, Hız. Peygamber'i küçük düşürmek, inen ilâhî âyetleri birer eğlence ve oyun haline getirmek için başvurdukları yöntemlerden biri de Hız. Peygamber'in bir takım mucizeler ortaya koymasıdır. Bunlardan biri –konumuzla da ilgisi olan- Hız. Peygamber'in bir hazineye sahip olması gerektiğini iddia etmeleridir.³⁹⁶ Müşriklerin bu iddiaları çalışma konumuz olan Hûd sûresinde, “Kendisine bir hazine indirilmesi gerekmez miydi?”³⁹⁷ şeklinde dile getirilmektedir.

Müşriklerin bu söylemlerinden maksat, Hız. Peygamber'in doğruluğuna işaret eden, geçimini sağlayabileceği dolayısı ile sıkıntılardan kurtulacağı büyük bir mala sahip olmasıdır.³⁹⁸ Onlar “böyle bir mala sahip olursa biz ancak onun doğruluğuna inanırız” demişlerdi.³⁹⁹ Çünkü onlara göre ancak varlıklı bir kimse peygamber olabilir ve peygamberlik, hükümdarlar gibi bol malı olan, etrafında avaneleri olup istediği gibi tasarruf edebilen bir kimsenin hakkı idi.⁴⁰⁰ Bir başka deyişle onlar, peygamberin halkı doğru yola ileten biri değil, dünyevî güç ve ihtişamla itaate zorlayan birisi olacağını sanıyorlardı. Hâlbuki Hız. Peygamber saf karakteri, aklî ve makul mesajı dışında onlara karşı Risalet'ini kanıtlayacak olağanüstü bir şeye de sahip değildi.⁴⁰¹ Hûd sûresi on ikinci âyetin nüzûl sebebinde müşriklerin bu taleplerine işaret edilmektedir. Müşrikler “Eğer gerçekten Allah'ın elçisi isen bizim için Mekke dağlarını altına çevir.” demişlerdi. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette müşriklerin bu tekliflerine karşı Hız. Peygamber: “Hayır, ben bunu yapamam, benim

³⁹⁵ Fazlu'r-Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, s. 148.

³⁹⁶ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, c. VI, s. 2810.

³⁹⁷ Hûd, 11/12.

³⁹⁸ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. VI, s. 19. Ebû's-Su'ûd, *İrşâdü Akli's-Selîm*, c. IV, s. 191.

³⁹⁹ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. VI, s. 19.

⁴⁰⁰ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, c. IV, s. 105.

⁴⁰¹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 379.

buna gücüm yetmez.” buyurmuştur.⁴⁰² Müşriklerin bu tekliflerinin temelinde yatan iman etmeleri değil Hz. Peygamber’e karşı olan inatçı tutumlarıdır.⁴⁰³

3.1.1.9.6. Peygamberle Birlikte Bir Melek Gelmeli Demeleri

Müşrikler tarafından ileri sürülen iddialardan biri de Hz. Peygamber’le birlikte bir meleğin gelmesidir. Çalışma konumuz olan Hûd sûresinde buna şu şekilde işaret edilmiştir: “*Şimdi sen: “...Onunla birlikte bir melek gelmeli değil miydi?” demeleri dolayısıyla göğsün daralıp sana vahyolunanlardan bir kısmını terk mi edeceksin?... ”*⁴⁰⁴

Müşriklerin iddiasına göre kendileri gibi yiyen-içen, pazarda dolaşan bir kimse peygamber olamazdı. Onlarda “*İnsan peygamber olamaz ve peygamber de insan olamaz*” şeklinde yanlış bir inanç vardı. Bu yüzden Kur’ân-ı Kerim onların bu yanlış anlayışlarını reddetmekte ve tüm peygamberlerin insan olduklarını ve insanlara ancak bir insanın peygamber olarak gönderilebileceğini ifade etmektedir.⁴⁰⁵ Onlara göre bir peygamber gelecekse bu ancak bir melek olmalıdır. İllaki bir insan gelecekse o zaman yanında kendisine şahitlik eden bir melek gelmelidir.⁴⁰⁶ Bu melek onun yanında durup kendisini tasdik etmeli, inanmayanları da cezalandırmakla tehdit etmelidir.⁴⁰⁷ Müşriklerin bunu istemelerindeki temel gayeleri işi yokuşa sürmek ve Hz. Peygamber’i zorda bırakmaktır.⁴⁰⁸

⁴⁰² Elmalı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. IV, s. 2769.

⁴⁰³ Zemahşeri, *Keşşâf*, c. II, s. 368. İbn Atiyye, *Muharreru’l-Vecîz*, c. IX, s. 114.

⁴⁰⁴ Hûd, 11/12.

⁴⁰⁵ A’raf, 7/63-69.

⁴⁰⁶ Hûd, 11/12.

⁴⁰⁷ Ebû’s-Su’ûd, *İrşâdü Akli’s-Selîm*, c. IV, s. 191. Alûsî, *Ruhu’l-Meânî*, c. VI, s. 19.

⁴⁰⁸ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c. III, s. 1451.

3.1.2. Fertlerde ve Toplumlarda Olan Özellikler

Kur'ân-ı Kerim'in temel hedefi fertleri ve toplumları her konuda istikamet/denge üzere çekebilmek ve bu halde devam ve istikrarlarını sağlamaktır. Bu bağlamda geçmiş kavimlerin helak olmalarının istikamet çizgisini koruyamadıkları, taşkınlık edip neticede haddi aşmaları Kur'ân-ı Kerim'de temel sebep olarak gösterilmektedir. Biz de Hz. Peygamber'i derinden etkileyen Hûd ve kardeşleri olan sûreleri inceleyerek fertlerle ilgili bütün bu taşkınlıkları/istikametsizlikleri tespit etmeye çalıştık. Çalışmamızda "*Fertlerde ve Toplumlarda Olan Özellikler*" başlığı altında bu konuları gücümüz nispetinde açıklamaya gayret gösterdik.

Bu başlık altında fertlerin yapılan davete ilgisiz kalmaları ile fertlerde görülen dünyevîleşmeye değinilecek ve devamında da fertlerin yapısında bulunan ve fertleri hataya düşmeye ve günah işlemeye sevk eden tutarsızlıklara değinilecektir. Bununla birlikte fertlerde olduğu gibi toplumda olan özellikleri de araştırdık. Bu çalışmamızı da toplumun davete duyarsızlığı ile toplumda yaşanan inanç ve ahlakî bozukluklar başlığı altında incelemeye gayret gösterdik.

3.1.2.1. Fertlerde Olan Özellikler

3.1.2.1.1. Fertlerin Yapılan Davete İlgisizliği

Hûd sûresi ve kardeşleri olan sûrelerde fertler açısından öne çıkan özelliklerden biri fertlerin, yapılan davete ilgisiz kalmalarıdır. Burada asıl dikkat çeken nokta ise peygamberlerin en yakını olan fertlerin davete karşı ilgi duymamalarıdır.⁴⁰⁹ Bu sebepten bu başlık altında peygamber yakınlarının bu ilgisizliklerinden bahsedilecektir.

Allah'ın (c.c.) dîni ile ilgili meselelerde peygamberler için nasıl bir ayrıcalık söz konusu değilse aileleri ve en yakın akrabaları içinde durum aynıdır. Çünkü kendileri için geçerli olan din ile ilgili hükümler, yakınları için de geçerli ve bağlayıcıdır.⁴¹⁰ Nitekim Hz. Peygamber'e "*(Öncelikle) En yakın hısımlarını*

⁴⁰⁹ Hûd, 11/42-43-81.

⁴¹⁰ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. IV, s. 76.

(aşiretini) uyarıp-korkut.”⁴¹¹ buyrularak tebliğ karşısında herkesin eşit olduğu, cezadan kurtulmaları için doğru inanca ulaşım salih amellerde bulunmalarının gerekliliği ile ilgili yakınlarını uyarması emredilmektedir. Bu âyetten sonra Hz. Peygamber’in ilk olarak amcalarına, halalarına ve kızlarına hitap ettiği rivayetlerde bildirilmiştir.⁴¹² Önceki peygamberlerin en yakın akrabalarından davete icabet etmeyenler olduğu gibi Hz. Peygamber’in en yakınlarından da yapılan davete icabet etmeyenler olmuştur.⁴¹³

Öncelikle belirtilmesi gerekir ki Allah’a (c.c.) ulaşım için önem sıralamasında ilk öncelik akide –inanç- dir. Allah (c.c.) ile olan irtibat ancak bu inançla kurabilir. Bunun dışında hiçbir şey Allah (c.c.) ile yakınlık kurmaya yeterli olamaz. Eğer başka şeylerle yakınlık kurmak mümkün olmuş olsaydı Hz. Nuh ve Hz. Lût gibi peygamberler eşlerini ve çocuklarını ilahi cezadan kurtarabilirlerdi. Ama bütün uğraşlarına ve yalvarmalarına karşılık bunu başaramamışlardır. Bu da göstermektedir ki kan bağı, inanç bağı ile pekişmediği sürece babalık-oğulluk, karılık-kocalık gibi yakınlıkların İslam nazarında hiçbir değeri yoktur.⁴¹⁴ Özetle söylememiz gerekirse iman yakınlığı nesep yakınlığından daha üstündür. Bu bağlamda Kur’ân-ı Kerim bize, geçmiş peygamberlerin aile fertlerini örnek olarak sunmaktadır. Çalışma konumuz olan sûrelerin mihreri konumunda olan Hûd sûresinde ilk olarak Hz. Nuh’un oğlunun iman etmediği anlaşılmakta ve bu durum şöyle dile getirilmektedir: “*Nuh Rabbine dua edip dedi ki: Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir... Allah buyurdu ki: Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme...*”⁴¹⁵ Her ne kadar aralarında bir kan bağı bulunsa da o, babasının yaptığı davete duyarsızlığı sebebiyle manevî olarak inkârcılarla olmayı tercih etmiştir.⁴¹⁶

İkinci olarak ise Hûd sûresi seksen birinci âyette “*Ey Lût! ...Sen gecenin bir kısmında ailenle (yola çıkıp) yürü. Karından başka sizden hiçbiri geride kalmasın. Çünkü onlara gelecek olan (azap) şüphesiz ona da isabet edecektir...*”⁴¹⁷ buyrulmak

⁴¹¹ Şuarâ, 26/214.

⁴¹² Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, c. XI, s. 95. Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur’ân*, c. IV, s. 76.

⁴¹³ Geniş bilgi için bk. İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 77-99.

⁴¹⁴ Seyyid Kutub, *Yoldaki İşaretler*, trc. Kamil M. Çetiner, İstanbul: Beka Yay. ty. s. 181.

⁴¹⁵ Hûd, 11/45-46.

⁴¹⁶ Esed, *Kur’ân Mesajı*, c. I, s. 433-434. Dipnot: 68.

⁴¹⁷ Hûd, 11/81.

suretiyle kocasından yana inançsızlık gösteren; o'nun peygamber olarak görevlendirildiğine inanmayan Hz. Lût'un karısından söz edilmektedir.⁴¹⁸

Âyette geçen “*Ehl*” kelimesi (Hûd, 11/45), aynı çatı altında yaşayan karı-koca, çocuklar ve akrabalar gibi aralarında kan bağı ve evlilik ilişkisi olan kimseler için kullanılmaktadır.⁴¹⁹ Kur’ân-ı Kerim’e göre ise dînî yakınlığın, manevî birlikteliğin ve hakiki bağ olan iman bağının bulunduğu kimseler için kullanılmaktadır.⁴²⁰

Söz konusu âyetlerde Hz. Nuh’un oğlu ile Hz. Lût’un karısı peygamberlerin ailelerinden kabul edilmemiştir. Peygamberin dîni ve şeriatı üzere olan nesep açısından uzağı da olsa onun ehlinden kabul edilmiş, olmayan ise neseben yakını da olsa kabul edilmemiştir. Hz. Ömer’in “*Dikkat et! Muhammed’in dostu uzak da olsa Allah’a itaat edendir. Düşmanı ise yakın da olsa Allah’a asi olandır*” ifadesinde olduğu gibi suret yakınlığının bir önemi yoktur.⁴²¹

Peygamberlerin çocukları, ahlak ve hareketleri ile babalarının yolunda gidenlerdir. Gitmeyenler ise (Hz. Nûh’un oğlu gibi) onunla ruhsal bağını koparmaları sebebiyle nesep açısından çocuğudur ama gerçek anlamda çocuğu değildir. Süleyman Ateş hocanın da ifade ettiği gibi bel çocuğudur, yol çocuğu değildir.⁴²²

Peygamberlerin eşleri de aynı çocukları gibidir. Kocasının yolundan gitmeyen bir eş hakiki anlamda peygamber ehlinden sayılmamıştır. Görülüyor ki aynı ailenin fertleri arasında inanç ayrılığı baş gösterdiğinden kopma meydana gelmiştir. Nitekim Hûd sûresinde Hz. Nuh’un, oğlunun niçin kendi ehlinden sayılmadığını sorması üzerine kendisine cevap olarak oğlunun amel-i gayri salihle (uygun olmayan bir işle) meşgul olması gerekçe olarak gösterilmiştir.⁴²³ Amel-i gayri salih, müfessirler tarafından küfür, peygambere itaat etmeme, fesat çıkarma ve azgınlıkta ısrarcı olma şeklinde tefsir edilmiştir.⁴²⁴

⁴¹⁸ Esed, *Kur’ân Mesajı*, c. I, s. 441. Dipnot: 113.

⁴¹⁹ Devellioğlu & Kılıçkını, *En Yeni Büyük Türkçe Sözlük*, s. 25.

⁴²⁰ Ebû’s-Su’ûd, *İrşâdü Akli’s-Selim*, c. IV, s. 212. Kâsımî, *Mehâsînü’t-Te’vîl*, c. IV, s. 310.

⁴²¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 384. Kâsımî, *Mehâsînü’t-Te’vîl*, c. IV, s. 310.

⁴²² Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, c. IV, s. 310.

⁴²³ Hûd, 11/46.

⁴²⁴ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, c. II, s. 640. Kutub, *Yoldaki İşaretler*, s. 188.

3.1.2.1.2. Fertlerde Görülen Dünyevîleşme

Dünyevîleşme, lügat itibariyle dünyaya ait olma, onu sahiplenme anlamına gelmektedir.⁴²⁵ Terim olarak ise çeşitli şekilde tanımlandığını görmekteyiz. “*Dinsel inançların, dinî pratik ve kurumların toplumsal önemlerini yitirmeleri*”⁴²⁶, “*Dinî inanç, değer ve davranışların insanın hayatından uzaklaştırılması*”⁴²⁷ veya “*Kendini dünyanın çekiciliğine kaptırıp onun esiri olma*”⁴²⁸ bunlardan sadece bir kaçıdır. Tanımların içerik olarak birbirlerine çok yakın olduğunu söylememiz mümkündür. Şu halde dünyevîleşme, genel olarak fert ve toplumları dinden koparmakta, aralarına bir set çekmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’e göre dünya değil, dünyevîleşme yerilmektedir.⁴²⁹ Bizatihi dünya kötü değildir. Kötü olan Kur’ân-ı Kerim’de “*Meta*” olarak adlandırılan onun göz kamaştırıcılarıdır.⁴³⁰ Çalışma konularımızdan olan Hûd sûresinde dünya hayatını ve güzelliklerini isteyenlerin karşılıksız kalmayacakları, ancak dünyada yapmış olduklarının ahirette bir anlam ifade etmeyeceği belirtilmektedir.⁴³¹ Bu duruma şöyle işaret edilmiştir: “*Sadece dünya hayatını ve bu hayatın çekici güzelliklerini isteyenlere çalışmalarının karşılığını orada tam olarak veririz, onlar orada hiçbir ödül kısıntısına uğratılmazlar. Ama ahirette onlar için sadece cehennem ateşi vardır, dünyada yaptıkları iyi işler boşa gider, işledikleri yararlı ameller geçersiz olur.*”⁴³² Söz konusu âyette dünya hayatı ile yeme-içme gibi lezzet veren şeyler kastedildiği gibi dünyanın güzelliği ile de çok mal sahibi olma, başkalarına liderlik etme gibi şeyler kastedilmektedir.⁴³³

Dünyevîleşmenin insanda meydana getirdiği sonuç ahireti tamamen devre dışı bırakmak, her şeyi ile dünyanın kölesi olmaktır.⁴³⁴ Bu ise kişide olumsuz bir takım davranışlara yol açar. Kısacası bütün kötülüklerin, ahlakî olmayan davranışların sebebi yapılanların, söylenenlerin bir karşılığının olmayacağı düşüncesidir. Dinî emirleri önemsememe, ilahî nimetleri görmezlikten gelme,

⁴²⁵ Devellioğlu & Kılıçkını, *En Yeni Büyük Türkçe Sözlük*, s. 331.

⁴²⁶ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yay. 1999, s. 645.

⁴²⁷ Mehmet Görmez vd. *Hadislerle İslam*, Ankara: DİBY, 2013, c. III, s. 633.

⁴²⁸ Yasemin Dilsiz, “*Dünyevîleşme Nedir?*” Genç Birikim Dergisi, Şubat, 2015, sy. 189, s. 44.

⁴²⁹ M. Salih Geçit, *Ekonomi ve İnanç*, Ankara: TDVY, 2009, s. 193.

⁴³⁰ Altıntaş, *Din ve Sekülerleşme*, s. 158.

⁴³¹ Hûd, 11/15-16.

⁴³² Hûd, 11/15-16.

⁴³³ Zemahşeri, *Keşşâf*, c. II, s. 369. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. II, s. 621.

⁴³⁴ Geçit, *Ekonomi ve İnanç*, s. 193.

monoton bir ibadet hayatı yaşama, ibadetleri içselleştirmeme, zevk ve sefaya düşkünlük, refaha kapılma, bencillik, hırs ve tamah gibi daha çok sayıda ifade edebileceğimiz hal ve davranışlar dünyevîleşmenin ortaya çıkardığı durumlardır. Bütün bu sayılanlar günümüz toplumunda yaşanmakta, çeşitli taşkınlıklar, sorumsuzluklar ve İslam’la bağdaşmayan yaşantılara sebep olmaktadır.⁴³⁵

Müşriklerin Allah’ı (c.c.) inkâr etmelerinin, Kur’ân-ı Kerim’i ve peygamberi kabul etmeyip ahireti yalanlamalarının temel gerekçesi de yine dünyevîleşmedir. Yani kalplerini ve gönüllerini dünya muhabbetinin sarması, dünyayı ve içinde bulunan nimetleri tercih etmeleridir.⁴³⁶

Çalışma konumuz olan sûrelerden Hûd sûresinde de bu durum karşımıza çıkmaktadır. Sûrede Kur’ân-ı Kerim’in uydurulmuş olduğu iddiasından hemen sonra dünya hayatından bahsedilmektedir. Âyetin bağlamından müşriklerin, Kur’ân-ı Kerim’i kabul etmemelerinde, dünyevîleşmenin temel sebep olduğu anlaşılmaktadır. Âyetin devamında da dünyayı isteyenle ahireti isteyen kimse arasında bir karşılaştırma yapılmakta ve her ikisinin sonucu şöyle ortaya koyulmaktadır: “*Rabbin tarafından açık bir delile dayanan ve kendisini Rabbinden bir şahidin izlediği, ayrıca kendisinden önce, bir önder ve bir rahmet olarak Musa’nın Kitab’ı bulunan kimse (dünyalık isteyen kimse gibi) midir? Çünkü bunlar ona (Kur’ân’a) inanırlar. Zümrelerden hangisi onu inkâr ederse işte cehennem ateşi onun varacağı yerdir, bundan şüphelenmesin; zira bu, senin Rabbin tarafından bildirilmiş gerçektir; fakat insanların çoğu inanmazlar.*”⁴³⁷

3.1.2.1.3. İnsanın Yapısındaki Tutarsızlıklar

Hûd sûresi ve kardeşlerinde fertler açısından üzerinde durulan konulardan biri de insan psikolojisinde görülen bazı kötü hasletlerdir. Ümitsizlik, nankörlük, kibirlenme, acelecilik, şımarıklık ve iyiliklerin başkasına ulaşmasını engellemek gibi çeşitleri olan bu hasletler çalışma konumuz olan sûrelerde “*Tamamen ümitsizliğe düşer, nankörleşir*”⁴³⁸ “*Artık o şımarır, böbürlenir durur.*”⁴³⁹ “*Kendisinden başkasını yararlandırmaz.*”⁴⁴⁰ gibi değişik şekillerde ve farklı durumlarda

⁴³⁵ Dilsiz, “*Dünyevîleşme Nedir?*” s. 45-48.

⁴³⁶ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, s. 1161.

⁴³⁷ Hûd, 11/17.

⁴³⁸ Hûd, 11/9.

⁴³⁹ Hûd, 11/10.

⁴⁴⁰ Meâric, 70/21.

dillendirilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de insandaki bu tutarsızlıkların temel sebebi olarak insanda görülen zafiyet, acizlik ve zihin darlığı gösterilmektedir.⁴⁴¹ Söz konusu tutarsızlıklar ise şunlardır:

3.1.2.1.3.1. Ümitsizlik

İnsanın yapısında ki tutarsızlıklardan biri Ümitsizliktir. Ümitsizlik, insanda meydana gelen psikolojik bir zafiyettir. Bir şeyde umudun yok olup tükenmesi anlamına gelmektedir.⁴⁴² Çalışma konumuz olan sûrelerden Meâric sûresinde insanın bu zafiyeti dile getirilmekte, yoksulluk, hastalık, korku vb. sıkıntılarla karşılaştığında ümitsizliğe kapıldığı ifade edilmektedir. Söz konusu âyetlere göre insanın cezaya çarptırılmasının temel sebebi her hangi bir kötülüğü iktisab etmesidir.⁴⁴³ Kötülüğün temel kaynağı ise işte bu zafiyettir. Çünkü ümitsizlik, insandaki umutları yok eden ve insanın kurtuluşunun hemen hemen mümkün olmadığı müzmin bir ruhsal hastalıktır. Ruha yerleşince, artık onda bir hayat filizi yeşeremez,⁴⁴⁴ insandaki tüm ahlakî enerjinin kaybolmasına sebep olur.⁴⁴⁵

Allah (c.c.) yararlanmaları için insanlara bazı nimetler vermiştir. Yeme-içme, sağlık, emniyet ve makam gibi deneme amacıyla verdiği bu nimetleri geri aldığı zaman insanların bu durum karşısındaki tavırlarını da eleştirir.⁴⁴⁶ Bu durum Hûd sûresinde şöyle ifade edilmektedir: “Eğer insana tarafımızdan bir nimet tattırır da sonra ondan çekip alırsak tamamen ümitsizliğe düşer, nankörleşir.”⁴⁴⁷

Âyette geçen “el-İnsan” lafzı ile mutlak insan kastedilmiştir. Buna göre hem kâfirler, hem de müminler ümitsiz olabilir. Ancak kâfir ile müminin nimetlere bakışı farklıdır. Bu durumu Fahrettin er-Râzî şöyle açıklamıştır: “Kâfir, nimet elinden alındığı zaman bütün ümitlerini yitirir. Çünkü ona göre nimetleri veren Allah (c.c.) değildir. Nimetleri tesadüfen elde ettiğine inanır, nimet elinden gidince de o tesadüfün bir daha olmayacağını düşünür, ümitsizliğe kapılır. Ama mümin böyle

⁴⁴¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. XVII, s. 198. Fazlu'r-Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, s. 63.

⁴⁴² Isfahânî, *Müfredât*, s. 850. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. VI, s. 259.

⁴⁴³ Meâric, 70/15-21. Açıklama için bk. Karaman vd. *Kur'ân Yolu*, c. V, s. 458.

⁴⁴⁴ Hayati Aydın, *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yay. 1999, s. 162.

⁴⁴⁵ Fazlu'r-Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, s. 66.

⁴⁴⁶ Seâlibî, *Cevâhiru'l-Hisân*, c. II, s. 118. İbn Atiyye, *Muharreru'l-Vecîz*, c. IX, s. 112. Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, c. IV, s. 102. Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, c. XII, s. 27.

⁴⁴⁷ Hûd, 11/9.

düşünmez. Tam aksine nimetin Allah'ın (c.c.) bir lütuf ve ihsanı olduğuna, onun fazlı ve keremi ile gerçekleştiğine inanır. Veren de alanın da Allah (c.c.) olduğu düşüncesine sahip olduğu için nimet elinden gitse de ümitsizliğe kapılmaz. Bilakis Allah'ın (c.c.), o nimetin yerine öncekinden daha mükemmel, daha güzel ve daha iyisini vereceğini kabullenmiştir.”⁴⁴⁸

Buradan anlaşılmaktadır ki kâfir, nimetleri tesadüfen elde ettiğine inandığı için o'nun ümitsizliği devamlı ve kalıcıdır. Tesadüflerin ise sürekli gerçekleşmesi imkânsızla eş değerdir. Müminin ümitsizliği ise kalıcı ve sürekli değildir. Çünkü mümin, Allah'ın (c.c.) takdirine boyun eğer. Takdirler ise her zaman tahakkuk edebilir.⁴⁴⁹

Sonuç olarak insanın kötülük işlemedeki temel sebeplerden biri ümitsizliktir. Umudun tükenmişliği insanları kötülüğe sürükler. Burada önemli olan bu durumda olan birisinin bu hastalıktan kurtulmasıdır. Bunun için Allah'ın (c.c.) rahmetine ümit bağlaması, bir an önce kötülüklerden vazgeçip Allah'a (c.c.) yönelmesi gerekmektedir. Yoksa “Allah (c.c.) beni affeder” deyip bir taraftan da günah işlemesi hoş karşılanan bir şey değildir. Zira böyle bir davranış günaha ısrar etmek demektir ki bu insanı helake götüren bir davranış kabul edilmektedir. Takip edilecek en güzel yol Hz. Peygamber'in de ifade ettiği gibi korku ile ümit arasında olmaktır. İşte ümmet için tavsiye edilen orta yol budur.

3.1.2.1.3.2. Nankörlük

İnsandaki tutarsızlıklarından bir diğeri ise ilahî nimetlerin alınması durumunda insanda meydana gelen nankörlüktür. Çalışma konumuz olan Hûd sûresinde bu durum şöyle ifade edilmektedir: “Eğer insana tarafımızdan bir rahmet (nimet) tattırır da sonra bunu ondan çekip alırsak, tamamen ümitsiz ve nankör olur.”⁴⁵⁰

Âyette geçen (کفور) kelimesi “aşırı nankör kimse” anlamına gelmektedir.⁴⁵¹ Bu kelime (كفر) kelimesinin mübalağa ifade eden bir türevidir. (كفر) kelimesi ise

⁴⁴⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. XVII, s. 199.

⁴⁴⁹ Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, s. 165.

⁴⁵⁰ Hûd, 11/9.

⁴⁵¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 367. Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, c. III, s. 129.

sözlükte bir şeyi örtmek⁴⁵² demektir. Onun için bu kelimenin türevleri arasında yer alan (كافر) kelimesi de bir şeyi tam manasıyla örten anlamına gelmektedir. Kalbini tamamen imana karşı kapattığı ve Allah'ın (c.c.) nimetlerini görmezden geldiği için kâfire bu isim verilmiştir.⁴⁵³ (كفر) kelimesi, bir şeyden uzak olmak manasına da gelmektedir.⁴⁵⁴ Dolayısıyla nankörlük, “insanın, Allah'a (c.c.) karşı şükürü terk ederek varlığını inkâr edip gizlemesi” demektir.⁴⁵⁵

Nankörlük, tıpkı ümitsizlik gibi insan için bir zafiyet ve kusurdur. Çalışma konularımızdan olan Meâric sûresinde insanın bu zafiyeti dile getirilmekte; insanın zenginlik, sağlık, güvenlik gibi nimet ve imkânlarla kavuştuğunda nankörleştiği; eriştiği nimetleri Allah'ın bir lütfu olarak değil, kendi kudret ve gayretiyle elde ettiği zehabına kapıldığı ifade edilmektedir. Söz konusu âyetlere göre insanı bu şekilde düşünmeye; bütün nimetleri veren Allah'ı (c.c.) devre dışı bırakıp her şeyi kendi imkânları ile elde ettiği düşüncesine yönlendiren işte bu zafiyettir.⁴⁵⁶

Doğal mizacının gereği olarak nankörlük her insanda mevcuttur. Ancak insanın bu mizacını kontrol altına alıp almaması tamamen kendi elinde olan bir şeydir.⁴⁵⁷ Çünkü Allah (c.c.) insanı, kâr ve zararını anlayabilecek bir yetenekte yaratmış, aynı zamanda kendisine irade ve seçme hürriyeti vermiştir. Bundan sonra insanın Allah'ın (c.c.) nimetlerine karşı şükretmesi veya onu görmezlikten gelmesi tamamen kendi elinde olan bir şeydir.⁴⁵⁸

İnsan kendisine nimet verene ve iyilikte bulunan kimseye elinden geldiği ve gücünün yettiği kadar karşılık vermek, teşekkür etmek durumundadır.⁴⁵⁹ İnsan, sahip olduğu nimeti doğru ve gerektiği şekilde kullanırsa şükür görevini yerine getirmiş ve bunun faydasını da kendisi görmüş olur. Doğru ve gerektiği şekilde kullanmayan insan, nimetin şükürünü yerine getirmediği gibi sonuçta kendisine de kötülük yapmış olur.⁴⁶⁰

⁴⁵² Isfahânî, *Müfredât*, s. 653.

⁴⁵³ İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, c. V, s. 145.

⁴⁵⁴ Fîrûzabâdî, *Kâmûsu'l-Mühit*, s. 471.

⁴⁵⁵ Isfahânî, *Müfredât*, s. 918.

⁴⁵⁶ Meâric, 70/15-21. Açıklama için bk. Karaman vd. *Kur'an Yolu*, c. V, s. 458.

⁴⁵⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, İstanbul: Yalnızkurt Yay. 1997, s. 47.

⁴⁵⁸ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, c. X, s. 261. Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, s. 1434.

⁴⁵⁹ Kasapoğlu, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, s. 47.

⁴⁶⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, s. 926. Karaman vd. *Kur'an Yolu*, c. IV, s. 336-337.

Çalışma konumuz olan Hûd sûresi ve Meâric sûresinde insana, ümitsizlik ve nankörlük gibi psikolojik zafiyetlerden kurtulabilmenin veya onların etkisini azaltmanın yolu gösterilmektedir. Söz konusu sûrelere göre insan, genel olarak sabretmek ve salih amel işlemek suretiyle ümitsizlik ve nankörlük gibi nefsanî tutarsızlıklardan kurtulabilir, ilahî affa ve büyük mükâfata erebilir.⁴⁶¹ Meâric sûresinde bu yollar biraz daha detaylı olarak anlatılmakta, insanın ibadet ve ahlak alanındaki olumlu ve yapıcı davranışları serdedilmektedir. Bu davranışlar; insana sorumluluk duygusu veren ahiret inancıyla beraber hakkıyla namaz kılmak, yoksul ve fakirleri gözetmek, ırz ve namusu korumak, emanete riayet etmek ve doğru şahitlik yapmaktır.⁴⁶²

3.1.2.1.3.3. Şımarıklık

Fertlerde görülen tutarsızlıklardan biri de şımarıklıktır. Çalışma konumuzun mihveri konumunda olan Hûd sûresinde Allah (c.c.), vermiş olduğu nimet karşısında insanın göstermiş olduğu bu tavrı eleştirmekte ve “ ...O, şımarık biridir...”⁴⁶³ buyurmaktadır.

Âyette bu vasıfta olan bir insan için (**أَلْفَرِح**) lafzı kullanılmıştır. Kelimenin aslı (**فَرِح**) dır. Hüznün zıddı olan bu kelime “Dünyalık bir lezzetle göğsün genişlemesi, kalpte meydana gelen değişkenlik, istenilen, arzu edilen bir şeye sahip olmakla kalpte meydana gelen lezzet” gibi çeşitli şekillerde tanımlanmıştır.⁴⁶⁴ Tanımlardan da hareketle özetle ifade etmek gerekirse ferah, “daha çok bedenî lezzetlerde, dünyalık olarak elde edilen bir şey karşısında insanın ölçüsüz bir sevinç içinde olmasıdır.”⁴⁶⁵

Hûd sûresinde insanın şu zafiyeti ortaya koyulmaktadır: İnsanın sıkıntıdan nimete kavuşması, sevmediği bir şeyden sevdiğine geçmesi durumunda şımarması.⁴⁶⁶ Aslında bu durum insanın yapısını çok güzel bir şekilde tasvir etmektedir. Tabiatı gereği çok aceleci ve dar görüşlü bir yapıya sahip olan insan, sadece yaşadığı anı dikkate alır ve uzun süre düşünmekten çekinir. Hâlbuki insanın yaşadığı hiçbir an

⁴⁶¹ Hûd, 11/11.

⁴⁶² Meâric, 70/22-35.

⁴⁶³ Hûd, 11/10.

⁴⁶⁴ Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil*, c. II, s. 323.

⁴⁶⁵ İsfahânî, *Müfredât*, s. 564.

⁴⁶⁶ Hûd, 11/10.

kalıcı değildir. Aksine değişebileceği gibi tamamen elinden de gidebilir. İnsan sıkıntılardan sonra bir takım nimetler elde edip yaşam standartlarında bir rahatlama söz konusu olduğu zaman zevkine düşkün bir hale gelir, yaşamış olduğu sıkıntı ve darlıkları çabucak unutup verir. Bunların bir daha geri gelmeyeceğini düşünür. Üstelik kendisini sıkıntılardan kurtaran Allah'a (c.c.) karşı cüretkâr davranıp bütün kötülüklerin kendiliğinden yok olup gittiğine inanır. Kendi çabasıyla o duruma geldiğini sanır. Talihinin iyiye dönmesini kendi marifeti kabul eder. Çünkü o, eylemlerin faili olarak Allah'ı (c.c.) görmemektedir.⁴⁶⁷ Seyit Kutub'un ifadesi ile "insan sıkıntıyı atlatıp rahatlığa geçer geçmez hemen şımarır. Sıkıntıya katlanıp sabretmez, yüce Allah'ın (c.c.) rahmetini umutla beklemez, sıkıntısının geçeceğine dair içinde iyimserlik beslemez. Buna karşılık nimete konunca sevincini normal seviyede tutup ölçülü olmaz, bu nimetin bir gün elinden gideceğini hiç hesap etmez."⁴⁶⁸

Şımarıklık -ölçülü davranmama- kötülüğün ve mutsuzluğun temel sebebidir. Çalışma konumuz olan Vâkıa sûresinin kırk beşinci âyetinde "Çünkü onlar bundan önce dünyada varlık içinde sefahate dalmış ve azgın kimselerdi."⁴⁶⁹ buyrulmak suretiyle ahirette kötülüğe uğramanın ve mutsuzluğun temel nedeni olarak bu durum gösterilmektedir. Âyette üzerinde durulması gereken (مترفين) kelimesidir. Kelime "Sahip olduğu imkânlar içerisinde şımaranlar,⁴⁷⁰ şehvetine uyup içerisinde boğulanlar"⁴⁷¹ anlamına gelmektedir. Bazılarına göre ise "Kibirlenenler ve Allah'a (c.c.) şirk koşanlar" demektir.⁴⁷² Şu halde kibirlenmek ve şirk kötülüğe ve mutsuzluğa neden olmaktadır. Bunların temelinde yatan ise şımarıklık yani ölçülü davranmamadır. Çünkü şımarıklık insanın kibirlenmesine, kibir de şirke düşmesine sebep olur.

İnsanın fitratında hüznlenmek olduğu gibi sevinmekte vardır. İnsan yapısal olarak her iki özelliğe de sahiptir. İnsan nimet(ler)e sahip olabilir. İlahi bir nimete mazhar olduğu zaman elbette sevinmelidir. Hz. Peygamber'in ifadesi ile Allah (c.c.)

⁴⁶⁷ Celaluddin Abdurrahman b.Ebi Bekr es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr Fî Tefsîri'l-Me'sûr*, thk. Abdullah b. 'Abdü'l-Muhsin, Kâhire, yy, 2003, c. VIII, s. 21.

⁴⁶⁸ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. VII, s. 125.

⁴⁶⁹ Vâkıa, 56/45.

⁴⁷⁰ Karaman vd. *Kur'ân Yolu*, c. V, s. 223.

⁴⁷¹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. V, s. 180.

⁴⁷² Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. III, s. 317.

verdiği nimetlerin eserini kulları üzerinde görmek ister.⁴⁷³ Burada yerilen insanın nimetler içerisinde olması değil, sevinçte ölçülü olamaması; nimetin kibirlenmesine ve şımarmasına sebep olup kendini frenleyememesidir. Kısacası burada eleştirilenler; ahiret endişesi taşımayan, ahlakî değerlere sırt çevirip gününü gün eden, böylece ebedî kurtuluşları için ellerindeki en büyük fırsatları olan ömürlerini hoyratça tüketenlerdir.⁴⁷⁴ Bunun sebebi ise nimeti veren Allah'ı (c.c.) unutmak ve ona karşı şükürü terk etmektir. İnsan kendisine nimetleri bahşedeni hatırlamaz, o'na şükretmezse, o nimetler kendisini şımartır.⁴⁷⁵

3.1.2.1.3.4. İftihar/Böbürlenme

İnsan yapısında olan bir diğer tutarsızlık ise insanın, Allah'ın (c.c.) vermiş olduğu nimet karşısında böbürlenmesidir. İnsanın tabiatında, sahip olduğu güzellik, mal ve makam sebebiyle başkasına karşı üstün olma, ona karşı böbürlenme duygusu vardır.⁴⁷⁶ Çalışma konumuz olan Hûd sûresinde insanın sahip olduğu bu duyguya işaret edilmekte ve bu insan için olumsuz bir vasıf olarak kabul edilmektedir. Anlamsal olarak işaret etmeye çalıştığımız âyet şöyledir: *“Eğer kendisine dokunan bir zarardan sonra ona bir nimet tattırırsak, elbette ‘Kötülükler benden gitti’ der. Çünkü o (bunu derken) şımarıktır, böbürlenendir.”*⁴⁷⁷

Âyette geçen (فخور) kelimesi çokça böbürlenmiş kimse anlamına gelmektedir. Aslı (فخر) dır. Bu kelime lügat itibariyle övünmek/böbürlenmek demektir. Terim olarak ise “İnsanın, mal ve makam gibi bizzat kendi yapısı ile alakalı olmayan şeylere sahip olduğunu veya kendisinde ve ailesinde olan üstünlük, şan ve şerefi veya geçmişte yaşanmış olan olayları çokça dile getirmesidir.”⁴⁷⁸

İnsanın öncelikle her şeyin sahibinin Allah (c.c.) olduğunu bilmesi gerekir. O, istediğine fazla, istediğine de kısıtlı bir şekilde nimet verebilir. Buna karşılık Allah'ın (c.c.) kullarından istediği ise sabır ve şükürdür. Ancak insan sıkıntı anında sabredemediği gibi her hangi bir nimete kavuşunca hemen onu bir böbürlenme

⁴⁷³ Tirmizî, *Edeb*, 54.

⁴⁷⁴ Karaman vd. *Kur'an Yolu*, c. V, s. 224.

⁴⁷⁵ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, c. VIII. s. 125. Kasapoğlu, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, s. 56.

⁴⁷⁶ Mustafa el-Hasen el-Mansûrî, *el-Muktedaf Min Uyûni't-Tefâsîr*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, Dîmeşk: Dâru'l-Kalem, 1996, c. II, s. 511.

⁴⁷⁷ Hûd, 11/10.

⁴⁷⁸ Isfahânî, *Müfredât*, s. 562. İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüğa*, s. 807.

vesilesi kabul eder ve onunla başkasına üstünlük sağlamaya çalışır. Sahip olduğu şeylerin kendisine ait olmadığını düşünemez. Çünkü insandaki bu böbürlenme duygusu insanın şükretmesine engeldir.⁴⁷⁹

Ayrıca insanın böbürlenmesi, sahip olduğu değerlerin üstünlüğünü savunup onların başkasında bulunmadığını kabul etmesidir. Bu durum insanın toplumdan soyutlamasına sebep olur. Çünkü böbürlenme, insanlar arasına büyük bir duvar örmekte ve insanları birbirlerine yaklaştıran sevgi bağına ortadan kaldırmaktadır. Bu ise toplumda sosyal farklılaşmaya, şımarıklığa, psikolojik baskıya, hak-hukuk tanımamaya, ekonomik gücü tekelleştirmeye, sonuç olarak da toplumsal birliğin bozulmasına sebep olur. Böyle bir toplumun ise mutlu bir hayat sürmesi ve varlıklarını uzun süre koruması mümkün değildir.⁴⁸⁰

İnsanın bu duygudan kurtulabilmesi için sahip olduğu her şeyin Allah'a (c.c.) ait olduğunu, o'nun lütuf ve nimeti olarak kendisine verildiğini ve Allah'ın (c.c.) yüceliği karşısında kendisinin zayıf bir varlık olduğunu düşünebilmesi gerekmektedir. Bu düşünceye sahip olamayan ve kalbi boş olan insan ancak övünme gafletine düşer.⁴⁸¹

3.1.2.1.3.5. *Hırs*⁴⁸²

Hûd sûresi ve kardeşlerinde fertlerde bulunan bir diğer özellik de hırstır. Meâric sûresinde buna şöyle işaret edilmektedir: “Şüphesiz insan çok hırlı yaratılmıştır.”⁴⁸³ Âyette geçen (هلع) kelimesi aşırı hırslı kimse demektir. Aslı (هلع) dır. Bu kelime de hırs manasına gelmektedir. Hırs ise sözlükte “Bir şeyi aşırı şekilde arzu etme, ona aşırı derecede tutkun olma ve aç gözlülük”⁴⁸⁴ gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise “Kişinin belli bir şeyi elde etme arzu ve tutkusunun bütün benliğini kaplaması” demektir.⁴⁸⁵

⁴⁷⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 367. Sa'îd Havvâ, *el-Esâs Fi't-Tefsîr*, yy. Dâru's-Selâm, 1985, c. V, s. 2537. Kasapoğlu, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, s. 61.

⁴⁸⁰ Ejder Okumuş, *Kur'an'da Toplumsal Çöküş*, İstanbul: İnsan Yay. 2015. s. 116.

⁴⁸¹ Kasapoğlu, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, s. 63.

⁴⁸² Hırs kelimesi geniş bir kavram olduğu için burada sadece konumuz ile ilgisi olması münasebetiyle mal biriktirme konusundaki hırstan bahsedilecektir.

⁴⁸³ Meâric, 70/19.

⁴⁸⁴ Isfahânî, *Müfredât*, s. 163. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. VII, s. 11.

⁴⁸⁵ Mustafa Çağrırcı, “*Hırs*” Md. İstanbul: DİA. 1998, s. 383.

İnsan, sahip olduğu hırs sebebiyle zaman zaman farklı şeylere ilgi duymaya başlar. Karşı cins, mal, mülk, şan, şöret, makam ve mevki gibi menfaatler çeşitli dönemlerinde insanın karşısına çıkar ve onu hırslandırır. İnsanın bu menfaatlere karşı olan hırs ve tamahı ömrünün sonuna kadar devam eder. Özellikle mal biriktirme hırsı ve uzun yaşama isteği insanda hep genç kalır.⁴⁸⁶ Ne var ki bu menfaatler arasında insan için en tehlikelisi, hemen her dönemde ilk sırayı alan mal kazanma ve biriktirme hırsıdır. Hz. Peygamber'in "*Her ümmetin bir fitnesi var, benim ümmetimin fitnesi ise maldır.*"⁴⁸⁷ hadisindeki uyarı da muhtemelen bundan dolayıdır.

Meâric sûresi on yedi ve on sekizinci âyet-i kerimelerinde Allah (c.c.), ahirette insan için kötü son doğuran iki şeyi haber vermektedir. Birincisi, haktan yüz çevirip Allah'ı (c.c.) inkâr etme, ikincisi ise mal biriktirme hırsıdır.⁴⁸⁸ Fahrettin er-Râzî (ö.606/1209), söz konusu âyetin tefsirinde mal biriktirmenin insandaki uzun yaşama isteğinin bir göstergesi olduğunu söylemekle birlikte kişinin dînini yıkan en büyük felaket olduğuna da işaret etmektedir.⁴⁸⁹ Çünkü kendisini mal hırsı bürüyen bir kimsenin mal toplamak ve onu muhafaza etmekten başka bir düşüncesi yoktur. Bu düşünce de kendisinin dînî vazifelerini yerine getirmesine büyük bir engel teşkil etmekte, dolayısıyla din ve Allah (c.c.) ile olan alakasını koparmaktadır.⁴⁹⁰ Sadece dînî ve ahlakî hayatına zarar vermemekte aynı zamanda fertler arasındaki ikili ilişkilere, sosyal hayata, iktisadî dengeye, toplumdaki kardeşlik, adalet, eşitlik ve özgürlük gibi değerlere de zarar vermektedir. Bu sebepten insanın aşırı istek ve arzularını frenlemesi bu tür zararları azaltacak veya tamamen ortadan kaldıracaktır.⁴⁹¹ Bu sebepten Hz. Peygamber aşırı hırsla mal peşinden koşmayı hoş karşılamamış "*Zenginlik, mal çokluğu değil gönül tokluğudur.*"⁴⁹² buyurarak hırslı bir şekilde mal biriktirmenin zenginlik açısından önemsiz olduğuna vurgu yapmıştır.

⁴⁸⁶ Görmez vd. *Hadislerle İslam*, c. III, s. 635.

⁴⁸⁷ Tirmizî, *Zühd*, 26.

⁴⁸⁸ Meâric, 70/17-18. bk. Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. VI, s. 461.

⁴⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. XXX, s. 128.

⁴⁹⁰ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c. VIII, s. 3837.

⁴⁹¹ Çağrı, "*Hırs*" Md. DİA. s. 384.

⁴⁹² Ebû Abdilleh Muhammed b. İbrahim *el-Buhârî*, Sahîh-u Buhârî, thk. İbrahim 'Atve 'İvad, İstanbul: Çağrı Yay. 1981. Rikâk, 15.

3.1.2.1.3.6. Cimrilik

İnsanın olumsuz karakterlerinden biri de cimriliktir. İnsan, bir iyiliğe, mala, servete, sağlığa, makam ve mevkiye erişince cimrilik edip başkalarına yardım etmeyen bir karakter taşımaktadır. Çalışma konumuz olan sûrelerden Meâric sûresinde insanın bu karakterine şöyle işaret edilmiştir: “*Ona imkân verildiğinde ise pinti kesilir.*”⁴⁹³ Âyette geçen (*منوعاً*) kelimesi pinti, aşırı cimri anlamına gelmektedir.⁴⁹⁴ Sözlükte eli sıkılık ve pintilik anlamına gelen cimrilik,⁴⁹⁵ İstilahî olarak ise “Nimetleri ve ihtiyaçları esirgenmesi doğru olmayacak kimselerden esirgemek,⁴⁹⁶ mal elde ettiği takdirde o maldaki Allah'ın (c.c.) hakkını vermemek,⁴⁹⁷ ihtiyaç anında îsârı⁴⁹⁸ terk etmek”⁴⁹⁹ gibi çeşitli şekillerde tarif edilmiştir.

Cimrilik, nefsin kendisinde bulunan bir beladır.⁵⁰⁰ Nefse insânî sıfatların gidip hayvani duyguların yerleşmesidir.⁵⁰¹ Hz. Peygamber “*Kişide bulunan en kötü şey başkasına vermeye engel olan cimrilik ile kalbi yerinden fırlatan korkaklıktır.*”⁵⁰² buyurarak nefiste bulunan bu kötülüğe işaret etmiştir. Nisâ sûresinde Allah'a (c.c.) kullukla birlikte cimrilik, başkalarını cimriliğe özendirme gibi kötü huylar kınanmaktadır. Temel sebep olarak ise Allah'a ve Ahiret gününe inanmamak, şeytana uymak ve o'nu yoldaş edinmek gösterilmektedir.⁵⁰³ Bu âyetin mefhumu muhalifinden de anlaşılmaktadır ki Allah'a ve Âhiret gününe inanan bir kimse cimri olamaz ve başkasına da bunu empoze edemez. Seyyid Kutub âyetin tefsirinde bu ilişkiye dair şunları söyler: “*Bütün dış davranışlar, bütün iç duygular ve bütün sosyal ilişkiler inanç sistemine bağlıdır. Çünkü yüce Allah'ı kullukta ve talimat almakta tek bilme ilkesini, insanlara iyilik etme davranışı izlemektedir. Bu davranışın yüce Allah'ın rızasını kazanmaktan ve ahirette vereceği sevabı beklemekten başka bir*

⁴⁹³ Meâric, 70/21.

⁴⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. VIII, s. 343.

⁴⁹⁵ Devellioğlu & Kılıçkını, *En Yeni Büyük Türkçe Sözlük*, s. 197.

⁴⁹⁶ Aydın, *Kur'ân-ı Kerim'de İman-Ahlak İlişkisi*, s. 186.

⁴⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XXI, s. 236.

⁴⁹⁸ İsâr: iyilik yapmak, başkasını kendine yeğlemek demektir. İsfahânî, Müfredât, s. 9.

⁴⁹⁹ Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 43.

⁵⁰⁰ Kasapoğlu, *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, s. 58.

⁵⁰¹ Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 44.

⁵⁰² Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Cihâd*, 22, h.nr. 2511.

⁵⁰³ Nisâ, 4/36-38.

amacı yoktur... Rızkın yaratıcısı kendisi değildir ve bu rızka sırf yüce Allah'ın bağışlaması sayesinde sahip olabilmektedir."⁵⁰⁴

Buradan hareketle insanın inancı ile cimri olup olmaması arasında bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. İnançla ahlakî davranışlar arasındaki bu yakın ilişkiyi daha iyi anlayabilmek açısından çalışma konumuz olan sûrelerden Hâkka sûresindeki şu âyetlere bir bakalım: “*Kitabı sol tarafından verilene gelince, der ki: ‘Keşke, bana kitabım verilmeseydi! Şu hesabımın ne olduğunu bilmeseydim! Keşke onunla (ölümümle) her şey olup bitseydi! Malım bana hiç fayda sağlamadı! Saltanatım da benden yok olup gitti.’ Allah, (şöyle der:) ‘Onu yakalayıp bağlayın; sonra onu cehenneme atın. Sonra da onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun! Çünkü o, ulu Allah'a iman etmezdi, Yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi.’*”⁵⁰⁵ Burada *yoksulu doyurmaya teşvik etmemek* cimrilikten kinayedir. Böyle bir ifadenin kullanılması; teşvik etmemenin cezası böyle ise bizzat doyurmamanın veya başkalarına engel olmanın daha büyük bir suç olduğu mesajını verir.⁵⁰⁶

Âyetin son kısmına baktığımızda ölümün her şeyi bitirmesini temenni eden bir grubun inançsızlık ve yoksulu doyurmaya teşvik etmemeleri sebebiyle kötü muameleye maruz bırakıldıkları ifade edilmektedir. Görülmektedir ki inançla bir ahlakî davranış olan cimrilik peş peşe gelmiştir. Şevkânî, cimrilüğün inançsızlıktan sonra gelmesini şöyle açıklar: “Onlar Allah’a (c.c.) iman etmedikleri için yoksula tasaddukta bulunmayı, onların ihtiyaçlarını gidermeyi önemsemezler.”⁵⁰⁷ Netice olarak ifade edebiliriz ki Allah’a (c.c.) inanmama insanı cimrilığe sevk etmektedir.

İnsanı cimrilığe sevk eden temel nedenlerden biri de “*Tûl-i Emel*” denilen insandaki uzun yaşama isteğidir.⁵⁰⁸ Mal’ın tükeneceği korkusu insanı bu hastalığa mahkûm etmektedir. Bu durum insanı sadaka ve infak gibi her türlü mali yardımlardan ve cömertlikten alıkoyar. Çünkü cimrilikle bu tür iyi hasletler bir arada

⁵⁰⁴ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. III, s. 230.

⁵⁰⁵ Hâkka, 69/25-34.

⁵⁰⁶ Seâlibî, *Cevâhiru'l-Hisân*, c. V, s. 478. İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXIX, s. 139.

⁵⁰⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. V, s. 378.

⁵⁰⁸ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Hacer el-Mekkî el-Heytemî, *el-Înâfetü fi's-Sadekati ve'd-Diyâfeti İkrâmü'd-Dayfi ve Fadli's-Sadekât*, thk. Mecdi es-Seyyid İbrahim, Kâhire: el-Mektebetü'l-Kurân, ty. s. 60.

bulunamazlar.⁵⁰⁹ Cimri olan bir insan tasadduk da bulunamadığı gibi sadaka veren, bir insan da cimri olamaz. Diğer taraftan devamlı almayı düşünmek insanın iyilik yapmasına engeldir. İçindeki bu duyguyu yenen bir insan, iyilik yapmasına engel olan duyguyu aşmış demektir.⁵¹⁰ İnsanın kurtuluşa erebilmesi içi nefsinin bu cimrilik hastalığından kurtarması gerekir. Bunun en güzel ilacı ise infaktır.⁵¹¹ Mallarda ihtiyaç sahiplerinin hakkı olduğunu düşünmek Allah'ın (c.c.) lütfuna yönelik bir duyguyu yansıttığı gibi cimrilik boyunduruğundan kurtulmak ta ancak bu sayede mümkündür.⁵¹²

⁵⁰⁹ Heytemî, *el-Înâfetü fi 's-Sadekati ve 'd-Diyâfeti*, s. 57.

⁵¹⁰ Kutub, *Fî Zilâli 'l-Kur'ân*, c. XIV, s. 385.

⁵¹¹ İnfak; Bir malı ihtiyaç olan bir yere harcamaktır. Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 40.

⁵¹² Çelik, *Hakkı 'in Daveti*, c. V, s. 237.

3.1.2.2. Toplumda Olan Özellikler

3.1.2.2.1. Toplumun Davete Duyarsızlığı

Toplum; bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan bireylerin meydana getirdiği topluluktur.⁵¹³ *Da‘vet*; Batıla karşı hakkı ispat etme isteği,⁵¹⁴ İslâm’a ve İslâmî ilkelerin uygulanmasına çağrıda bulunma anlamına gelen dînî bir terimdir.⁵¹⁵ İlgisizlik ya da kayıtsızlık anlamına gelen *duyarsızlık* ise bir insanın, toplumun veya diğer insanların duygusal, sosyal veya fiziksel yaşamlarına ilgi duymamasıdır.⁵¹⁶ Bu tanımlardan hareketle *toplumun davete duyarsızlığını*, “Peygamberlerin, İslâm adına yapmış olduğu çağrıya kulak vermemeleri” şeklinde tanımlayabiliriz.

Da‘vet, İslâmî inanç ve değerlerin kabul edilip uygulanmasını sağlamayı, insanların inanç ve amelde doğruyu bulmalarını hedefleyen bir tür tebliğ misyonudur.⁵¹⁷ Her peygamber Allah’ın (c.c.) kendilerine verdiği bu misyonu gizlemeden, eksiltme ve ziyadeleştirme yapmadan, herhangi bir statü ayrımı gözetmeksizin toplumun her kesiminde gerçekleştirmişlerdir.⁵¹⁸ Ancak toplumun bu misyon karşısındaki tavrı farklılık göstermektedir. Az da olsa duyarlılık gösteren topluluklar olduğu gibi peygamberlerin davetine kayıtsız kalıp duyarsız olan toplumlar da yok değildir. Hûd sûresi ve kardeşlerinde toplumun davet karşısındaki duyarsızlıkları farklı şekillerde dile getirilmiştir. Şimdi bu farklı duyarsızlıkları inceleyelim.

3.1.2.2.1.1. Daveti Kabul Etmeme

Çalışma konumuz olan sûrelerin mihverî konumunda olan Hûd sûresinde toplumun, peygamberin daveti karşısındaki durumlarını gösteren âyet-i kerime şudur: “*Evet amma, muhakkak ki onlar, ondan gizlenmeleri için göğüslerini bükerler.*”⁵¹⁹

⁵¹³ Devellioğlu & Kılıçkını, *En Yeni Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1191.

⁵¹⁴ Cürcânî, *Ta‘rîfât*, s. 109.

⁵¹⁵ Mustafa Çağrı, “*Da‘vet*” Md. İstanbul: DİA. 1994, c. IX, s. 16.

⁵¹⁶ <http://www.msxslabs.org/forum/x-sozluk-duyarsizlik-nedir?> Erişim Tarihi: 20.01.2016.

⁵¹⁷ Çağrı, “*Da‘vet*” Md. s. 16.

⁵¹⁸ Bâcûrî, *Tuhfetü'l-Mürîd*, s. 341-342.

⁵¹⁹ Hûd, 11/5.

Âyette müşriklerin, Allah (c.c.), peygamber ve Kur'ân-ı Kerim'den gizlenmek için göğüslerini büktükleri ifade edilmektedir.⁵²⁰

“*Göğüs Bükme*”, haktan yüz çevirme, kabul etmeme anlamında kullanılan bir deyimdir. Çünkü bir kimse istediği bir şeye yöneldiği zaman onu göğsü ile karşılar. Şayet istemediği bir şey ise böğrünü içe çeker.⁵²¹ Elmalı bunu şöyle örneklendirmektedir: “*Bilinmektedir ki, kalabalık bir mecliste başkalarından gizli bir şeyler yapmak isteyen bir kimse göğsünü öne doğru eğer veya yan tarafa çevirir veya sırtını döner. Aynı şekilde gocunduğu bir kimseye rast geldiği zaman yüzünü gizlemek isteyen de bunu yapar.*”⁵²²

Müşriklerin Hz. Peygamber karşısında takındıkları tavır bundan farksız değildi. Âyetin sebab-i nüzulü onların bu tavırlarını ortaya koymaktadır. Kaynaklarda sebab-i nüzûl ile alakalı şöyle bir rivayet zikredilmektedir: Müşrikler, peygamberle karşılaşmak istemezler veya karşılaştıklarında göğüslerini büker ve sırtlarını dönerlerdi. Üstelik bu yaptıklarından da Hz. Peygamber'in haberinin olmadığını sanırlardı.⁵²³ Hz. Peygamber'den kaçmalarının sebebi ise Peygamber'in davet çağrısına muhatap olmamak, peygambere ve müminlere olan düşmanlıklarını gizlemektir.⁵²⁴ Allah (c.c.), Hûd sûresinin kardeşlerinden olan Ğâşiye sûresinde uyarıları görmezlikten gelip yok farz edenleri azabın en büyüğü ile tehdit etmiştir.⁵²⁵

3.1.2.2.1.2. Davetten Uzaklaşma

Çalışma konularımız olan sûrelerden Hûd sûresinde toplumun davetten uzak durmaları şöyle ifade edilmiştir: “*Evet, amma onlar, gizlenmek için elbiselerine bürünürler.*”⁵²⁶ Âyette geçen “*elbiselerine bürünme*”, toplumun davetten uzak durmaları anlamına gelmektedir.⁵²⁷ Çünkü kişinin en gizli saklı olacağı an, sırtını eğip bükmesi, elbisesine bürünmesi ve kederini içinde saklı tutması halidir.⁵²⁸ Bu durum müşriklerin, peygamberin davetinden uzaklaşmak için takip ettikleri farklı bir

⁵²⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 364. Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil*, c. II, s. 321.

⁵²¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 364. Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, c. XII, s. 10.

⁵²² Elmalı, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. IV, s. 2755.

⁵²³ Taberî, *Camî 'u'l-Beyân Fi Te'vili'l-Kur'ân*, c. VI, s. 625.

⁵²⁴ Sâbûnî, *Kabesün Min Nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, c. V, s. 11.

⁵²⁵ Ğâşiye, 88/23-24.

⁵²⁶ Hûd, 11/5.

⁵²⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 365.

⁵²⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XI, s. 71.

tavırdır. Nitekim rivayetlerde belirtildiğine göre bir grup müşrik “Biz, Muhammed’e düşmanlık üzere kapılarımızı kapayıp, perdelerimizi örtüp, elbiselerimize bürünüp gizlensek Muhammed bizim kendisine düşman olduğumuzu nereden bilecek?”⁵²⁹ demişlerdi.

Rivayetlerden müşriklerin, Hz. Peygamber’in getirmiş olduğu hakikatleri kabul etmeyip ilâhî gerçeklere kulak vermedikleri, Allah (c.c.) ve resulünden gizlenmeye çalıştıkları, zaman zaman da dıştan iyi görünüp içten kin ve düşmanlık beslemek suretiyle davete karşı duyarsız davrandıkları açıkça anlaşılmaktadır. Onların bu şekilde bir tavır sergilemelerindeki temel sebep Allah’tan (c.c.) gelen hakikat karşısında kendilerini kapalı tutmaları, bu çağrıya kulak vermekte isteksizlik göstermeleridir. Çünkü onlar akıllarını ve kalplerini bâtil inançlarla, hurafelerle örtmüşler ve bu da kendilerini manevî gerçeklere karşı kapalı ve duyarsız kılmıştır.⁵³⁰

3.1.2.2.1.3. Daveti Alaya Alma

Toplumun davet karşısındaki duyarsız tavırlarından biri de yapılan davet karşısındaki alaycı tavırlarıdır. Çalışma konumuzun mihveri konumunda olan Hûd sûresinde bunun örneklerini açık bir şekilde görmekteyiz. Hz. Nûh, soydaşlarına “(Allah’a iman etmezseniz) sizin için acıklı bir günün azabından korkuyorum.”⁵³¹ dediğinde onların cevapları daveti alaya aldıklarını göstermektedir. Onlar şöyle demişlerdi: “Bizimle tartıştın, üstelik bu tartışmayı çok uzattın, eğer söylediklerin doğru ise, ileride karşımıza çıkacak diye bizi korkuttuğun azabı şimdi başımıza getir de görelim.”⁵³² Hz. Nuh’un soydaşları adeta şunu söylüyorlar: Bizi caydırmak için tehdit olarak yönelttiğin o azabı başımıza geçir. Ne yaparsan yap, ne dersen de biz sana inanacak değiliz. Savurduğun tehditleri umursamıyor ve takmıyoruz.

Mekkeli müşriklerin davet karşısındaki tavırları Hz. Nuh’un kavminin alaycı tavırlarından farklı değildir. Hz. Peygamber, “Eğer yüz çevirerseniz gerçekten ben, sizin için büyük bir günün azabından korkarım.”⁵³³ deyip kendilerine vadedilen azap

⁵²⁹ Râzî, *Mefâtihu ’l-Gayb*, c. XVII, s. 192. Elmalı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. IV, s. 2755.

⁵³⁰ Elmalı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. IV, s. 2755.

⁵³¹ Hûd, 11/26.

⁵³² Hûd, 11/32.

⁵³³ Hûd, 11/3.

gecikince müşrikler alaycı bir şekilde şöyle demişlerdi: “*Onu alıkoyan nedir?*”⁵³⁴ Yani müşrikler, davet karşısında “O azaba ne oldu da gelmedi? Hani başımıza azap gelecekti?” diyerek alaycı bir tavır sergilemişlerdir.

Onların böyle demekle asıl amacı azabın vaktini sormak, ondan bilgi almak değil, onu alaya almak veya onu yalanlamaktır. Şayet onlar, azabın geleceğine inanmış olsalardı bu şekilde alaya almazlar ve azabın acele gelmesini de istemezlerdi.⁵³⁵ Onların bu tavrı, Kur’ân-ı Kerim’in gerçek bir vahiy, peygamberin de Allah’ın (c.c.) elçisi olmadığı inançlarını küstahça dile getirmeleridir.

Günümüzde “*Allah varsa beni çarpsın*” diyenler veya “*Haydi Allah’ın seni kurtarsın*” diyenlerin söyledikleri, bu alaycı sözlerden farklı değildir. Bu alaycıların durumu aslanın kafasına konup da aslana meydan okuyan karasinek gibidir.⁵³⁶ Allah’ın (c.c.) mülkünde gezerler, dolaşırlar, onun verdiği nimetlerden istifade ederler ama ne yazık ki onun davetine kulak vermezler. Üstelik bir de onu alaya alacak kadar ruhi bir çöküntü içerisindedirler.

Seyyid Kutub, bu tavır içerisinde olanların ruh karakterini şöyle açıklar: “Bu durum, yok olmayı, gerçeğe boyun eğmeye tercih edecek kadar azgınlaşan bir inatçılığı tasvir etmektedir. Bozulmamış fitrat herhangi bir konuda kuşkuya düştüğü zaman, bu konuda herhangi bir küçüklük kompleksine kapılmadan gerçeği ortaya çıkarması ve kendisini gerçeğe yöneltmesi için Allah’a (c.c.) dua eder. Ancak fitrat azgınlaştığında, büyüklük kompleksine kapılıp bozulduğunda günahla övünmeye başlar. Öyle ki, gerçek hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde gözlerinin önünde belirmediği halde, gerçeğe boyun eğmektense yok olmayı ve acıklı bir azaba çarpılmayı tercih eder. Mekke’deki müşrikler Hz. Peygamber’in çağrısını işte böyle bir inatçılıkla karşılıyorlardı. Ne var ki, bu çağrı en sonunda bu azgın ve şımarık inatçılığa karşı üstünlük sağlamıştır.”⁵³⁷

⁵³⁴ Hûd, 11/8.

⁵³⁵ Reşit Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, c. XII, s. 26-27. Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, c. XII, s. 14.

⁵³⁶ Mahmut Toptaş, *Kur’ân-ı Kerim Şîfa Tefsiri*, İstanbul: Cantaş Yay. 1996, c. III, s. 289.

⁵³⁷ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, c. VI, s. 537.

3.1.2.2.2. Toplumda İnanç Konusunda Yaşananlar

3.1.2.2.2.1. Şirk Koşma

Şirk, Allah'a (c.c.) ortak koşmak demektir. Bir olan Allah'ın (c.c.) zat ve sıfatlarına imanda, o'na (c.c.) ibadet ve itaatte, o'nun mutlak hâkimiyetinde, otorite ve gücünde, haram ve helalleri tayin etmede ve kurtarıcılığına sığınmada başka varlıkları o'na denk tutmak veya Allah'ın (c.c.) rızasını değil de başkalarının hoşnutluğunu kazanmaya çalışmaktır.⁵³⁸

Şirkin zıddı ise tevhittir. Tevhid, Allah'ın (c.c.) bir olduğuna, ondan başka ilah olmadığına iman etmektir. Bununla birlikte Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatlarına iman etmek de Allah'a (c.c.) iman esasları kapsamında değerlendirilmektedir.⁵³⁹

Tevhid -Allah inancı- iman esaslarının ilk şartıdır. Diğer bütün şartlar bu inancın varlığına bağlıdır. Allah inancı olmadan peygamberlikten, kitaplardan, meleklerden, ahiret vb. inançlardan bahsetmek mümkün değildir.⁵⁴⁰ Nitekim peygamberlerin toplumlarını “Allah'a kulluk edin. Sizin ondan başka ilahınız yoktur.”⁵⁴¹ şeklinde adeta ağız birliği yapmışçasına ilk olarak Allah'a (c.c.) iman etmeye çağırımları Allah inancının önemini ve gerekliliğini göstermektedir.

Allah inancı insanlarda fitrîdir. Her insanın tabiatında Allah inancı vardır. Çünkü Allah (c.c.), insanları belli bir kabiliyette, tevhide meyilli bir özellikte yaratmıştır.⁵⁴² İnsanın yaratılışında eşsiz bir güzellikte yerleştirilmiş olan bu inanç, inkâr edemeyeceği biçimde benliğinde ve beyninde mevcuttur.⁵⁴³ Nasıl ki ayçiçeği bitkisi devamlı güneşe yönelmek isterse insanın tabiatı da Allah'ı (c.c.) bulmak ve ona yönelmek ister.⁵⁴⁴ Yani insan yaratılışında adeta bir bağ ile Allah'a (c.c.)

⁵³⁸ İbn Teymiyye, *Akâidi Vasîtiyye*, trc. İsmail Ceylan, İstanbul: Matbaacılık, 2009, s. 43.

⁵³⁹ İbn Teymiyye, *Akâidi Vasîtiyye*, s. 47.

⁵⁴⁰ Aydın, *Kur'ân-ı Kerim'de İman-Ahlak İlişkisi*, s. 40.

⁵⁴¹ Hûd, 11/2-26-50-61-84.

⁵⁴² Bekir Topaloğlu & Yusuf Şevki Yavuz & İlyas Çelebi, *İslam'da İnanç Esasları*, İstanbul: Çamlıca Yay. 2010, s. 42.

⁵⁴³ İbn Teymiyye, *Akâidi Vasîtiyye*, s. 44.

⁵⁴⁴ Şadi Eren, *Kur'ân'da Gayb Bilgisi*, İzmir: yy. 1995, s. 226.

bağlıdır; işte bu, fitrat bağıdır. Şayet insan bu bağı koparıp Allah'ı (c.c.) bırakır veya onunla birlikte başka varlıklara kulluk ederse fitratına aykırı davranmış olur.⁵⁴⁵

İslam'ın temel gayesi tevhidin fert ve topluma yerleştirilmesidir. Çünkü tevhit -Allah'ın (c.c.) bir olduğu inancı- beşeriyeti kesretten vahdete çıkarır.⁵⁴⁶ Bu ise ruhlarda bir bütünlük sağlayacağından iç huzurun teminatı olur ve bu huzur elbette cemiyete de yansır. Bununla birlikte tevhit, fertler arasındaki kardeşlik bağının da güçlü olmasını sağlar.⁵⁴⁷ Fazlu'r-Rahman, tevhidin şahsî ve toplumsal insan şahsiyetini güçlendirdiğini, tevhitsizliğin ise bu değeri yok ettiğini ifade etmektedir.⁵⁴⁸

Her türlü kötülüğün, fitne ve fesadın başı şirktir. Çalışma konumuz olan Hâkka sûresinde, ahirette kötülüğe maruz kalmanın temel sebebinin yine şirk -tevhitsizlik- olduğu ifade edilmektedir.⁵⁴⁹

İslam "*La ilahe*" lafzı ile şirkin her türüsünü nefyeder. "*İllallah*" lafzı ile de gerçek ilah olan Allah'ı (c.c.) ispat eder. Şirk oldukça tevhitten bahsetmek mümkün değildir.⁵⁵⁰ Çünkü şirk -birden fazla ilahın varlığını kabul etmek- kalplerde bir ayrılık meydana getirecektir. Gayet tabiidir ki herkes gücünün üstünde bir varlığı ilah kabul ederse toplumda o varlıklar kadar hatta onlardan daha fazla farklılıklar ve ayrılıklar ortaya çıkacaktır. Yüce Allah'tan başkasını kutsallaştırma duygusuna kapı kapatan, tek Allah'a (c.c.) kulluk sunma dışındaki her sapık inancı ilke olarak reddeden, mutlak "*Tevhit*" inancından meydana gelebilecek olan tek adımlık bir sapma, zamanla sayılarını ve açılarını sadece ve sadece yüce Allah'ın bilebileceği birçok sapma adımını beraberinde getirir. İnanç açısından ortaya çıkan bu ayrılıklar kolayca taassuba dönüşeceğinden kalplerin parçalanmasına ve ruhların huzursuzluğuna sebep olacaktır ki bu da toplumda bir ayrımcılığın ve huzursuzluğun yegâne sebebi olacaktır.⁵⁵¹

⁵⁴⁵ Topaloğlu & Yavuz & Çelebi, *İslam'da İnanç Esasları*, s. 42.

⁵⁴⁶ Eren, *Kur'an'da Gayb Bilgisi*, s. 228.

⁵⁴⁷ Topaloğlu & Yavuz & Çelebi, *İslam'da İnanç Esasları*, s. 41.

⁵⁴⁸ Fazlu'r-Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 67.

⁵⁴⁹ Hâkka, 69/33.

⁵⁵⁰ İbn Teymiyye, *Akâidi Vasîtiyye*, s. 43-44. Eren, *Kur'an'da Gayb Bilgisi*, s. 228.

⁵⁵¹ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, c. VIII, s. 203.

İnsan inanan bir varlıktır. İlk insan ve ilk peygamber olan Âdem (a.s.) ile eşi de inanmış, bunlardan türeyen insan nesli de yaratılışındaki bu özelliği yitirmeden daima inana gelmişlerdir.⁵⁵² Ancak Kur'ân-ı Kerim'de geçmiş toplumların Allah'a (c.c.) inanmakla beraber başka varlıklara taptıkları, Allah'ı (c.c.) gereği gibi anlayamadıklarından zaman zaman şirke düştükleri görülmektedir. Allah (c.c.) onlara peygamberler göndererek bu yanlıştan dönmelerini istemiş Allah'tan (c.c.) başka bir varlığa inanmanın geçersiz ve yararlı olmadığını bildirmiştir. Şimdi Hûd sûresinde geçen bu toplumların Allah'a (c.c.) şirk koşma sahnelerine bir bakalım: “*Ad (halkına da) kardeşleri Hûd'u (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim, sadece Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Siz yalan olarak (tanrılar) düzenlerden başkası değilsiniz.*”⁵⁵³

Âyette Hz. Hûd'un kavminde Allah inancının olduğu, ancak onunla birlikte başka varlıklara da kulluk ettikleri için kulluğu sırf yüce Allah'a (c.c.) sunma inancına uzak düştükleri anlaşılmaktadır.⁵⁵⁴ Hz. Hûd'un, kavminin bozulmuş olan inançlarını tekrar düzeltme gayretinde olduğu görülmektedir. Çünkü Hz. Hûd “*Ey kavmim, sadece Allah'a kulluk edin.*” derken Allah'ı (c.c.) birlemelerini; tevhidi benimseyip kullukta hiçbir şeyi ona ortak koşmamalarını kastetmiştir.⁵⁵⁵ “*Siz yalan olarak (tanrılar) düzenlerden başkası değilsiniz.*” ifadesinden de Âd halkının müşrik olduğu anlaşılıyor.

Âyetteki (**مفترون**) kelimesi, Allah (c.c.) adına düzmece şeyler uyduranlar anlamında kullanılmıştır.⁵⁵⁶ Zemahşerî bu kelimenin tefsirinde “*Âd kavmi, Allah (c.c.) ile birlikte putlara tapmak suretiyle Allah'ın (c.c.) dışında düzmece ilahların olduğunu kabul ederek Allah'a (c.c.) iftira da bulunmuşlardır.*”⁵⁵⁷ diyor.

Muhammed Esed'e (ö.1992) göre bu tabir (düzmece şeyler) Kur'ân-ı Kerim'de iki davranış ve tutumu ifade etmek için kullanılır. İlki ilahî sıfatları somut ya da hayalî kimselere yakıştırmaktır. Diğeri de Allah (c.c.) hakkında yahut o'nun âyetlerinin muhtevası hakkında yalan ve düzmece yargılar ve kanaatler ileri

⁵⁵² Topaloğlu & Yavuz & Çelebi, *İslam'da İnanç Esasları*, s. 43.

⁵⁵³ Hûd, 11/50.

⁵⁵⁴ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. VIII, s. 203.

⁵⁵⁵ Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil*, c. II, s. 336.

⁵⁵⁶ Esed, *Kur'ân Mesajı*, c. I, s. 302, Dipnot: 119.

⁵⁵⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 386.

sürmektir. Esed, burada insanları tek olan Allah'a (c.c.) kulluk etmekten alıkoyan düzmece bir tertibin bahis konusu olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵⁸ Her ne kadar “*Bilin ki Ad milleti Rablerini inkâr etti.*”⁵⁵⁹ âyetinden Hûd kavminin Allah'ı (c.c.) inkâr ettiği anlaşılrsa da bunu rablerinin nimetlerini inkâr ettiler şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.⁵⁶⁰ İşte Âd kavmi tevhidi benimsemedikleri, rablerinin nimetini inkâr ettiklerinden dolayı Allah'ın (c.c.) rahmetinden uzaklaştırılmışlardır. Bu dünyada Allah'ın (c.c.) lanetine uğradıkları gibi ahirette de yine lanete uğrayacaklardır.⁵⁶¹

Salih (a.s.)'de Hûd (a.s.) gibi kavmi Semud halkını bir olan Allah'a (c.c.) kulluk etmeye, O'ndan başka hiçbir ilah tanımamaya davet etmişti.⁵⁶² Peygamberleri Salih (a.s.)'in amacı, onları tevhit dînine çağırarak, içinde oldukları küfür ve şirk bataklığından kendilerini kurtarmaktı. Çünkü Semudlular aynı Âd kavmi gibi puta tapıyorlar ve Allah'ın (c.c.) nimetlerini de inkâr ediyorlardı.⁵⁶³ Semud halkı puta tapmakla Allah'a (c.c.) şirk koşuyorlardı. Onlarda Allah'ın (c.c.) kendilerinden çok uzakta olduğu için kendisine ulaşamaz olduğu inancı hâkimdi. Müşriklerin bu yanlış inançları kendilerini, Allah'ın (c.c.) huzuruna çıkarabilen, arzu hal ve dileklerini sunabilen ve aldığı cevabı da kendilerine getirebilecek bir aracı edinmeleri gerektiği düşüncesine sevk etmişti.⁵⁶⁴ Hz. Salih'in “*Şüphesiz Rabbim yakın olandır, duaları kabul edendir.*”⁵⁶⁵ şeklindeki cevabı müşriklerin batıl inançlarını geçersiz kılmıştır. Her etapta kavmine tevhidi yerleştirmek isteyen Salih (a.s.), aslında şunu demek istiyordu: “Allah'ın (c.c.) yardımını her hangi bir aracının yardımı olmaksızın doğrudan isteyin. Çünkü o çok yakın ve duaları da kabul eder. Dolayısıyla araçlar edinme, onları bu işe ortak koşma aptallığından vazgeçin, bu şirke son verin.”⁵⁶⁶ Semud halkının peygamberlerine verdikleri cevap şirkten vazgeçmemekte kararlı olduklarını göstermektedir. “Dediler ki: senden çok ümitliydik. Geleceğimizi sana bağlamıştık. Sen ise bize ‘putlara tapmayı bırakın, bir olan Allah'a kulluk edin’

⁵⁵⁸ Esed, *Kur'ân Mesajı*, c. I, s. 302, Dipnot: 119. Ayrıca bk. c. I, s. 434, Dipnot: 75.

⁵⁵⁹ Hûd, 11/60.

⁵⁶⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, c. II, s. 644.

⁵⁶¹ Hûd, 11/59-60.

⁵⁶² Hûd, 11/61.

⁵⁶³ Sâbûnî, *Kabesün Min Nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, c. V, s. 50.

⁵⁶⁴ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 405.

⁵⁶⁵ Hûd, 11/61.

⁵⁶⁶ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 405.

diyorsun. Nasıl olur da atalarımızın senelerce taptığı putları bırakabiliriz. Bunlar da tapmaya layık ilahlardır.”⁵⁶⁷

Hz. Salih’in bütün mücadelesi kavmini iman etmeye ikna etmektir. Kavminin bu ısrarcı tavrına karşı Allah’ın (c.c.) kendisine peygamberlik verdiğini ve elinde sağlam delillerinin olduğunu söyleyen Salih’in (a.s.) ikna etme mücadelesini Kur’ân-ı Kerim şöyle anlatıyor: “(Sâlih) dedi ki: Ey kavmim! Eğer ben Rabbinden (verilen) apaçık bir delil üzerinde isem ve O bana kendinden bir rahmet (peygamberlik) vermişse, buna ne dersiniz? Bu durum karşısında o’na âsi olursam beni Allah’tan (o’nun azabından) kim korur? O zaman siz de bana ziyan vermekten fazla bir şey yapamazsınız.”⁵⁶⁸

Hûd sûresinde Salih (a.s.) kıssasının sonunda Semud kavminin Allah’ı (c.c.) inkâr ettikleri ifade edilmektedir: “...Biliniz ki, Semud kavmi gerçekten rablerini inkâr ettiler...”⁵⁶⁹ âyetinde bu durum açıkça dile getirilmiştir. Ancak burada kast olunanın imanın zıddı olan inkâr değil de Rablerinin tehdit ve emirlerini kabul etmeyip yalanlamaları olduğunu söyleyenler de olmuştur.⁵⁷⁰ Semud kavmi de Âd kavmi gibi tevhidi benimsemedikleri, Rablerinin nimetini inkâr ettiklerinden dolayı Allah’ın (c.c.) rahmetinden uzaklaştırılmışlardır. Bu sebepten “Sayha” denilen korkunç bir sesle yeryüzünden kökleri kazınmış ve hepsi helak olup gitmişlerdir.⁵⁷¹

Diğer peygamberler gibi Hz. Şuayb’da kavmi Medyenlileri Allah’a (c.c.) kulluk etmeye çağırmıştı.⁵⁷² Hz. Şuayb’ın tek gayesi kavmini tevhide çağırmak, onlara Allah’ın (c.c.) azabını hatırlatıp ticari ahlaksızlıklarına son vermelerini istemektir.⁵⁷³ Çünkü tevhidin, onun ortaksız egemenliğinin benimsenmesi inancın da, hayat sisteminin de, yasal düzenin de insanlar arası ilişkilerin de temelidir. Bu ilahi egemenlik gerek fertlere ve gerekse de topluma yerleşmediği sürece ne inanç, ne

⁵⁶⁷ Hûd, 11/62. İzah için bk Sâbûnî, *Kabesün Min Nûri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, c. V, s. 51..

⁵⁶⁸ Hûd, 11/63.

⁵⁶⁹ Hûd, 11/68.

⁵⁷⁰ Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, *en-Nüketü ve’l-Uyûn*, Beyrut-Lübnan, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ty. c. II, s. 481.

⁵⁷¹ Hûd, 11/67-68.

⁵⁷² Hûd, 11/84.

⁵⁷³ Sâbûnî, *Kabesün Min Nûri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, c. V, s. 70.

ibadet ve ne de insanlar arası muameleler ayakta duramaz.⁵⁷⁴ Hepsi dümura uğrar ve neticede fert ve toplumların sosyal düzeni alt üst olur.

Hız. Şuayb'ın "Eğer gerçekten inanıyorsanız Allah'ın birliğini kabul edin ve şu bozgunculuğa son verin." şeklinde inançlarına telmihte bulunması her ne kadar yanlış inançlara ve sapmalara kaymışlarsa da onların inançlı bir toplum olduğunu göstermektedir. Fakat kardeşleri Şuayb (a.s.), kendilerine peygamber olarak gönderildiği zaman onlar hem şirke ve ticari ahlaksızlığa dâçar olmuşlardı.⁵⁷⁵ Hız. Şuayb rahmetle, şefkatle yanaşıp 'bu dinî ve ticarî bozukluğa son verin' deyince Medyenlilerin cevaplarından bunu kabullenmek istemedikleri anlaşılmaktadır. Bu durum Hûd sûresinde şöyle ifade edilmektedir: "*Dediler ki! Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları), yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın.*"⁵⁷⁶

Görülüyor ki Medyenliler, dînin (namazın)⁵⁷⁷ putlarına ve ticarî serbestilerine karışmasını istemiyorlar. İnanç ve insanlar arası ilişkileri birbirlerinden ayrı görüyorlar. İnanç ve ibadetin Allah'a (c.c.), ticaret ve insanlar arası ilişkilerin de Allah (c.c.) dışı kaynaklara ait olduğuna inanıyorlar. Seyyid Kutub bunun şirk olduğunu söyler ve gerekçesini de şöyle açıklar: "*Allah'ın (c.c.) birliğine yönelik inanç ile insanlar arası ilişkilere ilişkin ilahi yasaları bir yana bırakarak bu alanlarda yeryüzü kanunlarına bağlanmak, birbiri ile bağdaşmaz. Allah'ın (c.c.) birliğine inanmak ile müşriklik, putperestlik aynı kalpte bir arada barınamaz. Müşrikliğin, putperestliğin türlü türlü renkleri vardır. Bir rengi de işte bu inanç ile insanlar arası ilişkiler de ayırım yapmaktır. Bu ise müşrikliğin aslı ve özüdür.*"⁵⁷⁸

Kavmini iman etmeye ikna etmeye çalışan Hız. Şuayb, Medyenlilerin ısrarcı tavrı karşısında Allah'ın (c.c.) kendisine peygamberlik verdiğini ve güzel rızık ihsan ettiğini söyledi⁵⁷⁹ ve kavmine önceki ümmetlerin başına gelen eşsiz azabı hatırlatarak yaptıkları yanlış konusunda (şirk ve ticari ahlaksızlıkta) devam etmemeyi uyarmayı

⁵⁷⁴ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. VIII, s. 246.

⁵⁷⁵ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 64.

⁵⁷⁶ Hûd, 11/87.

⁵⁷⁷ Namaz, bazı yerlerde din manasına kullanılmıştır. bkz. Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-Masîr Fî İlmi't-Tefsîr*, Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 1984, c. IV, s. 149.

⁵⁷⁸ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. VIII, s. 252.

⁵⁷⁹ Hûd, 11/ 88.

da ihmal etmedi.⁵⁸⁰ Hz. Şuayb'ın içten ve samimi yaklaşımı karşısında Medyenliler onu zayıf görüyor ve tehdit ediyorlardı. Ancak Hz. Şuayb'ın aşiretinden çekiniyorlardı. Çünkü onlar sayıları az da olsa kendi dinlerindendi. Allah'a (c.c.) iman etseler de o'na şirk koşuyorlardı. Allah'ın (c.c.) izzet ve saygınlığı kalmadığı için Hz. Şuayb'ın kavminden korkuyorlar ama Allah'tan (c.c.) korkmuyorlardı.⁵⁸¹ Nitekim Hûd sûresindeki şu âyetler bu gerçeği ortaya koymaktadır: “*Ey Şuayb! İçimizde seni cidden zayıf (âciz) görüyoruz! Eğer kabilen olmasa, seni mutlaka taşıyarak öldürürüz. Sen bizden üstün değilsin. (Şuayb:) Ey kavmim dedi, size göre benim kabilem Allah'tan daha mı güçlü ve değerli ki, onu (Allah'ın emirlerini) arkanıza atıp unuttunuz. Şüphesiz ki Rabbim yapmakta olduklarınızı çepeçevre kuşatıcıdır.*”⁵⁸²

Medyenliler peygamberlerine kafa tutup ona karşı geldiklerinden Semud kavmi gibi Allah'ın (c.c.) rahmetinden uzaklaşmışlar ve kendi yurtlarında korkunç bir gürültü ile helak olmuşlardır.⁵⁸³

Hz. Peygamber'in mesajı diğer peygamberlerden farklı değildi. “*Ben bir uyarıcıyım. Allah'tan başkasına kulluk etmeyin.*”⁵⁸⁴ dediğinde kendilerinden bir uyarıcının geldiğine şaşırarak Mekke müşrikleri tek Allah (c.c.) inancını benimsemeyeceklerini, önceki ilahlarına tapmaya devam edeceklerini deklare etmişlerdi. Çünkü müşrikler, Hz. Peygamber'in tevhit çağrısına kulak vermemişlerdi. Üstelik o'nun şirke son verme çağrısını da yadırgamışlar ve tuhaf karşılamışlardı. Çünkü onlarda da atalarından kalma putçuluk hâkimdi. Put sevgisi onların yüreklerine işlemişti.⁵⁸⁵

Kaynakların ifade ettiğine göre Kureyşliler toplanıp Ebu Talib'in yanına gitmişlerdi. Dinlerini ayıpladığı, ilahlarını kötülediği gerekçesi ile kardeşinin oğlu Muhammedi engellemesini istediler. Hz. Peygamber, “Ben onlardan *'Lâ ilâhe İllallah'* demelerini istiyorum” deyince öfkeli bir şekilde kalkan müşrikler “*Yürüyün.*”

⁵⁸⁰ Sâbûnî, *Kabesün Min Nûri 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, c. V, s. 73.

⁵⁸¹ Reşit Rıza, *Tefsîru 'l-Menâr*, c. XII, s. 148

⁵⁸² Hûd, 11/91-92.

⁵⁸³ Hûd, 11/94-95.

⁵⁸⁴ Hûd, 11/2.

⁵⁸⁵ Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed es-Selâme, Riyad: Dâru Tayyibe, 1999.c. VII, s. 53.

İlahlarınıza sahip çıkın. Muhammed sizi bir olan Allah'a ibadet etmeye çağırarak kandırıyor. Bu inanılacak bir şey değil. Bizi ilahlarımızdan koparmak istiyor." diyerek Allah'a (c.c.) şirk koşma konusunda kararlı olduklarını ifade etmişlerdi.⁵⁸⁶

Açıklamalara bakıldığında geçmiş milletlerin helak olmalarının temel sebebinin inanç ve ahlakî konuda yaşanan taşkınlıklar olduğu anlaşılmaktadır. Taşkınlığın sebebi de şirktir. Bu onların dünyada karşılaşmış oldukları cezadır. Peki, şirk ehlinin ahireti nasıl olacak? Çalışma konularımızdan olan Vâkıa sûresinde buna da değinilmektedir. Sûrede şirk ehlinin akıbeti şöyle anlatılmaktadır: *"Onlar içlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içinde, serin ve hoş olmayan kapkara dumandan bir gölge altındadırlar. Çünkü onlar bundan önce varlık içinde sefahate dalmışlardı. Büyük günahı (şirki) işlemekte direnir dururlardı."*⁵⁸⁷ Hâkka sûresinde de şirk ehlinin kıyamet günü pişmanlık içinde olacağından,⁵⁸⁸ Meâric sûresinde cehennemin, hakka sırtını dönüp tevhid kabul etmeyenleri çağıracağından bahsedilmekte,⁵⁸⁹ Mürselât sûresinde ise *"O gün, (Allah'ın vahdaniyetini) yalan sayanların vay haline!"*⁵⁹⁰ buyrulurak Allah'ın (c.c.) eşsiz güç ve kudretini görüp de o'nun birliğini inkâr edenlerin durumu yerilmektedir.

3.1.2.2.2. Peygamberi Yalanlama

Peygamberler, insanlarla vahyi buluşturan seçilmiş kişilerdir. Allah'a (c.c.) iman başta olmak üzere iman esasları, detayları ile birlikte ancak peygamberler aracılığı ile bilinebilir.⁵⁹¹ Bu sebeptendir ki İslam'a göre Peygamberlere -aralarında ayırım yapmaksızın- iman etmek imanının en temel esası kabul edilmiştir. Buna göre bütün peygamberlerin getirmiş olduğu mesajlar bir olduğu için bir peygambere iman etmek bütün peygamberlere iman etmek demek olduğu gibi bir peygamberi tanımamak da bütün peygamberi tanımamak demek olur.⁵⁹² Başka bir ifade ile Peygamberlere itaat olmadan Allah'a (c.c.) itaat edilmiş olamaz. Burada şunu belirtmekte fayda vardır: Peygamberlere itaat, o'nun nebevî şahsiyetini ve konumunu

⁵⁸⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, s. 1043.

⁵⁸⁷ Vâkıa, 56/42-46.

⁵⁸⁸ Hâkka, 69/25-33.

⁵⁸⁹ Meâric, 70/ 15-17. Açıklama için bk. Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. III, s. 404.

⁵⁹⁰ Mürselât, 77/29. Açıklama için bk. Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. III, s. 436.

⁵⁹¹ Yasin Pişgin, *İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Peygamber*, Ankara: Avrasya Yay. 2002, s. 108.

⁵⁹² Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, c. II, s. 338. Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 404.

tanımaktır.⁵⁹³ Gayet tabiidir ki o'nun nebevî şahsiyetini tanımamak, konumunu kabullenmemek ise kendisine yapılan itaatsizliğin bir göstergesidir.

Geçmiş milletlerin helak edilmesinin temel sebeplerinden biri kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamaları ve kabullenmemeleridir. Çalışma konumuz olan sûrelerden Hâkka sûresinde bu durum genel olarak şöyle ifade edilmektedir: *“Böylece Rablerinin peygamberlerine karşı geldiler, O da onları pek şiddetli bir şekilde yakalayiverdi.”*⁵⁹⁴ Mürselât sûresinde de peygamberleri inkâr edenlerin helak edildiği gibi inkâr edecek olanların da aynı akıbete maruz kalacakları ifade edildikten sonra *“O gün, (peygamberleri) yalan sayanların vay haline!”*⁵⁹⁵ buyrulurak peygamberleri yalanlayanların kıyamet günündeki durumları kınanmaktadır.

Şimdi peygamberlerin karşılaştıkları bu olumsuz tabloya biraz da yakından bakalım: Hz. Nûh'un kendi toplumuna hitaben *“Benim görevim sizi uyarmak. Sakın Allah'tan (c.c.) başkasına kulluk etmeyin. Şayet bunu yapacak olursanız korkarım başınıza bir azap gelir.”* dediğinde toplumun ileri gelenleri *“Sen bizim gibi bir beşersin. Üstelik senin bizden ne üstünlüğün var? Her hangi bir üstünlüğün yok. Biz seni kabul etmiyoruz.”*⁵⁹⁶ diyerek peygamberlik müessesesini kabul etmediklerini, peygambere itaat çizgisinde olmadıklarını dile getirmişlerdir. Diğer peygamberlerin durumu da Hz. Nuh'un durumundan farklı değildir. Âd kavminin,⁵⁹⁷ Semud halkının⁵⁹⁸ peygamberlerine yaklaşımı yine aynı olmuştur. Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'e söylemleri ile önceki toplumların söylemleri karşılaştırıldığında bire bir örtüştüğü görülmektedir; *“Rablerinden kendilerine gelen her yeni ihtarı mutlaka, gönülleri gaflet içinde eğlenerek dinlerler. Zulmedenler, gizli toplantılarında: ‘Bu zat, sizin gibi bir insandan başka bir şey midir? Siz, göz göre göre sihre mi uyarınız?’ diye konuşurlar.”*⁵⁹⁹ Gerek önceki peygamberler ve gerekse de Hz. Peygamber toplumları tarafından kabullenilmeyip yalanlanmışlar ve temel gerekçe olarak ta beşer olmaları ileri sürülmüştür.

⁵⁹³ Pişgin, *İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Peygamber*, s. 110.

⁵⁹⁴ Hâkka, 69/10.

⁵⁹⁵ Mürselât, 77/ 16-19. İzah için bk. Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. III, s. 435.

⁵⁹⁶ Hûd, 11/25-26-27.

⁵⁹⁷ Müminûn, 23/33-34.

⁵⁹⁸ Kamer, 54/23-25.

⁵⁹⁹ Enbiyâ, 21/3.

3.1.2.2.3. Kıyameti İnkâr Etme

Kıyamet kelimesi sözlük itibari ile “Kalkmak, dikilmek, bir şeyi isteyerek ya da zorla yapmak, bir iş veya eylemin şartlarını yerine getirmek veyahut da bir şeyi yapmaya azmetmek”⁶⁰⁰ anlamlarına gelen (قِيَام) mastarından türeyen bir isimdir. Dînî bir terim olarak ise “Dünyanın nizamının bozulması ve dünya hayatının sona ermesinin ardından ölülerin diriltilmesi ile başlayıp ebedî olarak devam edecek olan âlemin adıdır.”⁶⁰¹

Kur’ân-ı Kerim’de kıyamet ile ahiret kelimesi muhteva açısından bir birine çok yakın anlamda kullanılmaktadır. Kıyamet denildiğinde dünya hayatının son bulması yani ahiret öncesi meydana gelecek hadiseler şeklinde dar bir anlam aklımıza gelmektedir. Ancak tariften de anlaşılacağı üzere kıyametin daha geniş bir anlam içerdiği anlaşılmaktadır. Bu sebepten burada dar anlamda aklımıza gelen kıyamet ile ahiret ve öldükten sonra dirilme gibi konuların inkârına değinilecek, sonunda da kıyamet ve ahiret sahnelerine yer verilecektir.

Kıyamet, İslâm akaidinin usul-i selâsesi (üç temel esası) olan ulûhiyet, nübüvvet ve meâddan birini teşkil etmektedir.⁶⁰² İslâm temel inanç esaslarının ise sonuncusudur.⁶⁰³ Nisâ sûresi yüz otuz altıncı âyette Allah’a (c.c.), peygamberlere, Kur’ân-ı Kerim’e ve daha önce indirilen kitaplara iman edilmesi emredildikten sonra kıyameti inkâr edenlerin sapkınlık içerisinde oldukları ifade edilerek İslâm’da kıyamet inancının önemine işaret edilmiştir.⁶⁰⁴

Kur’ân-ı Kerim’de toplumun ahlakı ve geleceği ile kıyamet arasında çok sıkı bir ilişki kurulmakta, toplumlarda görülen bütün kötülüklerin temel sebebi olarak da kıyamet inancının olmaması ileri sürülmektedir.

Çalışma konularımızın mihveri konumunda olan Hûd sûresinde Allah’a, kitaba inanmama, ahireti unutup dünyaya meyiletme, Allah’a karşı yalan uydurma, doğruluktan ayrılma, haksızlık ve adaletsizlik gibi davranışları kıyamete

⁶⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, c. XII, s. 496-498. İsfahânî, *Müfredât*, s. 628.

⁶⁰¹ Topaloğlu & Yavuz & Çelebi, *İslam’da İnanç Esasları*, s. 251-252.

⁶⁰² Topaloğlu & Yavuz & Çelebi, *İslam’da İnanç Esasları*, s. 247.

⁶⁰³ Aydın, *Kur’ân-ı Kerim’de İman-Ahlak İlişkisi*, s. 115.

⁶⁰⁴ Nisâ, 4/136.

inanmayanların sergilediği ifade edilmektedir.⁶⁰⁵ Hâkka sûresinde de geçmiş toplumların kıyameti inkâr ettikleri, sadece dünya hayatını gerçek zannedip bir gün insanların Allah'ın (c.c.) huzurunda hesap vereceklerine inanmadıkları için ahlakî bozukluğa uğradıkları ve en sonunda da Allah'ın (c.c.) azabından kurtulamadıklarından söz edilmektedir.⁶⁰⁶

Söz konusu sûrelerde Hz. Salih'in ve Hz. Hûd'un kavimlerinin kıyameti yalanladıkları için helak edildikleri ifade edilirken Firavunun kavminin de ahiret inancı olmadığı için Allah'ı (c.c.) inkâr ettikleri, Lût kavminin ise yine aynı sebepten dolayı ahlakî yozlaşmaya uğradıkları ve livata ile meşgul olmalarından dolayı helak edildikleri bildirilmiştir.⁶⁰⁷

Hz. Peygamber'in kavmi olan Kureyşlilerin durumu da bu kavimlerden farklı değildi. Onlarda da kıyamet inancı yoktu. Nitekim kıyamet ve ahvalinden bahseden Meâric sûresinin sebab-i nüzûlü olarak zikredilen rivayette Kureyşli olan Nadr b. Hârisin sözleri bunu teyit etmektedir. O demişti ki *“Ey Allah! Eğer bu kitap senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır. Yahut bize elem verici bir azap getir.”*⁶⁰⁸ Bunun üzerine Allah (c.c.) kendi katından kâfirler için azabın⁶⁰⁹ mutlaka geleceğini ve buna hiç kimsenin engel olamayacağını, her ne kadar onlara göre azabın vakti uzak olsa da Allah'a (c.c.) göre bunun çok yakın olduğunu ifade ederek kıyametin kesinlikle gerçekleşeceğini bildirmiştir.⁶¹⁰ Araştırma konumuz olan sûrelerden olan Mürselât sûresinde de kıyameti ve ahireti inkâr edenlerin durumu kınanmakta,⁶¹¹ Vâkıa ile Nebe' sûrelerinde ise kıyameti ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlerin karşılaşacakları azap bildirilmektedir.⁶¹² Ayrıca Ğâşiye sûresinde de insanların kıyamet gününde bir kısmının zillet, bir kısmının ise mutluluk içinde olacağına vurgu yapılırken; zillet içerisinde olanların kıyameti inkâr edenler olacağı

⁶⁰⁵ Hûd, 11/ 13-19.

⁶⁰⁶ Hâkka, 69/4-10. Açıklama için bk. Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, c. VI, s. 445.

⁶⁰⁷ Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. III, s. 398.

⁶⁰⁸ Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl Fî Esbâbi'n-Nüzûl*, Beyrut-Lübân: Müessesetü'r-Reyyân, 2010, s. 274. Bunun için bk. Enfâl, 8/32.

⁶⁰⁹ Kâfirlerin kabullenmediği bu azap kıyamette/ahirette gerçekleşecek olan azaptır. bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. VIII, s. 220.

⁶¹⁰ Meâric, 70/1-7.

⁶¹¹ Mürselât, 77/7-15.

⁶¹² Vâkıa, 57/47-56. Nebe', 78/21-30.

ifade edilmektedir.⁶¹³ Kâria sûresine göre ise bu inanca sahip olmayanların ahiret terazileri hafif olacaktır.⁶¹⁴

Çalışmamızın başında da ifade ettiğimiz gibi Mekkî sûrelerde yer alan temel konulardan biri kıyamet ve kıyamet ile ilgili durumlardır. Bu sûrelerde kıyametin gerçekleşeceği vurgusu yapılırken birçok yerde de içerisinde olağanüstü olayların meydana geleceği, evrensel cisimlerin yer, nitelik, dayanak ve bağlantılarının değişeceğinden söz eden sahneler muhatabın dikkatine sunulmaktadır.

Bu sahnelere geçmeden önce şunu belirtmekte fayda vardır: Kıyamet sahneleri Kur'ân-ı Kerim'de en çok göze çarpan tasvirlerden biridir. Kur'ân-ı Kerim'in yaklaşık dörtte birini teşkil etmektedir.⁶¹⁵ Bu sahnelerde kıyamet ve ahiret ile ilgili verilmek istenenler ilk önce zihne aktarılmaktadır. Zihne ve şuura yerleştirilenler daha sonra karakterlere aktarılmakta ve bu sayede insan ruhunun derinliklerine ulaştırılmakta ve insandaki etkilenmeyi harekete geçirmektedir.⁶¹⁶ Bu sahnelerin bazılarının kavga ve tartışmalardan, bazılarının canlı manzaralardan, bazılarının ise resimler ve gölgelerden oluştuğunu söyleyerek genel olarak bir tasnifte bulunan Seyyid Kutub, kıyamete ve ahirete inananların bu sahneler karşısındaki durumlarını şöyle açıklar: *“Müslümanlar bu âlemi tam olarak yaşamışlar, sahnelerini görmüşler ve bu sahnelerden etkilenmişler. Bazen kalpleri titremiş bazen de tüyleri diken diken olmuştur. Bazen içlerini korku sarmış, bazen de ruhlarını huzur ve mutluluk sarmış, onları bazen cehennem ateşi yakmış bazen de cennetten esen nesim rüzgârı onlara ışık saçmıştır. Onlar vaat edilen bu günü, gelmeden önce bu dünyada bilmiş ve yaşamışlardır.”*⁶¹⁷

Şimdi insanın ruhunu titreten ve insan üzerinde derin etkiler bırakan bu sahnelere Hûd sûresi ve kardeşlerinden bazı örnek pasajlar sunalım:

“Allah, kasabaların zalim halkını yakalayınca, böyle yakalar; yakalaması da şiddetli ve elimdir. Ahiretin azabından korkanlara, bunda, hiç şüphesiz ibret vardır.

⁶¹³ Ğâşiye,

⁶¹⁴ Kâria, 101/8. Bu bilgi için bk. Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. VII, s. 216.

⁶¹⁵ Zeki Tan, *Kur'ân'a Göre Geçmiş Kavimlerin İnkırazında Ma'siyetin Rolü*, Ankara: Kitap Neş. 2011, s. 114.

⁶¹⁶ Seyyid Kutub, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, trc. A. Faruk Haznedaroğlu, İstanbul: Ravza Yay. 2011, s. 11-12.

⁶¹⁷ Kutub, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, s. 12-43.

Bu, insanların toplanacağı gündür; bu, görülecek bir gündür. Biz, o günü, ancak belli bir süreye kadar geciktiririz. O gün gelince, Allah'ın (c.c.) izni olmaksızın hiç kimse konuşamaz: İçlerinde bedbaht olanlar da, mesut olanlar da vardır. Bedbaht olanlar cehennemdedirler. Onlar orada ah edip inlerler. Rabbinin dilemesi bir yana, gökler ve yer durdukça, orada temelli kalacaklardır. Rabbin, şüphesiz, her istediğini yapar. Mesut olanlar ise cennettedirler. Rabbinin dilemesi bir yana, sonsuz bir lütuf olarak, gökler ve yer durdukça, orada temelli kalacaklardır.”⁶¹⁸

“Kıyamet koptuğunda kimini alçaltacak ve kimini yükseltecek olan o hadisenin yalan olmadığı ortaya çıkacaktır. Ey insanlar! Yer sarsıldıkça sarsıldı, dağlar ufalandıkça ufalanıp da toz duman haline geldiği zaman, siz de üç sınıf olursunuz.”⁶¹⁹

“Sura bir üfürüş üfürüldüğü, yer ve dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine çarpıldığı zaman, işte o gün olacak olur, kıyamet kopar. Gök yarılr; o gün düzeni bozulur.”⁶²⁰

“Gök, o gün, erimiş maden gibi olur. Dağlar da atılmış pamuğa döner. Hiç bir dost diğer bir dostunu sormaz. Onlar birbirlerine yalnız gösterilirler. Suçlu kimse o günün azabından kurtulmak için oğullarını, ailesini, kardeşini, kendisini barındırmış olan sülalesini ve yeryüzünde bulunan herkesi feda etmek ve böylece kendisini kurtarmak ister.”⁶²¹

“Yıldızların ışığı söndürüldüğü zaman, gök kubbe yarıldığı zaman, dağlar ufalanıp savrulduğu zaman, peygamberlerin (ümmepleri hakkında şahitlik) vakti tayin edildiği zaman (artık kıyamet kopmuştur).”⁶²²

“Yıldızların ışığı giderildiği zaman, Gök yarıldığı zaman, Dağlar pamuk gibi atıldığı zaman, peygamberlere ümmetleri hakkında şahitlik vakitleri bildirildiği zaman; Bu, hangi güne bırakılmıştı? Hüküm gününe bırakılmıştı. Hüküm gününün ne olduğunu sen nerden bilirsin? O gün yalanlamış olanların vay haline! Öncekileri yok

⁶¹⁸ Hûd, 11/102-108.

⁶¹⁹ Vâkıa, 56/1-7.

⁶²⁰ Hâkka, 69/13-16.

⁶²¹ Meâric, 70/8-24.

⁶²² Mürselât, 77/8-11.

etmedik mi? Ardından, sonrakileri de onlara katarız. Suçlulara böyle yaparız O gün, yalanlamış olanların vay haline! ...Sizi bayağı bir sudan yaratıp onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirmedik mi? Buna gücümüz yeter; Biz ne güzel güç yetireniz! O gün yalanlamış olanların vay haline! Biz yeryüzünü, dirilerin ve ölülerin toplantı yeri yapmadık mı? Orada yüksek yüksek sabit dağlar var edip size tatlı sular içirmedik mi? Yalanlamış olanların vay o gün haline! İnkârcılara o gün şöyle denir: ‘Yalanlayıp durduğunuz şeye gidin. Gölge yapmayan ve ateşten de korumayan cehennem dumanının üç kollu gölgesine gidin. O gölgenin saçtığı her bir kıvılcım sanki birer sarı devedir, konak gibi de büyüktür. Yalanlamış olanların o gün vay haline! Sura üfürüldüğü gün hepiniz bölük bölük gelirsiniz. Gökler kapı kapı açılacaktır. Dağlar yürütülüp serap olacaktır. Cehennem, yalnız azgınları bekleyen yerdir. Dönecekleri yer orasıdır. Orada çağlar boyunca (nice devirler) kalacaklardır. Orada ne serinlik ne de içilecek bir şey tatmazlar; sadece kaynar su ve irin. Çünkü onlar, hesaba çekileceklerini sanmazlardı. Âyetlerimizi hep yalan sayıp dururlardı. Biz de her şeyi yazıp saymışızdır. Şöyle deriz: ‘Artık tadınız, bundan böyle size azaptan başka bir şey artırmayız.’ Doğrusu, Allah’a karşı gelmekten sakınanlara kurtuluş, bahçeler, bağlar, yaşıtlar ve dolu kadehler vardır. Orada boş ve yalan söz işitmezler. Bunlar Rabbinin katından, hesapları karşılığı verilenlerdir. O, göklerin, yerin ve ikisi arasında olanların Rabbidir. O, önünde kimsenin konuşmayacağı Rahman olan Allah’tır. Cebrail ve meleklerin dizi dizi durdukları gün, Rahman olan Allah’ın izni olmadan kimse konuşamayacaktır. Konuştuğu zaman da doğruyu söyleyecektir. İşte gerçek gün budur. Dileyen kimse, Rabbine götüreceği bir yol benimser. Sizi, yakın gelecekteki bir azapla uyardık; o gün kişi elleriyle sunduğuna bakar ve inkârcı da: ‘Keşke toprak olaydım’ der.’⁶²³

“Güneş dürülüp ışığı kalmadığı, Yıldızlar düşüp, söndüğü, Doğurması yaklaşmış develer başıboş bırakıldığı, Yabani hayvanlar bir araya toplatıldığı, Denizler kaynaştırıldığı, Canlar bedenlerle birleştirildiği, Kız çocuğun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu, Amel defterleri açıldığı, Gök yerinden oynatıldığı, Cehennem alevlendirildiği, Cennet yaklaştırıldığı zaman İnsanoğlu önceden ne hazırladığını görecektir.”⁶²⁴

⁶²³ Nebe’, 78/18-40

⁶²⁴ Tekvîr, 81/1-14.

“Her şeyi kaplayacak kıyametin haberi sana gelmedi mi? O gün bir takım yüzler zillete bürünmüştür. Zor işler altında bitkin düşmüştür. Yakıcı ateşe yaslanırlar. Kızgın bir kaynaktan içirilirler. Semirtmeyen, açlığı gidermeyen kötü kokulu (kuru) bir dikenden başka yiyecekleri yoktur.”⁶²⁵

“O gün insanlar, ateş etrafında çırpınıp dökülen pervaneye dönecekler. Dağlar, atılmış renkli yüne benzeyecekler.”⁶²⁶

İnsan ruhu tabiatı itibari ile alıştığı şeyler karşısında rahat bulur. Alışmadığı değişiklikler karşısında ise korkar. Görüldüğü gibi bu sahnelerde anlatılan olağanüstü olaylar, evrensel cisimlerin yer, nitelik, dayanak ve bağlantılarının değişmesi insanın alışık olmadığı hadiselerdir.⁶²⁷ Bütün bunlar insanı dehşete düşürmekte ve insan üzerinde derin etkiler bırakmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber Hûd sûresi ve kardeşlerinde kendisini yaşandıran sebeplerden birinin de kıyametin dehşetli sahneleri olduğunu söylemiştir.⁶²⁸

Bundan da anlaşılmaktadır ki Hz. Peygamber, bu korkunç manzara karşısında etkilenmiştir. Zaten bir insan olarak etkilenmemesi mümkün değildir. Çünkü insanların uzaktan duyduğu ve bilgi olarak edindikleri şeyleri O, bizzat kendisi hissediyor ve yaşıyordu. Allah (c.c.) o’na, meydana gelecek birçok hadiseleri haber vermiş, hatta zaman zaman da cennet ve cehennemi kendisine göstermiştir. Hz. Peygamber’i asıl yaşlandıran sebep hakkında Münâvî (ö.1032/1623) diyor ki: “Kıyamet, azap, üzüntü ve keder insanın üzerine üşüştüğü zaman insan daha çabuk yaşlanır. Bütün bunları düşünmek bir peygamber ve mesul bir kul olan Hz. Peygamber’den alacağını almış, götüreceğini götürmüştür.”⁶²⁹

⁶²⁵ Ğâşiye, 88/1-7.

⁶²⁶ Kâria, 101/4-5.

⁶²⁷ Kutub, *Kur’ân’da Kıyamet Sahneleri*, s. 86. Ayrıca bk. *Fizilâli’l-Kur’ân*, c. XV, s. 231.

⁶²⁸ Suyûtî, *Câmi’u’s-Sağir*, c. I, s. 302.

⁶²⁹ Muhammed Abdu’r-Raûf el-Münâvî, *Feyzü’l-Kadîr Şerhu’l-Câmiu’s-Sağir min Ehâdis’l-Beşîri’n-Nezîr*, yy, Dârü’l-Fikr, ty. c. IV, s. 168. Münâvî, bu eserinde kıyametin etkisi ile alakalı şöyle bir kıssaya yer vermektedir: “Adamın biri akşam yatarken saçları karga gibi simsiyah olarak yatmış. Sabah saç ve sakalları bembeyaz olarak kalkınca ona bu halin nedir? Demişler. Demiş ki! Rüyamda kıyameti gördüm. İnsanlar zincirlere vurulmuş olarak cehenneme götürülüyorlardı. Bu korkudan gördüğünüz gibi oldum.” bkz. Münâvî, *Feyzü’l-Kadîr*, c. IV, s. 168.

3.1.2.2.2.4. Mucizeyi Kabul Etmeme

İnanç açısından toplumda görülen diğer bir özellik de mucizeyi kabul etmemeleridir. Bilinmektedir ki ümmet tarihinde her ümmete nübüvvet davasını iddia eden bir peygamber gelmiştir. Ümmet içerisinde de peygamberden bu iddiasının doğruluğunu test etmek için delillendirmesini isteyen, nübüvvet davasına karşı olan bir takım muannit ve azgın gruplar da hep olagelmıştır. Peygamberler kendi davalarına muhalif olanları susturmak ve davalarının doğruluğunu ispat etmek için gerek onların istedikleri ve gerekse de farklı şeylerden olmak üzere delil olarak harikulâde hadiseler getirmişlerdir. Allah da (c.c.) peygamberlerini kendi gücü ile desteklemiş ve her peygamber kendi zamanlarında revaçta olan şeylere uygun mucizeler göstermişlerdir.⁶³⁰ Kendilerini ve davalarını kabul etmeyenlere karşı mücadele etmek ve onları inandırmak için mucize göstermek zorunda kalmak bütün peygamberlerin kaderi olmuştur. Bu durumu Hz. Peygamber şöyle teyit etmektedir: “Hiçbir peygamber gönderilmemiştir ki ona, insanları imana getirecek bir mucize verilmemiş olsun...”⁶³¹

Mucize, lügat itibari ile “Aciz bırakan, güç yetirilemeyen şey”⁶³² anlamına gelmektedir. Terim olarak ise; “Allah’ın (c.c.) peygamberin risalet ve nübüvvetininin doğruluğunu ispat etmek için peygamber aracılığı ile gerçekleştirdiği aklen mümkün olup tabiat olaylarını aşan olaylardır.”⁶³³ Hebenneka el-Meydânî (ö.1978), tanımdan hareketle “*el-Akîdetü'l-İslâmiyye*” adlı eserinde mucize ile alakalı şunları kaydeder: “Mucize ancak Allah’ın (c.c.) izni ve iradesi ile gerçekleşir. Peygamberlerin ve onlara teklifte bulunan insanların isteği ile gerçekleşmez. Aynı zamanda bir olayın mucize olabilmesi için bir peygamber tarafından ortaya çıkarılması ve nübüvvet davasına paralellik arz edip nübüvvet davasından önce ve sonra olmaması gerekmektedir. Bununla birlikte peygamberlerin ortaya çıkardığı bu harikulâde olayların her hangi bir fert ya da toplum tarafından da yapılması imkânsız

⁶³⁰ Meydânî, *Akîdetü'l-İslâmiyye*, s. 300-318. Ahmet Önkal, *Rasûlüllah’ın İslâm’a Davet metodu*, İstanbul: Kitap Dünyası Yay. 2004, s. 247.

⁶³¹ Buhâri, *İ’tisâm*, 1. Müslim, *İman*, 152.

⁶³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. V, s. 369.

⁶³³ İbn Teymiyye, *Kâide Fi'l-Mu’cizât ve'l-Kerâmât*, thk. Hammâd Selâme, Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1989, s. 7. Meydânî, *Akîdetü'l-İslâmiyye*, s. 300.

olmalıdır.”⁶³⁴ Ahmed b. Hanbel’in (r.a.) de içinde bulunduğu mütekaddim imamların örfünde tabiat olaylarını aşan her olaya mucize denmiştir. Ancak müteahhir imamların çoğu bir ayırımı gitmişler; peygamber aracılığıyla meydana gelenlere mucize, veliler aracılığıyla meydana gelenlere ise keramet demişlerdir. Mucize ve kerametın ortak noktası her ikisinin de alışılmışın dışında olaylar olmasıdır.⁶³⁵

Peygamberlerin kendi çağdaşları tarafından bizzat müşahede edilen mucizeler, haber-i mütevatır ile sabittir. Haber-i mütevatır⁶³⁶ ise kesin bilgi ifade eder. Yani mucizeler kesin olarak gerçekteşiği için inanılması ve iman edilmesi zorunludur. Mucizeyi kabul etmemek, Allah’a (c.c.) acziyet isnadında bulunmaktır. Bu ise büyük bir cehalettir.⁶³⁷ Mucizeyi inkâr Allah’ı (c.c.) ve peygamberini inkâr anlamına gelir.⁶³⁸

Mucizeler insanların alışık olmadığı olağanüstü olaylardır. Hiçbir insanın meydana getirebileceği bir olay değildir. Çünkü bir mucizeyi gerçekteşirmek tabiat kanunlarını değiştirecek güç ve bilgiyi gerektirir. Hiçbir insanın böyle bir güce sahip olmadığı, aksine bunun sadece tabiat kanunlarını koyan ve bu kanunlar aracılığı ile kâinatı yaratıp yöneten Allah’a (c.c.) ait olduğu açıktır. şu halde mucize, mucize gösteren insan ile Allah (c.c.) arasında bir irtibatın olduğunu gösterir. Bir bakımdan Allah’ın (c.c.) peygamber olduğunu söyleyen insanın doğruluğunu fiilî olarak onaylamasıdır.

Buna göre Kur’ân-ı Kerim’de peygamber olduğu bildirilen insanların gösterdikleri mucizelere inanmak ve tasdik etmek gerekmektedir.⁶³⁹ Ancak Kur’ân-ı Kerim’in de ifade ettiği gibi münkirler talep ettikleri mucizeleri kabullenmediler. Bu mucizeleri gösteren peygamberleri inkâr edip yalanladılar, onlara eziyet edip öldürmeye teşebbüs ettiler. Çünkü onların mucize talepleri samimiyetlerinden ve hakikati kabul etmek istediklerinden dolayı değildi. Küfür ve inatlarından hatta alay

⁶³⁴ Meydânî, *Akâdetü’l-İslâmiyye*, s. 301. Ebû’l-Muîn b. Muhammed en-Nesefî, *Tebsiratü’l-Edille Fî Usûli’d-Dîn*, tah. Hüseyin Atay & şaban Ali Düzgün, Ankara: DİBY, 2003, c. II, s. 41. Pişgin, *İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Peygamber*, s. 137.

⁶³⁵ İbn Teymiyye, *Kâide Fî’l-Mu’cizat ve’l-Kerâmât*, s. 7.

⁶³⁶ Haber-i Mütevatır; Yalan üzerinde birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun vermiş olduğu haberdır. Kesin bilgi ifade eder. bk. Nesefî, *Tebsiratü’l-Edille*, c. II, s. 38.

⁶³⁷ Nesefî, *Tebsiratü’l-Edille*, c. II, s. 38-40. Bâcûrî, *Tuhfetü’l-Mürîd*, s. 374.

⁶³⁸ Bâcûrî, *Tuhfetü’l-Mürîd*, s. 374.

⁶³⁹ Topaloğlu & Yavuz & Çelebi, *İslam’da İnanç Esasları*, s. 157.

etmek için bu taleplerde bulunuyorlardı. Bu istekleri yerine getirilip mucizeler gösterildiğinde de bunun bir sihir olduğunu söyleyerek inat ve küfürlerinde devam etmişlerdir.⁶⁴⁰

Mucizeyi kabullenmemeleri, inkâr edip yalanlamaları onların helak sebeplerinden biri olmuştur. Araştırma konularımızdan olan Hûd sûresinde Hz. Hûd'un kavminin Allah'a (c.c.) iman etmeleri için kendilerine mucize gösterilmesi gerektiği,⁶⁴¹ Hz. Musa'nın da Firavuna karşı mucizelerle geldiği⁶⁴² ifade edilirken mucizenin içeriğine dair bir açıklama zikredilmemiştir. Sadece Salih (a.s.)'in dişi deve mucizesi anlatıldığı⁶⁴³ için bunun üzerinde biraz durmak istiyoruz.

Hz. Salih, Semud kavmine peygamber olarak gönderilmişti. Semud ise Hicr denilen Şam'dan Hicaza giden yolcuların tam geçiş noktasında bulunan kadim Arab şehirlerinden biriydi. Allah (c.c.), onlara bol nimetler vermiş, bahçelerde ve çeşme başlarında oturuyorlardı. Ovalık yerlerde görkemli saraylar inşa ediyorlar, yükseklerde ise dağları oyup ev yapıyorlardı. Yalnız Semudlular puta taptıklarından büyük bir inkârın içindeydiler.⁶⁴⁴ Kendilerine peygamber olarak gönderilen Hz. Salih onlara *“Sizi topraktan yaratan ve orada size yaşam hakkı veren Allah'a (c.c.) kulluk edin. Yapmakta olduğunuz yanlışlara son verip tevbe ve istiğfar ederek Allah'a (c.c.) yönelin.”* deyince kavmi, *“Biz senin sözüne bakıp atalarımızın taptığı putlara tapmaktan vazgeçemeyiz.”*⁶⁴⁵ demişlerdi.

Semudlular, Hz. Salih'ten risaletinin doğruluğuna delil olacak bir mucize göstermelerini istemişlerdi. Allah (c.c.) Hz. Salih'in aracılığı ile Semudluların talebi doğrultusunda nübüvvetinin doğruluğuna delalet eden dişi deve mucizesini gerçekleştirmiş ve onların talebi de yerine gelmişti.⁶⁴⁶ Mucize karşısında kavmin bir kısmı iman ederken bir kısmı da iman etmekten kaçınmışlardı.⁶⁴⁷

⁶⁴⁰ Önkal, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet metodu*, s. 248.

⁶⁴¹ Hûd, 11/53.

⁶⁴² Hûd, 11/96.

⁶⁴³ Hûd, 11/64.

⁶⁴⁴ Meydânî, *el-Akîdetü'l-İslâmiyye*, s. 304.

⁶⁴⁵ Hûd, 11/61-62.

⁶⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. III, s. 440. Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, c. II, s. 339.

⁶⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. III, s. 440.

Devenin Semudlulara herhangi bir külfeti ve zararı yoktu.⁶⁴⁸ Aksine onlar devenin sütünden yararlanıyorlardı.⁶⁴⁹ Onun için Hz. Salih deveyi bırakmalarını, Allah'ın (c.c.) arzında serbestçe yemesini söylemiş ve herhangi bir kötülükte bulunmama konusunda onları uyarılmıştı. Çünkü Hz. Salih onların küfürde ısrar ettiklerini gördüğü için deveye bir zarar vermelerinden korkuyordu. Küfürlerinde inat eden bu kavim deveyi öldürme planları kurmuşlar ve de öldürmüşlerdi. Neticede peygamberlerinin tehdit ettiği azap başlarına gelmiş, kuvvetli bir ses onları helak etmişti.⁶⁵⁰

Devenin öldürülmesinin temel sebebi Semudluların mucize olan bu deveyi kabullenememeleridir. Zira düşman, kendi düşmanlarının delillerinin ortaya çıkmasını arzu etmez. Hatta var gücü ile onu iptal ve ortadan kaldırmaya çalışır. Bununla birlikte buldukları yerde az olduğu⁶⁵¹ için su sıkıntısı çektikleri veyahut da devenin etine ve yağına olan düşkünlüklerinden dolayı kesmiş olabilecekleri ihtimali kaynaklarda zikredilmiştir.⁶⁵²

3.1.2.2.3. Toplumda Ahlakî Açıdan Yaşananlar

3.1.2.2.3.1. Peygamberleri Alaya Alma

Hûd sûresi ve kardeşlerinde toplumda bulunan özelliklerden biri de alaycılıktır. Söz konusu sûrelerde hem peygamberlerin ve hem de peygamberlere inanan Müslümanların müşrikler tarafından alaya alındıkları, hor ve küçük görüldükleri görülmektedir. Alaya alma; “Başkasının söz ve davranışlarını kusurlu veya küçük görmek/göstermek”⁶⁵³ demektir. Peygamberleri alaya alma ise İslam âlimleri tarafından “Peygamberlerin Allah'tan (c.c.) getirdiği vahiyleri ve vahyin içerdiği dînin zarurî hükümlerini söz ve davranışça hafife almak” olarak açıklanmıştır.⁶⁵⁴

⁶⁴⁸ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. XII, s. 91. Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, c. II, s. 339.

⁶⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, c. III, s. 440.

⁶⁵⁰ Hûd, 11/64-67. İzah için bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, c. XVIII, s. 20.

⁶⁵¹ Elmalî, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. IV, s. 2796.

⁶⁵² Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, c. XVIII, s. 21.

⁶⁵³ Mustafa Çağrırcı, “*İstihza*” Md. İstanbul: DİA. 2001, c. XXIII, s. 347.

⁶⁵⁴ Mustafa Sinanoğlu, “*İstihfâf*” Md. İstanbul: 2001, DİA. c. XXIII, s. 336.

Peygamberlerin en temel vazifesi tebliğdir. Noksansız ve eksiksiz bir şekilde ilahî vahyin yerine getirilmesi konusunda olan güçlerini sarf eden peygamberler toplumun çeşitli sıkıntı ve caydırıcı politikaları ile karşılaşmışlardır. Onlardan biri de alaycılıktır. Allah'ın (c.c.) elçilerini alaya alanlar genelde toplumun “*Mele*” denilen ileri gelenleridir. Mele; grup, kavmin ileri gelenleri, eşraf takımı, toplumun kibirli zenginleri, varlık ve mevki sahibi olan egemen güçler, statükocular, kurulu düzenin savunucuları, kâfirlerin elebaşları⁶⁵⁵ gibi anlamlara gelmektedir.

Peygamberlerin getirdikleri gerçekleri kabule yanaşmayan, mevcut sistemden vazgeçmek istemeyen, sosyal mevkilerinin ve diğer insanlar üzerinde ki egemenliklerinin ellerinden alınmasına karşı çıkanların yaptıkları şey peygamberlerini yalanlamak olmuştur. Bunların tek amacı peygamberleri davalarından vazgeçirmek veya onların şahıslarını, sözlerini ve işlerini insanlara çirkin gösterip insanları kendi taraflarına çekmek dolayısıyla kendi sistemlerinin devamını sağlamaktır.⁶⁵⁶ Şimdi yeri gelmişken Peygamberler ve alaya alınma sahnelerine bir bakalım; Hz. Nuh'un peygamberliğini kabul etmeyen mele grubu o'nun yaptığı ile de akıllarınca alay etmişlerdi. Bu durum çalışma konumuzun mihveri konumunda olan Hüd sûresinde şöyle ifade edilmiştir: “*Nuh gemiyi yapmaktaydı. Kavminin ileri gelenleri kendisine her uğradığında onunla alay ediyordu.*”⁶⁵⁷

Bu grup Hz. Nuh'un yaptığına akıl erdirememişlerdi. Çünkü onlara göre o'nun yaptığı geminin hiçbir anlamı yoktu. Onlar Hz. Nuh'un karada gemi yaptığını görünce onu alaya aldılar ve dediler ki! Ey Nuh! Sen peygamber olduğunu söylüyordun. Şimdi bunu bıraktın da marangozluk mu yapıyorsun? Diye Onu alaya almışlardı. Hatta daha da ileri giderek ‘Daha önce birazcık bir şüphemiz vardı. Ama şimdi tam olarak inandık ki bu adam gerçekten çılgın, kafayı yemiş, su olmayan karada gemi yapıp yüzdüreceğini söylüyor.’ diyerek kibirli ve gururlu bir şekilde alaylarında ileriye gitmişlerdir.⁶⁵⁸

⁶⁵⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 373. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. XVII, s. 232. Ali Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, Konya: Adım Matbaacılık ve Ofset, 2003, c. VIII, s. 292.

⁶⁵⁶ Küçük, *Besâir*, c. VIII, s. 293.

⁶⁵⁷ Hüd, 11/38.

⁶⁵⁸ Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. II, s. 126. Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, c. III, s. 134.

Aslında bu durum olaylara yüzeysel bakıp işin derûnîsini anlamayanlarla işin aslına vakıf olanların bakış açılarını ortaya koyan çarpıcı bir durumdur.⁶⁵⁹ Yaptıkları suç ve günahtan dolayı başlarına geleceklerden habersiz olanlar, işin gerçeğini bilen, vahiy sayesinde yaşanacaklardan haberdar olan peygamberle alay etmektedirler.

Yine Hûd sûresinde Âd kavminin Hz. Hûd'u '*Seni ilahlarımızdan biri fena çarpmış*' diyerek alaya aldıklarından bahsedilmektedir. Hz. Hûd onlara '*Ben sizin Allah'a ortak koşmanızdan sorumlu değilim*' diye cevap vererek kavminin düzmece tanrılarından biri tarafından çarpılmış olabileceği yönündeki alaycı iddialarını reddetmiştir.⁶⁶⁰

Hz. Lut'un kavminin alaycı tavrı ise şöyle anlatılmaktadır: Hz. Lut'un '*Erkekleri bırakın. Kızlarla evlenmek sizin için daha iyidir.*' Çağrısına kavminin cevabı '*Sen de biliyorsun ki senin kızlarında bizim gözümüz yok. Bizim ne istediğimizi pekâlâ biliyorsun*'⁶⁶¹ şeklinde alayvârî olmuştur.

Hz. Şuayb'ın '*Ölçü ve tartınızı tam yapın*' dediğinde Medyenliler '*Bizim işimize neden karışyorsun. Sana bunu namazın mı emrediyor? Hâlbuki sen yumuşak başlı ve akıllı başında birisin.*' diyerek alaycı bir yaklaşım sergilemişlerdir.⁶⁶²

Semûd kavmine peygamber olarak gönderilen Salih (a.s.), kavmine şöyle demişti: "*Ey kavmim, Allah'a ibadet edin, sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. O sizi yerden (topraktan) yarattı ve onda sizi ömür geçirenler kıldı. Öyleyse O'ndan bağışlanma dileyin, sonra o'na tevbe edin. Şüphesiz benim Rabbim, yakın olandır, (duaları) kabul edendir.*" Semûd halkının istihza içerikli verdiği cevap şöyledir: "*Ey Salih! Sen aramızda farklı biriydin. Seni işlerimizi danışacağımız, bize önderlik edecek akıllı başında biri olarak görüyorduk. Şimdi kalkmış atalarımızın taptıklarına tapmamamızı söylüyorsun. Sen böyle konuşunca bizim bütün hayallerimiz yıkıldı. Ümitlerimiz kırıldı. Anladık ki sende de bir hayır yokmuş.*"⁶⁶³

⁶⁵⁹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, c. II, s. 391.

⁶⁶⁰ Hûd, 11/54.

⁶⁶¹ Hûd, 11/78-79.

⁶⁶² Hûd, 11/85-87.

⁶⁶³ Hûd, 11/61-62. Yorum için bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 392. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XI, s. 152-153.

Hız. Peygamber'in durumu tıpkı Salih (a.s.)'in durumu gibiydi. Kavmi o'na büyük umutlar beslemekteydi. İleride büyük bir lider olacağını, basiretlerinin kendilerine büyük bir yarar sağlayacağını düşünen Mekkeliler Hız. Peygamber'in tevhit çağrısı karşısında yalnız umutlarını yitirmemişler aynı zamanda 'şuna bak bir büyüünün etkisiyle bütün kariyerini alt üst etti.' diyerek alaycı bir tavır ortaya koymuşlardır.⁶⁶⁴ Çalışma konularımızdan olan sûrelerden Meâric sûresinde "*İnkâr edenlere ne oluyor, sana doğru sağdan soldan topluluklar halinde koşuşuyorlar?*"⁶⁶⁵ âyetlerinde Mekkeliler müşriklerin alaycı bir tavırla Hız. Peygamber'in etrafını sarıp telkinlerine kulak vermedikleri, nasihatlerini kabullenmedikleri ifade edilmektedir.⁶⁶⁶

3.1.2.2.3.2. İnananları Küçümseme

Toplumda görülen bir diğer husus da toplumda yaşayan inançlı kimseleri hor ve küçük görülmeleridir. Hûd sûresi yirmi yedinci âyette Nuh Kavminin ileri gelen inkârcılarının söylemleri şöyledir: "...İlk bakışta sana uyanların ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunu görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz..."⁶⁶⁷

İnançlı kimseleri küçümseyip onlarla alay edenler toplumun ileri gelen mele gurubudur. Burada öncelikle mele grubunun bu kimselere yönelttiği âyette geçen (ارانل) ve (بادی الرأى) kelimeleri üzerinde durmakta yarar olacağı kanaatindeyim. "*En aşağılıklar*" olarak tefsir ettiğimiz "*Erâzil*" kelimesi tefsir kaynaklarımızda "Geri zekâlı, sığ görüşlü, toplumun en fakir, en zayıf, en değersiz ve aşağılık kimseleri, makamı ve mesleği düşük olan kimseler."⁶⁶⁸ şeklinde açıklanmıştır. "*İlk bakışta*" diye tefsir ettiğimiz "*Bâdiye'r-Ra'y*" ise "görünüş itibari ile peygambere uyup gerçek manada uymayan, fazla düşünmeden, tefekkür etmeden görür görmez hemen kabul edip tabi olanlar"⁶⁶⁹ diye tefsir edilmiştir. Yani inanmayanlar peygambere uyanları malı-mülkü olmayan, toplum içerisinde her hangi bir konumu,

⁶⁶⁴ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 406.

⁶⁶⁵ Meâric, 70/36-37.

⁶⁶⁶ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c. III, s. 1507.

⁶⁶⁷ Hûd, 11/27.

⁶⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. XVII, s. 219. Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. II, s. 123. Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. III, s. 132. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XI, s. 99. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. XII, s. 37. Küçük, *Besâir*, c. VIII, s. 292.

⁶⁶⁹ Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, c. II, s. 465. Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. III, s. 132. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XI, s. 101. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. XII, s. 37.

mevkii olmayan ve hiç düşünmeyen, iyiyi kötüden ayırt etme gücü bulunmayan hem fikir ve hem de madde açısından zayıf insanlar diyerek inananları hor ve hakir görmüşlerdir.

Hz. Peygamber'in durumu Hz. Nuh'un durumundan farksızdı. Mekke'nin ileri gelen inançsızları Rasûlüllah'ın ashabı hakkında “*Senin takipçilerin yalnızca ya çocuklar, ya köleler yahut da toplumun sefil kimseleri...*” diyerek itibarı, sağduyusu ve bilgisi olmayanların takip ettiğini söyleyerek Hz. Peygamber'e uyanları hor ve hakir görmüşlerdi.⁶⁷⁰

Günümüzde de inananların, yobaz, gerici, akli hiçbir şeye ermez gibi çeşitli şekillerde ifade edilen hor görülme, küçümsenme içerikli söylemlerle karşılaştıklarına şahit olmaktadır. Toplumlarda bu tür hareketlerde bulunanlar toplumda ileri gelen, elit diye hitap edilen kibirli, kodaman kimselerdir. Her şeyi madde ile değerlendiren toplumun ileri gelen kibirlileri maddî gücün kendilerinde olduğu gibi hakkın da kendilerinde olması gerektiğini düşündüklerinden peygamber ve ona tabi olan inançlı kimselerin iddia ettikleri gerçekleri kabullenememişlerdir.⁶⁷¹ Onlardaki kibir, kin ve nefret duygusu hakikatleri kabullenmelerine engel olmuştur.⁶⁷² Gerekçe olarak da peygambere uyanların zayıf ve değersiz kişiler olduğunu ileri sürerek inananları hor ve hakir görmüşlerdir. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim'in değer yargısı böyle değildir. İnançsız kişilerin ileri sürdükleri dünyevî şeylerin Allah (c.c.) katında hiçbir değeri yoktur. Allah (c.c.) katında değerli olan sadece kalpte bulunan takvadır.⁶⁷³ Hz. Peygamber, kişilerin inancından dolayı küçük ve hor görülmelerini şer olarak kabul etmiştir.⁶⁷⁴

3.1.2.2.3.3. Cinsel Sapkınlık

Allah (c.c.), insanları yaratmış, onların yaşamları için belirli ilkeler ve kanunlar belirlemiştir. Allah inancı, o'nun (c.c.) belirlediği kanun ve ilkelere boyun eğmeyi gerektirir. İlahî kanun gereği her tür gibi insan da erkek ve dişi olarak yaratılmış, hayatını idame ettirmesi ise üreyip çoğalmasına bağlanmıştır. Bu sebepten

⁶⁷⁰ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 387.

⁶⁷¹ Tan, *Kur'ân'a Göre Geçmiş Kavimlerin İnkırazında Ma'siyetin Rolü*, s. 106.

⁶⁷² Küçük, *Besâir*, c. VIII, s. 294.

⁶⁷³ Hucurât, 49/13.

⁶⁷⁴ Müslim, *Birr*, 32.

Allah (c.c.), erkek ve dişide birbirlerine karşı ilgi duyacakları şehvet (cinsel arzu) hissi yaratmıştır. Bu hissin erkek ve dişinin birleşmeleri yolu ile giderilmesini isteyen yuce Allah onları da bedensel ve ruhsal olarak bu birleşmeye ve birleşme yoluyla uremeye uygun şekilde donatmıştır.⁶⁷⁵

Bir şeyi istemek, şiddetle arzu etmek anlamına gelen “*şehvet*”⁶⁷⁶ Arap dilinde daha çok cinsel arzu anlamında kullanılmaktadır.

şehvet, insanda bulunan biyolojik bir iğgududur. Bunun kontrol ve denetim altına alınması hem din ve hem de sosyal çevre açısından bir zorunluluktur. Kontrol altına alınmaz ise asıl hedefinden sapar.⁶⁷⁷

İnsana ihtiyaçlarını karşılaya bileceği en doğru yolu gosteren yuce Allah insana fitrî ihtiyaçlarını karşılaması ve insan neslinin devamı için meşru bir akitle evlenmesini ve bu suretle şehvetini gidermesini emretmiştir. Bu bağlamda yuce Allah, erkek ve kadını farklı yaratmış ve ureme konusunda birini diğerine muhtaç kılmıştır. İnsandaki bu farklılığın belirli bir amacı vardır; o da sadece şehveti gidermek değil bununla beraber sağlıklı nesiller yetiştirmek için bir aile yuvası kurmaktır. Çünkü Aile yuvası kurmak dînin bir emridir. Aile, medenî hayatın temelidir. Bu sebepten kadın ve erkeğin vucutları cinsi arzularını tatmin edecek ve insan neslinin uremesini tabiî olarak geręekleřtirebilecek biri diğerini tamamlayacak bir yapıda yaratılmıştır.⁶⁷⁸

İnsanın beden ve ruh gelişimi ile şahsiyetinin oluşmasında şehvetin önemi büyüktür. Bu ihtiyağın meşru bir şekilde karşılanmaması insan bünyesinde biręok problem ve büyük uyumsuzluklar meydana getirdiği gibi toplum içerisinde de biręok tahribatlar ağmaktadır. İnsanın sağlığını bozma, akla zarar verme, dînî ve ahlakî değerleri yok etme, aile ve toplumu telafisi mümkün olmayacak zarara sokma, hatta iktisadî hayatı bile sarsma gibi daha biręok olumsuzluklardan bahsetmek mümkündür.⁶⁷⁹ Durum böyle olunca her insanın cinsel yönden tatmin edilmesi inkâr

⁶⁷⁵ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.VI, s. 134. Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 61.

⁶⁷⁶ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, c. XIV, s. 445.

⁶⁷⁷ Aydın, *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, s. 70-71.

⁶⁷⁸ Lütfî Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, Ankara: DİBY, 2012, s. 209-210.

⁶⁷⁹ Aydın, *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, s. 62-63.

mümkün olmayan bir gerçektir. Bu ya meşru veya da meşru olmayan bir yolla giderilecektir.

Araştırma konumuz olan surelerde de geçmiş toplumlarda cinsel sapkınlık olarak livata fiilinin işlendiği görülmektedir. Livata, erkeğe arkadan yanaşma anlamına gelmektedir. Yani erkeğin erkekle beraber olmasına denir.⁶⁸⁰ Günümüzde, “Homoseksüellik” veya “Eşcinsellik” olarak bilinmektedir.

Bu fiili işleyen ilk olarak Hz. Lût’un kavmi olmuştur.⁶⁸¹ Sodomlular, kendilerine peygamber olarak gelen Hz. Lût’tan önce o pis işi yapmaktalar, toplum içerisinde bu fiil bilinmekteydi.⁶⁸² Lût kavminin işledikleri çirkinlikler sadece bu değildi. “...Onlar daha önce de kötü işler yapmaktaydılar.”⁶⁸³ âyetinde bu durum ifade edilmiştir. Âyette geçen (السينات) kelimesi çoğul olarak gelmiştir. Alûsî (ö. 1270/1854) bunun çoğul olarak gelmesini o kötülüğü işleyenlerin çok olmasından dolayı olabileceğini ifade etmekle beraber livata fiilinden başka kötülükleri işledikleri ihtimalinin söz konusu olabileceğini de eklemektedir.⁶⁸⁴ Yol kesme, gelen misafirlere eziyet etme, tüccarların yolunu kesip eziyet etme, cinsel sapkınlık, toplantılarda ve kulüplerinde bunu açıkça yapmaları⁶⁸⁵ Lût kavminin işlediği günahlar arasındadır. Ancak Kur’ân-ı Kerim’de anlatılan Lût kıssası, Sodomluların fitrattan saptıklarını açıkça ortaya koymaktadır.⁶⁸⁶ Dolayısıyla livata, onların en çok tebarüz ettikleri bir suçtur. Allah (c.c.), bu suçlarından dolayı onları helak için Hz. Lût’a melekler göndermişti. Onların insan olduğunu sanan Hz. Lût, kavminin onlara, o kötü fiili yapacaklarını, misafirlerini onlara karşı koruyamayacağını düşündüğünden endişeye kapılmış ve içi daralmıştı.⁶⁸⁷ Hz. Lût’un onlarla bir kan bağı yoktu.⁶⁸⁸ Ayrıca onları misafir etmekten de çekiniyordu. Zira Sodom halkı ona insanlarla ilişki kurmasını da yasaklamışlardı.⁶⁸⁹ Hz. Lût’un tek amacı kavmini içinde buldukları bu sapıklık hallerinden kurtarmaktı. o’nun bu çırpınışı çalışma

⁶⁸⁰ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, s. 389.

⁶⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c. III, s. 445. Kâsımî, *Mehâsinü’t-Te’vil*, c. III, s. 602.

⁶⁸² Ebû Hayyân, *Bahru’l-Muhît*, c. IV, s. 336.

⁶⁸³ Hûd, 11/78.

⁶⁸⁴ Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, c. XII, s. 105.

⁶⁸⁵ Meydânî, *Akîdetü’l-İslâmiyye*, s. 379.

⁶⁸⁶ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, c. VI, s. 134.

⁶⁸⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c. XVIII, s. 32. Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, c. XII, s. 105.

⁶⁸⁸ Meydânî, *Akîdetü’l-İslâmiyye*, s. 378.

⁶⁸⁹ Âyet için bk. Hicr, 15/70.

konumuz olan Hûd sûresinde şöyle ifade edilmektedir: “...(Lût): "Ey kavmim! İşte şunlar kızlarıdır (onlarla evlenin); sizin için onlar daha temizdir. Allah'tan korkun ve misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin! İçinizde akli başında bir adam yok mu? dedi.”⁶⁹⁰

Âyette geçen (بناتي) ifadesi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür; kendi öz kızları olduğunu söyleyenler olduğu gibi kavmin kızları olduğunu ifade edenler de olmuştur. Çünkü bir peygamber şefkat gösterme ve terbiye etme açısından kavmin babası durumundadır. Bu sebepten kızlarım demiştir.⁶⁹¹ Hz. Lût'un “İşte şunlar kızlarıdır (onlarla evlenin); sizin için onlar daha temizdir.”⁶⁹² demekle kavmini yüce Allah'ın erkekler için yaratmış olduğu karşı cinse yönelerek bozulmuş olan fitratlarını tekrar sağlıklı hale getirmek ve o çirkin fiilin gerek kendilerinde ve gerekse de toplumda meydana getirdiği zararlarından kurtarmak istemiştir.⁶⁹³

Mevdûdî bu çirkin fiilin zararlarını şöyle açıklar: “Böyle biri bu hareketiyle, şehvetinin kurbanı olarak, kendi vücut organlarının fitrî ve fizikî işlevlerine karşı, savaş açmış olur. Bu, kaçınılmaz olarak bu fiili işleyenlerin, fizik, zihin ve ahlâkları üstünde son derece zararlı etkiler meydana getirir. Kendi türüne ve tüm âleme karşı gereken haklarını ve vazifelerini yerine getirmeden, salt cinsî zevkler peşinde koşması, tabiata karşı ihanet ve vefasızlık suçu işlemiş sayılmasına neden olur. Genelde, medeni toplumun bütün imkânlarından faydalanmasına karşılık bir aile hayatının getirdiği sorumlulukları yüklenmekten kaçınması ve bütün enerjisini, cinsel arzularını gayri meşru yollarla tatminde harcaması nedeniyle topluma karşı vefa sözünü tutmamış olur. Bu bencil ve uygun olmayan davranış sadece faydasız bir hareket olmakla kalmaz, aynı zamanda toplum ahlâkına da büyük zarar verir. Böylece, o kimsenin kendisini, ailesine ve insanlığa faydalı kılamaz hale getirir ve en aşağı bir başka erkekte de doğal olmayan kadınsal özelliklerin yerleşmesine neden olur.”⁶⁹⁴

⁶⁹⁰ Hûd, 11/78.

⁶⁹¹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. III, s. 142. Elmalî, *Hak Dîni Kur'an Dili*, c. IV, s. 2801. Sâbûnî, *Sâfvetü't-Tefâsîr*, s. 53.

⁶⁹² Hûd, 11/78.

⁶⁹³ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, c. VIII, s. 238-239.

⁶⁹⁴ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, c. II, s. 61.

Sodom halkının Hz. Lût'a "Senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını biliyorsun. Ve sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin."⁶⁹⁵ şeklindeki cevapları ahlaksızlığın had safhasına ulaştıklarını ifade etmektedir. Bu durum onların temizliğin doğal yolunu bırakıp doğal olmayan yolunu seçmekle kalmayıp, tatminin doğal yolunu kapattıklarının açık bir emaresidir. Bu tür bir ahlaksızlık ise manevî çöküşün bir belirtisidir. Çünkü geride iyi adına hiçbir şey bırakmamıştır. Bu tür insanların yani kendini şeriatın yasakladığı işlere bütünü ile kaptırmış, şer'i hükümlerle hiçbir alakası olmayanların insan sayılma liyakatleri yoktur ve yeryüzünden kökleri kazınmalıdır. İşte kötülüğün şedit bir hal aldığı Lût kavmi de ilahî ferman gereği yeryüzünden silinip gitmişlerdir.⁶⁹⁶

3.1.2.2.3.4. Alış-Verişe Fesat Karıştırma

İslam hukukunda muamelatın temel konularından biri alış-veriştir. Alış-veriş fıkıh kitaplarında genelde "Bey'" olarak ifade edilmektedir. Lügat itibari ile "Her türlü malı bedel karşılığında almak"⁶⁹⁷ anlamına gelen bu kelime bir fıkıh terimi olarak ise "Ticaret amacı ile bir malın veya bir menfaatin başka bir mal veya menfaat ile değiştirilmesidir."⁶⁹⁸ Günümüz dili ile ifade etmemiz gerekir ise "Kâr elde etmek amacıyla alım satım yapmaktır."⁶⁹⁹

Bey', İslam hukukunun temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerim ve sünnet-i nebî'ye göre mülkiyet kazanma yollarından biridir, bir kazanç yoludur.⁷⁰⁰ Ayrıca İslam, kişiye ferdî mülkiyet hakkını tanımış, böylece insanın bünyesine ve fitratına uygun bir düzenleme getirmiştir. Çünkü mülkiyet hakkına sahip olma, fertlerde fitrî bir duygudur; malı sevmek, ona sahip olma temayülü insanın fitratında vardır. Fitrata uygun hareket etmek ise her zaman insanları mesut eder.⁷⁰¹ Yine İslam'a göre mal, dünya hayatının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Dünya hayatının devamı ve yaşanıla bilmesi için bir araçtır. Mal'ın araç olmaktan çıkartılıp hayatın tek ve en önemli amacı haline getirilmesi ise şiddetle kınanmıştır. İslam'a göre ahlak ve dînî esaslar mal ve servetten daha değerlidir. Onun için mal ve servetin manevî değerleri

⁶⁹⁵ Hûd, 11/79.

⁶⁹⁶ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 415.

⁶⁹⁷ Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 49.

⁶⁹⁸ Muhammed b. Ferâmûz, *Dürrü'l-Hukkâm Fi Şerhi Ğureri'l-Ahkâm*, yy. yy. ty. c.II, s. 142.

⁶⁹⁹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neş. 2013, s. 591.

⁷⁰⁰ Hayreddin Karaman, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, İstanbul: İz Yay. 2012, s. 64.

⁷⁰¹ Servet Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Ankara: DİBY, 2001, 164-165.

korumak için bir araç olarak kullanılması İslam'ın ana hedefidir.⁷⁰² Tamamen soyutlanmak doğru olmadığı gibi her şeyi onunla irtibatlandırmaya çalışmak da son derece yanlıştır. Bu hususta İslam'ın tayin ve tespit ettiği dengeyi kurmak asıl amacı gerçekleştirmenin en temel yoludur. Eğer insanda mal ve servet duygusu olmamış olsaydı geçmişteki medeniyetlerin tevarüs etmesi asla mümkün olamazdı.⁷⁰³

İslam, dünya ve ahiret maslahatlarını yerine getirme konusunda bir takım kurallar koymuştur. Usul âlimleri bunlara “*Zaruriyyât*” adı vermektedirler. Bu kurallar bütün semâvî dinlerde vardır. Bu zaruretler olmadığı zaman dünya işleri sağlıklı bir şekilde yerine getirilemeyeceği gibi ahiret nimetlerini elde etmek ve kurtuluşa ermek de mümkün değildir.⁷⁰⁴

İslamiyet bu kurallara uymayı zorunlu kılmıştır. Bunlardan biri de mal'ın korunmasıdır.⁷⁰⁵ İslam, mal'ın korunması için gerek kendisine varlık kazandırma ve gerekse de varlığını tehdit eden zararlı unsurların kaldırılması için çeşitli müeyyideler koymuştur. İslam'ın koymuş olduğu bu müeyyideler manevî değeri olan karşılıklı rıza, hak-hukuk, adalet prensipleri, sorumluluk şuuru ve takva gibi esaslardır. Böyle bir düzen içerisinde maddi düzenlemelerden daha ziyade ruhlara bir hayat felsefesi olarak sindirilen iman ve ahlak müeyyidesi vardır. Mal'ı koruma; mal ve servetin kazanılmasını, nemalandırılmasını ve sahip olunan maddi varlığın korunmasını ifade eder. Başka bir ifade ile üretim aşamasından tüketim aşamasına varıncaya kadar her safhada onu makul biçimde insanın istifadesine sunmaktır. İslam, malı koruma amacına yönelik olarak hırsızlık, gasp, rüşvet, faiz, mala zorla el koymak, ticarete hile yapmak, eksik ölçmek ve tartmak, hile ve aldatma gibi toplumun huzurunu alt üst eden, ticarî ve iktisadî hayatta kargaşalığa sebep olan fiilleri haram kılmış, fasit ve batıl yollarla mal kazanmayı da yasaklamıştır.⁷⁰⁶

Çalışma konumuz olan sûrelerden Hûd sûresinde alış-verişe fesat karıştırma konusunda Şuayb'ın (a.s.) kavmi Medyenliler öne çıkmaktadır. Medyenliler arasında birçok kötülük baş göstermeye başlamıştı. Şuayb (a.s.) kıssasında bu kötülüklerden

⁷⁰² Ali Pekcan, *Makâsîd Teorisine Giriş*, İstanbul: Hikmetevi Yay. 2013, s. 139.

⁷⁰³ Tan, *Kur'an'a Göre Geçmiş Kavimlerin İnkırazında Ma'siyetin Rolü*, s. 128.

⁷⁰⁴ Ebû İshâk İbrahim b. Mûsâ, eş-Şâtîbî, *el-Muvafakât*, thk. thr. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl-i Selmân, el-Arabiyyetü's-Suûdiyye: Dâr-u İbn Affân, 1997, c. II, s. 17-18.

⁷⁰⁵ Şâtîbî, *Muvafakât*, s. 20.

⁷⁰⁶ Pekcan, *Makâsîd Teorisine Giriş*, s. 138-144. Karaman, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, s. 66-72. Geçit, *Ekonomi ve İnanç*, s. 200.

ölçü ve tartıda hile yapmaları ön plana çıkmaktadır.⁷⁰⁷ Çünkü bu, onlar arasında en çok yaygın olan bir kötülüktü.⁷⁰⁸

Şimdi Hz. Şuayb'ın kavminin genel durumuna bir bakalım; Hz. Şuayb'ın kavminin geçim kaynağı ticaret idi. Fakat ticaretleri sırasında ölçü ve tartıda hile yapıyorlar, ayrıca halkın mallarına da hak ettiği değeri vermiyorlardı. Bununla birlikte konum olarak işlek bir ticaret yolu üzerinde olduklarından kervan sahiplerinden haraç alıyorlardı.⁷⁰⁹ Hz. Şuayb, Medyenlilere peygamber olarak gelmişti. Her peygamber gibi o da kavmini ilk olarak tevhide davet etti. “*Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin! Sizin için ondan başka tanrı yoktur.*”⁷¹⁰ Sonra da söylemlerini yapmakta oldukları ölçü ve tartıda ki adaletsizliğe dikkat çekerek şöyle sürdürdü: “*Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Zira ben sizi hayır (ve bolluk) içinde görüyorum. Ve ben, gerçekten sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum.*”⁷¹¹

Hz. Şuayb öncelikle kavminin bozulmuş olan itikatlarını düzeltmek istemiştir. Onları önce tevhide çağırmıştır. Böylece hak dînin tevhit ve adalet ilkelerini toplumda yerleştirmeye çalışmıştır. Çünkü Allah'ın (c.c.) birliğine inanmakla ahlak arasında sıkı bir ilişki vardır. İncanın olmadığı durumda ahlakî ilkelerden bahsedilemez. Bu sebepten Şuayb kıssası her toplum için geçerli genel bir ahlakî ilkenin dile getirilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir; bu ise kişinin insan ilişkileri alanında dürüst olmadıkça yani hem manevî planda hem de toplumsal planda dürüst olmadıkça Allah'a (c.c.) karşı da dürüst olamayacağı ilkesidir.⁷¹²

İnsanlar arası ilişkilerin ve ahlak kurallarının mutlaka sağlam bir temel üzerine oturtulması gerekmektedir. Eğer sosyal ilişkiler ile ahlâk kuralları değişmez bir tabana oturtulursa, hiçbir çıkardan etkilenmeyecekleri gibi toplumu saran ve sosyal ilişkileri yozlaştırıcı etkenler karşısında da her hangi bir sarsıntıya da uğramayacaklardır. Allah'ın birliğine inanmak insana yaraşır bir sosyal hayat imkânı tanımaktadır. Çünkü toplumda adaleti ve barışı sağlayan tek güvence budur. Bu

⁷⁰⁷ Meydânî, *Akîdetü'l-İslâmiyye*, s. 389. Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 64. Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsîri*, c. VI, s. 2783-2880.

⁷⁰⁸ Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. VIII, s. 209.

⁷⁰⁹ Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, c. XII, s. 141. Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. VIII, s. 246.

⁷¹⁰ Hûd, 11/84.

⁷¹¹ Hûd, 11/84.

⁷¹² Esed, *Kur'ân Mesajı*, c. I, s. 443. Dipnot: 117. Karaman vd. *Kur'ân Yolu*, c. III, s. 192.

güvencenin tek dayanağı vardır; Allah korkusu ve o'nun hoşnutluğunu kazanma arzusu. Dolayısıyla bu güvence, her hangi bir maddî çıkar ve keyfî uygulama karşısında sarsılmayacak sağlam bir temele dayanmış olmaktadır.⁷¹³ Şu halde ticarî ve iktisadî hayatın fesada uğramaması için topluma ahlakî kuralların yerleştirilmesi gerekmektedir. Ticaretin amacı malı korumaktır.⁷¹⁴ Fesadın karıştığı bir ticarete ise malı korumak mümkün olmaz. Onun içindir ki Hz. Şuayb toplumdan, istikrarsızlığa uğrayan mal emniyetini temin etmek için ölçü ve tartıdaki zulmü ve adaletsizliği kaldırmalarını istemiştir. Çünkü bir toplumda bu kurulamazsa o toplumda anarşi hüküm sürer, hak ve adalet mefhumları yok olur. Zorbalar ve zalimler zayıfları ezer. Hür bir toplumda esaret baş gösterir. Kısacası toplumdaki denge faktörü kaybolur.⁷¹⁵

Hz. Şuayb, kendisine kulak vermeyen ve ticarî fesatlarına devam eden kavmine söylemlerini tekrar ediyor ve diyor ki! “*Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın; insanlara eşyalarını eksik vermeyin; yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın.*”⁷¹⁶ Âyette geçen “*İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin*” ifadesi bir önceki âyette geçen “*Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın.*” ifadesinden daha kapsamlı bir ifadedir. Çünkü “*Hakkını vermemek, noksanlaştırmak*”⁷¹⁷ anlamına gelen (بَخْس) kelimesi sadece ölçü ve tartıda değil, her şeydeki ayıp ve noksanlığı ifade etmektedir. Dolayısıyla bu her tür eşyanın doğru değerlendirilmesini ifade eden kapsamlı bir direktiftir.⁷¹⁸ Hz. Şuayb “*Yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın.*” ifadesiyle fesadın alanını biraz daha genişletmiştir. Çünkü (عَثُو) kelimesi mutlak surette fesat çıkarma, her hangi bir şeyi ifsat etme konusunda koşuşturma⁷¹⁹ anlamına gelmektedir. Hakların eksiltilmesini ifade ettiği gibi bütün her türlü fesadı, bozgunculuğu da içine almaktadır.⁷²⁰ Dolayısıyla bu ifade ile yeryüzünde kötülük meydana getirecek bütün fesat türleri; şirk, haksızlık, hırsızlık, yol kesicilik, yağmacılık gibi her türlü meşru olmayan muameleler yasaklanmıştır.⁷²¹ Bu tür işler,

⁷¹³ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. VIII, s. 246.

⁷¹⁴ Pekcan, *Makâsîd Teorisine Giriş*, s. 139.

⁷¹⁵ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. VIII, s. 248.

⁷¹⁶ Hûd, 11/85.

⁷¹⁷ Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vil*, c. IV, s. 326.

⁷¹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. XVIII, s. 42.

⁷¹⁹ Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. I, s. 123.

⁷²⁰ Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, c. III, s. 144. İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 138.

⁷²¹ Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmet b. Mahmut en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, thk. Seyid Zekeriyâ, yy. Mektebtü Nizez Mustafa el-Bâz, ty. c. II, s. 497. Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vil*, c. IV, s. 3477.

haksız kazanç elde etmeye sebep olmaktadır. Haksız kazanç, bireyler arasındaki güven duygusunu ortadan kaldırmakta, sosyal çalkantılara sebep olmakta, ekonomiye de zarar vermektedir. Ayrıca insanları aldatarak elde edilen bu kazanç ahlaken çok çirkin bir davranış olup dinen de haram kılınmıştır.⁷²² Haram işleyen ve işlemekte devam eden topluluklar hep ahlakî çöküntüye uğramışlar, bu da onların helakine sebep olmuştur.⁷²³ İşte Medyenlileri de helake sürükleyen temel sebep Hz. Şuayb'ın kendilerine ısrarla yaptığı ikazlara rağmen bu kötülükten vazgeçmemeleridir.⁷²⁴

3.1.2.2.3.5. *Günahta Israr Etme*

Sözlükte suç anlamına gelen günah,⁷²⁵ genel olarak; “Şer’an ve tab’an kaçınılması gereken şey”⁷²⁶ olarak tarif edilmiştir. Hususi olarak ise Allah’ın (c.c.) emir ve yasaklarına uymamaktır. Yani meşruiyetini Allah’ın (c.c.) varlığından alan her şeye başkaldırma ve meşru olmayan niteliğini yine Allah’tan (c.c.) alan her şeyi yapmaktır.⁷²⁷ Başka bir ifade ile insanın, şeytanın emrine boyun eğmek, onun muradını gerçekleştirmek için yapmış olduğu şeylerdir.⁷²⁸ Hz. Peygamber bir soru üzerine günahı daha kapsamlı olarak şöyle açıklamıştır: “*Göğsünü daraltan ve insanların bilmesini istemediğin şeydir.*”⁷²⁹

Bu hadisi şeriften de anlaşıldığına göre insanın kalbini huzursuz eden, kalbinde bir huzursuzluk ve endişeye yol açan, bununla birlikte başkasının bilmesi istenilmeyen, bildiği takdirde utanmasına yol açan ve kişisel saygınlığı zedeleyen her şey günah kapsamında değerlendirilmektedir.⁷³⁰

Günah, dînî açıdan yasak olduğu gibi ahlâkî ve vicdânî açıdan da sorumluluk gerektiren bir olgudur. Günah, sevaptan, her türlü hayırlı şeylerden insanı alı koyar.⁷³¹ Allah (c.c.) ile kul arasını perdeler.⁷³² Dolayısıyla kişiyi Allah’a (c.c.)

⁷²² İsmail Karagöz, *Günahlar Tevbe ve İstiğfar*, Ankara: DİBY, ty. s. 134.

⁷²³ Abdülbaki Güneş, *Kur’ân Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, İstanbul: Gündönümü Yay. 2005, s. 109.

⁷²⁴ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur’ân*, c. VII, s. 65. Karagöz, *Günahlar Tevbe ve İstiğfar*, s. 134.

⁷²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. XII, s. 91.

⁷²⁶ Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 7.

⁷²⁷ Sadık Kılıç, *Kur’ân'da Günah Kavramı*, Konya: Hibaş Yay. 1984, s. 32-33.

⁷²⁸ Şâh Veliyyullah ed-Dehlevî, *Hucetullahü'l-Bâliğa*, thk. Sa'îd Ahmed b. Yûsuf el-Bâlenbûrî, Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2010, c. I, s. 204.

⁷²⁹ Müslim, *Birr*, 5.

⁷³⁰ Kılıç, *Kur’ân'da Günah Kavramı*, s. 35-36.

⁷³¹ Isfahânî, *Müfredât*, s. 9.

itaatten uzaklaştırır. o'nun sevgisinden mahrum bırakır. Allah'ın (c.c.) sevgisinden mahrum kalmak ise kul için manevî olarak büyük bir kayıptır. Bütün yararlı işleri ifsat eden günah, kişide karamsarlık, hayattan tat almama, en isabetli sonuçlardan uzaklaşma gibi etkiler bırakır. Toplumda ahlakî çöküntüye sebep olur. Bu durumda ilahî yasa devreye girer. İlahî yasa karşısında ise hiçbir fert ve topluma ayrıcalık tanınmaz. Dolayısıyla fert ve toplumların işlemiş oldukları günahlar dünya ve ahirette en ürpertici bir şekilde cezalandırılmalarına ve yok edilmelerine sebep olabilir.⁷³³

İnsan, yaratılış itibari ile zayıf bir varlıktır. İnsanın zayıf oluşu ise şehvetine sahip olamaması, ibadetlerin meşakkatlerine tahammül edememesi,⁷³⁴ heva ve hevesini yenememesi, kadınlara meyiletme,⁷³⁵ dünyevî lezzetlere gem vurma⁷³⁶ konusunda aciz oluşudur. Bu sebepten insan günah işleyebilir, nefesine, şeytana ve kötü insanlara uyarak kötülükte bulunabilir. Önemli olan hiç günah işlememek değil, işlemekte olduğu günahta ısrar etmemektir.⁷³⁷ Çalışma konumuz olan Vâkıa sûresinde cezayı gerektiren temel sebep olarak günahta ısrar etme gösterilmekte ve bu durum şöyle ifade edilmektedir: “*Defterleri soldan verilenler; ne yazık o solculara! İnsanın içine işleyen bir sıcaklık ve kaynar su içinde, serinliği ve hoşluğu olmayan kara bir dumanın gölgesinde bulunurlar. Çünkü onlar, bundan önce, dünyada, nimet içinde bulunurlar iken, büyük günah işlemekte direnir dururlardı.*”⁷³⁸

Âyette geçen (الْجِنَّتِ) kelimesi büyük günah manasınadır.⁷³⁹ Müfessirlerin birçoğu bunu şirk olarak tefsir etmişlerdir.⁷⁴⁰ Yani onlar dünyada iken Allah'ın verdiği nimetler sayesinde şırmamak suretiyle Allaha şirk koştukları ve bu hususta ısrarlı olduklarından ilahi azaba düşer olmuşlardır. Ali es-Semerkandî (ö.375/983) gibi bazı âlimler de büyük günahın kıyameti inkâr olduğunu söylemiş ve sonra gelen

⁷³² Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı*, s. 37.

⁷³³ Dehlevî, *Hucetullahü'l-Bâliğa*, c. I, s. 204-205. Okumuş, *Kur'an'da Toplumsal Çöküş*, s. 131. Güneş, *Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, s. 193.

⁷³⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. I, s. 491.

⁷³⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *ed-Dav'u'l-Münîr Ale't-Tefsîr*, yy. Mektebetü Dâru's-Selâm, ty. c. II, s. 199.

⁷³⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, c. I, s. 229.

⁷³⁷ Karagöz, *Günahlar Tevbe ve İstiğfar*, s. 221.

⁷³⁸ Vâkıa, 56/41-46.

⁷³⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. V, s. 191.

⁷⁴⁰ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. V, s. 180. Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. III, s. 317.

âyeti (Vâkıa, 56/47)⁷⁴¹ delil olarak göstermiştir.⁷⁴² Kur'ân-ı Kerim, söz konusu âyette de olduğu gibi büyük günah işleyenlerin cehenneme atılacağını⁷⁴³ bildirdiği gibi, dünya hayatında bazı toplumların helak olmalarının nedeni olarak da büyük günahı göstermektedir. Örneğin Âd kavmi, Semud kavmi, Lût kavmi, firavun ve kavminin büyük günahdaki ısrarları kendilerinin tarih sahnelerinden silinmelerine sebep olmuştur.⁷⁴⁴

3.1.2.2.3.6. İhtilafa Düşme

Sözlükte “Geride kalmak, bir kimsenin yerine geçmek” anlamına gelen (خَف) kelimesinden türeyen ihtilaf kelimesi lügat itibariyle “Anlaşmazlığa düşmek, ayrı görüşe sahip olmak, başkasından farklı bir yol izlemek, muhalefet etmek” gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise “Bir kimsenin davranış veya söz olarak başkasının tuttuğu yoldan farklı bir yol tutmasıdır.”⁷⁴⁵

Kelimenin sözlük manasında da belirttiğimiz gibi ihtilaf, farklı görüş ve düşünceye sahip olmak anlamına da gelmektedir. Hz. Peygamber’in ifadesi ile bu rahmettir.⁷⁴⁶ Ancak Kur'ân-ı Kerim’de geçen ihtilaf farklı bir anlam içermektedir. Bakara sûresinde insanların tek bir ümmet olduğu ve daha sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden anlaşmazlığa düştükleri ifade edilmektedir.⁷⁴⁷ Buradaki ihtilaf, muhalefet etmek, kabullenmemek, karşı gelmek anlamındadır.⁷⁴⁸ Yani insanların kendilerine gönderilen peygamberlere ve o peygamberin getirmiş olduğu dîni kabullenmemeleridir. Bu ise felakettir. Açıklamalardan da anlaşıldığı gibi ihtilafın bir rahmet, bir de felaket yönü vardır. Biz burada ihtilafın, toplumların helakine sebep olan bu felaket yönünden bahsedeceğiz.

Çalışma konumuz olan sûrelerden Hûd sûresinde insanların ihtilaf içinde olacağı ifade edilmektedir.⁷⁴⁹ Çünkü insanlar farklı farklıdır. Bir kısmı hak yoldadır

⁷⁴¹ Söz konusu âyetin meali şöyledir: “Şöyle söylerlerdi: “Öldüğümüzde, toprak ve kemik yığını olduğumuzda mı, biz mi tekrar dirileceğiz?”

⁷⁴² Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. III, s. 317.

⁷⁴³ Hâkka, 69/30-37.

⁷⁴⁴ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c. VIII, s. 3821.

⁷⁴⁵ Isfahânî, *Müfredât*, s. 223. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. IX, s. 82-84.

⁷⁴⁶ Suyûtî, *Câmi'u's-Sağîr*, c. I, s. 24, h. nr. 288.

⁷⁴⁷ Bakara, 2/213.

⁷⁴⁸ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. VI, s. 165.

⁷⁴⁹ Hûd, 11/118.

bir kısmı batıl, bir kısmı da ne yapacağını bilmez bir kör döğüşü içindedir. Sadece Allah'ın rahmet buyurduğu insanlar ihtilaf etmezler. Bunlar hak yol üzerinde olduklarından ihtilafa gerek duymazlar. Allah-ü Teâlâ insanların, iradelerini tek bir din üzere sarf etmeyip ayrı ayrı dinlere sarf edeceklerini bildiğinden insanların tamamının bir dîn üzerinde olmalarını murat etmemiştir. Binaen aleyh insanlar, birçok ümmet ve fırkalara ayrılmışlardır.⁷⁵⁰

İnsanların dîn ve kitap konusunda ihtilafa düştükleri tarihsel bir gerçektir. İnsanlığın ikinci atası Hz. Nuh'tan Hz. Peygamber'in zamanına kadar hatta ve hatta içerisinde yaşadığımız bu güne kadar bu ayrılık hep yaşana gelmiştir.⁷⁵¹ Hûd sûresinde Hz. Musa'nın kavminin kendilerine verilen kitap konusunda ihtilafa düştükleri ifade edilmektedir. Çünkü bir kısmı kitaba iman etmiş, bir kısmı da iman etmemişler ve ayrılığa düşmüşlerdir. Bu sebepten helaki hak ettikleri ancak ilahi hüküm gereği tehir edildiği için helak olmadıkları ifade edilmiştir.⁷⁵²

Hz. Peygamber önceki ümmetlerin helakinin temel sebebinin ihtilaf olduğunu beyân etmektedir.⁷⁵³ Kendi kavmi olan Kureyşlilerin Kur'ân-ı Kerim karşısındaki durumu da farklı değildi. Onlar da ihtilaf içerisindeydiler. Bir kısmı iman etmiş, bir kısmı ise iman etmemişlerdi. Bu ihtilafın ümmetinin de helakine sebep olacağı endişesine kapılan Hz. Peygamber'i bu durum derinden etkilemiştir.

Âlûsî, Hûd sûresinde Hz. Peygamber'i ihtiyarlatan temel etkenlerden birinin de ümmetin ihtilafa düşme korkusunun olduğunu söyler ve devamla şunları kaydeder: *"Hûd sûresinde ihtiyarlığın temel sebebi davet konusunda istikamette olma emri ile beraber insanların ihtilaf için yaratılmış olmasıdır. Çünkü Allah (c.c.) ümmeti ihtilaf üzere yaratmıştır. Onların tek bir hak din üzerinde olmalarını istememiştir. Hz. Peygamber de ümmetini ihtilafa düşer, hak yoldan çıkar da ilahî azaba çarptırılır diye ümmetinden dolayı bir endişeye ve korkuya kapılmıştır."*⁷⁵⁴

⁷⁵⁰ Vehbi, *Hulâsatü'l-Beyân*, c. VII, s. 2449.

⁷⁵¹ Vehbi, *Hulâsatü'l-Beyân*, c. VII, s. 2436.

⁷⁵² Hûd, 11/110.

⁷⁵³ Buhârî, *Husûmât*, 1. *Enbiyâ*, 53.

⁷⁵⁴ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. VI, s. 165.

3.1.3. Fertlerde ve Toplumlarda Olması İstenilen Özellikler

Buraya kadar ki çalışmamızda fert ve toplumlarda görülen dengesizlikleri ortaya koymaya çalıştık. Şimdi ise Hûd sûresi ve kardeşlerinde fert ve toplumda olan bu dengesizlikleri ortadan kaldırabilmek için gerekli olan ve öne sürülen temel denge unsurlarını belirlemeye çalışacağız. Kısacası bu başlık altında fert ve toplumları dengede tutabilmek için gerekli olan temel denge unsurları nelerdir? sorusunun cevabı üzerinde durulacaktır. Şimdi söz konusu sûrelerde fert ve toplumları dengede tutan özelliklerin neler olduğuna birlikte bakalım.

3.1.3.1. Fertlerde Olması İstenilen Özellikler

3.1.3.1.1. İstikamet

Hûd sûresi ve kardeşlerinde fertler açısından öne çıkan en temel özellik istikamettir. Daha önce de açıklamaya çalıştığımız gibi istikamet, lügat itibariyle sabit ve kararlı olmak,⁷⁵⁵ bir şeyi ölçülü ve dengeli yapmaktır.⁷⁵⁶ Terim olarak ise nefse, Kur'ân-ı Kerim ve sünnet ahlakını yerleştirmek,⁷⁵⁷ ifrat ve tefritten sakınma⁷⁵⁸ yani itidal çizgisinin gerisinde ve ilerisinde olmayıp onun tam üzerinde olmak⁷⁵⁹ şeklinde birçok şekilde tanımlanmıştır. Yani her konuda Kur'ân-ı Kerim ve sünnetin belirlediği çizgide olabilmek istikamet üzere olmaktır. Her türlü yeme- içme, giyinme, dînî ve dünyevî işlerde doğru yaşamın gereklerinden olan denge sınırlarına riayet etmektir.⁷⁶⁰ Kısaca söylememiz gerekirse istikamet, aslında bir kıvamdır. Her şeyin bir kıvamının olduğunu söylemek her halde yanlış olmaz. Örneğin yemeğin bir kıvamı vardır. Yemeğe konulan salçanın, suyun ve tuzun bir ölçüsü olmalıdır. Söz konusu malzemeler gereğinden fazla konulursa o yemek yenemeyeceği gibi az konulması durumunda da her hangi bir tat vermez. Yemeğin yenilebilmesi ve tat vermesi için belirli ölçülerde ve belirli bir kıvamda olması gerekmektedir. Demek oluyor ki bir şeyin fazlası işe yaramadığı gibi azı da her hangi bir ihtiyacı giderememektedir.

⁷⁵⁵ Cürçânî, *Ta'rifât*, s. 19.

⁷⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. XII, s. 498.

⁷⁵⁷ İbn Zerrûk, *İslâm Tasavvufunun Temel Esasları*, s. 95.

⁷⁵⁸ Kaya, *Kur'ân'da İstikâmet*, s. 22.

⁷⁵⁹ Kavaklıoğlu, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Orta Yol*, s. 57.

⁷⁶⁰ Cürçânî, *Ta'rifât*, s. 19.

Sünnet dilinde buna ifrat ve tefrit denmektedir. İfrat bir şeyde aşırıya gitmek, tefrit ise bir şeyin olması gerekenden aşağı olmasıdır.⁷⁶¹ Görüldüğü gibi biri istikamet çizgisinin üzerinde, diğeri ise altında bir durumdur. Hz. Peygamber, her iki durumun bir faydasının olmadığını ifade ederken işlerin istikamet çizgisinde olması gerektiğini belirtmiştir. İstikametle ilgili bu kısa girişten sonra şimdi de fertler açısından istikametle ilgili genel açıklamaya dönelim.

Allah (c.c.), kul olma sebebiyle peygamberlere ve ümmetlerine aynı sorumlulukları yüklemiştir. Hz. Peygamber'e emredilen istikamet bu sorumluluklardan biridir. Hûd sûresinde Hz. Peygamber'le birlikte beraberindeki tevbe edenlerin de istikamette olmaları istenmektedir.⁷⁶² Söz konusu âyetin (Hûd, 11/112), Hz. Peygamber'in yaşlanmasına sebep olduğunu belirtmiştik.⁷⁶³ Abdullah b. Abbas diyor ki: *“Rasûlüllah'a bu âyetten daha ağır ve daha çetin bir âyet inmemiştir. Ve bunun içindir ki, Hz. Peygamber, ihtiyarlık sana erken geldi diyen ashabına 'Hûd sûresi beni ihtiyarlattı' ”* buyurmuştur.⁷⁶⁴ Burada her ne kadar istikamet emrinin muhatabı hem Hz. Peygamber, hem de beraberindeki kimseler olsa da asıl maksat ümmetidir.⁷⁶⁵ Elmalı, âyetin tefsirinde şunları kaydetmektedir: *“Bununla beraber şu kadarını hatırlatmalıyız ki, bu âyette Rasûlüllah'a 'Beni ihtiyarlattı.'* dedirtecek kadar zor gelen nokta, istikamet emrinin asıl kendisiyle ilgili olan kısmından ziyade, ümmetiyle ilgili olan kısmı olsa gerektir. Zira buyruluyor ki: *'Seninle beraber tevbe edenler de.'* Yani şirkten tevbe edip de imanda seninle beraber bulunan, müslüman olan herkes de tıpkı senin gibi dosdoğru olsun...”⁷⁶⁶

Hız. Peygamber'in bu kadar zor durumda kalmasının sebebi ümmetine olan düşkünlüğüdür. Rahmet ve merhamet abidesi olan Hz. Peygamber müminlere, ailelerinden hatta kendi nefislerinden bile daha müşfik ve daha merhametlidir. Aileleri, eşleri ve çocukları kendilerine zarar verebilir, onlara cahilce davranabilir, onların hata ve günah işlemelerine sebep olabilirler. Netice itibari ile dünya ve ahiretlerini harap edebilirler. Ama peygamber öyle değildir. O, müminlere sadece

⁷⁶¹ İsfahânî, *Müfredât*, s. 567. Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 33.

⁷⁶² Hûd, 11/112.

⁷⁶³ Bunun için bk. Hz. Peygamber'den istenilen özellik: İstikamet, s. 66.

⁷⁶⁴ (Ebu Zekeriyya Yahya b. Şerif en-Nevevî), *Şerh-u Sahîh-i Müslim*, yy, el-Matbeatü'l-Mısriyye, 1929, c. II, s. 9. Münâvî, *Feyzû'l-Kadîr*, c. IV, s. 168. Seâlibî, *Cevâhiru'l-Hisân*, c. III, s. 304. Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil*, c. II, s. 352.

⁷⁶⁵ Kurtubî, *Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XI, s. 224.

⁷⁶⁶ Elmalı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. IV, s. 2830.

ebedî saadet ve huzura kavuşmalarını sağlayacak davranışlarda bulunur ve onu telkin eder.⁷⁶⁷ Ümmetin her sıkıntısı Hz. Peygamber’i derinden üzer. Onların istikametten uzak bir halde hidayetden mahrum kalmaları o’na elbette sıkıntı verecektir.⁷⁶⁸ “...Bütün üzüntüm ve kederim ümmetinden dolayıcıdır.”⁷⁶⁹ diyen bir peygamberi en çok kederlendiren ümmetinin ilahi mesajlar konusunda istikamet çizgisi üzerinde devam edip etmeyecekleridir. İşte asıl onu ihtiyarlatan, bu ümmet kaygısıdır.⁷⁷⁰

İstikamet, İslam’ın ana merkezini teşkil eden en temel ilkedir.⁷⁷¹ Nitekim Hz. Peygamber’in, kendisinden sınımsız sarılacağı temel ilkenin ne olduğunu soran bir sahabeye “Allah’a (c.c.) iman ettim de sonra da dosdoğru ol!”⁷⁷² buyurması istikametın önemine işaret etmektedir. Kurân-ı Kerîm’de de imandan sonra zikredilmekte, istikamet üzere olanların ilahî mükâfatla ödüllendirileceklerine işaret edilmektedir.⁷⁷³ Rivayetlere bakıldığında iman ile istikamet arasında sıkı bir bağın olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü iman olmadan istikamette olmanın ve bu yolda ilerlemenin kişiye sağlayacağı bir yarar yoktur.

Hûd sûresi yüz on ikinci âyetine göre istikamette olmaları gerekenlerin tevbe etmeleri gerekmektedir. Tevbe, küfür ve şirk bataklığından imanın güzelliğine ulaşmaktır. Tevbe edip küfür ve şirkten kurtulanlar ancak tertemiz olabilir ve imandaki istikametini sürdürebilir.⁷⁷⁴

İman için istikamet gerekli olduğu gibi istikamet için de iman olmazsa olmazdır. Örnek olarak verdiğimiz âyette imanı korumanın istikamet ile mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Âyet-i kerimenin tefsirinde istikameti açıklarken hulafa-i raşidîn’in Allah’a (c.c.) iman etmekle beraber söz ve davranışlarında düzgün olan, münafıklık etmeyen, amelde ihlaslı olan ve farzları eda edenlerin ancak söz konusu

⁷⁶⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kurân*, c. IV, s. 390.

⁷⁶⁸ Bilmen, *Kurân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c. III, s. 1354.

⁷⁶⁹ Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, c. I, s. 319.

⁷⁷⁰ Münâvî, *Fezû'l-Kadîr*, c. IV, s. 168.

⁷⁷¹ Bilmen, *Kurân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c. III, s. 1526.

⁷⁷² Müslim, *Kitâbü'l-İman*, 62.

⁷⁷³ Fussilet, 41/30.

⁷⁷⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. II, s. 674.

müjdeye erişebileceklerini söylemeleri imanlı bir hayat yaşamak için oldukça önemlidir.⁷⁷⁵

İstikamet aslında bir dengedir. İfrat ile tefrit arasındaki çizgidir; orta yol/dengeli yoldur. Daha önce belirttiğimiz gibi istikamet birçok anlamı vardır. Ancak burada bizi ilgilendiren; belki de en önemlisi olan işte bu dengeli yoldur; inancımızda, her türlü söz ve davranışlarımızda dengeyi bulabilmek ve o yolu takip edebilmektir. Peki, bu dengeli yol nedir? Neleri içermektedir? Bu Kurân-ı Kerim’de şöyle açıklanmıştır: Fatiha sûresinde dengeli yol “*Nimetini erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, doğrudan sapmışların yoluna da değil!*”⁷⁷⁶ şeklinde özet olarak açıklanırken, En’âm sûresinde daha detaylı anlatılmıştır.⁷⁷⁷ Âyete göre istikamet: Allah’a (c.c.) şirk koşmamayı, ana-babaya iyilik etmeyi, fakirlik korkusu ile çocukları öldürmemeyi, hiçbir kötülüğe yanaşmamayı, haksız yere hiçbir cana kıymamayı, yetimin malını çarçur etmemeyi, ölçü ve tartıda adaletli olmayı, doğru ve ölçülü konuşmayı, Allah’a (c.c.) verilen sözü yerine getirmeyi” içermektedir.⁷⁷⁸

Görüldüğü gibi istikamet, hayatın her alanını kapsamaktadır. Kur’ân-ı Kerim, bütün bunların belirlenen metot doğrultusunda sağa sola sapsadan bir denge üzerinde yerine getirilmesini öğütleyen bir istikamet rehberidir.⁷⁷⁹ Ancak bunu yapabilmek ise oldukça zordur. Yani bir ferдин söz konusu işlerde doğruyu tespit edebilmesi, onu yerine getirebilmesi zor olduğu gibi onu sürdürebilmesi büsbütün zordur.⁷⁸⁰ Bunun sebebini Seyyid Kutub şöyle açıklar: “*İstikameti tutmak için sürekli bir uyanıklığa, devamlı düşünmeye ihtiyaç vardır. Yolun sınırlarını daima gözetmeyi, çeşitli yönlere az-çok eğilim gösterebilen insanî tepkileri kontrol altında tutmayı gerektirir. Kısacası istikamet, hayattaki her harekette sürekli tetikte olmayı gerektiren bir durumdur.*”⁷⁸¹

Ferdî ve toplumsal düzen için istikamet en tutarlı ve dengeli bir yoldur. İstikametten ayrılmayan bir zat, kendi hayatını en güzel bir şekilde tanzim etmiş olur.

⁷⁷⁵ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. XXIV, s. 120.

⁷⁷⁶ Fâtiha, 1/7.

⁷⁷⁷ En’âm, 6/151-153.

⁷⁷⁸ İstikamet’in içeriği ile ilgili daha fazla bilgi için bk. Cürçânî, *Ta’rîfât*, s. 19. Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, c. IV, s. 194.

⁷⁷⁹ Tekvîr, 81/28.

⁷⁸⁰ Elmalî, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. IV, s. 2830.

⁷⁸¹ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, c. VIII, s. 266.

Böyle bir kimse en başarılı ve en mutlu insandır. Kendisine faydalı olduğu gibi etrafındaki insanlara da yararlı olur. Ancak kişinin sadece kendisini değil içinde yaşadığı toplumu da istikamet çizgisine çekmesi gerekmektedir. Hûd sûresinde yer alan “*Seninle beraber tevbe edenler de dosdoğru olsunlar.*”⁷⁸² emrinden istikamet toplumsal açıdan da önemli olduğu anlaşılmaktadır.

İstikamet çizgisinden uzak olan bir toplumda kişinin doğru bir hayat yaşayabilmesi ve istikametini sürdürebilmesi oldukça zordur. Ancak istikamet çizgisinde olan her bir kişinin oluşturduğu toplum daha huzurlu ve daha yaşanabilen bir toplum olur. Dolayısıyla ferdî istikamet toplumsal yönünün olması gerekmektedir. İstikamet hakkında yapmaya çalıştığımız bu genel açıklamanın ardından şimdi de istikamet/dengenin gerekli olduğu farklı konulara geçelim.

3.1.3.1.1.1. İnançta İstikamet (Denge) Üzere Olma

İnanç, kalbin inanılması gereken şeylere sağlam ve kararlılıkla bağlılığını ifade eder.⁷⁸³ Fitrî (yaratılıştan var olan) bir özelliktir. Her ferdin dolayısıyla her toplumun üstün bir gücün varlığına inanma ve ondan yardım isteme inancı hep olagelmıştır. Bu inanç, günümüz fert ve toplumlarında var olduğu gibi gelecek fert ve toplumlarda da varlığını koruyacaktır. Yaratılıştan gelen bu özelliği Kur’ân-ı Kerim ve sünnetin belirlediği ilkeler muvacehesinde şekillendirmek, inancı istikamet/denge çizgisinde tutabilmek açısından önemlidir.⁷⁸⁴

İnancın temel konusunu İslam akaidinin üç ana esası olan *Allah, peygamber ve ahiret* inancı oluşturduğunu daha önce de ifade etmiştik. Bütün peygamberler, inanmayanlara karşı bu üç konuda mücadele vermişler, bu esasların iman edilmesi gereken gerçekler olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır.⁷⁸⁵ Çalışmamızın konusunu oluşturan sûrelerde Allah’a (c.c.) ve ahirete inanç ön plana çıktığından bu başlık altında sadece bu iki konuda gerekli olan istikamet/denge üzerinde durulacaktır.

⁷⁸² Hûd, 11/112.

⁷⁸³ Gaznevî, *Şerh-u Akîdeti’l-İmâmi’t-Tahâvî*, s. 25.

⁷⁸⁴ Kavaklıoğlu, *Hiz. Peygamber’in Sünnetinde Orta Yol*, s. 93.

⁷⁸⁵ Gaznevî, *Şerh-u Akîdeti’l-İmâmi’t-Tahâvî*, s. 38-39.

3.1.3.1.1.1. Allah'a (c.c.) İnançta

Kur'ân-ı Kerim inanç konusunda tevhîd ilkesini benimsemiştir. Tevhidin dışındaki bütün inanç sistemi çarpık ve bozuktur. Gerek Ehl-i Kitap ve gerekse de diğer müşriklerin Allah'a (c.c.) inanç konusunda ki dengesiz davranışlarına bakıldığında dikkati çeken husus onların Allah (c.c.) hakkında ki bilgilerinin yanlış ve eksik olduğudur. Bu nedenle bütün peygamberler kendi toplumlarına zihinlerindeki yanlış ve eksik olan Allah (c.c.) inancını izale etmek ve onun yerine hak ve gerçek olanı yerleştirmek için kendilerine ilk olarak tevhitten bahsetmişlerdir.⁷⁸⁶ Çalışma konularımızdan olan Hûd sûresinde peygamberlerin bu tevhid mücadelesine açıkça şahit olmaktayız. Hz. Nûh kendi kavmine,⁷⁸⁷ Hz. Hûd Âd milletine,⁷⁸⁸ Hz. Salih Semud halkına,⁷⁸⁹ Hz. Şuayb Medyene,⁷⁹⁰ Hz. Peygamber de ashabına ve kıyamete kadar gelecek olan ümmetine⁷⁹¹ “Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Sizin O'ndan başka ilahınız yoktur.” mesajını vererek tevhîd akidesini anlatmışlardır.

Kur'ân-ı Kerim'in bütün insanlığa çağırısı yine şu yöndedir; her şeyi yaratan, yaşatan, işlerinde her hangi bir ortağa ihtiyaç duymayan bir mabudun varlığını kabul edip ondan başkasına ilahlık ve mabutluk isnadından uzak durarak tevhidi gerçekleştirmektir.⁷⁹² Konunun sünnette de aynı önem ve ciddiyet içerisinde ele alındığını görmekteyiz. Her fırsatta tevhîd vurgusu yapan Hz. Peygamber, Allah'ın kulları üzerindeki hakkının, Allah'a ibadet etmeleri, o'nun birliğine inanmaları ve o'na hiçbir şeyi ortak koşmamaları olduğunu bildirmiştir.⁷⁹³

Âyet ve hadislerden istikamet için tevhidi tereddütsüz kabul etmenin gerekliliği anlaşılmaktadır. Allah'ın varlığını ve birliğini kabul ettikten sonra da bu inançta devam ve sebat etmek gerekir. Bunun için inancın gereklerini tam anlamıyla yapmak icap etmektedir.⁷⁹⁴ Nitekim yüce Allah tevhidin bilinmesini isterken gerek Hz. Peygamber'den ve gerekse de onun üzerinden bütün kullarından Allah'ın

⁷⁸⁶ Yaşar Düzenli, *Kur'ân Işığında Evrensel Dengeler ve İnsan*, İstanbul: MÜİFY, 2000, s. 137.

⁷⁸⁷ Hûd, 11/26.

⁷⁸⁸ Hûd, 11/50.

⁷⁸⁹ Hûd, 11/61.

⁷⁹⁰ Hûd, 11/84.

⁷⁹¹ Hûd, 11/2.

⁷⁹² Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c. IV, s. 2138.

⁷⁹³ Müslim, *İman*, 48. Tirmizî, *İman*, 18.

⁷⁹⁴ Kaya, *Kur'ân'da İstikamet*, s. 53.

varlığına ve birliğine olan inancın sabit ve devamlı olmasını arzu etmektedir.⁷⁹⁵ “Bana Müslümanlığı öyle bir tarif et ki, bir daha senden başka kimseye sorma ihtiyacı hissetmeyeyim” veya “Sımsıkı sarılıp mutlaka yapmam gereken bir şey söyle bana” diyen Süfyan b. Abdullah’a Hz. Peygamber’in “Allah’a iman ettim de. Sonra dosdoğru ol.”⁷⁹⁶ demesi inançta devamlılığı ifade etmektedir.

Mümin, Allah’a gereği gibi inandıktan sonra inancında da dosdoğru olmak zorundadır. İnançta istikamet üzere olmak; şirkten, küfürden, irtidat etmekten, bidat ve hurafelerden tamamen uzaklaşmak, onlarla her türlü ilişkiyi kesip bunları bütünüyle reddetmek demektir.⁷⁹⁷ Meşhur muhaddis Kâdı İyâd söz konusu hadisi açıklarken inançta istikamet üzere olma hususunda şunları söylemiştir; “Allah’a gereği gibi iman edip tevhidden asla ayrılmamak, o’nun (c.c.) emirlerine sımsıkı sarılıp yasaklarından kaçınmak ve ölünceye kadar bu hali devam ettirmektir.”⁷⁹⁸ Şu halde İslamiyet’in insanlara kazandırdığı en temel ilke tevhid ve istikamettir. *Tevhid ve istikamet, işte İslamiyet* sloganı bunu gayet iyi anlatmaktadır. İstanbul’un işgali günlerinde Anglikan kilisesinin “*İslamiyet, fikre ve hayata ne getirmiştir?*” sorusuna o zamanlar “*Dâru’l-Hikmeti’l-İslamiyye*” âzasından olan Said Nursî’nin verdiği “*İslâm, fikre tevhid, hayata istikamet vermiştir.*” cevabı inanç ve istikamet ilişkisini ortaya koymaktadır.⁷⁹⁹

Ehl-i Kitap ise inanç konusunda istikametlerini koruyamamışlardır. Fatıha sûresinde Allah (c.c.) kullarından, nimet verdiklerinin (inançta istikamet üzere olanların) yolunda olmalarını isterken, (istikamet çizgisinden uzaklaşıp) gazaba uğrayanların ve sapıtanların yolunda olmamalarını istemektedir.⁸⁰⁰ Rivayetlere göre Hz. Peygamber, gazaba uğrayanların Yahudiler, sapıtanların ise Hristiyanlar olduğunu bildirmiştir.⁸⁰¹ Yahudi ve Hristiyanlar tevहितen uzak oldukları için inanç konusunda istikametlerini koruyamamışlardır.

Sonuç olarak Allah’a (c.c.) iman, inançta istikamet/denge üzere olmaktır.

⁷⁹⁵ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c. VII, s. 3395.

⁷⁹⁶ Müslim, *İman*, 62. Tirmizî, *Zühd*, 61.

⁷⁹⁷ Ahmed Kalkan, *Ansiklopedik Kur’ân Kavramları Ve Güncel Yansımaları*, İstanbul: Davud Emre Yay. 2011, c. II, s. 893.

⁷⁹⁸ Nevevî, *Minhâc*, c. II, s. 9.

⁷⁹⁹ Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn*, c. I, s. 464.

⁸⁰⁰ Fâtıha, 1/6-7.

⁸⁰¹ Tirmizî, *Tefsîr*, 2.

3.1.3.1.1.1.2. Ahirete İnançta

İnanç konusunda fertlerde olması istenilen temel özelliklerden biri de ahirete inanmaktır. Ahiret inancı Kur'ân-ı Kerim'in üzerinde sıkça durduğu konulardan biridir. Kur'ân-ı Kerim'in yaklaşık dörtte birini teşkil etmektedir.⁸⁰² Çünkü insanların Allah'a iman etmeleri, o'nun emrine boyun eğmeleri ancak bu inançla mümkündür. Bunun için ahirete ilişkin konunun detayları, safhaları ve merhaleleri özellikle Mekki sûrelerde daha ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Çalışma konumuz olan sûrelerde de ayrı bir önem verildiğini görmekteyiz. Böyle olması da gerekmektedir. Çünkü söz konusu sûrelerde gerek inanç ve gerekse de ahlakî açıdan her türlü çarpıklığın temel sebebi ahiret inancının olmamasına bağlanmaktadır. Şu halde insanların her türlü şirk ve küfürden temizlenip hayatlarının tamamına İslam'ı yerleştirmeleri için ahiret inancı gerekmektedir.⁸⁰³ Bu sebepten araştırma konularımızdan olan Meâric sûresinde bu inancın gerekliliğine vurgu yapılmakta⁸⁰⁴ kıyamet, ölüm, öldükten sonra dirilme, mahşer, hesap ve amellerin karşılık bulacağı ahiret inancı müminlerin bir vasfı olarak zikredilmektedir.⁸⁰⁵ Hadis-i şerifte de inanılması zorunlu esaslardan biri olarak açıklanmaktadır.⁸⁰⁶

İslam'a göre dünya hayatı önemli olduğu gibi ahiret hayatı da önemlidir. Hatta ondan daha da önemli ve kalıcıdır. Bu iki hayat arasında belirli bir dengenin kurulması da yine İslam'ın bir önerisidir. Bu denge dünya ile ahiretin belirli bir ölçüde tutulmasıdır. Dengeyi sağlayan da ahiret inancıdır. Dünyasız bir ahiret, ahiretsiz de bir dünya yoktur. Buna göre ne ruhbanlığı icat eden Hristiyanlar, ne de ahireti yok sayıp sadece dünyanın varlığını kabul eden Yahudiler varlıklarını sürdürememişlerdir. İslam, her iki grubun bu davranışlarını dengesizlik olarak görmüş, ahiret inancını benimsemekle dünya ile ahiret arasında bir denge kurmuştur.⁸⁰⁷

⁸⁰² Tan, *Kur'ân'a Göre Geçmiş Kavimlerin İnkırazında Ma'siyetin Rolü*, s. 114.

⁸⁰³ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları*, c. I, s. 118.

⁸⁰⁴ Meâric, 70/26.

⁸⁰⁵ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. V, s. 246. Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, c. IV, s. 310.

⁸⁰⁶ Buhârî, *İman*, 37.

⁸⁰⁷ Kavaklıoğlu, *Hz. Peygamber'in Sünnetine Orta Yol*, s. 100-101.

Ahret inancı insanın dünya hayatında dengeli ve tutarlı hareket etmesini sağlar. Çünkü bu inanç dünya ile ahiret arasında bir terazi görevi görmektedir. Bu inancı taşıyan bir kimsenin hayatı, değerleri, amelleri ve olayları ölçmesi ve değerlendirmesi ile bu inancı taşımayanın ölçmesi ve değerlendirmesi farklıdır. Ahiret inancı olan kimse yeryüzünün değil gökyüzünün terazisini, dünya hesaplaşmasını değil ahiret hesaplaşmasını gözeterek hareket edeceğinden her olayın iyi veya kötü bir karşılığının olacağını bilir ve sonuçlarını da hesaba katarak bir değerlendirme yapar. Bu da kendisini doğru ve gerçeklere uygun işler yapmaya sevk eder. Ahiret inancı olmayan kimse ise bu hesaplamaları dünya ile sınırlı tutacağından onun değerlendirmeleri farklı olacaktır. Ahiret hesabını göz ardı ettiği için sürekli farklı sonuçlar elde edeceğinden tatmin olamayacak, kendisi mutlu olamadığı gibi etrafını da rahatsız edecektir.⁸⁰⁸ Onun içindir ki toplumun refah ve mutluluğu için fertlere ahiret inancının yerleştirilmesi bir zorunluluktur.

Ahiret inancının duygu ve davranış açısından da insanın hayat sistemi üzerinde derin bir etkisi vardır.⁸⁰⁹ Öncelikle bu inanç, kişiyi ahiret için bir takım amellerde bulunmaya sevk eder. Sadece ahirete inandım demekle ahirete inanılmış olunmayacağından kişiye, ahireti kazandıracak işler yapmasını, malını ve kazancını ahiret için harcamasının gerekli olduğu sorumluluğunu yükler.⁸¹⁰

İnsanı ölüm korkusundan kurtaran ve içindeki sonsuzluk arzusunu tatmin eden ahiret inancı,⁸¹¹ insanın hayatına bir anlam katması, yön vermesi ve değer katması açısından da oldukça önem arz etmektedir. Çünkü dünya hayatının amaç ve hikmeti ancak ahirete inanmakla bilinebilir. Yaşama düzeni böyle inançla rayına oturtulabilir.⁸¹² Neticede bu inanca sahip olan insan, her türlü kötülükten uzak durarak, dünya hayatını iyilik, güzellik, yardım severlik ve Allah'a (c.c.) kulluk gibi yararlı işler üzerine inşa edecektir.⁸¹³

Ahiret inancı insana, fitratında olan adalet duygusunun da gerçekleşeceği ümidini veren bir inançtır. Dünyanın hiçbir yerinde adaletin sürekli olarak tecelli

⁸⁰⁸ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. XV, s. 238.

⁸⁰⁹ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. XV, s. 238.

⁸¹⁰ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. XV, s. 78. Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. V, s. 246.

⁸¹¹ Tan, *Kur'ân'a Göre Geçmiş Kavimlerin İnkırazında Ma'siyetin Rolü*, s. 115.

⁸¹² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, c. XIII, s. 6377.

⁸¹³ Görmez vd. *Hadislerle İslâm*, c. I, s. 595.

etmesi mümkün değildir. Adaletin sürekli olarak tek tecelli edeceği yer sadece ahirettir. Hayatında birçok zorluklarla, zorbalıklarla, haksızlıklar ve sıkıntılarla karşılaşan insanın, bunları her zaman ortadan kaldıramadığı ve üstesinden gelemediği açıktır. Bu sebepten iyi ile kötünün, zalim ile mazlumun, haklı ile haksızın tam olarak ayrılacağı bir günün varlığına inanmak insan için büyük bir ümit kaynağıdır.⁸¹⁴

Netice olarak ahiret, inanç ve davranışlarda dengeli ve ölçülü hareket etmeyi sağlayan bir inançtır.

3.1.3.1.1.2. İbadette İstikamet Üzere Olma

İbadet, nefse muhalefet ederek Allah'a karşı saygı ve tazim göstermek demektir.⁸¹⁵ İnançın fiiliyata yansması, pratiğe dönüştürülmesidir.⁸¹⁶ İslam, inançta olduğu gibi ibadetlerde de dengeli olunmasını öğütlemektedir. Az ama devamlı olan ibadet çok ama devamı getirilemeyen ibadetten daha faydalıdır. Hz. Peygamber insanlara ibadet etmelerini tavsiye ettiği kadar ibadette dengeli olmalarını da tavsiye etmiştir. İnsanı yoracak, bıkkınlık verecek bir davranışı onaylamamış, dengeli davranmanın amaca ulaşma vesilesi olacağını ifade etmiştir.⁸¹⁷ Bu başlık altında çalışma konumuz olan Hûd sûresi ve kardeşlerinde yer alması münasebetiyle ibadetlerde dengeliliği ifade eden namazda kararlılık ve infakta ölçü konularına değinilecektir.

3.1.3.1.1.2.1. Namazda Kararlılık

Namaz, Arap lisanında (صلاة) lafzı ile ifade edilmektedir. “*Salât*”, lügatte “Dua, istiğfar, rahmet, yüceltme, övme ve tebrik”⁸¹⁸ gibi manalara gelmektedir. Dînî bir terim olarak ise; “Tekbirle başlayıp selâmla biten ve belli hareket ve sözlerden oluşan ibadet şeklidir.”⁸¹⁹ Şekil bakımından dinden dine değişse de bütün dinlerde yer alan bir ibadettir.⁸²⁰

⁸¹⁴ Görmez vd. *Hadislerle İslâm*, c. I, s. 593.

⁸¹⁵ Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 151.

⁸¹⁶ Kavaklıoğlu, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Orta Yol*, s. 93.

⁸¹⁷ Buhârî, *Nikâh*, 1.

⁸¹⁸ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüğa*, c. III, s. 300. İsfahânî, *Müfredât*, s. 421.

⁸¹⁹ Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 492.

⁸²⁰ İsfahânî, *Müfredât*, s. 421.

İslam'ın temel şartı olan namaz, imanın belirtisi olup Allah (c.c.) ile kul arasında derin ve kuvvetli bağı kurabilmenin ve Allah'tan (c.c.) güç almanın bir aracıdır.⁸²¹ İbadetler içerisinde namazın ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Namaza ait bu ayrıcalık Kur'ân-ı Kerim'in namaz konusundaki ısrarından kaynaklanmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde namaz kılma emredilirken, kılmayanların durumu ise yerilmektedir.⁸²² Ancak burada dikkat çekmek istediğimiz asıl nokta namazda kararlı olmak, namazı sürekli hale getirmektir. Çalışma konumuz olan sûrelerden Meâric sûresinde, müminlerde olması gereken vasıflar sıralanırken ilk ve son vasıf olarak namaz zikredilmekte ve onların durumları “*Onlar namazlarında devamlıdırlar. Onlar namazlarını muhafaza ederler.*”⁸²³ şeklinde dile getirilmektedir. Burada namazın tekrar etmesiyle vurgulanmak istenen kararlılık, istikrar ve Allah'la (c.c.) iletişim halini kesintisiz sürdürmedir.⁸²⁴

Meâric sûresi yirmi üçüncü âyetinde geçen “*Namazda devamlılık*” ifadesi tefsir kitaplarında şu şekilde açıklanmıştır: Onlar namazlarını kararlı ve istikrarlı bir şekilde vaktinde, huşu ve sükûnet içerisinde, gafletten uzak durarak, devamlı kılarlar. Buradan sürekli ibadet edilmesi gerektiği anlaşılmalıdır. İbadetin, her gün veya her ay belirli miktarda, muntazaman yapılmasıdır.⁸²⁵

Meâric sûresi otuz dördüncü âyetinde geçen “*Namazı muhafaza etme*” konusunda ise şunlar kaydedilmiştir; Onlar namazların farzlarını, sünnetlerini, müstehaplarını gözeterek şekil ve ruhuna uygun olarak kılarlar. Namazdan önce, namaz esnasında ve namaz sonrasında yapılacak olan işlere özen göstererek en mükemmel olmasına dikkat ederler.⁸²⁶ Görüldüğü gibi âyette geçen devamlılık vasfı namazların kendisine, muhafaza ise namazın hallerine ait bir nitelemedir.⁸²⁷

⁸²¹ Ebû'l-Hasen Ali el-Hasenî en-Nedvî, *Kitap Ve Sünnetin Işığında Dört Rükün*, çev. İsmet Ersöz, Konya: İslami Neş. 1991, s. 15. Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. XV, s. 236.

⁸²² Mürselât, 77/48.

⁸²³ Meâric, 70/23-34.

⁸²⁴ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. XV, s. 236.

⁸²⁵ Kavaklıoğlu, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Orta Yol*, s. 108.

⁸²⁶ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. V, s. 246. Neseî, *Medârik*, c. IV, s. 1261.

⁸²⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XXI, s. 238-240.

İnsanı bütün kötülüklerden, çirkinliklerden,⁸²⁸ nefsin her türlü hırs ve tamahından alıkoyan⁸²⁹ namazdır. Tabi namaz hakiki olursa bunlar mümkün olabilir. Hakiki namaz, insana imanı sevdirebilir. İmanı kalbinde süsleyip küfrü, fiske ve isyanı ona çirkin gösterir. Bunun içindir ki Medyenliler, kendilerini tevhide, fazilet ve erdeme davet edip her türlü zulmü, adaletsizlik ve taşkınlığı bırakmalarını söyleyen Hz. Şuayb'ın bu tavrını garipsediler. Ondaki bu değişikliğin ve yaptıkları dîni ve ticarî işlere karşı çıkmasının temel sebebini aramaya başladılar. Çünkü Hz. Şuayb, içlerinde yetişmiş, aynı kabilenin ve aynı memleketin evladı olarak doğup büyümüştü. Kendilerine göre bu değişikliğin ve karşı gelmenin bir kaynağı olmalıydı. Neticede onda namazdan başka bir kaynak bulamadılar⁸³⁰ ve şöyle demekten kendilerini alamadılar: *“Ey Şuayb! ‘Babalarımızın taptığını bırakmamızı emreden veya mallarımızı istediğimiz gibi kullanmamızı meneden senin namazın mıdır? Sen doğrusu akli başında, yumuşak huylu birisin’ dediler.”*⁸³¹

Kişi namazdan derin zevk aldığı zaman ihtiras ve bencilliğini frenleyip kendini meşru sınırlar içine alabilir.⁸³² Onun içindir ki Allah (c.c.), nefsin bu dürtülerinden kurtulmak için namazı günde beş vakit olarak emretmiştir. Namazın insan üzerindeki bedensel ve ruhsal faydasından bahseden Veliyyullah ed-Dehlevî (ö.1176/1762), namazın günde beş vakit tekrarlanmasındaki hikmeti şöyle açıklar: Namazda asıl olan devamlılıktır. Bu sebepten bir vakitten sonra diğer vakti beklemek ve onun için hazırlık yapmak gerekmektedir. o'na göre namazı beklemek ve kılmadan önce hazırlık yapmakla kıldıktan sonra namazın insan üzerindeki etkisinin devam etmesi ve nurunun yağmasının (her ne kadar namaz içerisindeki kadar olmasa da) kesilmemesi namaz hükmündedir. Böylece vakitlerin tamamında değilse bile ekserisinde gözler Allah'ı (c.c.) zikretmeyi gözetleyecek, kalpler ise ona karşı olması gereken taati düşüneceğinden nefsin meşgul edeceği boş bir vakit kalmayacak, dolayısıyla nefsin dürtülerinden kurtulunmuş olunacaktır. Dehlevî, konunun daha iyi anlaşılması için somut bir örnek vererek devamla der ki: “Böyle bir Müslümanın

⁸²⁸ Ankebût, 29/45.

⁸²⁹ Meâric, 70/22-23.

⁸³⁰ Nedvî, *Kitap Ve Sünnetin Işığında Dört Rükün*, s. 62.

⁸³¹ Hüd, 11/87.

⁸³² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, c. XII, s. 6378.

durumu örke⁸³³ bağlanmış bir at'a benzer. Örküne bağlı olan at, gezer, dolaşır ama sonra tekrar bağlı olduğu yere döner. Bu at 'ın kaçıp kurtulması, hırçınlık yapması veya başkasına zarar vermesi mümkün değildir. Tıpkı bunun gibi namaza devam eden, namazı düşünen biri de her türlü taşkınlıklardan uzak duracaktır. Müslüman için her an, her dakika namaz kılmak mümkün olmayacağından *bir şeyin tamamı elde edilemiyorsa bir kısmı terk edilmez* kuralınca böyle kolay bir şekilde namaza devam etmesi mümkündür.”⁸³⁴

Kısacası namaz insanın dengeli bir hayat yaşamasını sağlayan bir ibadettir.

3.1.3.1.1.2.2. İnfakta Ölçü

İbadette denge konusunda fertlerde olması istenilen bir diğer temel özellik ise infakta ölçüdür. Lügat itibari ile “Harcamak, tüketmek, azaltmak, yok etmek ve fakir düşmek” gibi anlamlara gelen infak;⁸³⁵ terim olarak ise “Allah (c.c.) ve resulünün hoşnutluğunu elde etmek amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaç olan kimselere aynî ve nakdî yardımda bulunması” demektir.⁸³⁶

Çalışma konumuz olan sûrelerden Meâric sûresinde insanın ahlakî zafiyetinden -aşırı mal düşkünü ve cimri olduğundan- bahsedildikten sonra namaz kılanlar ve infak edenler bundan istisna edilmektedir.⁸³⁷ Söz konusu âyet şöyledir: “Onlar namazlarında devamlıdırlar. Ve onların mallarında Yoksul ve yoksun olan(lar) için belirli bir hak vardır.”⁸³⁸ Âyete göre ahlakî zafiyetlerden kurtulmanın yolu namaz ve infaktır.

Âyette üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da infakın namazdan sonra getirilmesi; namaz ile infakın arasının yaklaştırılmasıdır. İbn Kesîr, bu yakınlığı şöyle açıklar: “Namaz, Allah'ın (c.c.) birliğini, yüceliğini, sena ve mehdini içine alan Allah (c.c.) hakkı olan bir ibadettir. İnfak ise kulların hakkı olup Allah'ın (c.c.) yaratıklarına bir iyiliktir.”⁸³⁹ Müfessir, adeta kul hakkının (infak) Allah hakkı

⁸³³ Örke; Hayvanları çayıra bağlamaya yarayan kalın ip, örük. *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK, 1988, c. II, s. 1141.

⁸³⁴ Dehlevî, *Huccetullahü'l-Bâliğa*, c. II, s. 8-9.

⁸³⁵ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, c. X, s. 357-358. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. II, s. 34-35.

⁸³⁶ Mustafa Çağrı, “İnfak” Md. İstanbul: DİA. 2000, c. XXII, s. 289.

⁸³⁷ Meâric, 70/23-25.

⁸³⁸ Meâric, 70/23-25.

⁸³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. I, s. 168-169. Sâbûnî, *Saffetü't-Tefâsîr*, c. I, s. 26.

(namaz) kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Söz konusu bu âyette (Meâric, 70/23-25) geçen belirli haktan maksat infaktır. Müfessirler bunu farz olan zekât, nafaka ve sadaka olarak açıklarken⁸⁴⁰ müfessir Alûsî farklı bir bakış açısı ile bunu kişinin her Cuma veya her ay vermeyi kendisine görev kabul etmesi olarak açıklamak suretiyle bundan maksadın sadaka olabileceğini söylemiştir.⁸⁴¹ İbn Abbas'ın (r.a.) buradaki haktan maksadın maldaki zekâtın dışındaki haklardır demesi Alûsî'nin bu tezini desteklemektedir.⁸⁴²

İslam'a göre bütün mülkün sahibi Allah (c.c.)'tır. Kişinin elde ettiği servet ise Allah'ın (c.c.) kendisine verdiği bir emanettir. o'nun emanet olarak verdiği bu servetten başkalarına vermek gerekmektedir. Mallarda yoksul ve yoksun kişilerin hakkının olduğunu bilmek bir taraftan Allah'ın (c.c.) lütfuna olan bağlılığı diğer taraftan da fertler arasındaki toplumsal bağın önemini yansıtır. Zenginle fakir arasındaki mesafeyi daraltarak aralarında bir denge oluşturur. Bütün fertlerin dayanışması ve yardımlaşması için bir sosyal güvence olan bu hak sayesinde fertler arasında sosyal adalet işler hale gelecek ve kardeşlik bağları daha da güç kazanacaktır. Bununla birlikte hırs ve cimrilikten kurtulma da ancak bu sayede mümkündür.⁸⁴³

İslam, her konuda tutumlu olmayı tavsiye etmektedir. İnfak konusunda da aşırıya gitmeyi yasaklamış, insana ölçülü/dengeli bir yol tutmasını öğütlemiştir. Kur'ân-ı Kerim'de buna şöyle işaret edilmektedir: *“Onlar, harcadıkları zaman, ne israf ederler, ne de kısırlar; (harcamaları,) ikisi arasında orta bir yol olur.”*⁸⁴⁴

Âyette harcama konusunda aşırı uç olan israf ve cimrilik tasvip edilmemekte; ikisi arasında bir yol tutmanın ölçülü/dengeli bir davranış olduğu tavsiye edilmektedir. Sünnette de konuya aynı önemde yaklaşıldığı görülmektedir. Kendisine gelip malının tamamını infakta bulunmak istediğini söyleyen kimseye Hz. Peygamber'in, *“Malının bir kısmını kendin için ayır”* demesi infakta ölçülü/dengeli

⁸⁴⁰ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. V, s. 246. Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil*, c. IV, s. 310.

⁸⁴¹ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. XV, s. 78.

⁸⁴² Seâlibî, *Cevâhiru'l-Hisân*, c. V, s. 485-486. Kâsımî, *Mehâsinu't-Te'vil*, c. VII, s. 180.

⁸⁴³ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. XV, s. 237. Çelik, *Hakk'ın Daveti*, c. V, s. 237. Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, c. XIII, s. 6377. Kavaklıoğlu, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Orta Yol*, s. 149.

⁸⁴⁴ Furkan, 25/67.

olmanın önemini ortaya koymaktadır.⁸⁴⁵ Zira malın tamamını ortaya koymanın kişiyi başka yardımlardan alıkoyacağı hatta başkasına muhtaç edeceği bir gerçektir. Hâlbuki en makbul amel az da olsa devamlı olanıdır.⁸⁴⁶

Netice olarak malı bütünüyle elde tutmak veya tamamını elden çıkarmak ölçülü/dengeli bir davranış değildir. Ölçü/denge; israf ve cimrilik arasında bir davranıştır; ihtiyaç fazlasını veya uygun bir miktarı infak etmektir.⁸⁴⁷

3.1.3.1.1.3. Hayâda İstikamet; İffetli Olma

Hayâ; insanlar kınar korkusuyla bir şeyi yapmaktan çekinmektir. Allah (c.c.) korkusu ile kötü işlerden uzak durmak da hayâ olarak değerlendirilmektedir.⁸⁴⁸ Tariflerden hayânın, kötülüklerden sakındırma fonksiyonunun olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra hayânın iyilik kazandıran bir diğer fonksiyonu da bulunmaktadır.⁸⁴⁹ Bu açıklamalara göre hayâ, kötülükten sakındırma ile iyilik elde etme arasında bir konuma sahiptir. Burada hayâyı yaşamakta aşırılığa kaçmamak dengenin korunması açısından önemlidir.⁸⁵⁰ Bu başlık altında hayâ ile anlam açısından yakın ilişkisi olan ve bir denge unsuru olma özelliği taşıyan iffetten bahsedilecektir.

Sözlükte “Helal ve güzel olmayan şeylere yaklaşmama, haram ve her türlü hıristan uzak durma, uygunsuz söz ve davranışlardan kaçınma, bir şeyin azlığını ifade etme”⁸⁵¹ gibi anlamlarda kullanılan iffet kelimesi, terim olarak “Nefiste, şehvetin galip gelmesini engelleyen bir halin meydana gelmesi”⁸⁵² demektir. Daha açık bir ifadeyle “Kişinin yeme, içme ve cinsellik konusunda nefsin aşırı arzularını dizginleyerek dengeli ve ölçülü davranmak suretiyle dînin ve aklın belirlediği çerçevede hareket etmesi”⁸⁵³ anlamında kullanılmaktadır. İffet kelimesi, cinsel konularda ahlakî konulara bağlı kalmayı ifade ettiğinden “İffetli olma” günümüzde

⁸⁴⁵ Buhârî, *Zekât*, 18.

⁸⁴⁶ Buhârî, *Rikâk*, 18. Müslim, *Müsâfirîn*, 216.

⁸⁴⁷ Karaman vd. *Kur’ân Yolu*, c. I, s. 348.

⁸⁴⁸ Cürcânî, *Ta’rîfât*, s. 100.

⁸⁴⁹ Tirmizî, *Birr*, 47.

⁸⁵⁰ Kavaklıoğlu, *Hz. Peygamber’in Sünnetinde Orta Yol*, s. 248.

⁸⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. IX, s. 253. İbn Fâris, *Mu‘cemü Mekâyisi'l-Lüğa*, s. 3.

⁸⁵² İsfahânî, *Müfredât*, s. 507.

⁸⁵³ Görmez vd. *Hadislerle İslâm*, c. III, s. 229.

sadece namuslu olma ve namusu koruma şeklinde anlaşılmaktadır.⁸⁵⁴ Ancak Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde iffetli olma için -mal-mülk, yeme-içme, cinsel konular ve insani muamelelerde dengeli ve edepli olma gibi- daha geniş bir alan çizilmiştir. Dolayısıyla namusu korumanın iffetli olmanın bir gereği olduğunu söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Çalışma konularımızdan Meâric sûresinde, müminlerin vasıfları sayılırken *“Onlar ırzlarını koruyanlardır. Ancak eşlerine ve cariyelerine karşı müstesna; çünkü onlar kınanmazlar.”* buyrulmaktadır.⁸⁵⁵ Mevdûdî âyetin tefsirinde şunları kaydetmektedir: *“Âyette geçen ‘ferçlerini korurlar’ dan maksat; Onlar iffet ve namus sahibi olup her türlü cinsel sapkınlık ve aşırılıktan uzaktırlar. Öylesine iffetlidirler ki, şeriatın başkaları önünde açılmasını yasakladığı yerlerini de örterler.”*⁸⁵⁶ Müfessir bu açıklamasıyla zina, fuhuş gibi avret yerlerini başkasına göstermenin, sorumsuz bir şekilde gezmenin de iffetsizlik olduğunu söylemiştir.

İffet, insanın sahip olması gereken en büyük erdemdir. Çünkü insan bu erdem sayesinde nefsinin hevasından ve hayvani isteklerinden kurtulup, üstün bir ruhi yapıya sahip olabilir. Bu erdeme sahip olmayan kimsenin nefsinin her isteğini yapması ve yaptığı işin helal mi haram mı olduğunu dikkate almayıp iffetini kaybetmesi ise kaçınılmazdır.⁸⁵⁷ Ancak burada iffetli olmak ile iffeti kaybetme arasındaki inceliği anlamak için şunu belirtmekte fayda vardır: İnsanın aşırı zevklerden uzak durmasının iffet ve erdem sayılabilmesi için bu tutumun bizzat kendi bilinçli tercihine dayanması ve güçlü bir iradî çaba ile gerçekleştirmesi gerekmektedir. Psikolojik veya bedensel bir zafiyetten, acizlik, korkaklık ve bilgisizlikten yahut başka bir engelden dolayı zevklerini terk eden veya ileride daha fazlasını elde etme düşüncesi ile mevcut zevkten feragat eden kişi erdemli sayılmaz. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerim ve Hadis-i şeriflerde dile getirilen iffetin, ifrat ve tefrit denilen iki uç noktadan uzaklaşıp daha dengeli ve mutedil bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.⁸⁵⁸

⁸⁵⁴ Görmez vd. *Hadislerle İslâm*, c. III, s. 229.

⁸⁵⁵ Meâric, 70/29-30.

⁸⁵⁶ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. III, s. 401.

⁸⁵⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. V, s. 327.

⁸⁵⁸ Mustafa Çağrırcı, *“İffet”* Md. İstanbul: DİA. 2000, s. 507.

Seyyid Kutub âyetin tefsirinde iffetli olmanın fert ve toplum için gerekliliğini ifade ederken devamla şunu söyler: “İffet, ruhun, ailenin ve çevrenin temizliğidir. Nefsin, ailenin ve toplumun arınmasıdır. Bu temizlik ve arınma; mahrem yerleri helâl olmayanların bulaşıp kirletmesine, kalbin helâl olmayan şeylere ilgi duymasına, toplumda şehvet ve arzuların hesapsız bir şekilde başını alıp gitmesine, ailenin ve soyun bozulmasına karşı korunmakla sağlanır. Şehvet ve arzuların bir sınır tanımadan başını alıp gittiği bir toplum çözülme ve bozulma ile karşı karşıya kalmış bir toplumdur. Çünkü orada ailenin güvenliği ve dokunulmazlığı yok demektir...”⁸⁵⁹

Kısacası iffet, kişiyi her türlü aşırılıklardan uzaklaştıran dengeli bir davranıştır.

3.1.3.1.1.4. Dünya-Ahret Dengesi

Fertlerde olması istenilen bir diğer özellik de dünya ile ahireti belirli bir dengede tutabilmektir. Dünya, insanın doğup büyüdüğü, çalışıp çabaladığı, rızkını ve geçimini temin ettiği, varlıklarla ilişki kurduğu, tutum ve davranışlarını sergilediği ölümden önceki bir hayattır.⁸⁶⁰ Ahiret ise dünyadan sonra başlayıp dünyadaki yaşam şekline göre bir hayatın yaşanılacağı sonsuz bir yaşam yeridir.⁸⁶¹

Hiç kuşkusuz Allah (c.c.) hayatı, insanlar çalışsınlar, hayatın güzelliklerinden istifade etsinler, bu güzellikleri geliştirsinler ve daha iyisini elde etsinler diye yaratmıştır. Ancak bu yararlanmada asıl yaşam yeri olan ahiret de unutulmamalıdır.⁸⁶² Bu hususta Kur’ân-ı Kerim, dünya ve ahiretin belirli bir denge içerisinde tutulmasını yani dünya ile ahiretin birlikte götürülmesini, birinin diğerine tercih edilmemesini⁸⁶³ önermektedir. Şayet bu denge gözetilmeyip dünyaya olan arzu ve istek artar ise insanda -fiil ve eylemlerinde- ilahi amacı yok edip tamamen dünyevî hedefleri elde etme isteği meydana gelir. Çünkü yine Kur’ân-ı Kerim’e göre ahiret kazancını elde etme amacı ile yapılan işler hem dünyada ve hem de ahirette fayda sağlar. Ancak ahiret düşüncesi olmadan yapılan işler sadece dünyada fayda sağlayabilir. Çalışma konumuzun mihveri konumunda olan Hûd sûresinde bu durum şöyle ifade edilmektedir: “Sadece dünya hayatını ve bu hayatın çekici güzelliklerini

⁸⁵⁹ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, c. X, s. 300-301.

⁸⁶⁰ Süleyman Uludağ, “Dünya” Md. İstanbul: DİA. 1994, c. X, s. 22.

⁸⁶¹ Topaloğlu & Yavuz & Çelebi, *İslam’da İnanç Esasları*, s. 247.

⁸⁶² Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, c. XI, s. 300.

⁸⁶³ Kavaklıoğlu, *Hız. Peygamber’in Sünnetinde Orta Yol*, s. 33.

isteyenlere çalışmalarının karşılığını orada tam olarak veririz, onlar orada hiçbir ödül kısıntısına uğratılmazlar.”⁸⁶⁴ Seyyid kutup bu konuda şöyle güzel bir tespitte bulunmuştur: “*Hep dünya için çalışan ve bu çalışmaların karşılığını alan birçok şahıslar, toplumlar ve milletler vardır. Bunların dünyaları alımlı, hatta hızlı bir kabarma görüntüsü verir. Ama bu, dünyaya ilişkin ilahi yasanın bir gereğidir. Fakat bu kimseler dünya uğruna yaptıkları çalışmaların aynısını, kalplerini ahiret ufkuna yönelik tutarak, Allah’ın (c.c.) hoşnutluğunu yaparak yapsalardı, yine dünya hayatının güzelliklerini elde edecekler, emeklerinin karşılığını da hiçbir kısıntı olmadan alacaklardı, bunun yanı sıra ahiret mutluluğunu da elde edeceklerdi.*”⁸⁶⁵

Hadiste de konunun önemine değinilmekte, tutarlı bir hayat sisteminin dengeliliğine işaret edilmektedir. Meşhur Ebû Hanzala (r.a.) hadisinde de Hz. Peygamber dünya-ahiret dengesi vurgusu yapmakta, dünya meşgalesinden dolayı huzurunda olduğu zamanki hazzı, huzurundan ayrıldıktan sonra muhafaza edemediğini söyleyen Ebû Hanzala’ya “...*Ey Hanzala! Bir saat şöyle, bir saat böyle*”⁸⁶⁶ buyurmuştur. Hz. Peygamber böyle söylemekle vaktin bir kısmının Allah’ı (c.c.) anma, dînî emir ve vazifeler için ayrılmasını, diğer bir kısmının ise meşru olmak kaydıyla dünyevî işlere tahsis edilmesini belirterek⁸⁶⁷ dünya ile ahiretin belirli bir dengede tutulmasına işaret etmiştir.

İnsan, Allah’ın (c.c.) vermiş olduğu nimetler ile ahirette iyi bir yer tutmanın yolunu aramalıdır. Gece karanlığında kandille evimizi, malımızı aradığımız gibi, bu dünya hayatında da elimizdeki nimetlerle ahiret yurdunu arayacağız.⁸⁶⁸ Ancak bunu yaparken de kendi ihtiyaçlarımızı da hesaba katarak ölçülü davranmalıdır.⁸⁶⁹ Bir ayağımız dünyada bir ayağımız ahirette, bir gözümüz dünyada bir gözümüz ahirette, bir kulağımız ahirette bir kulağımız dünyada olarak yaşarsak dünya-ahiret dengesini kurmuş oluruz.⁸⁷⁰ “*Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış. Yarın ölecekmiş gibi*

⁸⁶⁴ Hûd, 11/15.

⁸⁶⁵ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, c. VIII, s. 131.

⁸⁶⁶ Ebû Abdilleh Muhammed b. Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. İbrahim ‘Atve ‘İvad, İstanbul: Çağrı Yay. 1981. *Zühd*, 28.

⁸⁶⁷ Kavaklıoğlu, *Hz. Peygamber’in Sünnetinde Orta Yol*, s. 33, Dipnot: 52.

⁸⁶⁸ Toptaş, *Kur’ân-ı Kerim Şifa Tefsiri*, c. VI, s. 41.

⁸⁶⁹ Esed, *Kur’ân Mesajı*, c. II, s. 799. Dipnot: 87.

⁸⁷⁰ Kalkan, *Ansiklopedik Kur’ân Kavramları Ve Güncel Yansımaları*, c. II, s. 1020.

ahirete çalış.”⁸⁷¹ nebevî düsturu da dünya-ahiret dengesinin gerekliliği açısından önemlidir.

Kısacası dengeli ve tutarlı bir hayat sistemi için dünya-ahiret dengesinin kurulması ve çalıştırılması gerekmektedir.

3.1.3.2. Toplumda Olması İstenilen Özellikler

3.1.3.2.1. İstiğfar-Nimet İlişkisi

Toplumda bulunması gereken özelliklerden biri istiğfar-nimet ilişkisidir. Burada istiğfar ve nimetin tarifleri yapıp istiğfarın maddî ve manevî nimet elde etmeye, bolluk ve berekete sebep olması üzerinde durulacak, son olarak da konunun daha iyi anlaşılması için Hz. Peygamber’in istiğfarına değinilecektir.

Çalışma konumuzun mihrini konumunda olan Hûd sûresinde istiğfar-nimet ilişkisine vurgu yapılmakta tevbe ve istiğfar sayesinde Allah’ın (c.c.) bolca nimet vereceği ifade edilmektedir. Allah (c.c.) bunu peygamberlerin dilinden şöyle ifade etmektedir: Hûd (a.s.), kavmine demişti ki: “*Ey kavmim, Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra o’na tevbe edin. Üstünüze gökten sağanak (yağmurlar, bol nimetler) yağdırırım ve gücünüze güç katsın.*”⁸⁷² Hz. Peygamber de şöyle seslenmişti: “*Rabbinizden bağışlanma dileyin; sonra o’na tevbe edin. O da sizi, adı konulmuş bir vakte kadar güzel bir meta ile metalandırırım...*”⁸⁷³

Bir şeyi örtmek veya kendisine onu kirden koruyacak bir elbise giydirmek anlamına gelen (غفر)⁸⁷⁴ kelimesinden türeyen “İstiğfar”, “söz ve fiille af talebinde bulunmak,”⁸⁷⁵ demektir. Cürcânî “Yararlı işleri az bulup onu çoğaltmaya çalışmak, faydası olmayan işleri de çok görüp ondan geri durmak” şeklinde tarif ederken bazı kelamcılar da “Günahın çirkinliğini fark edip ondan uzak durmak ve af talebinde

⁸⁷¹ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *Kitâbü’s-Süneni’l-Kübrâ*, Beyrut-Lübân: Dâru’l-Ma’rife, ty. c. III. s. 19.

⁸⁷² Hûd, 11/52.

⁸⁷³ Hûd, 11/3.

⁸⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. V, s. 25.

⁸⁷⁵ İsfahânî, *Müfredât*, s. 469.

bulunmak” şeklinde tarif etmişlerdir.⁸⁷⁶ Günümüzde ise daha çok “Allah’tan (c.c.) bağışlanma, af ve mağfiret dileme” şeklinde açıklanmaktadır.

Burada istiğfar ile yakın ilişkisi olan tevbeden de bahsetmek yerinde olacaktır. Tevbe ve istiğfar kelimeleri birlikte kullanıldığından çoğu kere aynı anlam ifade ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin Beğavî (ö.516/1122) “*Meâlimü’t-Tenzîl*” isimli eserinde istiğfarın tevbe, tevbenin de istiğfar olduğunu söylemekle her ikisinin de aynı anlama geldiğini ifade etmiştir.⁸⁷⁷ Ebû Hayyân (ö.745/1344) ise her iki kelimenin ayrı anlam ifade ettiğini söylemektedir. O’na göre tevbe, günahlardan kurtulmak, o günahlardan dolayı pişmanlık duymak ve bir daha yapmama konusunda da kararlılık göstermektir. İstiğfar ise, günahlardan dolayı af talebinde bulunmaktır.⁸⁷⁸ Buna göre tevbe, istiğfarın ön şartıdır. Önce günahlardan rücu’ etmek, sonrada o günahlardan dolayı af ve marifet talep etmek gerekmektedir.

“*Nimet*” kelimesi ise Arapçada hal, tutum ve davranış bildiren (**فِعْلَةٌ**) kalıbında mastar olarak kullanılan bir isimdir.⁸⁷⁹ Lügat itibariyle “Mal ve yaşam açısından refah ve bolluk içinde olmak” demektir.⁸⁸⁰ Terim olarak ise “Herhangi bir bedel veya çıkar gözetmeden iyilik ve menfaat kastıyla yapılan şey”⁸⁸¹ olarak tarif edilmektedir.

İnsan, günah işlemeye meyilli olarak yaratılmış bir varlıktır. Günahsız olarak dünyaya gelen insan, dînî emirlerle mükellef olacak yaşa geldiği zaman sevap ve günah işlemeye başlar. Bütün insanların az çok günahı vardır. Sadece peygamberler ilahî koruma altında olduklarından günah işlemekten uzaktırlar.⁸⁸² Hz. Peygamber “*Eğer siz günah işlememiş olsaydınız Allah sizi yok eder, başka bir kavim getirir, onlar günah işlerler, günahlarından dolayı Allah’tan af isterler, Allah’ta onları bağışlar*”⁸⁸³ buyurarak insanların günah işleyebileceğini ifade etmektedir. Hadisten de anlaşıldığı gibi insan, her halükarda günah işleyebilir. İlahî irade de bu yönde

⁸⁷⁶ Cürcânî, *Ta’rifât*, s. 18.

⁸⁷⁷ Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes’ûd el-Beğavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, thk. Osman Cuma ez-Zamîriyye vd. Riyad: Dâr-u Tayyibe, ty. c. IV, s. 159.

⁸⁷⁸ Ebû Hayyân, *Bahru’l-Muhît*, c. V, s. 202.

⁸⁷⁹ İsfahânî, *Müfredât*, s. 469.

⁸⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. XII, s. 579.

⁸⁸¹ Cürcânî, *Ta’rifât*, s. 204.

⁸⁸² Karagöz, *Günahlar Tevbe ve İstiğfar*, s. 251.

⁸⁸³ Müslim, *Tevbe*, 11.

tecelli etmektedir. Ancak önemli olan işlenen günaha kurtulmak ve temizlenebilmek için istiğfarda bulunmaktır.

İnsanı günah işleyebilecek özellikte yaratan Allah (c.c.), günaha kurtulmanın yollarını da öğretmiştir. Bu yollardan en önemlisi istiğfardır.⁸⁸⁴ Günahlar nefislerin körelmesine, kalplerin kararmasına, Allah (c.c.) ile insan arasında ki yolların tıkanmasına, dolayısıyla duaların geri çevrilmesine ve her türlü nimetlerden mahrum olmaya sebep olur.⁸⁸⁵ İstiğfar ise nefsi temizlemek, kalpleri tasfiye etmek⁸⁸⁶ suretiyle mağfirete ermenin ve iç huzura kavuşmanın yoludur. İstiğfar, Allah'a (c.c.) ulaştırır ve duanın kabulüne sebep olur. Bu ise dünya ve ahiret nimetlerini elde etmenin yoludur.⁸⁸⁷

Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerim'de günah işleyen kullarından istiğfarda bulunmalarını, kullarına karşı sevgisinin ve merhametinin çok olduğundan bahsetmektedir. Bu durum Hûd sûresinde şöyle ifade edilmiştir: *“Rabbinizden bağışlanma dileyin; sonra o'na tevbe edin. Muhakkak ki Rabbim çok merhametlidir, çok severdir.”*⁸⁸⁸ Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere tevbe ve istiğfar hem maddî ve hem de manevî, diğer bir söyleyişle hem dünyevî ve hem de uhrevî alanda insana fayda sağlamaktadır. Nitekim Hz. Hûd'un, inancı bozuk, işi ve ahlakı çökmüş, kıtlıkla mücadele eden kavmine, kurtuluş yolu olarak istiğfar etmelerini, böylece Allah'ın (c.c.), güçlerine güç katacağını telkin etmesi⁸⁸⁹ bu söylemimizi kuvvetlendirmektedir.

Manevî değerlerin dünya ve ahirette etkili olabileceğini söyleyen Mevdûdî İstiğfar-Nimet ilişkisi konusunda şunları saptamaktadır: *“Manevî değerler yalnızca öbür dünyaya mahsup edilemezler. Aynı zamanda bu dünyada da toplumların düşüş ve yükselişlerini belirleme hususunda da etkili bir güce sahiptir. Söz konusu âyetler (Hûd,11/3-52) bunun olabirliğine işaret etmektedir. Çünkü Allah (c.c.) âlem üzerinde kendi koyduğu tabiat kanunları uyarınca hükmünü icra ettiği gibi, aynı zamanda manevî ilkeler uyarınca da hükmünü icra eder. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in*

⁸⁸⁴ Karagöz, *Günahlar Tevbe ve İstiğfar*, s. 252.

⁸⁸⁵ Muhammed Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, yy. Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, ty. c. VII, s. 3649.

⁸⁸⁶ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, c. IV, s. 93.

⁸⁸⁷ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, c. VII, s. 3649.

⁸⁸⁸ Hûd, 11/61.

⁸⁸⁹ Hûd, 11/52.

*birçok yerinde bir toplumun akıbetinin, elçilerinin aracılığıyla gönderdiği manevî ilkelere bağlı olduğu ifade edilmektedir. Bu manevî ilkeleri kabul edip yerine getiren toplumların ilahi nimetlere sahip olacağı, kabul etmeyenlerin ise helak edileceği vurgulanmaktadır.*⁸⁹⁰

Buraya kadar ifade etmeye çalıştığımız gibi günahlardan ve hatalardan dolayı tevbe ve istiğfar edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak şu âyete göre durumun böyle olmadığı anlaşılmaktadır: “(Resûlüm!) Şimdi sen sabret. Çünkü Allah’ın vadi gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam-sabah Rabbini hamd ile tesbîh et.”⁸⁹¹

Âyete göre Allah (c.c.), kullarına örnek olarak gönderdiği, hata yapmaktan ve günah işlemekten uzak tuttuğu üstelik beşer olmasından dolayı yapmış olduğu hatalardan dolayı ilahî vahiyle ikaz ettiği Hz. Peygamber’den istiğfarda bulunmasını istemektedir. Hz. Peygamber bir kul olarak bu görevi yerine getirmiştir. Bir hadisinde “Vallahi ben günde yetmiş defadan fazla Allah’a tevbe ve istiğfarda bulunuyorum”⁸⁹² buyurarak tevbe ve istiğfarda bulunarak Allah’a (c.c.) karşı kulluk görevini yerine getirdiğini ifade etmiş, her ümmet için de bunun bir kulluk görevi olduğuna işaret etmiştir. Kısacası Hz. Peygamber günahı olduğu için değil, kulluk görevini yerine getirmek ve ümmetine örneklik etmek için tevbe ve istiğfarda bulunmuştur.⁸⁹³

Farklı bir açıdan değerlendirmek gerekirse Hz. Peygamber’in tevbe ve istiğfarda bulunması o’nun ahirette manevî makam ve dereceler elde etmesi içindir. Çünkü ahirette bu makam ve dereceleri elde etmek dünyada Allah’a (c.c.) itaat etmek, o’nun emirlerini yerine getirmekle ancak mümkün olabilir.⁸⁹⁴

Sonuç olarak şunu söylememiz mümkündür: Günahları ve hataları olan bir kimsenin tevbe ve istiğfar da bulunması o kimsenin günah ve hatalardan kurtulmasına sebep olurken, günah ve hatası olmayan kimsenin tevbe ve istiğfarı ise o’nun makam ve derecelerinin yükselmesine sebep olmaktadır.

⁸⁹⁰ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kurân*, c. II, s. 401.

⁸⁹¹ Mü’min, 40/55.

⁸⁹² Buhârî, *Deavât*, 3.

⁸⁹³ Karagöz, *Günahlar Tevbe ve İstiğfar*, s. 258.

⁸⁹⁴ Beğavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, c. IV, s. 159.

3.1.3.2.2. Ticarete Adaleti Gözetme

İnsanın, hayatını idame ettirebilmesi için rızık temin etmesi gerekmektedir. Bu sebepten insanın çalışması zorunludur. Allah (c.c.), geçim temin etmeleri için gündüzü insanların emrine vermiştir.⁸⁹⁵ Çalışma alanları ise oldukça çeşitlidir. En önemlisi ise ticarettir. Ticaret, toplumun en önemli kazanç vesilesidir. Her hangi bir malın veya hizmetin alım satımı veya üretilerek bir menfaat karşılığı satılmasıdır. Adalet ise daha önce de ifade ettiğimiz gibi toplumda birlik ve düzeni, hakkaniyet ve eşitliği sağlayan temel ilkelerden biridir.⁸⁹⁶

Kur'ân-ı Kerim, herkesin topluma faydalı olmasını, toplumsal üretime katkı sağlamada pay sahibi olmasını, toplumsal kardeşliği tesis edip her türlü sömürünün önlenmesini destekleyip geliştiren bir ticarî adaleti emretmektedir.⁸⁹⁷ Herkesin topluma ve toplumsal üretime yaptığı yardım karşılığında hakkını almasını ve bir şahsın değerini istismar ederek onun hakkına tecavüz etmesine ise izin vermez.⁸⁹⁸

Araştırma konumuz olan surelerin mihverî konumunda olan Hûd sûresinde ticarî adaletle ilgili iki temel ilke ile karşılaşmaktayız.⁸⁹⁹ Birincisi ölçü ve tartıyı adaletle tam yapma, ikincisi ise insanların mallarına hak ettiği değeri verme.

Ölçü ve tartıda adaletli olma: Alırken ve satarken ölçü ve tartıyı eksiksiz yapma, ölçü ve tartı aletlerini güzelce tamamlamak, onlara hakkıyla riayet etmek demektir. Terazinin dilini tam tutmak, eksik ve fazla yapmamaktır. İnsanların mallarına hak ettiği değeri vermek ise: İnsanların mallarının değerini düşürmeme; tartarken, ölçerken, fiyatlandırırken maddî ve manevî anlamda değer biçerken hile yapmamaktır. Her türlü emekler, her türlü davranışlar, beceriler ve nitelikler de bu kapsama girer. Bir mal'ı, olduğundan aşağı göstermek doğru olmadığı gibi hak etmediği değeri vermek de doğru değildir. Bir satılık malın müşterilerini oyalayarak

⁸⁹⁵ Nebe', 78/11.

⁸⁹⁶ Karaman, vd. *Kur'ân yolu*, c. V, s. 454.

⁸⁹⁷ Ömer Çapra, *İslâm'da İktisadî Düzen*, trc. Hulusi Yavuz, İstanbul: Sebil Yayınevi, 1993, s. 29. Geçit, *Ekonomi ve İnanç*, s. 226.

⁸⁹⁸ Şuarâ, 26/181-182-183.

⁸⁹⁹ Ayet için bkz. Hûd, 11/85.

o malın satılmasını geciktirmek suretiyle o malın değerini düşürmek ve artırmak da aynı kapsamda değerlendirilmiştir.⁹⁰⁰

Kur'ân-ı Kerim ve sünnet-i nebî, ticarî konularda adil olmayı, iktisadî muamelelerde doğruluktan, samimiyetten ayrılmamayı öğütlemektedir. İslam, nihaî anlamda toplumun refahını temin etmeyi hedefleyen bir dindir. Bu sebeptendir ki toplumun bu refahına kasteden her türlü haksızlığa ve ticarî istismara karşı muhataplarını uyarmakta ve toplumdaki bütün fertlerin hakkını korumaktadır. Zira bu durum toplumsal çöküntünün en büyük sebeplerinden biridir.

Kur'ân-ı Kerim bize bu hususta Hz. Şuayb'ın kavmini örnek olarak sunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'e göre onların helak olmalarının birçok sebebi vardır. Ancak öne çıkan temel sebep toplumda ticarî adaletsizliğin yaygın olmasıdır. Bu nedenledir ki yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Hûd sûresinde “*Ölçüyü, tartıyı adaletle tam yapın; insanların mallarının değerini düşürmeyin...*”⁹⁰¹ buyrulmaktadır. Muhammed Esed, âyetin son kısmını “*İnsanları kendi hakları olan şeylerden yoksun bırakmayın...*”⁹⁰² şeklinde tefsir etmiştir. Âyete göre herkes sadece hak ettiği şeye sahip olmalıdır, başkasının hakkına tecavüz etmemelidir.⁹⁰³ Hz. Peygamber de “*Adaletsizlikten kendinizi koruyun. Çünkü o, hesap günündeki zulme denktir.*”⁹⁰⁴ buyurmakla ticari adaletsizliği zulümle eş değer tutmuştur.

Ölçü ve tartıda adaleti gözetmeme, insanların mallarına hak ettiği değeri vermeme olarak açıkladığımız ticarî adaletsizlik, bir zulüm türü olmasının ötesinde, insanların vicdanlarına kötü duyguların tohumlarını da eker. Acı, kin, adaletten, iyilikten ve doğru değerlendirme ölçütlerinden umut kesmek, sözünü ettiğimiz kötü duyguların başlıcalarıdır. Bu duygular toplumsal birliği, kişiler arası ilişkileri, sosyal dayanışmayı, fertlerin vicdanlarını ve duygu dünyalarını sarsıntıya uğratırlar.⁹⁰⁵ Bütün bunlar ise toplumun ahlakî ve iktisadî açıdan ilerlemesine engel olur. İslam iktisat çalışmalarında, ticarî ahlak olmadığı sürece kardeşliğin, toplumda ve kanun önünde bütün fertlere eşit muamele yapmanın bir anlam ifade etmeyeceği

⁹⁰⁰ Abdulhamit Keşk, *Rihâbü't-Tefsîr*, yy. el-Mektebetü'l-Mısırî, ty. c. XII, s. 1761.

⁹⁰¹ Hûd, 11/85.

⁹⁰² Esed, *Kur'ân Mesajı*, c. I, s. 443.

⁹⁰³ Çapra, *İslâm'da İktisadî Düzen*, s. 29.

⁹⁰⁴ Müslim, *Birr-Sıla-Âdâb*, 2578. Suyûtî, *Câmi'u's-Sağîr*, c. I, s. 15. h.nr. 135.

⁹⁰⁵ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. VIII, s. 248.

vurgulanmaktadır.⁹⁰⁶ Ticârî adalet ise söz konusu duyguları ortadan kaldırır. Bu ise toplumun kalkınmasının, toplumdaki refah ve gelir düzeyinin yükselmesinin önünü açar.

3.1.3.2.3. Helal Kazanç

Toplumda olması gereken bir diğer temel özellik helal kazançtır. İnsan, hayatını idame ettirmek zorunda olan bir varlıktır. Dünyada bulunduğu sürece çalışmak ve kazanç elde etmek dolayısıyla ihtiyaçlarını gidermek zorundadır. Bunun için de her türlü imkân insanın kendisine verilmiştir. Zira yeryüzündeki bütün nimetler, insanların istifade edecekleri bir şekilde onların emrine verilmiştir.⁹⁰⁷ Yeryüzündeki bu imkânlardan yararlanmak her insanın hakkıdır. Ancak Kur'ân-ı Kerim, muhataplarına meşru' ve helal yolu öngörmektedir. Bu hususta çalışma konumuz olan Hûd sûresinde yer alan şu âyet dikkatimizi çekmektedir: “Eğer mümin iseniz Allah'ın bıraktığı sizin için daha hayırlıdır...”⁹⁰⁸ Âyette geçen ve “Allah'ın bıraktığı” şeklinde açıkladığımız (بِقِيَّةِ اللَّهِ) ifadesi ölçü ve tartıyı tam yaptıktan sonra Allah'ın size bıraktığı helal kazanç⁹⁰⁹ anlamına gelmektedir. Muhammed Esed'de söz konusu kavramı farklı bir açıdan ele almış ve kelimenin anlamını şöyle açıklamıştır: “...Helal alış-verişler sonucu hak ettiğiniz gerçek ve kalıcı kazanç, kalıcı değer sizin için daha hayırlıdır.”⁹¹⁰ Elmalı ise âyetin tefsirinde şunları kaydeder: “Allah'ın bakıyyesi, haramını attıktan sonra Allah'ın helâlinden size ihsan edeceği o temiz ve helâl kazançtan size kalandır. Bu sizin için daha hayırlıdır. Müfsitlikle, haksızlıkla, eksik ölçüp yanlış tartmakla toplayacağınız haram olan fazlalardan netice itibariyle daha kârlı, daha faydalıdır...”⁹¹¹

İslam, bütün insanlara özellikle de müminlere Allah'ın (c.c.) kendileri için yarattığı nimetlerden meşruiyet çerçevesi içinde helal yollarla yararlanmalarını emretmiştir. Bu hususu bütün mükelleflere zorunlu kılmıştır.⁹¹² Çünkü rızıkın helal olanı olduğu gibi haram olanı da vardır,⁹¹³ insan sağlığına faydalı olanı olduğu gibi

⁹⁰⁶ Çapra, *İslâm'da İktisadi Düzen*, s. 29.

⁹⁰⁷ Vâkıa, 56/63-73.

⁹⁰⁸ Hûd, 11/86.

⁹⁰⁹ Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, c. XII, s. 142. Keşk, *Rihâbü't-Tefsîr*, c. XII, s. 1761.

⁹¹⁰ Esed, *Kur'ân Mesajı*, c. I, s. 443. Dipnot: 119.

⁹¹¹ Elmalı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. IV, s. 2807.

⁹¹² Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, s. 199.

⁹¹³ Elmalı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. I, s.588.

zararlı olanı da mevcuttur.⁹¹⁴ Allah'ın (c.c.) yaratmış olduğu bu âlemde rızkın bütün bu çeşitleri mevcuttur. İslam, bunlardan sadece temiz ve kimsenin hakkı geçmeyerek helal bir şekilde kazanılmasını istemektedir. Bunun sebebini Zemahşerî, *Keşşâf* isimli eserinde açıklamıştır. Müfessir, Bakara sûresinin yüz yetmişinci âyetinin tefsirinde (طَيِّبَات) kelimesini açıklarken bu kelimeyi “*Helal, Sâf ve Kavam*” kelimeleri ile açıklamış ve devamla şu hususa dikkat çekmiştir: “Helal rızıkla beslenen bir kimse Allah'a (c.c.) isyan içinde olamaz. İnsan, saf ve temiz yani kendi vücuduna yararlı olan gıdaları yerse o kimse rabbini unutamaz, daima o rızık kendisine ikramda bulunan zatı hatırlar ve bu düşünce sayesinde de kendisi ile nimetin sahibi olan Allah (c.c.) arasındaki manevî bağı canlı ve zinde tutar. Ayrıca insan, helal olarak elde ettiği rızıkla kendi nefesine maddî olarak güç ve kuvvet katacağı gibi manevî anlamda da Allah'ı (c.c.) unutmayacaktır.”⁹¹⁵ Konumuza ışık tutması açısından şu hadis oldukça önemlidir. Hz. Peygamber, helal kazancın insana sağladığı yararı şöyle ifade etmiştir: “*Kim kırk gün helal lokma ile beslenirse Allah o kimsenin kalbini nurlandırır ve o kimsenin kalbindeki hikmet nurlarının eseri, artık o insanın lisanından da zuhur eder.*”⁹¹⁶

Günümüz dünyasındaki fert ve toplumdaki huzursuzluğun temel sebebi ne yazık ki bu şuura yeterince sahip olunamamasından kaynaklanmaktadır. Durum böyle olunca bu helal kazanç şuurunun her fert ve topluma yerleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü bu şuura sahip olan her fert, nefesine ve iradesine hâkim olup nefsinin ihtiraslarından kurtulacak, kendi hakkına razı olup başkasının hak ve hukukunu gasp etmeyecektir. Gerek insanlara ait olan veya gerekse de topluma ait olan her türlü varlıklar kendisine emanet edilse bunları gözetip korumak ve onlara her hangi bir zarar verilmeyeceği idrakini taşır. Çünkü o, helalin hesabı olacağı, haramında azabı olacağı düşüncesini ilke edindiğinden bunun gereğini yerine getirmekten geri duramaz. Böyle bir şuura sahip olan insan Allah'ın (c.c.) huzurunda hesap verememe veya mahcup olmama adına hayatı boyunca her türlü özeni gösterir. Ayrıca kendi vicdanına karşı da huzur içindedir. Dünyanın hiçbir serveti ve diğer

⁹¹⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 234.

⁹¹⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 234.

⁹¹⁶ Âliyyi'l-Müttekî, *Kenzu'l-Ümmâl*, c. IV, s. 15, h.nr. 9266.

cezbedici imkânları o insanı eğemez. Böyle bir insan toplumsal her türlü yararın öncüsü ve destekleyicisi, her türlü fesadın da önleyicisi ve düşmanıdır.⁹¹⁷

Çalışma konularımızdan Hûd suresinde ticarî ahlaksızlıkla özdeşleşen Medyenlilere, İslam'ın öngördüğü ve ticarî adap olan helal kazanç önerilmektedir. Hz. Şuayb'ın kavmi olan Medyenlilerde bu hassasiyet kalmamıştı. Helal kazanç mefhumu yok olmuştu. Tek amaçları çok kazanmak ve ticarî otoriteyi elden kaçırmamaktı. Çünkü onlar, ticarî eşitliğe yani tam ölçüp tartmaya riayet ederlerse elde edecekleri kazancın kendilerine yeterli olamayacağını düşünüyorlardı. Ahlakî iflasları ticaretlerine de yansımıştı. Kendilerini bu hususta ıslah etmek için peygamber olarak gönderilen Hz. Şuayb⁹¹⁸ onları bu kötülükten kurtarmak istemiş ve kendilerine helal kazancın daha karlı ve daha yararlı olduğunu söylemişti.⁹¹⁹

Netice olarak ifade etmemiz gerekirse bir bina için temel ne kadar önemli ise fertler için de helal kazanç o kadar önemlidir. Temel sağlam ise binanın sağlamlığı tartışılmaz. Fertler, helal kazanç elde ederler ve bununla beslenirlerse hem kendileri ve hem de içerisinde yaşadıkları toplum dînî ve ahlakî açıdan sağlam olurlar. Böyle bir toplumda ise güven ve huzur kaçınılmaz olur.⁹²⁰

3.1.3.2.4. Zulme Meyletmeme

Zulüm, lügat itibari ile “Bir şeyi eksiltmek, artırmak ya da onun vaktini veya yerini değiştirmek sûretiyle kendisine ait olmayan yere koymak” demektir. Bu sebepten “Yapılamayacak bir işi yapmaya kalkışmak, yolda giderken sağa sola meyletmek,⁹²¹ haktan batıla geçmek, başkasının mülkünde tasarrufta bulunmak, haksızlık etmek, bir hakkı hak edene vermemek” bütün bunlar zulüm kapsamında değerlendirilmektedir.⁹²² Fazlu'r-Rahman, yapılan yanlışların her türlüşünün zulüm

⁹¹⁷ Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, s. 199.

⁹¹⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, c. II, s. 64-68.

⁹¹⁹ Hûd, 11/86.

⁹²⁰ Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, s. 199.

⁹²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. XII, s.373.

⁹²² Cürçânî, *Ta'rîfât*, s. 148.

olduğunu ifade etmektedir.⁹²³ Genel olarak söylemek gerekirse zulüm, kişinin kendine ait sınırları ve adalet ölçülerini haksız yere aşmasıdır.⁹²⁴

Zulüm, Allah'ı (c.c.) en çok öfkeliendiren fiillerden biridir. Bunun örneğini çalışma konularımızdan olan Tekvîr sûresinde görmekteyiz. Sûrede kız çocuklarına zulmedildiği ve yapılan zulmün intikamının alınacağı ifade edilmektedir.⁹²⁵ Bilindiği üzere kız çocuklarının fakirlik korkusu veya ayıplanma duygusu ile diri diri gömülmeleri cahiliyye Araplarının alışkanlık edindikleri bir zulümdü.⁹²⁶ Âyette zulme uğrayan kız çocuklarının bizzat kendilerine hangi suçtan dolayı bu zulme uğradıkları sorulacağı ifade edilmektedir. Yüce Allah çocukları muhatap alıyor, zulmü işleyenleri muhatap bile kabul etmiyor. Bu durum Allah'ın (c.c.) zulüm işleyenlere karşı ne kadar öfkeliendiğinin bir delili olsa gerektir.⁹²⁷

Allah (c.c.), kullarına zulmetmediği⁹²⁸ gibi, kulların birbirlerine zulmetmelerini de yasaklamıştır.⁹²⁹ Zira toplumdaki huzur ve ahengi sağlamanın yegâne şartı hak ve adaletin tesisi, fertler arasındaki denge unsurlarının yerli yerine konulması ile ancak mümkün olabilir. Bunlar yerine getirilmeden huzur ve barıştan, güven ve itimattan, bahsedilemeyeceği gibi kin ve nefretten, düşmanca bakışlardan, ötekileştirmekten ve ötekileştirilmekten kurtulmak da imkânsız bir durumdur. İşte bunun tek sebebi bu dengesizlik ve adaletsizliğin ortaya çıkardığı zulümdür. Toplumsal kaosun tek sebebi işte budur.⁹³⁰ Zulüm engellenmedikçe, zulme ve zalime dur denmedikçe toplumsal barıştan, sevgi ve saygıdan konuşulamaz.

Zulmün kendisi doğru olmadığı gibi zulme meyletmek ve ona eğilim göstermekte doğru değildir. Çalışma konularımızdan olan Hûd sûresinde Hz. Peygamber ve müminler bu tehlikeye karşı uyarılmışlardır. *“Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (Cehennemde yanarsınız). Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O'ndan da) yardım göremezsiniz!”*⁹³¹

⁹²³ Fazlu'r-Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 63. Dipnot: 9.

⁹²⁴ Buladı, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, s. 164.

⁹²⁵ Tekvîr, 81/8-9.

⁹²⁶ Küçük, *Besâir*, c. XVIII, s. 518.

⁹²⁷ Küçük, *Besâir*, c. XVIII, s. 530.

⁹²⁸ Hûd, 11/117.

⁹²⁹ Nisâ, 4/10.

⁹³⁰ Faruk Gürbüz, *Kur'an'da Denge*, İstanbul: Denge Yay. 1997, s. 93-94.

⁹³¹ Hûd, 11/113.

Ayette geçen (ركن) kelimesinin manası hususunda “Onlara (müşriklere ve zalimlere) en ufak bir şekilde meyletmeyin, onların işlerine razı olmayın, onların içine katılmayın, onlara itimat etmeyin ve onlara karşı kibar ve nazik davranmayın” gibi çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.⁹³² Bu da demektir ki onların arzularına boyun eğme, onlarla beraber olma, dalkavukluk etme, yaptıklarına rıza gösterme zulmedenlere meyletmektir. Bütün bu davranışlar zalimlerin yanında olmayı ifade edeceğinden onlara daha çok zulmetme imkânı verecektir. Hatta çağdaş müfessirlerden bir kısmı onların kıyafetlerini alma, onlar gibi giyinme, kendilerine değer verme gibi basit görülen şeyleri bile meyletme kapsamında değerlendirmişlerdir.⁹³³ Beydâvî’ ye göre de “*Rukûn*” den maksat, az eğilmektir. Yani onlara doğru az bir şekilde dahi olsa yakınlık göstermektir. Az bir meyil zulüm ise, zalimlere gerçekten meyledenlerin, zulüm ile özdeşleşmiş olanlara tamamen eğilim gösterenlerin durumu nasıl olacak? Onlar Allah’ın (c.c.) yardımından ve müminlere yapmış olduğu vadinden mahrum olacaklardır.⁹³⁴

Âyette zulme eğilim göstermenin cezası olarak cehennem ateşi zikredilmiştir. Bazı müfessirler bunu iki şekilde yorumlayarak zulmün iki türlü cezasının olduğunu belirtmişlerdir. Birincisi cehennemde yanmaktır ki zulmün ateşi, dünyada mazlumu ahirette de zalimi yakar. İkincisi ise zalimler gibi olmaktır. Zira onların yanında bulunup onlarla hemhâl olan kişiye onlarda bulunan zulmün etkisinin geçmesi kaçınılmazdır. Ateş nasıl etrafındakileri yakıyorsa, zulümde kendisine yakın olanları yakar.⁹³⁵

Her türlü kötülük, günah ve çirkinlik zulüm kapsamında değerlendirilir. Dolayısıyla Allah’a (c.c.) ve Resulüne inanan kimselerin kâfirlerden ve isyankârlardan uzak durması gerekir. Çünkü onlarla beraber olmak, onlara sevgiden ileri gelir. Bu ise kişiyi küfre ve isyana götürebilir. Hz. Peygamber’in “*Kişi arkadaşının dini üzerinedir. Sizden biriniz kiminle arkadaşlık ettiğine iyi baksın.*”⁹³⁶ hadis-i şerifinden kişinin durumunu beraber olduğu kimsenin belirlediği anlaşılmaktadır.

⁹³² Mâverdî, *en-Nüketü ve 'l-Uyûn*, c. II, s. 508.

⁹³³ Merâğî, *Tefsîru 'l-Merâğî*, c. XII, s. 93.

⁹³⁴ Beydâvî, *Envâru 't-Tenzîl*, c. III, s. 151.

⁹³⁵ Mâverdî, *en-Nüketü ve 'l-Uyûn*, c. II, s. 509.

⁹³⁶ Ebû Davûd, *Edep*, 35, h.nr. 4833.

Abdullah İbn Mesud'un (r.a.) da ifade ettiği gibi insanlara, arkadaşlarına göre yaklaşmak ve değer vermek gerekmektedir. Ama zorunlu hallerde zalimler ile görünüşte dost olmak bu yasak kapsamında değerlendirilmez.⁹³⁷ İnsanların, zulümden kaçamadıkları ve onunla iç içe yaşamak zorunda kaldıkları durumlarda zulmün ortadan kaldırılması için mücadele etmeleri gerekmektedir. Bundan kaçınmak doğru değildir. Zira insanın, üzerine düşen şahsî, içtimaî vazifelerden herhangi birini terk etmesi bir zulümdür. Bu benim görevim değil diyerek sorumsuzca davranmak her türlü günahı ve çirkinliği içeren zulmün alanını genişletmekten başka bir şey değildir. Böyle bir durum karşısında öncelikli olarak yapılması gereken o kötülüğün bizzat ortadan kaldırılması, buna imkânı yoksa yanlış olduğunun anlatılması, bunlar yapılamıyorsa kalben onu istememesidir ki en son ve en azından yapılması gereken budur.⁹³⁸ Zira zalime engel olunmadığı takdirde bela umumileşecek ve toplumun her kesimini kapsayacaktır.

3.1.3.2.5. Manevî Dinamiklerin Azlığı

Araştırma konumuz olan sûrelerin mihverî konumunda olan Hûd sûresinde “Sizden önceki nesillerden akli başında kimseler, (insanları) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan alıkoysalardı ya! Ancak içlerimizden kendilerini kurtardığımız pek az kimse bunu yaptı...”⁹³⁹ buyrulmak suretiyle manevî dinamiklerin önemine dikkat çekilmektedir. Âyette geçen (أُولُوا بَقِيَّةً) ifadesi ile akli başında olan, ilim, irfan ve iz'an sahibi kimseler kastedilmektedir.⁹⁴⁰ “Onlardan kurtardıklarımız pek azdır” ifadesinden kastedilen de yine manevî dinamiklerdir. Bunlar toplumun içerisinde az olan insanlardır. Bunlar iyiliği teşvik, kötülükten sakındırma görevini yerine getirdikleri için ilahî azaptan kurtulanlar da ancak bunlar olmuşlardır.⁹⁴¹

Âyete göre toplum içerisinde insanları kötülükten sakındıracak, iyiliği tavsiye edecek birtakım manevî dinamiklerin bulunması istenmektedir. Aslında bu görev toplumun her katmanını ilgilendirmektedir. Ancak İbn Kesîr, her bir mümine kendi gücüne göre bu görevi yerine getirmek gerekli ise de asıl amaç toplumun içerisinde

⁹³⁷ Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. II, s. 145.

⁹³⁸ Müslim, *Îmân*, 78.

⁹³⁹ Hûd 11/116.

⁹⁴⁰ Razî, *Meîâtîhu'l-Gayb*, c. XVIII, s. 77. Elmalî, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. IV, s. 2836.

⁹⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. IV, s. 361.

çıkan bir grubun bu görevi hakkıyla yerine getirmesi gerektiğini söylemektedir.⁹⁴² Maide sûresi altmış üçüncü âyette de topluma önderlik yapacak manevî dinamikler olarak din adamları ve âlimler gösterilmektedir.

Bu grup, toplumu aydınlatan manevî dinamiklerdir. Halkın ahlakının ve dîninin ıslahı için bu dinamiklere büyük sorumluluklar düşmektedir. Bunlar bozulmuş olanlar için bir tamirci, karanlığa düşmüş olanlar içinse bir ışıktırlar. Bunların bulunduğu bir topluluğu Allah (c.c.) cezalandırmaz.⁹⁴³ Çünkü içinde bulunduğu toplumda Allah'ın (c.c.) birliğini aşıl原因, ondan başkasına kulluk edilmeyeceğini telkin eden manevî dinamikler, halkları, milletleri için Allah'ın (c.c.) azabına karşı paratoner niteteliğindedir.⁹⁴⁴ Manevî dinamiklerin olmadığı, var ama etkinliklerinin az olduğu, hiç kimsenin bunlara kulak vermediği bir toplum, manevî çöküntüye doğru yol almış bir toplumdur.

Hz. Peygamber, ashabına insanları birbirine bağlayan söz ve davranışları tavsiye ederken, toplumda birlik ve beraberliği zedeleyen söz ve fiilleri de yasaklamıştır. Böylece toplumun sürekli kendilerini gözden geçirip yenilemelerini ve dolayısıyla güçlü bir toplum olmalarını arzu eden Hz. Peygamber, ashabına İsrailoğulları'nı helake sürükleyen sebeplerden birinin manevî dinamikler dediğimiz ilim, irfan ve faziletli kişilerin iyiliği emredip kötülüklerden sakındırma görevini terk etmeleri olduğunu anlatmıştır.⁹⁴⁵

3.1.3.2.6. Emr-i Bi'l-Mârûf Nehy-i Ani'l-Münker

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız manevî dinamiklerin temel görevi emr-i bi'l-mârûf nehy-i ani'l-münker (iyiliği teşvik, kötülükten sakındırma) dir. Maruf, Allah'ın (c.c.), yapıldığında kendisine itaat kabul ettiği, emir buyurduğu, hoşnut ve rıza gösterdiği, aklın ve şeriatın güzel gördüğü her şeydir. Münker ise Allah'ın (c.c.) kendisinden sakındırıp nehy ettiği ve kesin bir dille yalanladığı aklın ve şeriatın çirkin gördüğü ve hoş görmediği her şeydir.⁹⁴⁶

⁹⁴² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, c. II, s. 91.

⁹⁴³ Hûd, 11/117.

⁹⁴⁴ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. VI, s. 171.

⁹⁴⁵ Daha geniş bilgi için bk. Görmez vd. *Hadislerle İslâm*, c. IV, s. 463.

⁹⁴⁶ Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 496.

Kurtubî (ö.671/1273), iyiliği teşvik etmenin imanı ve sünneti emretmek olduğunu, kötülükten sakındırmanın ise şirk ve küfürden sakındırmak olduğunu söylemekle maruf ve münkerin içeriğini özetle beyân etmiştir.⁹⁴⁷ Sa'îd Havvâ (ö.1989) ise iyiliği teşvik etmenin en büyüğü Allah'ın (c.c.) otoritesinin ve o'nun hayat için çizmiş olduğu metodun itiraf ve kabul edilmesi; kötülükten sakındırmanın en büyüğü ise Allah'ın (c.c.) hayat için koyduğu dînî hükümlerin terk edilmesi sebebiyle ulûhiyetinin kabul edilmemesi olduğunu söylemektedir.⁹⁴⁸

Çalışma konumuz olan Vâkıa sûresinde insanlar üç gruba ayrılmaktadır. Ashab'ul-Meymene (sağda olanlar), Ashab'ul-Meş'eme (solda olanlar) ve Sâbigûn (önde) olanlar.⁹⁴⁹ Bu son grup konumuz açısından önemlidir. Onların durumu şöyle ifade ediliyor: “*İyilik işlemekte önde olanlar, karşılıklarını almakta da önde olanlardır.*”⁹⁵⁰ Kaynaklarda bu grubun *emr-i bi'l-mârûf nehy-i ani'l-münker* görevini yerine getirenler olduğu söylenmektedir.⁹⁵¹

Geçmiş milletlerin inkıraza uğramalarının temel sebebi manevî dinamiklerin iyiliği teşvik etmeyi, kötülükten sakındırmayı terk etmeleridir. Çünkü böyle bir görev gerçek manada yerine getirilirse toplum günah ve zulümlerden uzak durur, dolayısıyla böyle bir topluma musibet ve bela gelmeyebilir.⁹⁵² Bu görevin yerine getirilmemesi halinde ise toplumun ilahî azabı hak etmesi ve yok olup gitmesi kaçınılmazdır. Hz. Peygamber şu hadis-i şerifinde buna dikkat çekmiştir: “...*Ya iyiliği teşvik eder kötülüklerden sakındırarsınız veya Allah'ın katından umumi bir bela göndermesi yakındır. O zaman yalvar yakar olursunuzda duanız kabul edilmez*”⁹⁵³

Toplumun aydınlatmakla görevli bu manevî dinamiklerin aydınlık yerine karanlığı pompalamaları halinde toplumun varacağı yer ancak tarihin mezarlığıdır.⁹⁵⁴ “*Bunları, din adamları ve bilginler günah söz söylemekten ve haram yemekten*

⁹⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. X, s. 298.

⁹⁴⁸ Sa'îd Havvâ, *Esâs*, c. III, c.1476.

⁹⁴⁹ Vâkıa, 56/7-10.

⁹⁵⁰ Vâkıa, 56/10.

⁹⁵¹ Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, c. VIII, s. 9. İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, c. V, s. 240.

⁹⁵² Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kurân*, c. II, s. 431.

⁹⁵³ Tirmizî, *Fiten*, 9.

⁹⁵⁴ Tan, *Kur'ân'a Göre Toplumun Yapılanmasında İlim ve Âlimin Rolü*, s. 398.

sakındırsalardı ya!”⁹⁵⁵ âyetinde Allah (c.c.) Yahudilerin yaptıkları haksızlıklara sessiz kalıp onları uyarmayan, yalan söylemelerine ve haram yemelerine rıza gösterip bunu engellemeyen manevî dinamikleri kınamaktadır.⁹⁵⁶ Ancak iyiliği teşvik, kötülükten sakındırma görevini yerine getirenler içinse tam aksi bir durum söz konusudur. Vâkıa sûresinde bu görevi yerine getirenlerin yaptığı işler sebebiyle Allah’a (c.c.) yakın olup nail olacakları nimetler de belirtilmektedir.⁹⁵⁷

3.1.3.2.7. Nimete Şükretme

Nimet, “Hiçbir bedel ve karşılık beklemeden ikram ve ihsanda bulunmak”⁹⁵⁸ demektir. Şükür ise; “İyiliğin farkında olmak ve onu etrafına yaymak”,⁹⁵⁹ “Nimeti düşünmek ve onu ortaya koymak”,⁹⁶⁰ “Nimet karşılığında yapılan iyilik” gibi birçok anlamı içermektedir.

Cürcânî (ö.816/1413), şükür için lügavî ve örfî olmak üzere bir ayrıma gitmiştir. O’na göre lügavî şükür, Allah’ı (c.c.) hürmet ve tazim göstererek güzellikle yâd etmektir. Örfte ise şükür, Allah’ın (c.c.) vermiş olduğu kulak ve göz gibi her türlü nimetlerin amacına uygun kullanılmasıdır.⁹⁶¹ Buradan hareketle şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki en güzel şükür, verilen nimetleri asıl amacı doğrultusunda kullanmak, amacın dışına çıkmamaktır. Bu amacın dışında kullanmak ise küfürdür. Küfür, “Nimeti unutmak, görmezlikten gelmektir.” Bu da şükürün zıddıdır.⁹⁶²

Allah (c.c.) her türlü nimeti yaratmış ve bunu insanın emrine vermiştir. Hatta isteyip de elde edemediği şeyleri de bahşetmiştir. Bu nimetler ise sayılamayacak kadar çoktur.⁹⁶³ Bunun karşısında Allah’ın (c.c.) insanlardan istediği şükretmeleri, nankörlük edip görmezlikten gelmemeleridir. Çalışma konularımızdan Vâkıa sûresinde bu durum şöyle ifade edilmektedir: “...Şükretmeniz gerekmez mi?”⁹⁶⁴

⁹⁵⁵ Maide 5/63

⁹⁵⁶ Karaman vd. *Kur’ân Yolu*, c. II, s. 302.

⁹⁵⁷ Vâkıa, 56/11-19.

⁹⁵⁸ Cürcânî, *Ta’rifât*, s. 292.

⁹⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. IV, s. 423.

⁹⁶⁰ Isfahânî, *Müfredât*, s. 389.

⁹⁶¹ Cürcânî, *Ta’rifât*, s. 133.

⁹⁶² Isfahânî, *Müfredât*, s. 389.

⁹⁶³ Suyûtî, *ed-Dürü’l-Mensûr*, c. XIII, s. 553.

⁹⁶⁴ Vâkıa, 56/70.

Nimete karşı nankörlük: Nimeti görmezlikten gelmek, kimden geldiğini fark etmeyip şükrünü terk etmektir.⁹⁶⁵ Kul, şâkir'dir. Verilen nimete karşı şükredendir. Kendisine verilen nimete karşı Allah'a (c.c.), ibadet ve kullukta bulunarak o'na olan minnet duygusunu yerine getirir. Allah (c.c.) ise şekûr'dur. Kulunun şükrüne karşılık verir. Allah'ın (c.c.) şükre karşılık vermesi ise kulunun şükür olarak yapmaya çalıştığı ibadet ve taatı kabul edip onların az olan amellerini çoğaltması, günahlarını bağışlamak suretiyle bol bol mükâfatlandırması demektir.⁹⁶⁶

Şükür, nimete mahsus bir durumdur.⁹⁶⁷ Nimetin artmasına sebeptir. Çünkü şükür, nimetin değerini bilmek ve takdir etmek demektir. Şükürsüzlük ise nimetin kaybedilmesi demektir. Nitekim insanlar arasında bile takdir edilmeyen bir şey nasıl ki yerini yokluğa bırakıyorsa Allah (c.c.) ile olan ilişkide de bu ebedî mahrumiyeti gerekli kılmaktadır. Zira yüce yaratıcı, kullarından bir teşekkür beklemekte ve nimetini artırmayı da bununla ilişkilendirmektedir.

Ayrıca şükür, sabrı gerektiren bir durumdur. Sabırla arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Müfessir Âlûsî, şükür üzerinde sabırlı olmanın gerekliliğini ifade etmektedir.⁹⁶⁸ Zira nimet, insanı şımartabilir; ben kazandım, kendi becerilerimle bunları elde ettim diyerek gurur ve kibire kapılabilir. Bu durumda insanın nefesine dizgin vurup nimeti vereni hatırlaması oldukça zor bir durumdur. Şu halde nimeti vereni hatırlamak, o'na şükürde bulunmak ve bu hali devam ettirebilmek ancak sabırla mümkün olabilir.

Aynı zamanda şükür, Allah (c.c.) ile insan arasındakikiyi de ilişkiyi canlı tutar. Kişiyne nimetin Kimden? Nereden? Ve Niçin verildiği sorusunu hatırlatarak nimetin gerçek sahibini sorgulama imkânı vermekle kendisine de sorumluluğunu hatırlatır. Bu düşünce de insanı, ilahî emirler çerçevesinde hareket etmeye sevk edecek, dolayısıyla da bolluk ve refahın getirdiği taşkınlık, azgınlık, adaletsizlik ve zulüm gibi her türlü toplumda baş gösteren dengesizlikler ortadan kalkacaktır.⁹⁶⁹

⁹⁶⁵ İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve-t Tenvîr*, c. II, s. 51.

⁹⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. IV, s. 424. Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 133.

⁹⁶⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. II, s. 19.

⁹⁶⁸ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. II, s. 19.

⁹⁶⁹ Tan, *Kur'an'a Göre Geçmiş Kavimlerin İnkırazında Ma'siyetin Rolü*, s. 132.

Kısacası şükür, toplumsal dengenin yerine getirilmesi açısından önemli bir faktördür. Şükürü terk etmek dünyada dengesizliğin ve huzursuzluğun temel kaynaklarından biri olduğu gibi ahirette de perişanlık ve bedbahtlık sebebidir. Çalışma konumuz olan sûrelerden Vâkıa sûresinde, bu tür insanlar, kötülüğe batanlar ve mutsuz kimseler olarak nitelenmekte ve bu şöyle dile getirilmektedir: *“Kötülüğe batanlar ise ne mutsuz kimselerdir. ...Çünkü onlar, bundan önce (dünyada varlık içinde) sefahate dalmış ve azgın kimselerdi.”*⁹⁷⁰ Âyette varlık içerisinde olup şımaranların cehennem ehli olduğu ifade edilmektedir. Onların cezalandırılmalarının temel sebeplerinden biri de nimeti veren Allah’a (c.c.) karşı şükürü terk etmeleridir.⁹⁷¹

⁹⁷⁰ Vâkıa, 56/ 41-45.

⁹⁷¹ İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXVII, s. 305-307.

SONUÇ

Hız. Peygamber'i ihtiyarlatan Hûd sûresi ve Kardeşleri ile ilgili olarak hadis kaynaklarında farklı rivayetler bulunmaktadır. Söz konusu rivayetler, râvî açısından, senetlerin son halkası sahabe olduğu için mevkuftur. Metin açısından ise - Taberanî'nin rivayeti hariç diğer rivayetler- mâmûlün bih (sahîh-hasen) olarak gözükmemektedir. Bu rivayetlerde kardeş sûrelerin de farklı olduğu görülmektedir. Yalnız sûrelerin farklı olması bir tenakuz oluşturmaz. Bu sadece ravîlerin, zaptında olan sûreleri rivayet etmesi olarak değerlendirilir. Dolayısıyla mâmûlün bih olan bu rivayetlerdeki sûrelerin, Hûd sûresinin kardeşleri olarak görülmesinde hadis ilmi açısından bir sıkıntı gözükmemektedir.

Hûd sûresinin kardeşleri olarak rivayetlerden tespit ettiğimiz sûreler Kâria, Ğâşiye, Mürselât, Nebe', Tekvîr, Hakka, Meâric ve Vâkıa sûreleridir. Sûrelerin ortak yanı hepsinin "Mekkî" olmasıdır. Ortak özellikleri de sûrelerde, genel olarak tevhitin, Kur'ân-ı Kerim'in ilahî kaynaklı olduğundan, peygamberlik ve onun gerekliliğinden, geçmiş peygamberlerin kavimlerinin helak olmalarına sebep olan hayat tarzlarından, kıyamet ve onun dehşetli hallerinden ve ahiret azabı, onun üzüntü ile keder veren hallerinden bahsedilmesidir.

Hûd sûresi ve kardeşlerinde Hız. Peygamber'i ihtiyarlatan bazı konular vardır. Normal bir beşeri bile derinden etkileyen bu konular, hem beşer ve hem de ümmeti eğitime tarafı olan Hız. Peygamber üzerinde ise daha çok etkili olmuştur. Çünkü Hız. Peygamber, ümmetine karşı büyük bir düşkünlük göstermiştir. Onlara kendi evladı gibi muamele etmiş, şefkat ve muhabbet duygusu ile yaklaşmıştır. Ümmetin olumsuz davranışları o'nun üzüntü ve kederlenmelerine sebep olmuş, zaman zaman problemlerle karşılaşmış ve bu problemler karşısında "yaşlandığımı" dile getirmiştir.

Şimdi tespit edebildiğimiz kadarıyla Hûd sûresi ve kardeşlerinde Hız. Peygamber'i ihtiyarlatan bu durumları ifade etmeye çalışalım. Sûrelerde ilk olarak geçmiş peygamberlerin kıssalarına ve önceki ümmetlerin helak sebeplerine dikkat çekilmektedir. Söz konusu sûreleri incelediğimizde kıssalarla, Hız. Peygamber'in vahiy hayatının aydınlatıldığı anlaşılmaktadır. Kıssalarda, önceki ümmetlerin helak olmalarının temel nedeninin şirk olduğu görülmeyle beraber şirkin sebep olduğu ahlakî bozukluklar ön plana çıkmaktadır. Hız. Peygamber'i etkileyen, geçmiş

ümmelelerin yaşayışlarının sergilendiği, kötü sonlarının anlatıldığı etkileyici ve düşündürücü sahnelerdir. Çünkü Hz. Peygamber'i en çok düşündüren, o'nu en çok üzen o gün vahyin muhatapları, bugün ise vahyin sorumluları olan ümmetin durumudur. İnanç, söz ve eylemlerinde geçmiş ümmetlere olan benzerliktir. Onlara uygulanan yaptırımların kendi ümmetine de uygulanır endişesidir.

Hz. Peygamber'i ihtiyarlatan bir durum da sûrelerde yer alan kıyamet ve ahiret sahnelerinin olduğu anlaşılmaktadır. İnkârcılara ve muannitlere karşı sûrelerde anlatılan bu sahneler, insanın değer verdiği ve devamlı karşılaştığı durumlar ve doğal olaylar üzerinden anlatılmıştır. Etkili ve sarsıcı şekilde serdedilen bu sahneler, insanın tüylerini ürpertmekte ve fikir dünyasını sarsmaktadır.

Sûrelerde öne çıkan diğer bir durum da istikamet emridir. İstikamet, en temel özellik olarak görülmektedir. Söz konusu sûrelerde kıssalar aracılığıyla önceki ümmetlerin yok oluşlarına sebep olan istikâmetsizliklerine; inanç, ahlak ve muamelat konularında dengeyi kur(a)madıklarına dikkat çekildikten sonra Hz. Peygamber'e ve o'na tabi olan ümmetine istikamette kalmaları emredilmiştir. Her ne kadar istikametten maksadın Hz. Peygamber'in kendi istikametini devam ettirmesi olduğu söylene de ümmeti istikamete çekebilmenin ve istikamette tutabilmenin öncelikli olduğu anlaşılmaktadır.

Bir diğer durum ise ümmetin ihtilafa düşme korkusu; vahyin mesajı üzerinde birleş(e)meme endişesidir. Hz. Peygamber ümmetim ihtilafa düşer, istikametten çıkar da ilâhi azaba çarptırılır diye ümmetinden dolayı bir endişe ve korkuya kapılmıştır.

Özetle ifade etmemiz gerekirse genel hatlarıyla Hûd sûresi ve kardeşlerinde Hz. Peygamber'i ihtiyarlatan özellikler olarak şunlar görülmektedir.

- a- Geçmiş peygamberlerin kıssaları,
- b- Önceki ümmetlerin başına gelen ibretlik cezalar,
- c- Kıyametin ürkütücü ve korkutucu hallerinin detaylı ve vurgulu bir şekilde anlatılması,
- d- Hz. Peygamberden, fert ve toplumlardan istenilen istikamet emri,
- e- Ümmetin ihtilafa düşüp ilahi ceza ile cezalandırılmaları korkusu.

KAYNAKLAR

- (Ahmed el-Âyid vd.), *Mu‘cemü’l-‘Arabiyyi’l-Esâsî*, yy. Larousse, ty.
- Ali, Cevâd, *Cahiliye’den İslam’a İbadet Tarihi*, Çev. Muammer Bayraktutar, Ankara: Ankara Okulu Yay. 2015.
- Âliyyü’l-Müttekî, el-Burhan-ı Fevrî, li’l-Allâme Âlâ‘u’d-Dîn b. Husam ed-Dîn el-Hindî, *Kenzu’l-Ümmâl fî Süneni’l-Âkvâl ve’l-Ef‘âl*, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1979.
- Aliyyü’l-Kârî, *Şerhu’ş-Şifâ*, Beyrut-Lübnan: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, yy. ty.
- Alûsî, Ebu’l-Fadl Şihâbü’d-Dîn Seyyid Mahmud Bağdâdî, *Rûhu’l-Meânî Fî Tefsîri’l-Kur‘ân’i’l-Azîm ve’s-Seb‘i’l-Mesânî*, yy. Dâru’l-Fikr, ty.
- Armağan, Servet, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Ankara: DİBY, 2001.
- Aslan, Abdulgaffar, *Kur‘ân’da Vahiy*, Ankara: Ankara Okulu Yay. 2000.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur‘ân’ın Çağdaş Tefsiri*, yy. Yeni Ufuklar Neş. ty.
- Altıntaş, Ramazan, *Din ve Sekülerleşme*, İstanbul: Pınar Yay. 2005.
- Aydın, Hayati, *Kur‘ân’da İnsan Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yay. 1999.
- Aydın, Ömer, *Kur‘ân-ı Kerim’de İman-Ahlak İlişkisi*, İstanbul: İşaret Yay. 2007.
- Bâcûrî, İbrahim b. Muhammed, *Tuhfetü’l-Mürîd Ale Cevhereti’t-Tevhîd Mea Hâşiye-tihî et-Tahrîru’l-Hamîd li Mesâili İlmi’t-Tevhid*, tlf. Muhamed Salih b. Ahmet el-Ğursî, İstanbul: Mektebetü’l-İrşat, 2007.
- Baş, Erdoğan, *Kur‘ân’ın Üslûbu ve Tekrarlar*, İstanbul: Pınar Yay. 2003.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur‘ân Tefsiri*, Bayraklı Yay. İstanbul: Bayraklı Yay. 2003.
- Bâzergan, Mehdi, Mehdi Bâzergan, *Seyr-u Tahavvülü Lafz-ı Kur‘ân*, yy. Şirket-i Se-hâmî İntişâr, 1385 (m. 2006).
- , *Kur‘ân’ın Nüzûl Süreci*, çev. Yasin Demirkıran & Melâ Muhammed Feyzullah, Ankara: Fecr Yay. 1998.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes‘ûd, *Meâlimü’t-Tenzîl*, thk. Osman Cuma ez-Zamîriyye vd. Riyad: Dâru Tayyibe, ty.
- Beşer, Faruk, *Başarının Manevî Sebepleri*, İstanbul: Nûn Yay. 2011.
- Beydâvî, Nâsıru’d-Din Ebu’l-Hayr Abdullah b. Ömer b. eş-Şirâzî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, haz. Muhammed Abdurrahman el-Mar‘aşlı, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, ty.

- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, *Kitâbü's-Süneni'l-Kübrâ*, Beyrut-Lübân: Dâru'l-Mârifet, ty.
- , *Şuâbü'l-İman*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, thk: Ebû Hâcir Muhammed Sa'îd b. Beysûnî Zağlül, Beyrut-Lübnan: yy. 1990.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmet b. Ömer, *el-Bahru'z-Zehhâr*, thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul: Bilmen Basım ve Yay. 1964.
- Buhârî, Ebû Abdilleh Muhammed b. İbrahim, *Sahîh-u Buhârî*, thk. İbrahim 'Atve 'İvad, İstanbul: Çağrı Yay.1981.
- Buladı, Kerim, *Kur'ân'da Nankörlük Kavramı*, İstanbul: Pınar Yay. 2001.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Tefsîr-u Rûhu'l-Beyân*, İstanbul: Eser Neş. ty.
- Câri, Ali & Emin, Mustafa, *el-Belâgatü'l-Vâdiha*, yy. Mektbetü'n-Nûri'l-İslâmî, ty.
- Carullah, Musa, *İslâm Şeriatının Esasları*, haz. Hatice Kübra Dönmez, Ankara: Otto, 2013.
- Cerrahoğlu, İsmâil, *Tefsir Usûlü*, Ankara: TDVY, 2009.
- Cevziyye, İbn Kayyim, *ed-Dav'u'l-Münîr Ale't-Tefsîr*, yy. Mektebetü Dâru's-Selâm, ty.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerif, *Kitâbü't-Ta'rîfât*, Beyrut: Mektebet-ü Lübân, 1990.
- Çağrı, Mustafa, "Da'vet" Md. İstanbul: 1994, ss. 16-19.
- , "Hırs" Md. İstanbul: DİA. 1998, ss. 383-384.
- , "İffet" Md. İstanbul: DİA. 2000, ss. 506-507.
- , "İnfak" Md. İstanbul: DİA. 2000, ss. 289-290.
- , "İstihza" Md. İstanbul: DİA. 2001, c. XXIII, ss. 347-348.
- Çapra, Ömer, *İslâm'da İktisadî Düzen*, trc. Hulusi Yavuz, İstanbul: Sebil Yay.1993
- Çelik, Ömer, *Hakk'ın Daveti Kur'ân-ı Kerim Meâli ve Tefsiri*, İstanbul: Erkam Yay. 2013.
- Dehlevî, Şâh Veliyyullah, *Huccetullahü'l-Bâliğa*, thk. Sa'îd Ahmed b. Yûsuf el-Bâlenbûrî, Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2010.
- Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, çev. Ekrem Demir & Ali Arslan, İstanbul: Ekin Yay. 1998.
- Devellioğlu, Ferit & Kılıçkım, Neval, *En Yeni Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Rafet

- Zaimler Kitabevi, 1975.
- Dilsiz, Yasemin, "Dünyevîleşme Nedir?" Genç Birikim Dergisi, Şubat, 2015, sy. 189. ss. 44-49.
- Doğan, Lütfî, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, Ankara: DİBY, 2012.
- Dumlu, Ömer, *Kur'ân'da Salâh Meselesi*, Ankara: DİBY, 2012.
- Düzenli, Yaşar, *Kur'ân Işığında Evrensel Dengeler ve İnsan*, İstanbul: MÜİFY, 2000.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud*, thk. İbrahim 'Atve 'İvad, İstanbul: Çağrı Yay. 1981.
- Ebu Şehbe, Muhammed, *Medhal li Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad: Dâru'l-Livâ, 1987.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, *Zehratü't-Tefâsîr*, yy. Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, ty.
- Ebû's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed el-Îmâdî, *Îrşâdü Akli's-Selîm İlâ Mezeyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1990.
- Elmalî, (M. Hamdi Yazır), *Hak Dini Kur'ân Dili*, yy. Eser Neş. Dağ. 1979.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neş. 2013.
- Eren, Şadi, *Kur'ân'da Gayb Bilgisi*, İzmir: yy. 1995.
- Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı/Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak & Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yay. 2002.
- Fazlu'r-Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara: Ankara Okulu Yay. 2012.
- , *İslâm*, çev. Mehmet Aydın, Ankara: Ankara Okulu Yay. 2008.
- Ferâmûz, Muhammed b. (Molla Hüsrev) *Dürrü'l-Hukkâm Fî Şerhi Ğurri'l-Ahkâm*, yy. yy. ty.
- Fîrûzabâdî, Mecdü'd-Dîn Muhammed b. Yakup, *el-Kâmûsu'l-Mühit*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- Gaznevî, Ebû Hafs Sirâcü'd-Dîn Ömer b. İshak, *Şerh-u Akîdeti'l-Îmâmi't-Tahâvî*, thk. eş-Şeyh Hâzîmü'l-Keylânî & Muhammed Abdulkadir Nessâr, Kâhire: Dâretü'l-Kürz, 2009.
- Geçit, M. Salih, *Ekonomi ve İnanç*, Ankara: TDVY, 2009.
- Görmez, Mehmet vd. *Hadislerle İslam*, Ankara: DİBY, 2013.
- Güneş, Abdalbaki, *Kur'ân Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, İstanbul: Gündönümü

- Yay. 2005.
- Gürbüz, Faruk, *Kur'ân'da Denge*, İstanbul: Denge Yay. 1997.
- Havvâ, Sa'îd, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, yy. Dâru's-Selâm, 1985.
- Hâzin, Ala'uddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübâbü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzîl*, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Mârife, ty.
- Heysemî, Nureddin Ali b. Ebu Bekr, *Buğyetü'r-Râid Fî Tahkîk-i Mecma'î'z-Zevâid Ve Menbe'î'l-Fevâid*, thk. Abdullah Muhammed Derviş, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1994.
- Heytemî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Hacer el-Mekkî, *el-Înâfetü fi's-Sadakati ve'd-Diyâfeti İkrâmü'd-Dayfi ve Fadli's-Sadekât*, thk. Mecdi es-Seyyid İbrahim, Kâhire: el-Mektebetü'l-Kur'ân, ty.
- <http://www.msxlabs.org/forum/x-sozluk-duyarsizlik-nedir?> Erişim Tarihi: 20. 01. 2016.
- İsfahânî, Ebu'l-Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul: Dâr-u Kahraman, 1986.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Abdullah el-Ma'rûf, *Târîh-u Medîneti Dimişk*, thk. Muhîbü'd-Dîn Ebî sa'îd, Beyrut-Lübân: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahîr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, yy. Dâru't-Tûnîsiyye, ty.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdu'l-Hak b. Ğalip, *el-Muharreru'l-Vecîz Fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz*, Kahire; Dâru'l-Kitabi'l-Aziz, 1982.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Taha Abdurraûf, Beyrut: Dâru'l-Ceyd, 1991.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed es-Selâme, Riyad: Dâru Tayyibe, 1999.
- , *el-Bidâye Ve'n-Nihâye*, Beyrut: Mektebetü'l-Maarif, 1990.
- İbn Mâce, Ebû Abdilleh Muhammed, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. İbrahim 'Atve 'İvad, İstanbul: Çağrı Yay. 1981.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut-Lübân: Dâr-u Sâdır, 1990.
- İbn Teymiyye, *Kâide Fî'l-Mu'cizât ve'l-Kerâmât*, thk. Hammâd Selâme, Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1989.
- , *Akâidi Vasîtiyye*, trc. İsmail Ceylan, İstanbul: Matbaacılık, 2009.
- İbn Zerrûk, Ahmet, *İslâm Tasavvufunun Temel Esasları*, çev. Ali Pekcan & İbrahim

- Aydın & Mustafa Topçu, İstanbul: Gelenek Yay. 2015.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah-İnsan*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul: Yeni Ufuklar Neş. ty.
- Kalkan, Ahmed, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları Ve Güncel Yansımaları*, İstanbul: Davud Emre Yay. 2011.
- Karagöz, İsmail, *Günahlar Tevbe ve İstiğfar*, Ankara: DİBY, ty.
- Karaman, Hayreddin, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, İstanbul: İz Yay. 2012.
- Karaman, Fikret, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, Ankara: DİBY, 2010.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu, Türkçe Meal Tefsir*, Ankara: DİBY, 2007.
- Karslı, İbrahim Hilmi, "İman: Huzur ve Sürurun Kaynağı", Diyanet Aylık Dergi, Ağustos, 2010, sy. 236, ss. 46-47.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, İstanbul: Yalnızkurt Yay. 1997.
- Kâsımî, Muhammed Cemaletdin, *Mehasînü't-Te'vîl*, thk. Muhammed Fuat Abdül-baki, Beyrut-Lübnan: Müessesetü't-Târihi'l-'Arabî, 1994.
- Kavaklıoğlu, Mahmut, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Orta Yol*, İstanbul: Ensar Neş.2004.
- Kaya, Remzi, *Kur'ân'da İstikâmet*, Bursa: Emin Yay. 2005.
- Keşk, Abdulhamit, *Rihâbü't-Tefsîr*, yy. el-Mektebetü'l-Mısırî, ty.
- Kılıç, Sadık, *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Konya: Hibaş Yay. 1984.
- Kırca, Celal, "Aksâmü'l-Kur'ân" Md. İstanbul: DİA. 1989. ss. 290-291.
- Kurtubî, Ebu 'Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risale, 2006.
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Ma'ruf Zerrik & Ali Abdülhamit Baltacı, Beyrut: Dâru'l-Cebel, ty.
- Kutub, Muhammed, *Kur'ân Araştırmaları: Mekkî Âyetler*, trc. Akif Nûrî, İstanbul: Fikir Yay. 1981.
- Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, trc. M. Emin Saraç & Bekir Karlığa & İ. Hakkı Şengüler, İstanbul: Hikmet Yay. 1976.
- , *Yoldaki İşaretler*, trc. Kamil M. Çetiner, İstanbul: Beka Yay. ty.
- , *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, trc. A. Faruk Haznedaroğlu, İstanbul: Ravza

- Yay. 2011.
- Küçük, Ali, *Besâiru'l-Kur'ân*, Konya: Adım Matbaacılık ve Ofset, 2003.
- Mansûrî, Mustafa el-Hasen, *el-Muktedaf Min Uyûni't-Tefâsîr*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1996.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay & Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yay. 1999.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, Beyrut-Lübnan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.
- Mekkî, Ebû Tâlip, *Kûtü'l-Kulûb*, yy. Dâr-ı Sâdır, ty.
- Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis Fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1990.
- , *Târihu't-Teşrî'l-İslâmî*, Riyâd: Mektebetü'l-Maarif, 1992.
- Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, yy. yy. 1976.
- Mevdûdî, Ebu'l-Âlâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc. Muhammed Han Kayânî & Yusuf Karaca vd. İstanbul: İnsan Yay. 2003.
- Meydânî, Abdurrahman Hasan Hebenneka, *el-Akîdetü'l-İslâmiyye ve Üsûsühe*, Dımeşk: Dâru'l-Kalem, ty.
- Mübarekfûrî, Ebû'l-Ali Muhammed Abdurrahman b. Abdi'r-Rahim, *Tuhfetü'l-Ahfezî* thk. Muhammed Abdu'l-Muhsin el-Kıbbî, yy. Müessesetü Kurtuba, ty.
- Münâvî, Allâme Muhammed Abdurraûf, *Fezû'l-Kadîr Şerhu'l-Câmiu's-Sağîr min Ehâdis'l-Beşîri'n-Nezîr*, yy, Dâru'l-Fıkr, ty.
- Müncid Fi'l-Lüğa Ve'l-A'lâm*, Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1986.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *Sahih-u Müslim*, thk. İbrahim 'Atve 'İvad, İstanbul: Çağrı Yay. 1981.
- Nedvî, Ebû'l-Hasen Alî el-Hasenî, *Kitap Ve Sünnetin Işığında Dört Rukün*, çev. İsmet Ersöz, Konya: İslâmî Neş. 1991.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmet b. Mahmut, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, thk. Seyid Zekeriyâ, yy. Mektebetü Nizez Mustafa el-Bâz, ty.
- Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şerif, *Şerhu Sahih-i Müslim*, yy, el-Matbaatü'l-Mısıriyye, 1929.
- , *Riyâzü's-Sâlihîn*, trc. ve şerh. M. Yaşar Kandemir & İsmail Lütüfi Çakan & Raşit Küçük, İstanbul: Erkam Yay. 2013.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn b. Muhammed, *Tebsiratü'l-Edille Fî Usûli'd-Dîn*, tah. Hüseyin Atay & Şaban Ali Düzgün, Ankara: DİBY, 2003.

- Nisâbü'rî, Ebu Abdilleh Muhammed b. Abdilleh el-Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahî-hayn*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Okumuş, Ejder, *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş*, İstanbul: İnsan Yay. 2015.
- Olgun, Tahir, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, İstanbul: Işık Basımevi, 1946.
- Önkâl, Ahmet, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, İstanbul: Kitap Dünyası Yay.2004.
- Pekcan, Ali, *Makâsıd Teorisine Giriş*, İstanbul: Hikmetevi Yay. 2013.
- Pişgin, Yasin, *İnsan ve Peygamber olarak Hz. Muhammed*, Ankara: Avrasya Yay. 2002.
- Râzî, Muhammed Fahrüddin b. Allame, *Mefâtihu'l-Gayb*, Lübnân-Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Rıza, Muhammed Reşit, *Tefsîrul Kur'ân'i'l Kerîm*, yy. Dâru'l-Fikr, ty.
- Rûmî, Feht b. Abdîrahmân b. Süleyman, *Dirâsât Fî Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad: Mektebetü't-Tevbe, 1998.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *en-Nübüvvetü ve'l-Enbiyâ*, yy. yy. ty. -----, *Safvetü't-Tefâsîr*, Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, 1981.
- , *Kabesün min Nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1997.
- Salman, Yüksel & Canbulat, Mehmet & Yiğit, Yaşar, *Hz. Peygamber'in Örneklîği, İslâm'ın Sosyal Dayanışma ve İsrafa Bakışı*, TDVY, Ankara: 2002.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, Ankara: DİBY, 2005.
- Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf, *el-Cevâhiru'l-Hisân Fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. eş-Şeyh Ali Muhammed Muavved & eş-Şeyh Âdil Ahmet 'Abdü'l-Mevcud & Abdulfettah Ebû Sünne, Beyrut-Lübnan: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1997.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Tefsîru's-Semer-kandî*, thk. Ali Muhammed Muavved vd. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Sinanoğlu, Mustafa, "İstihfâf" Md. İstanbul: 2001, DİA. c. XXIII, s. 336.
- Subhi Salih, *Mebâhis Fî Ulûmi'l-Kur'ân*, İstanbul: Dersââdet, ty.
- Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *ed-Dürü'l-Mensûr Fî Tefsîri'l-Me'sûr*, Kâhire, yy. 2003.
- , *el-İtkân Fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dimeşk-Beyrut: Dâr-u İbn Kesir, 1987.

- , *Câmi 'u's-Sağır*, Beyrut-Lübân: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- , *Lübâbü'n-Nükûl Fî Esbâbi'n-Nüzûl*, Beyrut-Lübân: Müessesetü'r-Reyyân, 2010.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsâ, *el-Muvafakât*, thk. thr. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl-i Selmân, el-Arabiyyetü's-Su'ûdiyye: Dâr-u İbn Affân, 1997.
- Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir: yy. 1994.
- , "Kıssa" Md. Ankara: DİA. 2002. ss. 498-501.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenne-yi'r-Rivâye Ve'd-Dirâye Min İlmi't-Tefsîr*, tsh. Muhammed Abdüsselâm, Beyrut-Lübân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmet, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdi 'Abdu'l-Mecit es-Silefi, yy. Dâru İhyâu't-Türâsî'l-'Arabî, 1985.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câm 'u'l-Beyân Fî Te'vîli'l-Kur'ân*, Beyrut-Lübân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Tahâvî, Ebû Cafer, *Metnü'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, Beyrut: Lübân, Dâr-u İbn Hazm, 1995.
- Tan, Zeki, *Kur'ân'a Göre Geçmiş Kavimlerin İnkırazında Ma'siyetin Rolü*, Ankara: Kitap Neş. 2011.
- , "Modern Dünyanın Yitik Hazinesi; İman/Emniyet", Kur'ani Hayat Dergisi, Kasım-Aralık, 2011, Yıl:4, sy. 21, ss. 66-74.
- , *Kur'ân'a Göre Toplumun Yapılanmasında İlim Ve Âlimin Rolü*, İstanbul: Özgü Yay. 2010.
- Tirmizî, Ebu 'İsa Muhammed b. 'İsa b. es-Sevr, *Sünen-i Tirmizî*, thk. İbrahim 'Atve 'İvad, İstanbul: Çağrı Yay. 1981.
- Topaloğlu, Bekir & Yavuz, Yusuf Şevki & Çelebi, İlyas, *İslam'da İnanç Esasları*, İstanbul: Çamlıca Yay. 2010.
- Toptaş, Mahmut, *Kur'ân-ı Kerim Şifa Tefsiri*, İstanbul: Cantaş Yay. 1996.
- Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK, 1988.
- Uludağ, Süleyman, "Dünya" Md. İstanbul: DİA. 1994, ss. 22-25.
- Ünsal, Hadiye, *Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Tahlili*, Ankara: Ankara Okulu Yay. 2015.
- Ünver, Mustafa, *Tefsir Usulünde Mekkî-Medenî İlmi*, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun: OMÜSBE, 1998.

- Vehbi, Mehmed, *Hulâsatü'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân*, İstanbul: Üç Dal Neş. 1968.
- Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, İstanbul: Anadolu Yay. ty.
- Yılmaz, Mehmet Faik, *Âyetler ve Sûreler Arası Münasebetler*, Ankara: DİBY, 2009.
- Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtazâ, *Tâcü'l-'Arûs*, yy. yy. ty.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf An Hakâik-i Gavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl Fî Vücûhi't-Te'vîl*, tsh. Muhammed 'Abdüsselam Şâhîn, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân Fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thr. Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1988.
- Zerzûr, Adnan Muhammed, *Ulûmü'l-Kur'ân*, Beyrut: Mektebül-İslâmî, 1991.
- , *Füsûl Fî Ulûmi'l-Kurân*, Beyrut: Mektebü'l- İslâmî, 1998.
- Zühaylî, Vehbe, *el-Kıssatü'l-Kur'âniyye*, Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1992.
- Zerkânî, Muhammed 'Abdulazîm, *Menâhîlu'l-İrfân Fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thr. Ahmed Şemsüddin, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.